

Marijana Marinović

Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja

Metodički priručnik za nastavnike povijesti

Agencija za odgoj i obrazovanje

MARIJANA MARINOVIĆ
NASTAVA POVIJESTI USMJERENA PREMA ISHODIMA UČENJA

NAKLADNIK

Agencija za odgoj i obrazovanje
Donje Svetice 38, 10000 Zagreb
www.azoo.hr

ZA NAKLADNIKA

Vinko Filipović, prof.
© Agencija za odgoj i obrazovanje

UREDNIK

Miroslav Mićanović

RECENZENTI

prof. dr. sc. Ivo Rendić Miočević
mr. sc. Helena Miljević Pavić
Vesna Slaviček, prof.

LEKTORICA

dr. sc. Jadranka Brnčić

OBLIKOVANJE I PRODUKCIJA

KaramanDesign
www.karaman-design.com

ISBN 978-953-7290-37-5

Objavljeno u Hrvatskoj 2014. i dostupno na
internetskim stranicama Agencije za odgoj i
obrazovanje.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 866506.

Marijana Marinović

Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja

Metodički priručnik za nastavnike povijesti

Agencija za odgoj i obrazovanje

Zagreb, 2014.

*Povijest svijeta je poput glavice luka, na kojoj moderni svijet čini tek vanjsku ljusku i koju u potrazi za povijesnim uvidom treba ljuštiti sloj po sloj. No otkrivanje slojeva očaravajuće je i izazovno i danas neizmjer-
no važno za nas koji iz prošlosti nastojimo izvući pouku za budućnost.*

Jared Diamond

Sadržaj

Uvodne napomene	9
Predgovor	13
Osnovni pojmovi	15
1. Ishodi učenja i kurikulum povijesti	19
1.1. Što je kurikulum, a što nastavni program	19
1.2. Što su odgojno-obrazovni ciljevi u nastavi povijesti	20
1.3. Zašto su nam važni odgojno-obrazovni ciljevi i standardi.	22
1.4. Kako su povezani odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi učenja.	23
1.5. Odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi učenja u odnosu prema nastavnim aktivnostima.	25
2. Obrazovni standardi ili kategorije znanja u kurikulumima povijesti	27
2.1. Temeljna povijesna znanja i sposobnost povijesnog mišljenja	27
2.2. Pokazatelji za pet vještina povijesnog mišljenja	31
3. Periodizacija i koncepcije vremena u povijesti	35
3.1. Kronološko vrijeme kao objektivni koncept	35
3.2. Subjektivno vrijeme	38
3.3. Eurocentrični mit kao dio progresivističke koncepcije povijesti.	40
3.4. Povijesna razdoblja u historiografiji i u kurikulumima	42
4. Odnos između triju komponenata predmetnog kurikuluma	47
4.1. Uravnoteženje kurikuluma	47
4.2. Programiranje rada u dvije dimenzije	48
5. Konceptualni okvir novog kurikuluma	51
5.1. Izvorna Bloomova taksonomija	51
5.2. Afektivno područje Bloomove taksonomije	56
5.3. Psihomotoričko područje Bloomove taksonomije	62
5.4. Revizija kognitivnog područja Bloomove taksonomije	65
5.5. Šest razina kognitivnog procesa	70
5.6. Aktivni glagoli	75
5.7. Zaključak	76
5.8. Završne napomene	76

DODATAK: KURIKULUMI POVIJESTI ZA SREDNJE STRUKOVNE ŠKOLE – RAZRADA

Uvod	81
1. Prva jedinica ishoda učenja: od lovca i skupljača do stanovnika grada	83
1.1. Prva programska razina složenosti	84
1.2. Druga programska razina složenosti	87
1.3. Sposobnost povijesnog mišljenja – pokazatelji postignuća	90
1.4. Primjeri provjere i vrednovanja	91
1.5. Literatura	92

2. Druga jedinica ishoda učenja: uspon i pad staroga svijeta	93
2.1. Prva programska razina složenosti	94
2.2. Druga programska razina složenosti	97
2.3. Treća programska razina složenosti	100
2.4. Sposobnost povijesnog mišljenja – pokazatelji postignuća	104
2.5. Primjeri provjere i vrednovanja.	105
2.6. Literatura	106
3. Treća jedinica ishoda učenja: srednjovjekovne civilizacije	107
3.1. Prva programska razina složenosti	108
3.2. Druga programska razina složenosti	112
3.3. Sposobnost povijesnog mišljenja – pokazatelji postignuća	115
3.4. Primjeri provjere i vrednovanja.	117
3.5. Literatura	118
4. Četvrta jedinica ishoda učenja: temelji modernog svijeta	119
4.1. Prva programska razina složenosti	121
4.2. Druga programska razina složenosti	123
4.3. Treća programska razina složenosti	126
4.4. Sposobnost povijesnog mišljenja – pokazatelji postignuća	131
4.5. Primjeri provjere i vrednovanja.	132
4.6. Literatura	133
5. Peta jedinica ishoda učenja: doba građanskih revolucija	135
5.1. Prva programska razina složenosti	137
5.2. Druga programska razina složenosti	140
5.3. Sposobnost povijesnog mišljenja – pokazatelji postignuća	143
5.4. Primjeri provjere i vrednovanja.	145
5.5. Literatura	145
6. Šesta jedinica ishoda učenja: dvadeseto stoljeće	147
6.1. Prva programska razina složenosti	149
6.2. Druga programska razina složenosti	152
6.3. Treća programska razina složenosti	156
6.4. Sposobnost povijesnog mišljenja – pokazatelji postignuća	159
6.5. Primjeri provjere i vrednovanja.	162
6.6. Literatura	163
7. Obrasci	165
Literatura	170
Bilješka o autoru	174

Uvodne napomene

Priručnik *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja* zamišljen je kao didaktičko-metodički vodič, odnosno kao didaktičko-metodička interpretacija kurikuluma za nastavni predmet Povijest u srednjim školama. Pisan je i *za učitelje povijesti* u osnovnim školama s namjerom da ih upozna s promjenama u srednjoškolskoj nastavi povijesti kako bi oni mogli pripremiti učenike za nastavak školovanja na suvremeniji način. Također je namijenjen *nastavnicima povijesti u srednjim školama* kao pomoć u planiranju, organiziranju i izvođenju suvremene nastave u kojoj će oni iskazati svoju kreativnost i kombinatoriku misli. Takva kreativnost otvara put nastavnicima prema stalnom usavršavanju nastavničkih priprema na temelju stečenih iskustava u nastavi. Priručnik je *namijenjen i autorima udžbenika i drugim stručnjacima* u stvaranju drugih popratnih materijala. Struktura nastave i udžbenika, te njihovo didaktičko i metodičko oblikovanje, treba ju se prilagoditi zahtjevima predmetnog kurikuluma i optimalnom angažiranju intelektualnih mogućnosti učenika kako bi istodobno i usklađeno djelovali na razvoj njihove sposobnosti povijesnog mišljenja, na njihovu inovativnost, stvaralaštvo, poduzetnost, informatičku pismenost, socijalne i druge kompetencije.

Prilikom određivanja *opsega i dubine ishoda učenja* autori kurikuluma vodili su računa o tome da oni budu oblikovani tako da razviju određene kompetencije kod svih učenika, a osobito kod onih koji pokazuju povećan interes i sklonost za povijest. *Stupnjevanje ishoda učenja* (tri razine različite po kapacitetu – minimalna, srednja i maksimalna) otvaraju put svim učenicima da stignu do cilja u skladu sa svojim psihofizičkim mogućnostima i interesima. Najvažniju ulogu u tom procesu će u konačnici odigrati nastavnik. On će najpouzdanije znati koliko pojedini učenici mogu postići, a ishodi učenja u kurikulumu će mu pomoći da uskladi zahtjeve s njihovim mogućnostima.

Stupnjevanje ishoda učenja ima za obrazovni sustav veliku važnost jer je pedagoški neopravdano i društveno štetno da ishode učenja i nastavu programiramo isključivo prema učenicima prosječnih sposobnosti, a takva je praksa, na žalost, vrlo česta. Stupnjevanje ishoda učenja također omogućuje i olakšava vertikalnu prohodnost učenika. To je npr. slučaj kada se učenik nakon trogodišnjega srednjoškolskog obrazovanja želi dalje školovati i osposobiti za kvalifikaciju koja traži četiri godine školovanja, pa mu stupnjevani ishodi precizno određuju sadržaje diferencijalnih ispita.

Prelaskom na ishode učenja, nastava povijesti, udžbenici i drugi materijali namijenjeni učenicima ne bi smjeli biti usredotočeni na iznošenje isključivo činjenica (tzv. brzogovorni stil) u kojima je didaktička aparatura samo ukras, već bi trebali biti tako osmišljeni da razvijaju u učenicima povijesno mišljenje i to kroz upoznavanje i razvijanje pet temeljnih povijesnih vještina i temeljnih tehničkih koncepata. Takav udžbenik i drugi nastavni materijali potaknut će učenika na razmišljanje i stjecanje operativnog i kreativnog znanja, naučit će ga kako učiti, odnosno osposobiti ga za cjeloživotno samostalno učenje. Nastavni proces što ga kreiraju nastavnik, udžbenik i drugi materijali imaju sada zadaću *više formirati negoli informirati* učenika.

Često smo čuli u javnosti da nastavnici poučavaju znanstvene sadržaje u pojedinim nastavnim predmetima. Međutim, nastavnici i autori udžbenika moraju uvijek imati na umu da je *nastavni proces, kao i ono što nudi udžbenik, pedagoški transformirana povijesna znanost*. Prerađuju uvjetuju prije svega psihofizičke sposobnosti učenika, pa se sadržaji i ishodi učenja u nastavnom programu i kurikulumu, kao i nastavni proces i sadržaji udžbenika kreiraju na temelju određenih psiholoških, pedagoških i didaktičkih načela. U tome je *nastavni predmet posebnost (diferentia specifica)* i nije znanost u izvornom značenju te riječi, već *izvire iz znanosti i njezine metodologije*. Vrijednost predmetnog kurikuluma, nastavnog procesa, udžbenika i drugih materijala namijenjenih učeniku i nastavniku utvrđuju se prema tome koliko i kako oni zajedno pridonose razvoju osam temeljnih kompetencija¹ učenika te posebice koliko pridonose razvoju pet temeljnih

¹ Prema: *Recommendation of the European Parliament and the Council of 18 December for Lifelong learning* (2006/962/EC). Vidi u: Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno srednjoškolsko obrazovanje, MZOS, Zagreb 2011, str. 12.

vještina kroz koje se razvija kompetencija povijesnog mišljenja. Svi ovi čimbenici imaju funkciju potaknuti učenika na misaonu i radnu aktivnost, na školska istraživanja koja će ga u naposljetku dovesti do toga da postane kompetentan.

Priručnik ima trodijelnu strukturu i osmišljen je tako da nastavnika uvede u logiku kurikularnog pristupa nastavi i u njegove teorijske osnove. Prvi dio priručnika bavi se ishodima učenja i kurikulumom te njihovom razlikom u odnosu na dosadašnji uobičajeni nastavni program. Ovo poglavlje odgovara na tri temeljna pitanja koja su u posljednjih dvadesetak godina bila praktično zanemarena u nastavi. To su pitanja: Što je cilj nastavnog sata koji pripremamo? Kako ćemo znati da smo usmjerili nastavu upravo prema željenom cilju? Koji sadržaji, materijali i metode su najbolji da se postigne željeni cilj?

Drugi dio priručnika obuhvaća prikaz Bloomove taksonomije i reviziju njezina kognitivnog područja jer je ona konceptualni okvir i teorijska i metodološka podloga novih kurikuluma. Bloomova taksonomija, iako objavljena 1956. godine, a u nas dijelom uvedena u obrazovni sustav sredinom sedamdesetih, nije izgubila svoju vrijednost, već mnoge njezine ideje i danas pomažu nastavnicima u njihovoj borbi sa suvremenim problemima nastave. U tom smislu izvorna taksonomija bila je zaista „ispred svog vremena“. Trebalo je samo uključiti nova znanja i dostignuća s područja psihologije u posljednjih pola stoljeća o tome kako se djeca razvijaju i uče te kako se nastavnici učinkovitije pripremaju za rad i ocjenjuju rezultate rada svojih učenika.

Treći i posljednji dio priručnika sadrži već objavljene nove kurikulume povijesti u srednjim strukovnim školama koji su dodatno obogaćeni u skladu s novom metodologijom. Obogaćenje ide ususret nastavnicima pomažući im da njihove pripreme za odgojno-obrazovni rad budu što kvalitetnije, realizacija što potpunija, a učenici na kraju školovanja što kompetentniji. Valja naglasiti da novi pristup ostavlja nastavniku mnogo više slobode u svakodnevnom radu u odnosu na prijašnji način rada, ali s tim ide i veća odgovornost nastavnika za postignute rezultate učenika. Nema sumnje da će novi pristup biti mnogo selektivniji u razlikovanju nastavnika prema njihovoj kreativnosti, pa bi oni trebali maksimalno iskoristiti tu mogućnost.

Nestrpljivi nastavnici vjerojatno će već na početku željeti znati mogu li u Priručniku naći osnovne savjete i upute kako biti što uspješniji u svakodnevnom radu s novim kurikulumima. Mogu odmah na početku ponuditi nekoliko vrlo važnih savjeta. Prije svega savjetujem nastavnicima da kao visoko obrazovani građani, profesori povijesti i intelektualci *naučite stvari gledati iz više različitih stajnih točaka*. Pritom ne smijete izgubiti sposobnost vrednovanja i zauzimanja stavova. Naime, valja imati na umu da ćete u svakodnevnom životu i poučavajući mlade ljude u određenom trenutku morati i sami odlučiti i zauzeti stajalište prema različitim povijesnim događajima, interpretacijama i gledištima. Nadalje, *morate biti voljni i sposobni razmjenjivati misli i ideje s drugim ljudima*. Preduvjet za to je da ste sposobni saslušati što drugi imaju reći i razmisliti o njihovim stajalištima te ih po mogućnosti uvažiti. A kada se radi o drugačijim stajalištima, nikada *nemojte opisati određeno stajalište druge osobe kao potpuno pogrešno ili prijezira vrijedno*. Oko nas se uvijek vrti mnoštvo ideja, istina i zabluda i mi nikada ne možemo biti potpuno sigurni gdje se nalazi prava istina, stoga imajte na umu drevnu izreku: „Čovjek je mudar dok traži istinu, a postaje budala čim pomisli da ju je pronašao.“ Također, *svoje mišljenje uvijek promatrajte kao protutežu mišljenju druge osobe*, a ne kao nadopunu drugog mišljenja. Mislite svojom glavom i nemojte se bojati to glasno izreći. Jednako tako *poučavajte svoje učenike u intenzivnoj dvosmjernoj komunikaciji* jer je ona temelj suvremene nastave. U javnosti se srčano borite za svoju struku i neotuđivo pravo svakog da se bavi svim znanstvenim, stručnim i javnim temama koje ga zanimaju, a osobito onim kontroverznim, jer time dobivate *pravo na potragu za istinom*. Istodobno *budite sposobni priznati i pogrešku kada ju napravite*. Svakako se oduprite iskušenju da ugušite slobodan, iako često nerazborit duh koji obilježava mlade ljude i početke razvoja njihova kritičkog mišljenja. Prirodno je da su učenici zbunjeni u vezi s mnogim pitanjima i događajima, ali oni nikada ne bi smjeli napustiti vaš razred u nedoumici. Ako trenutačno nemate odgovora ili ste u dilemi, recite to učenicima otvoreno. Obrazovane mlade ljude stvaramo samo ako *učenikovoj osobi i njegovoj slobodi pristupamo s poštovanjem i uvažavanjem*. Naposljetku, *ideja slobode ima dva lica: podržava slobodu poučavanja, ali i slobodu učenja* koji su procesi bez kraja i traju

cijeli život. Ovaj priručnik je tek početnica koja bi vam trebala otvoriti nove horizonte i mogućnosti da sa zadovoljstvom i slobodnije, ali i s većim trudom i odgovornošću pristupite svakodnevnom radu sa svojim učenicima na obostrano zadovoljstvo.

Na kraju zahvaljujem se prije svega svom stručno-znanstvenom timu za izradu novih kurikuluma povijesti, što su ga činili Željko Holjevac, Miroslav Šašić, Mladen Stojić, Ankica Mlinarić i Mateja Mandić, s kojima mi je bilo veliko zadovoljstvo surađivati i s kojima sam se probijala gotovo dvije godine kroz nove staze i slabo poznate putove. Lober Simičić, profesor povijesti morao nas je nažalost napustiti zbog zdravstvenih teškoća, ali mu isto tako posebno zahvaljujem za početne napore i potporu koje je uložio u naš rad i tim.

Posebne zahvale idu znanstveniku Harryju Jansenu sa sveučilišta u Nijmegenu u Nizozemskoj, poznatom teoretičaru i filozofu povijesti, koji mi je otvorio put u problematiku periodizacije, vremenske konceptualizacije i filozofske koncepcije vremena. Bez tih znanja bilo bi teško kreirati kurikulume povijesti. Također, posebnu zahvalu dugujem svom recenzentu i dugogodišnjem suradniku Ivu Rendiću-Miočeviću, znanstveniku i predavaču metodike nastave povijesti na sveučilištima u Rijeci i Zadru, čije sam korisne sugestije rado prihvatila te koji mi je nabavio i ne-sebično poklonio teško dostupnu literaturu iz SAD-a o ishodima učenja i standardima u nastavi povijesti.

Na kraju skrećem pozornost na probleme prevođenja stručnih termina s engleskog na hrvatski jezik za potrebe izrade kurikuluma i ovog priručnika, što je bio vrlo složen posao. Naime, većina stručnih termina ne može se prevesti doslovno već prema smislu, funkciji i kontekstu. U tom teškom i odgovornom poslu strpljivo me je pratio i pomagao mi svojim stručnim savjetima i dugogodišnjim iskustvom Božidar Pasarić, magistar pedagogije i profesor engleskog jezika i književnosti. On je morao proučiti i potom prodiskutirati sa mnom dio stručne literature za nastavu povijesti na engleskom jeziku kako bi mi pomogao u prevođenju stručne psihološke, pedagoške i historiografske terminologije, a za to je trebalo odvojiti mnogo vremena i truda, na čemu mu toplo zahvaljujem.

Predgovor

Moderno globalizirano društvo karakteriziraju brze promjene i kompetitivnost, što pred ljude postavlja dodatni zahtjev za stjecanjem i širenjem znanja, sposobnosti i stavova. Stoga se u obrazovanju naglasak stavlja na *razvoj inovativnosti, stvaralaštva, zajedničkog rješavanja problema, razvoj kritičkog mišljenja, poduzetnosti, informatičke pismenosti, socijalnih i drugih kompetencija*. Obrazovni stručnjaci u Republici Hrvatskoj su u tom smislu uočili *potrebu preobrazbe cjelokupnoga školskog sustava* prema novim zahtjevima vremena. Na putu preobrazbe hrvatska obrazovna politika usmjerila se na osuvremenjivanje i podizanje kvalitete školskog sustava kroz **izradu Hrvatskog kvalifikacijskog okvira** (HKO) te potrebnih **kurikuluma**. **Kurikularni pristup obrazovanju** otvara mogućnost da se sve sastavnice sustava smisleno i skladno povežu u jedinstvenu funkcionalnu cjelinu te usmjere prema suvremenim zahtjevima društva i tržišta. Ovaj bi pristup također trebao osigurati izgradnju konkurentnoga hrvatskog gospodarskog prostora, pokretljivost građana te prepoznatljivost i korištenje njihovih kompetencija na prostoru cijele Europske unije.

Promjene na visokoškolskoj razini započele su se provoditi uvođenjem bolonjskog procesa, a srednjoškolskoj razini izradom HKO-a 2009. godine te izradom NOK-a 2010. godine. **Nacionalni okvirni kurikulum** (NOK) postaje polazištem za sustavne promjene na razini srednjoškolskoga, osnovnoškolskoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja. Ovaj dokument određuje opće ciljeve odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj, kompetencije i ishode učenja, kako učenici trebaju učiti i kako nastavnici trebaju poučavati te kako se prati i vrednuje kvaliteta postignuća i rada škola i učenika na sve tri razine obrazovanja: od predškolskog odgoja do kraja srednje škole. NOK također određuje odgojno-obrazovna područja iz kojih proizlaze **predmetni kurikulumi** i moduli kao njihovi dijelovi te sadržaj **školskog kurikuluma**.

Dakle, temeljno obilježje NOK-a je *prijelaz na kompetencijski sustav i ishode učenja*. Autori NOK-a ugradili su u ovaj dokument, prema Preporuci 962 Europskog parlamenta, **osam temeljnih kompetencija** koje su također ugrađene i u nacionalne kurikulume svih ostalih članica Europske unije. Njihov razvoj predstavlja jedan od važnih ciljeva europske obrazovne politike i nacionalnih obrazovnih politika u pojedinim europskim zemljama. NOK je tako postao *osnova za izradu svih ostalih odgojno-obrazovnih dokumenata i pomoćnih materijala*: školskih i predmetnih kurikuluma, standarda i kriterija za vrednovanje kvalitete učeničkih postignuća i rada škola, udžbenika i ostalih nastavnih sredstava za učenike i nastavnike.

Uvođenje kompetencijskog pristupa i naglašavanje ishoda učenja u NOK-u doveli su do promjena u pristupu planiranju i programiranju odgojno-obrazovnog procesa u srednjim strukovnim školama i određivanja kvalifikacija (zanimanja). Prilikom **izrade sustava kvalifikacija u Hrvatskoj** vodilo se računa o prihvatljivom uklapanju u koncept **Europskog kvalifikacijskog okvira** (EKO) koji ima zadaću povezati pojedine nacionalne okvire kvalifikacija s europskim te ih učiniti međusobno prepoznatljivima, prihvatljivima i pouzdanima. Treba naglasiti da je cilj Hrvatskog kvalifikacijskog okvira, kao i EKO-a, potaknuti cjeloživotno učenje i opću pokretljivost građana na cijelom prostoru Europske unije.

Dakle, HKO je *sustav kvalifikacija (zanimanja) koje postoje u našem društvu te njihov međusoban odnos*, a dobivaju se odgovarajućim školovanjem. Ishodi učenja i kompetencije za pojedine kvalifikacije u HKO-u prikazuju se i vrednuju kroz *znanja i vještine te pripadajuću samostalnost i odgovornost*. Također se uvode *četiri osnovna svojstva kvalifikacije: profil, razina, obujam i kvaliteta kao mjera njezine pouzdanosti*. Ta svojstva objašnjavamo na sljedeći način:

Profil objašnjava kako se pojedine kvalifikacije iskazane ishodima učenja međusobno razlikuju.

Razina opisuje složenost ili doseg stečenih kompetencija iskazanih ishodima učenja.

Obujam označava količinu stečenih kompetencija, a određuje se cjelovitim vremenom koje se utroši na njihovo stjecanje. U strukovnom srednjem obrazovanju uvedena je jedinična mjera ECJET, koji predstavlja od 25 do 30 sati sveukupnog vremena potrebnoga za stjecanje određene

kompetencije, uključujući sudjelovanje u formalnoj nastavi, samostalno učenje i vrednovanje stečenih kompetencija.

Kvaliteta se izražava postignutom ocjenom ishoda učenja.

Osnovni pojmovi

U ovom poglavlju uvodimo i objašnjavamo nove *osnovne pojmove koji se pojavljuju u europskom i hrvatskom obrazovnom sustavu i u ovom priručniku*. Pojmove smo tematski podijelili i ukratko objasnili na temelju aktualnih službenih dokumenta, a s ciljem dubljeg razumijevanja i snalaženja u ovom priručniku i popratnim dokumentima.

Nacionalni okvirni kurikulum je temeljni dokument reforme cjelokupnoga hrvatskog školstva, od predškolskog odgoja do završetka srednje škole. *Odgojno-obrazovni ciljevi u NOK-u jesu:*

1. osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima;
2. razvijati svijest učenika o očuvanju materijalne i duhovne povijesno-kulturne baštine Republike Hrvatske i nacionalnog identiteta;
3. promicati i razvijati svijest o hrvatskom jeziku kao bitnome čimbeniku hrvatskog identiteta, sustavno njegovati hrvatski standardni (književni) jezik u svim područjima, ciklusima i svim razinama odgojno-obrazovnog sustava;
4. odgajati i obrazovati učenike s općim kulturnim i civilizacijskom vrijednostima, ljudskim pravima te pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva;
5. osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i strukovnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivu društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, znanstvenih spoznaja i dostignuća;
6. poticati i razvijati samostalnost, samopouzdanje, odgovornost i kreativnost učenika;
7. osposobiti učenike za cjeloživotno učenje.¹

Vrijednosti kojima NOK daje osobitu pozornost jesu: znanje i sposobnosti, solidarnost, identitet i odgovornost. Navedeni ciljevi i vrijednosti ugrađuju se u kurikulume osnovnih i srednjih škola, te u predmetne kurikulume. Obvezni su za sve učitelje, nastavnike i stručne suradnike, u svim odgojno-obrazovnim ciklusima područjima i predmetima, školskim i izvan školskim aktivnostima.

Načela Nacionalnog okvirnog kurikuluma predstavljaju uporišta kojih se sudionici pri izradi i primjeni školskih i predmetnih kurikulumu također trebaju pridržavati. Načela su sljedeća:

1. visoka kvaliteta odgoja i obrazovanja za sve;
2. jednakost obrazovnih mogućnosti za sve;
3. obveznost općeg obrazovanja;
4. horizontalna i vertikalna prohodnost;
5. uključenost svih učenika u odgojno-obrazovni sustav;
6. znanstvena utemeljenost;
7. poštivanje ljudskih prava i prava djece;
8. kompetentnost i profesionalna etika;
9. demokratičnost;
10. samostalnost škole;
11. pedagoški i školski pluralizam;
12. europska dimenzija obrazovanja;
13. interkulturalizam.²

¹ Nacionalni okvirni kurikulum, nav. dj., str. 23.

² Isto, str. 26.

Uvođenje kompetencijskog pristupa i naglašavanje ishoda učenja u NOK-u doveli su do promjena u pristupu planiranju i programiranju odgojno-obrazovnog procesa u srednjim strukovnim školama te određivanja kvalifikacija. Prilikom izrade sustava kvalifikacija u Hrvatskoj vodilo se računa o prihvatljivom uklapanju u koncept *Europskog kvalifikacijskog okvira* (EKO) koji ima zadaću povezati nacionalne okvire s europskim i učiniti ih međusobno prepoznatljivima, prihvatljivima i pouzdanima. Treba naglasiti da je cilj, kako HKO-a, tako i EKO-a, potaknuti cjeloživotno učenje i opću pokretljivost građana.

Nacionalni kvalifikacijski okvir (*National Qualifications Framework*) je instrument uspostave sustava kvalifikacija na tržištu rada.

Hrvatski kvalifikacijski okvir (HKO) je sustav kvalifikacija koje postoje u našem društvu te njihov međusoban odnos, a dobivaju se odgovarajućim školovanjem. Ishodi učenja u HKO-u prikazuju se i vrednuju kroz znanja i vještine te pripadajuću samostalnost i odgovornost. Usklađen je s Europskim kvalifikacijskim okvirom. HKO uvodi *četiri osnovna svojstva kvalifikacije*: razinu, obujam, profil te kvalitetu kao mjeru njezine pouzdanosti. Posebna je vrijednost HKO-a što on postavlja *jasne kriterije za kvalitetu i stjecanje odgovarajućih kompetencija* koje će učenici steći nakon završetka određenog srednjoškolskog strukovnog obrazovanja. On također predstavlja jedinstven sustav koji omogućuje da se ishodi učenja za pojedine kvalifikacije mjere i uspoređuju jedni s drugima.

Ciljevi Hrvatskog kvalifikacijskog okvira jesu:

1. razumijevanje različitih vrsta kvalifikacija i njihova međuodnosa;
2. unapređivanje suradnje između različitih sudionika u obrazovanju;
3. dostupnost sustavu obrazovanja tijekom cijelog života;
4. stvaranje razumljivog prikaza obrazovnih postignuća za poslodavce, polaznike obrazovanja i roditelje;
5. stvaranje jedinstvenog sustava osiguravanja i unapređivanja kvalitete postojećih i novih kvalifikacija;
6. održiva zapošljivost;
7. izgradnja sustava vrednovanja i priznavanja kompetencija stečenih na radnome mjestu i drugim oblicima učenja;
8. jednostavnost prepoznavanja, vrednovanja i priznavanja inozemnih kvalifikacija;
9. prepoznavanje i priznavanje hrvatskih kvalifikacija u inozemstvu;
10. promoviranje obrazovanja u Hrvatskoj.³

Ostvarivanjem navedenih 10 ciljeva postićemo jasnoću, dostupnost, prohodnost, stjecanje i kvalitetu kvalifikacija, pazeći na interese i odgovornost tržišta rada, pojedinaca i društva općenito.

Načela Hrvatskog kvalifikacijskog okvira predstavljaju uporišta kojih se sudionici pri izradbi i primjeni kurikuluma trebaju pridržavati.⁴ Ona su sljedeća:

1. poštivanje hrvatskog nasljeđa i postojećeg sustava obrazovanja;
2. prihvaćanje smjernica EU-e i iskustva drugih zemalja u izgradnji njihovih kvalifikacijskih okvira;
3. priprema društva za europsku integraciju;
4. transparentnost postojećih i novih kvalifikacija;
5. jasnoća pripadnosti razini, vrsti i klasi kvalifikacija;
6. višesmjerna prohodnost kvalifikacija;
7. jednakost obrazovnih mogućnosti;
8. partnerstvo državnih institucija, poslodavaca, sindikata i provoditelja obrazovanja;
9. otvorenost za daljnju dogradnju Hrvatskog kvalifikacijskog okvira.⁵

³ Za detalje vidi Mile Dželalija (ur.), *Hrvatski kvalifikacijski okvir, Uvod u kvalifikacije*, Vlada Republike Hrvatske i MZOS, Zagreb 2009, str. 34 -35.

⁴ U literaturi na engleskom jeziku pojam *criteria* odgovara našem pojmu načela.

⁵ Mile Dželalija (ur.), nav. dj., str. 35-36.

U Hrvatskom kvalifikacijskom okviru primjenjuje se određena stručna terminologija čije je značenje sljedeće:

Kurikulum (*curriculum*) označava niz planiranih postupaka s ciljem stjecanja kompetencija pojedinca, a u što su uključeni: ciljevi, ishodi učenja, sadržaji, metode rada, oblici učenja, vrednovanje ishoda učenja te sustav osiguranja kvalitete.

Kompetencija (*competence, competency*) označava skup znanja i vještina te pripadajuću samostalnost i odgovornost pojedinca. Kompetencije mogu biti *ključne ili opće i posebne*. *Opće kompetencije* služe nam općenito u životu: čitanje, pisanje, računanje, uporaba kompjutera, znanje stranog jezika itd. *Posebne kompetencije* najčešće su povezane sa zanimanjem ili nekom specijalizacijom: varenje, upravljanje zrakoplovom, vodoinstalaterski radovi, sviranje glazbenog instrumenta itd. Strukovni kurikulumi velikim dijelom traže *posebne kompetencije* iako u njima ima i *općih kompetencija*. Te se kompetencije razvijaju i kroz općeobrazovne predmete u sastavu strukovnih kurikuluma. Svi općeobrazovni predmeti vode učenika prema općim kompetencijama koje je potrebno također definirati putem ishoda. Ishode oblikujemo tako da odgovorimo na temeljno pitanje: *Što će učenik moći učiniti s novostečenim znanjem, a što prije toga nije mogao?*

Znanje (*knowledge*) označava skup stečenih i povezanih informacija, a odnosi se na činjenično i teorijsko znanje.

Činjenična znanja (*factual knowledge*) označavaju skup stečenih zasebnih informacija. Stečene informacije mogu biti pojmovi, njihove definicije te druga činjenična znanja koja sama po sebi ne otvaraju jednoznačnu mogućnost stvaranja novih informacija na temelju ograničenog broja postojećih informacija.

Teorijska znanja (*theoretical knowledge*) označavaju skup stečenih poveznica zasebnih informacija. To povezivanje može se odnositi na različite teorije, modele te druga teorijska znanja kojima se otvara mogućnost jednoznačnog stvaranja novih korisnih zasebnih informacija.

Vještine (*skills*) se odnose na spoznajne procese, psihomotoričke aktivnosti, kao i socijalne vještine. Dakle, vještine se odnose na sve ono što omogućava odgovarajuću *primjenu znanja* (činjeničnih i teorijskih), neovisno o tome da li se ta primjena odnosi na brzinu i količinu obrade informacija, odlučivanja ili fizičke reakcije, kao i ponašanja i odnose s drugima unutar različitih društvenih skupina, ili pak kombinaciju različitih vještina. Vještine se dijele na *spoznajne, psihomotoričke i socijalne*.

Spoznajne vještine (*cognitive skills*) označavaju skup stečenih logičkih i kreativnih razmišljanja.

Psihomotoričke vještine (*practical skills*) označavaju stečenu fizičku spretnost te uporabu unaprijed poznatih metoda, instrumenata, alata i materijala.

Socijalne vještine (*social skills*) označavaju skup stečenih vještina potrebnih za stvaranje i razvijanje međuljudskih odnosa.

Samostalnost i odgovornost (*autonomy and responsibility*) označavaju profesionalni odnos prema radu i poštivanje etike struke, kao i usmjerenost na ostvarivanje dogovorenih ciljeva kroz osobni i timski rad. *Samostalnost* označava pravo na vlastito upravljanje, a temelj je za određivanje nečije odgovornosti. *Odgovornost* označava preuzimanje obveze izvršenja preuzetih zadaća, a u skladu je s razinom samostalnosti.

Ishodi učenja (*learning outcomes*) opisuju kompetencije koje se prikazuju kroz znanja, vještine te pripadajuću samostalnost i odgovornosti koje učenik može pokazati nakon završetka procesa učenja (prije to ni ne može). Ovdje valja reći i to da svaki opisani ishod na mikrorazini ima tri komponente:

1. očekivanu vještinu opisanu aktivnim glagolom;
2. uvjete;
3. minimalni kriterij prolaznosti.

Uvjetima se utvrđuju situacije u kojima će učenik demonstrirati svoju novu vještinu. *Očekivana vještina* opisana je uz uporabu *samo jednog aktivnog glagola* i jezikom koji je učeniku razumljiv. *Minimalni prolazni kriterij* definira samo „letvicu koju valja preskočiti“, što znači ocjenu „do-

voljan“. Nije običaj da se unaprijed definiraju i veće ocjene, već ih u tom slučaju ispitivači daju prema svojoj procjeni u skladu s obrazovnim standardima i pokazateljima.

Obrazovni standardi ili kategorije znanja i vještina (*standards*) smatraju se „alatom koji pomaže nastavnicima da učenicima priopće i objasne što se od njih očekuje kao rezultat učenja“. Pomažu nastavnicima i učenicima da se usredotoče na razvijanje potrebnih vještina i da se na taj način sigurno stigne do cilja koji je unaprijed jasno postavljen.

Pokazatelji ili indikatori (*indicators*) konkretiziraju kvalitetu pojedinih vještina određene kategorije znanja. Pokazatelji moraju biti mjerljivi pa se stoga iskazuju aktivnim glagolom iza kojega slijedi opisana vještina. Primjerice: „Učenik će biti sposoban interpretirati podatke prezentirane na lenti vremena“. Pokazatelji nisu izravno povezani s određenim sadržajima jer se vještine mogu iskazati na različitim sadržajima i u različitim situacijama.

Kvalifikacija (*qualification*) je formalni naziv za skup kompetencija određenih razina, obujma, profila i kvalitete koji se dokazuju svjedodžbom ili diplomom, odnosno drugom javnom ispravom koju izdaje nadležna ustanova.

1. Ishodi učenja i kurikulum povijesti

1.1. Što je kurikulum, a što nastavni program

Nastavni program je školski dokument kojim se propisuje opseg, dubina i redoslijed *nastavnih sadržaja*. Drugim riječima, nastavni program propisuje konkretne sadržaje pojedinoga nastavnog predmeta. On je konkretizacija **nastavnog plana** koji određuje *broj nastavnih sati* po predmetima i razredima. Nastavni plan iskazan je u obliku tabelarnog pregleda, a nastavni program izložen tekstualno na većem broju stranica. Realizacija nastavnog programa završava *provjerom usvojenosti sadržaja*.

Kurikulum u svom glavnom dijelu sadrži *popis ishoda i kompetencija*, tj. odgovara na pitanje: *što će učenik moći učiniti poslije završetka učenja*, odnosno: koja nova znanja, vještine i stavove je stekao učenjem, a prije toga ih nije imao? Dakle, *ishod učenja je nova vještina* koju je učenik sposoban prezentirati i primijeniti. Razrada kurikuluma na ishode učenja vrlo je opsežan i složen posao te u pravilu prelazi mogućnosti pojedinca. Težište više nije na sadržaju poučavanja, već na učinku koji bi iz njega trebao izaći. Pedagoški prijelaz na ishode učenja došao je u hrvatski obrazovni sustav iz strukovnog obrazovanja u državama EU i SAD-a. U tim zemljama zanimanje se definira kao popis i opis poslova na radnome mjestu, tj. određenih vještina. *Popis i opis vještina* u školskim kurikulumima opisuje se ishodima učenja. Stoga se ishodi učenja opisuju isključivo *uporabom tzv. konkretnih ili aktivnih glagola* čija je radnja vidljiva i može se objektivno mjeriti. U engleskome jeziku ima ukupno 240 aktivnih glagola, pa su stručnjaci u obrazovanju za svaku kompetenciju prethodno izvršili i uži izbor. Takav postupak je nužan i u hrvatskome jeziku. Stoga se pri definiranju ishoda *ne priznaju tzv. magloviti ili nemjerljivi glagoli* (npr. voljeti, željeti, razmišljati i sl.) jer nema načina da se provjere i da posluže kao dokaz. Aktivni glagoli se mogu svrstati u *6 kognitivnih razina revidirane Bloomove taksonomije* koja je *konceptualni okvir novih kurikuluma*, a o njima se govori u jednom od sljedećih poglavlja.

Godine 2006. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta objavilo je **Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj** nastao na temelju dokumenta Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS). U tom dokumentu je „*uveden nov pristup poučavanju u osnovnoj školi, usmjeren na učenika umjesto na sadržaj*“. Autorski tim nastavnog programa Povijesti je u skladu sa zahtjevima HNOS-a umjesto nastavnih sadržaja uveo u program *obrazovna postignuća* iskazana aktivnim glagolima, tj. ishode učenja, zatim *ključne pojmove i nastavne teme*. Na taj način je ovaj program ostvario *prijelaz prema kurikulumu* kao suvremenijem pristupu obrazovanju.

Godine 2010. objavljen je **Nacionalni okvirni kurikulum** (NOK), temeljni razvojni i odgojno-obrazovni dokument koji na nacionalnoj razini donosi *opće ciljeve* odgoja i obrazovanja, određuje *ishode učenja* po završetku određenih ciklusa obrazovanja (od predškolskog odgoja do završetka srednjoškolskog obrazovanja), *što i kako učenici trebaju učiti, te kako se prati i vrednuje kvaliteta* postignuća i rada škola. Dokument također određuje *odgojno-obrazovna područja* iz kojih proizlaze *predmetni kurikulumi i moduli* kao njihovi dijelovi, te *školski kurikulum*. Temeljno obilježje NOK-a je dakle prelazak na *kompetencijski sustav i ishode učenja*.

Kvalifikacija je formalni naziv za skup kompetencija određenih razina, obujma, profila i kvalitete, a dokazuje se svjedodžbom ili diplomom. **Hrvatski kvalifikacijski okvir (HKO)** instrument je uređenja sustava kvalifikacija u Republici Hrvatskoj koji osigurava jasnoću, pouzdano stjecanje, prohodnost i kvalitetu kvalifikacija, kao i povezivanje razina kvalifikacija u Republici Hrvatskoj s razinama kvalifikacija Europskoga kvalifikacijskog okvira (EKO) i Kvalifikacijskog okvira Europskoga prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA). Također HKO uvodi četiri osnovna svojstva kvalifikacije: razinu, obujam, profil, te kvalitetu kao mjeru njezine pouzdanosti. Kompetencije za određenu kvalifikaciju prikazuju se i vrednuju kao znanja i vještine, te pripadajuća samostalnost i odgovornost, a iskazuju se ishodima učenja u kurikulumu. Posebna je vrijednost HKO-a što on postavlja jasne kriterije za kvalitetu i stjecanje odgovarajućih kompetencija koje će učenici steći nakon završetka određenog srednjoškolskog strukovnog obrazovanja. On također predstavlja je-

dinstven sustav koji omogućuje da se ishodi učenja za pojedine kvalifikacije mjere i uspoređuju jedni s drugima.

Strukovni kurikulumi koji su izrađeni u Agenciji za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih za pojedine kvalifikacije bit će uskoro uvedeni u srednjoškolsku praksu. Izrađeni su prema zahtjevima „Metodologije za razvoj strukovnih standarda zanimanja, kvalifikacija i kurikuluma“ kao dio projekta „Jačanje institucionalnog okvira za razvoj strukovnih standarda zanimanja, kvalifikacija i kurikuluma“. Kao općeobrazovni predmet kurikulum Povijesti izrađen u pet varijanti (ovisno o nastavnom planu) sastavni je dio strukovnog kurikuluma za svaku pojedinu kvalifikaciju.

1.2. Što su odgojno-obrazovni ciljevi u nastavi povijesti

Povijest je više negoli riznica anegdota, događaja i kronologije.

Thomas S. Kuhn

Tradicionalno planiranje i programiranje odgojno-obrazovnog rada u razredu rješava problem obrade sadržaja, raspoloživa vremena i načina učiteljeva/nastavnikova rada. Nasuprot tomu, *kurikularni pristup učenju i poučavanju* počinje s utvrđivanjem ciljeva i ishoda učenja – što će učenik znati, moći učiniti i kakve stavove zauzeti nakon završenog procesa učenja. Potom slijedi izbor sadržaja i materijala na kojima će se ostvarivati ishodi te naposljetku odabir oblika i metoda učenja i poučavanja. Moglo bi se reći da planiranje i programiranje rada „počinje od kraja“ u odnosu na tradicionalno planiranje i programiranje.

Temeljno obilježje kurikularnog pristupa je *usmjerenost na rezultate i aktivnost učenika*, za razliku od tradicionalnoga nastavnog programa koji je, zapravo, popis sadržaja učenja, dok je metodika nastave usmjerena na aktivnost učitelja/nastavnika. Dakle, suvremena nastava kurikularnim pristupom s pitanja što i kako radi nastavnik, prelazi na pitanje *kako uči i što radi učenik*. Tvorci kurikuluma za srednje škole određujući ciljeve i ishode učenja u pojedinim školskim predmetima zapravo usmjeravaju nastavu prema učeniku i vode računa o tome koje će vještine on steći i koju kompetenciju razviti nakon završena procesa učenja.

NOK je odredio *osam temeljnih kompetencija* koje bi trebao posjedovati svaki učenik na kraju svog školovanja. i to prema preporuci Europskog vijeća broj 962 od 2006. godine. Školski predmeti putem kojih se te kompetencije razvijaju su uglavnom općeobrazovni predmeti. Povijest je općeobrazovni predmet u osnovnim i srednjim školama i treba dati svoj doprinos razvoju tih osam temeljnih kompetencija. One su u nastavi povijesti poredane po važnosti na sljedeći način:

1. *kommunikacija na materinskom jeziku*
sposobnost da se izraze i interpretiraju koncepti, misli, osjećaji, činjenice i mišljenja i to u usmenom i pisanom obliku (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje), kao i sposobnost da jezično reagiramo na odgovarajući i kreativan način, i to u punom opsegu društvenog i kulturalnog konteksta;
2. *kulturna svijest i izražavanje*
uključuje razumijevanje i prihvaćanje važnosti kreativnog izražavanja ideja, iskustava i osjećaja u različitim područjima umjetnosti (glazba, kazalište, literatura i likovne umjetnosti);
3. *socijalna i građanska kompetencija*
odnosi se na osobne, interpersonalne i interkulturalne vještine u svim oblicima ponašanja koja pokazuju pojedinci kada sudjeluju na učinkovit i konstruktivan način u slobodnom vremenu, i na radnome mjestu. Ono je povezano s osobnom i društvenom dobrobiti. Za interkulturalnu komunikaciju bitno razumijevanje pravila ponašanja i običaja u različitim okruženjima u kojima pojedinci djeluju. Za ovu kompetenciju bitno je naročito znanje društvenih i političkih koncepata i struktura (demokracija, pravda, jednakost, građanska prava) koje osposobljavaju pojedinca da sudjeluje kao aktivni građanin u demokratskom društvu.
4. *inicijativnost i poduzetnost*
sposobnost da se ideje pretvore u akciju. To uključuje kreativnost, inovaciju i preuzimanje rizika, kao i sposobnost da se planiraju i realiziraju projekti da bi se postigli njihovi ciljevi.

Pojedinac je svjestan okruženja u kojem djeluje i spreman je iskoristiti mogućnosti koje mu se pružaju. To je temelj da se usvoje konkretnije vještine i znanja potrebnih za odgovarajuću društvenu i komercijalnu djelatnost. Ova kompetencija uključuje i svijest o etičkim vrijednostima nužnima u dobrom upravljanju.

5. *digitalna kompetencija*

odnosi se na osposobljenost za sigurnu i kritičku uporabu tehnologije u informatičkom društvu (IST), kao i ovladavanje temeljnim vještinama u informacijsko-komunikacijskoj tehnologiji (ICT).

6. *znati kako učiti*

sposobnost organiziranja vlastitog učenja, individualnog i u grupi, a uključuje vještinu učinkovitog upravljanja vremenom i informacijama u skladu s vlastitim potrebama, kao i svijest o postojanju različitih metoda mogućnosti učenja.

7. *matematička kompetencija i kompetencija u prirodoslovlju i tehnologiji*

a) matematička kompetencija je sposobnost razvoja i primjene matematičkog mišljenja s ciljem da se riješe različiti problemi u svakodnevnim situacijama s time da je naglasak stavljen na proces, aktivnost i znanje.

b) kompetencija u prirodoslovlju i tehnologiji se odnosi na usvajanje, uporabu i primjenu znanja i metodologija koje objašnjavaju svijet prirode. Oni uključuju razumijevanje promjena uzrokovanih ljudskom aktivnošću kao i ekološka odgovornost svakog pojedinca kao građanina.

8. *komunikacija na stranim jezicima*

povezana je sa sposobnošću komunikacije na materinskom jeziku, a razina učinkovitosti ovisi između ostalog i o stupnju razvijenosti četiriju vještine: slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. Prilikom komunikacije na stranim jezicima važno je uzeti u obzir različite kulturne i društvene situacije, pa je važna sastavnica ove kompetencije vještina interkulturalnog razumijevanja.¹

Strukovni kurikulumi za stjecanje pojedinih kvalifikacija (zanimanja) određuju i *strukovne kompetencije* prema izabranoj kvalifikaciji i nastavnom predmetu i u tom su smislu uže od temeljnih kompetencija.

Dakle, možemo zaključiti da učenik tijekom školovanja razvija:

- a) osam temeljnih kompetencija kroz općeobrazovne predmete i
- b) potreban broj stručnih kompetencija kroz pojedine stručne predmete i praksu.

U strukovnim kurikulumima za stjecanje pojedinih kvalifikacija, u kojima se nalaze i predmetni kurikulumi za nastavu povijesti, piše:

Cilj je poučavanja i učenja povijesti u srednjoj školi razviti kod učenika *sposobnost povijesnog mišljenja* i širenje *temeljnih povijesnih znanja* o povijesti svoje nacije, regije, Europe i svijeta kroz šest povijesnih razdoblja. Sposobnost povijesnog mišljenja omogućit će učenicima da vrednuju dokaze, razviju komparativnu i uzročno-posljedičnu analizu, interpretiraju povijesne podatke, te konstruiraju čvrste povijesne argumente i povijesne perspektive. *Sposobnost povijesnog mišljenja* sastoji se od pet vještina:

1. vještine kronološkog mišljenja;
2. vještine razumijevanja povijesne priče;
3. vještine analize i interpretacije povijesnih događaja i procesa;
4. vještine povijesnog istraživanja i
5. vještine analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova.

Temeljna povijesna znanja koja su temelj za razvoj pet vještina, obuhvaćaju:

- a) poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba te

¹ Prema *Nacionalnom okvirnom kurikulumu*, nav. dj., str. 12. i „Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December for lifelong learning“, 82006/962/EC

- b) razumijevanje temeljnih povijesnih pojmova o povijesti svijeta, Europe i svoje nacije na pet područja ljudske aktivnosti: društvenom, ekonomskom, znanstveno-tehnološkom, političkom i filozofsko-religijsko-estetskom.

Razvijanje navedenih pet vještina obuhvaća u sebi upoznavanje tzv. *tehničkih koncepata* pomoću kojih razumijemo kako se stvara i konstruira povijest. Među ključne tehničke koncepte ubrajamo:

1. kronologiju i pripovijedanje;
2. uzročno-posljedične veze;
3. usporedbe i sučeljavanja;
4. kontinuitet i promjenu;
5. rad s povijesnim izvorima i
6. empatijsko razumijevanje povijesti.

Dakle, analizirajući navedeni *cilj*, vidimo da on ima *dva smjera*: prvi je usmjeren prema razvoju osam temeljnih kompetencija, a drugi prema historiografskim vještinama ili, drugim riječima, prema kompetencijama koje ima jedan povjesničar kao znanstvenik i istraživač. Na taj način predmet Povijest uspostavlja vezu s povijesnom znanošću i ona postaje njezino ishodište. Učenik dobiva osnovni uvid u to kako radi znanstvenik povjesničar, a ne puni svoju memoriju tek golim činjenicama.

1.3. Zašto su nam važni odgojno-obrazovni ciljevi i standardi

Ako niste sigurni kamo ste krenuli, vrlo vjerojatno ćete stići na neko drugo mjesto, a da toga nećete biti ni svjesni.

Robert F. Mager

Kada nedostaju *jasno definirani ciljevi i standardi* u kurikulumu, nije moguće vrednovati rezultate učenja i poučavanja jer ne postoji logičan temelj za izbor odgovarajućih materijala, sadržaja i nastavnih metoda. Objasniti ćemo to na dva jednostavna primjera iz svakodnevnog života. Kirurg ne uzima u ruke instrumente prije nego li je utvrdio koju operaciju će načiniti ili građevinar ne bira materijale i ne utvrđuje rokove dok pred sobom nema tehničke nacрте. U nastavnoj praksi često čujemo učitelje/nastavnike kako se spore oko vrijednosti pojedinih udžbenika ili drugih nastavnih sredstava i pomagala koja upotrebljavaju u razredu i praktikumu, a da ne objasne kakav cilj žele postići njihovom uporabom. Želimo reći da učitelji/nastavnici često djeluju „u magli“ koju su sami stvorili. Dokle god oni ne znaju što bi njihovi učenici morali biti sposobni učiniti poslije završetka učenja, poučavanje i vrednovanje rezultata rada učenika malo znači.

Drugi važan razlog za jasno definiranje odgojno-obrazovnih ciljeva i standarda odnosi se na praćenje i vrednovanje *stupnja do kojega je učenik dospio u željenoj namjeri*. Testovi ili ispiti koji se temelje na jasno definiranim ciljevima i standardima učenja miljokazi su na putu učenja i kažu učitelju/nastavniku i njegovom učeniku na kojem su stupnju oba bili uspješni. Ali ako ciljevi i standardi učenja nisu bili prije početka učenja i poučavanja jasno i čvrsto definirani u njihovoj svijesti, testovi nas u najmanju ruku obmanjuju, a u najgorem slučaju su nevažni i nepošteni. Kako bi bili korisni, *testovi ili ispiti moraju mjeriti rezultate jezikom ciljeva i u skladu s postavljenim standardima*.

Oblikovanjem jasno definiranih ciljeva i standarda učenja *učenik dobiva sredstvo* kojim će vrednovati svoj vlastiti napredak u ma kojem trenutku na svom putu učenja i *putokaz* kako organizirati svoje vrijeme i napore u odgovarajućem smjeru. S jasnim ciljevima i standardima pred sobom učenik zna koje su aktivnosti s njegove strane važne za njegov uspjeh, i on više ne mora proučavati nastavnika kako bi saznao što on od njega traži. Kao što znamo, učenici velik dio svog vremena i napora u razredu troše na to da bi shvatili način rada i ispitivanja svojih nastavnika. Učenici mogu „prozujati“ kroz nastavu pojedinog predmeta, opskrbljeni nizom „trikova“ kojima će zadovoljiti zahtjeve nastavnika, a da nisu došli do predviđenog cilja.

Prije nego što počnemo objašnjavati kako kreirati smisleno iskazane ciljeve kroz ishode učenja uvažavajući zadane standarde, dakle prema novoj metodologiji, bit će korisno provjeriti kako su postavljeni nastavni ciljevi u dosadašnjim dokumentima. Pogledajte sljedeću izjavu iz Nastavnog plana i programa za predmet Povijest za osnovnu školu iz 1999. godine:

Cilj je nastave povijesti da učenici uz pomoć istinskog tumačenja povijesnih događaja kao i osobnom suradnjom, što znači učenjem, steknu etičke norme i poglede na život te pritom izgrade otvoreni duh za razumijevanje različitih kultura i načina života...

Odgovorite na sljedeća pitanja:

Što gornji tekst predstavlja? Jesu li ciljevi iskazani kroz opis sadržaja učenja ili kroz opis onoga što će učenici biti sposobni učiniti nakon završetka procesa učenja? Možemo li navedene ciljeve pretvoriti u ishode učenja i zatim mjeriti?

Zacijelo ste zaključili da gore navedeni ciljevi zapravo ne opisuju sadržaj učenja ni ono što će učenici biti sposobni učiniti nakon završetka procesa učenja na mjerljiv način. Dakle, možemo zaključiti: autori programa su nedovoljno jasno iskazali ciljeve koje nastavnik treba postići sa svojim učenicima. S ovako oblikovanim i utvrđenim ciljevima nastavnik ne može kreirati zadaće, odnosno ishode učenja za svoju vlastitu nastavu, a neće biti ni u mogućnosti ocijeniti valjanost dobivenih rezultata. Ako autori ponuđenog programa nisu eksplicitno utvrdili ciljeve u svome programu, nastavnik i učenici će se naći u situaciji da pretpostavljaju i nagađaju ciljeve i ishode učenja.

Ako je cilj svakog nastavnog programa mijenjati učenike (u smislu njihova razvoja) onda nije nerazumno tražiti od autora programa i nastavnika da jasno iskažu koje se promjene očekuju u našim učenicima kao rezultat realizacije tog programa.

1.4. Kako su povezani odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi učenja

Kurikulumom su utvrđene *tri razine na kojima se iskazuju ishodi učenja*: opća, srednja i izvedbena razina u razredu. Sve tri razine su jasni iskazi o tome što se od učenika očekuje da znaju, razumiju i/ili da su sposobni pokazati i učiniti nakon završenog procesa učenja. *Ove tri razine su međusobno funkcionalno povezane*. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini² složeni su iskazi koji traže dulje vrijeme za njihovo ostvarenje. Oni su široko definirani i iz njih proizlazi veći broj konkretnijih ishoda učenja na sljedeće dvije razine. Dakle, da bi se ostvarili utvrđeni ciljevi, ishodi učenja u kurikulumu moraju biti *razlomljeni i konkretizirani* na niz užih i ograničenih iskaza *na srednjoj razini*, i to tako da nastavnik *u tematskoj pripremi*, prateći zadane ciljeve i standarde te nastavne cjeline u kurikulumu, oblikuje konkretnije ishode koji postaju putokazima na kretanju do cilja.

Međutim, ova srednja razina još ne iskazuje konkretan rad u razredu, predviđeno smisleno ponašanje učenika i vrednovanje rezultata rada. Dakle, ishode učenja iz tematske pripreme treba još jednom konkretnije razraditi *u jediničnim pripremanama nastavnika*. Na ovoj trećoj izvedbenoj razini ishod učenja ima sve elemente potrebne da bi se on mogao mjeriti i po tome se razlikuje od ishoda ne prethodne dvije razine. U jediničnoj pripremi su također navedeni konkretni sadržaji i aktivnosti putem kojih će se učenici voditi do cilja. Bez pomnog i promišljenog planiranja na sve tri razine ne može se stići do željenog cilja. Dakle, ciljevi i ishodi učenja na općoj razini sastavni su dio kurikuluma. Srednju i izvedbenu razinu kreiraju sami nastavnici u skladu s ciljevima, standardima i zadanim cjelinama u kurikulumu. S obzirom na to da se radi o velikoj novini, stručno-znanstveni tim koji je stvarao kurikulum u ovom priručniku daje primjere ishoda učenja u tematskim i jediničnim pripremanama kao smjernicu nastavnicima u njihovu kretanju do zadanog cilja (vidi Dodatak). Što se tiče ishoda učenja na izvedbenoj razini u razredu, oni moraju biti tako definirani da *učenik može lako utvrditi svoj vlastiti napredak prema cilju*. Svjestan cilja, učenik lako utvrđuje koje su aktivnosti važne za njegov uspjeh, a koje znače samo gubitak vre-

² Objavljeni su u strukovnim kurikulumima za stjecanje pojedinih kvalifikacija kao službeni dokument.

mena te se usredotočuje na njih. Dakle, uvođenjem kurikulumu temeljenog na ciljevima i standardima učeniku je omogućeno da više ne mora „psihoanalizirati“ nastavnika ne bi li pogodio što se od njega zapravo očekuje, a to je danas vrlo čest slučaj u školama. O ovom dobro poznatom problemu pisao je svojedobno Robert F. Mager duhovito tvrdeći da inteligentni učenici mogu „prozujati“ kroz nastavu oboružani čitavim nizom „trikova“ kojima će doskočiti nastavniku, a da zapravo i nemaju pravoga znanja.³

U Tablici 1. koja slijedi prikazan je odnos ciljeva i ishoda učenja na trima razinama.

Tablica 1. Odnos ciljeva i ishoda učenja na tri razine u kurikulumima

	OPĆA RAZINA (u službenim dokumentima)	SREDNJA RAZINA (u tematskoj pripremi)	IZVEDBENA RAZINA (u nastavničkoj ili jediničnoj pripremi)
OPSEG	široko opisan cilj i ishodi učenja usmjereni na utvrđene standarde, ishod nije neposredno mjerljiv	detaljnije opisani ishodi učenja koji su povezani sa standardima i ishodima u kurikulumu te zadanim cjelinama i temama konkretiziraju put do cilja, nisu neposredno mjerljivi	potpuno definirani ishodi učenja s tri elementa, usmjereni na razvoj konkretne vještine, neposredno mjerljivi
VRIJEME	više godina	od nekoliko tjedana do nekoliko mjeseci	jedan ili više školskih sati
FUNKCIJA	pruža viziju	konkretizira viziju	vodi sigurno do cilja dnevne pripreme nastavnika
PRIMJER PRIMJENE	službeno objavljen kurikulum	tematska priprema	dnevna priprema

Dakle, *odgojno-obrazovni ciljevi* i ishodi učenja *na općoj razini* su, za razliku od *ishoda učenja na srednjoj i izvedbenoj razini*, iskazi koji u širim okvirima opisuju kakvu će korist učenik imati od učenja te koje će vještine, odnosno kompetenciju razviti, što se ne može neposredno mjeriti. Srednja razina (tematska priprema) namijenjena je nastavniku kao polazna točka za njegovo programiranje rada u razredu i u njoj se konkretizira put do cilja. Konkretizacija se odnosi na kombinatoriku pet vještina unutar jedinica ishoda učenja i njihovih modula (nastavnih cjelina), kao i odabir nastavnih materijala, oblika rada, nastavnih metoda, aktivnosti učenika te nastavnih sredstava i pomagala. U tematskoj pripremi će u potpunosti doći do izražaja nastavnikova kompetencija poučavanja i njegova kreativnost. Izvedba u razredu u potpunosti će ovisiti o kvaliteti tematskih priprema. Ishodi učenja na izvedbenoj razini u dnevnim pripremanama, za razliku od ishoda u tematskoj pripremi nastavnika potpuno su mjerljivi i sadrže sve potrebne elemente, a učenicima služe kao putokaz o tome što se od njih očekuje da moraju znati i koje vještine pokazati da bi u konačnici po završetku procesa učenja bili kompetentni povijesno misliti.

Primjer ishoda učenja na srednjoj razini:

Učenici će analizirati višestruke uzroke i posljedice građanskih revolucija krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća.

Objašnjenje:

Ovaj ishod učenja na srednjoj razini još nije neposredno mjerljiv; široko je definiran i sadrži elemente koji upućuju na oblikovanje konkretnih ishoda učenja kroz veći broj nastavnih sati.

Možemo zaključiti da su ishodi učenja na srednjoj razini u uskoj vezi s ciljevima i kompetencijama na općoj razini, a s druge strane ishodište za oblikovanje ishoda učenja na izvedbenoj razini.

³ Robert F. Mager, *Preparing Instructional Objectives*, Fearon Publishers, Belmont (Ca), 1962.

Potpuno definiran ishod učenja na izvedbenoj razini u razredu ima *tri komponente*:

1. *aktivni glagol* koji na vidljiv ili čujan način opisuje ono što će učenik moći učiniti po završetku učenja, a prije toga to nije mogao;
2. *uvjete* pod kojima će učenik demonstrirati ili pokazati svoje novo znanje ili vještinu;
3. *minimalni kriterij prolaznosti*.

Navodimo tri različito oblikovana primjera definiranih ishoda učenja na izvedbenoj razini:

Učenik će biti sposoban:

1. *načiniti lentu vremena, koristeći tekst u udžbeniku, koja prikazuje najmanje tri važna politička događaja u američkom ratu za neovisnost;*
2. *objasniti kako je Montesquieuovo djelo Duh zakona utjecalo na podjelu vlasti u američkom Ustavu iz 1787. godine služeći se priloženim tekstom;*
3. *nabrojati najmanje tri bitne razlike između Deklaracije o pravima žena i Deklaracije o pravima čovjeka i građanina u Francuskoj revoluciji.*

Objašnjenje:

Često nećete vidjeti izrijeком napisane sve tri komponente u očekivanom ishodu jer su one imanentno iskazane. Npr. u drugom gornjem primjeru nedostaje izrijeком navedeni kriterij, a u trećem primjeru nedostaje izrijeком iskazan uvjet. Ali ako znamo da odgovor mora navesti tri elementa i ništa više ni manje od toga (u drugom primjeru), te da učenik mora analizirati dva dokumenta koji su ispred njega (u trećem primjeru), i ti kriteriji su zapravo navedeni.

Sedam je razloga zašto primjenjujemo ishode učenja u kurikulumu i nastavnom procesu:

1. Ishodi učenja pouzdano vode nastavnika i učenika prema odgojno-obrazovnom cilju;
2. Pomažu učeniku da se usredotoči i uspostavi prioritete;
3. Omogućuju vrednovanje postignutih rezultata;
4. Pokazuju učenicima što se vrednuje i koji je minimum prolaznosti;
5. Omogućuju analizu kognitivne razine na kojoj je učenje ostvareno;
6. Pomažu nastavnicima da se bolje usredotoče i organiziraju svoj rad u razredu;
7. Predstavljaju model po kojemu učenici mogu sami definirati vlastite ciljeve, što je važan preduvjet za cjeloživotno učenje.

1.5. Odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi učenja u odnosu prema nastavnim aktivnostima⁴

Dosada smo govorili o tome što su ciljevi i ishodi učenja i kako su povezani. Sada ćemo nešto reći o tome *što nisu ciljevi i ishodi učenja*. Neki nastavnici ne razlikuju nastavne aktivnosti od ciljeva i ishoda učenja. *Ciljevi i ishodi učenja* uvijek opisuju *završnu situaciju*, odnosno željene rezultate, dok su *nastavne aktivnosti*, poput analize teksta udžbenika, slušanje nastavnikova izlaganja i objašnjavanja, odlazak na terensku nastavu, *načini kako se postižu ciljevi i dio su nastavnog procesa*. Jednostavno rečeno, nastavne aktivnosti, ako su dobro izabrane, osmišljene i izvedene, *vode prema postizanju predviđenog cilja*. Kako bi se naglasila razlika između nastavnih aktivnosti (uzroka) i planiranih ciljeva i ishoda učenja (posljedica), za iskazivanje ciljeva i ishoda učenja upotrebljavamo sintagmu *učenik će biti sposoban*, iza koje slijedi *aktivni glagol*. Tako je npr. rečenica: „Učenici će biti sposobni primjenjivati kriterije za pisanje cjelovitog sastavka“ izjava o jednom ishodu učenja. Čin pisanja sastavka je aktivnost koja može, ali i ne mora, voditi prema ishodu učenja. Slično tome je rečenica: „Učenici će biti sposobni primijeniti algoritam za rješavanje jednadžbi s dvije nepoznanice“ jedna izjava o ishodu učenja, a rad na rješavanju tih jednadžbi je aktivnost. Naglasimo ponovno, učenici mogu ali i ne moraju naučiti kako rješavati

⁴ Anderson i Krathwohl u svojoj su knjizi *Taksonomija učenja, poučavanja i ocjenjivanja* objavljenoj 2001. godine posvetili tom pitanju cijelo poglavlje pod naslovom „What Objectives are not“. Tekst u priručniku koji slijedi slobodna je interpretacija tog poglavlja.

jednadžbe radeći na tom zadatku. Dakle, ishod učenja je postignut tek onda kada je jednadžba točno riješena. To je ishod učenja.

Kao *ilustracija ovog problema* može nam poslužiti i sljedeći primjer: nastavnik traži od učenika da pročita Kumičićev roman *Urota Zrinsko-frankopanska*, ali im ne kaže točno zašto trebaju pročitati tu knjigu, tj. nije im priopćio ishod već im je samo odredio aktivnost. Ishod bi mogao biti primjerice: „Učenik će biti sposoban objasniti razliku između književne i povijesno-znanstvene interpretacije događaja“, ili: „Učenik će biti sposoban objasniti kako je autor opisao uzroke urote“. Dakle, kako bismo utvrdili što se očekuje od učenika upitat ćemo nastavnika što želi postići s tom aktivnošću. Nastavnikov odgovor: „Učenik će biti sposoban objasniti uzroke urote“ konačno je utvrđivanje ishoda učenja.

Kao što nastavne aktivnosti nisu same sebi svrha, tako to nisu ni testovi ni drugi oblici ispitivanja. Npr. izjava: „Učenici će biti sposobni položiti maturu“, ne može biti konačni cilj učenja. Da bismo utvrdili konačni cilj, moramo odrediti koja znanja, vještine i stavove i na kojoj kognitivnoj razini učenik mora demonstrirati, kako bi položio maturu. Dakle, *važno je ne brkati ciljeve s nastavnim aktivnostima, a isto tako ciljeve s testovima i drugim oblicima ispitivanja*. Odgojno-obrazovni ciljevi i njima pripadajući ishodi učenja sastavni su dio kurikulumu utemeljenog na usvojenim standardima.⁵ U sljedećem poglavlju ćemo objasniti kako su *standardi ili kategorije znanja*, koje dovode učenika do određene kompetencije, povezani s *ciljevima i ishodima učenja*.

⁵ Prilikom prevođenja materijala s engleskog govornog područja javljaju se teškoće s pronalaženjem adekvatnih stručnih termina na hrvatskom jeziku jer se radi o novim znanjima i pristupima. Takav primjer je engleska riječ *standard*. Ova riječ u hrvatskom jeziku označava propisanu veličinu ili postupak, a u engleskom jeziku ima šire značenje. U konkretnom slučaju radi se o *kategorijama znanja, sposobnosti i pripadajućih stavova* pa smo engleski pojam preveli kao *kategorije znanja* s tim da je u ovom kontekstu znanje širi pojam koji podrazumijeva određenu kompetenciju koja se sastoji od znanja (kognitivno područje), vještina (psihomotoričko područje) i stavova (afektivno područje).

2. Obrazovni standardi ili kategorije znanja u kurikulumima povijesti

2.1. Temeljna povijesna znanja i sposobnost povijesnog mišljenja

Tražeći put prema demokratskom društvu, *nastava povijesti* u suvremenoj Hrvatskoj, Europi i svijetu desetljećima se uspješno *povezuje sa suvremenom metodologijom povijesne znanosti*. Naime, znanstvenici i stručnjaci diljem svijeta slažu se u tome da se u kurikulum povijesti moraju ugraditi *intelektualne vještine* koje će učenicima omogućiti *konkretnije povijesno razumijevanje i razvoj misaonih procesa* u jednom duljem razdoblju školovanja. U SAD to dulje razdoblje školovanja traje 12 godina kao i u Hrvatskoj, stoga smo i izabrali američke standarde za učenje povijesti kao inovacijsku podlogu novih kurikuluma u Hrvatskoj. *Američki standardi za učenje povijesti* nastali su kao rezultat dvogodišnjeg intenzivnog rada stotina darovitih nastavnika povijesti, savjetnika, nadzornika, stručnjaka za nastavu na svim razinama od osnovne škole do fakulteta, te desetak aktivnih historiografa.¹ Standardi su prvi put objavljeni godine 1994. i predstavljaju temelj za nastavu povijesti u američkim školama.

Razrađeni američki standardi su za hrvatski stručno-znanstveni tim koji je radio nove kurikule bili vrlo zanimljivi jer je njihova *metodološka podloga Bloomova taksonomija* koja se u nastavi povijesti u Hrvatskoj primjenjuje već dulje vrijeme. Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća naš istaknuti metodičar nastave povijesti Ivo Rendić Miočević napisao je metodički priručnik za nastavnike povijesti pod naslovom *Didaktičke inovacije u nastavi povijesti – transfer povijesnog znanja u školi* i tako uveo u nastavu povijesti u Hrvatskoj Bloomovu taksonomiju.² Godine 2001. objavljuje i drugi metodički priručnik pod naslovom *Učenik – istražitelj prošlosti, novi smjerovi u nastavi povijesti* u kojem uvodi nastavnike u američki pristup nastavi povijesti temeljenoj na kompetencijama, standardima i ishodima učenja.³ Također, američki standardi *sljede metodologiju historiografije i izravno iz nje izviru*. Stoga nam ovi standardi omogućuju napuštanje linearno progresivne koncepcije razvoja povijesti koja je obilježila dosadašnju nastavu povijesti, a koja nije našla potvrdu u stvarnosti. Američki autori su uz to imali i jasnu viziju mjesta i važnosti nastave povijesti u općeobrazovnim programima osnovne i srednje škole. Učenici tamo započinju s razvojem vještina povijesnog mišljenja vrlo rano i to već u razrednoj nastavi što je također vrlo blisko nama. Najvažniji razlog tog preuzimanja je *razvoj kognitivnih sposobnosti i vještina kod učenika koje su potrebne za život u demokratskom društvu*. Mladi ljudi danas trebaju dobro poznavati povijest svoje zemlje i svijeta jer je to *preduvjet za razvoj političke i socijalne inteligencije, bez kojih nema kvalitetne participacije u javnom životu i odlučivanju*. „Bez poznavanja povijesti (nacionalne i svjetske) mi ne možemo na razuman način istraživati politička, društvena i moralna pitanja današnjeg vremena; bez povijesnog znanja i istraživanja mi ne možemo dobiti informiranog i formiranog građanina čija bi dužnost bila efikasna participacija u demokratskim procesima upravljanja i ispunjavanje nacionalnih i demokratskih ideala“ istaknuli su američki autori.

¹ *National Standards for History for Grades K2-4: Expanding Children's World in Time and Space*, National Center for History in the Schools University of California (LA) 1994; *National Standards for World History – Exploring Paths to the Present*, Grades 5-12. Expanded Edition, National Center for History in the Schools University of California (LA) 1994; *National Standards for United States History: Exploring the American Experience*, Grades 5-12, National Center for History in the Schools University of California (LA), 1994.

² Ivo Rendić Miočević, *Didaktičke inovacije u nastavi povijesti – transfer povijesnog znanja u školi*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.

³ Ivo Rendić Miočević, *Učenik – istražitelj prošlosti, novi smjerovi u nastavi povijesti*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.

Obrazovni standardi su kategorije znanja, sposobnosti i stavova koje učenici trebaju razviti s pripadajućim pokazateljima i kriterijima. U nastavi povijesti postoje **dvije kategorije znanja i sposobnosti s pripadajućim stavovima**:

1. *temeljna povijesna znanja*
2. *sposobnost povijesnog mišljenja*.

Prva kategorija se odnosi na *temeljna povijesna znanja* koja određuju što bi studenti trebali znati o povijesti svoje nacije, regije, Europe i svijeta. Ovo znanje izvodi se iz podataka o ljudskim težnjama, postignućima i neuspjesima u najmanje *pet sfera ljudske aktivnosti*: društvenoj, znanstveno-tehnološkoj, ekonomskoj, političkoj, kao i filozofijsko-religijsko-estetskoj sferi. Ova znanja također pružaju učenicima temelje za razvijanje **druge kategorije** obrazovnih standarda koja se odnosi na razvijanje *sposobnosti povijesnog mišljenja*. Sposobnost povijesnog mišljenja omogućuje učenicima da vrednuju dokaze, razviju komparativnu i uzročno-povijesnu analizu, interpretiraju povijesne podatke, te konstruiraju čvrste povijesne argumente i povijesne perspektive na kojima će analizirati suvremene teme i probleme, te temeljiti svoje odluke u životu. *Temeljna povijesna znanja i sposobnost povijesnog mišljenja* ne razvijaju se neovisno jedno od drugoga već viša kategorija (sposobnost povijesnog mišljenja) ovisi o stečenim temeljnim povijesnim znanjima (prva kategorija). Dakle, odgojno-obrazovni ciljevi u nastavi povijesti su **integracija temeljnih povijesnih znanja i sposobnosti povijesnog mišljenja**.

Dvije kategorije znanja u nastavi povijesti prikazat ćemo u sljedećim dvama ulomcima.

a) Prva kategorija znanja (standard 1) – temeljna povijesna znanja

Ova se kategorija sastoji od *poznavanja najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba* te *razumijevanja temeljnih povijesnih pojmova i procesa* na pet područja ljudske aktivnosti: društvenom, ekonomskom, znanstveno-tehnološkom, političkom i filozofsko-religijsko-estetskom. Temeljna povijesna znanja osnova su za razvijanje sposobnosti povijesnog mišljenja.

b) Druga kategorija (standard 2) – sposobnost⁴ povijesnoga mišljenja

Sposobnost povijesnog mišljenja razvija se uvježbavanjem pet vještina. Vještine su sljedeće:

1. *vještina kronološkog mišljenja*;
2. *vještina razumijevanja povijesne priče*;
3. *vještina analize povijesnih događaja i interpretacija*;
4. *vještina povijesnog istraživanja*;
5. *vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanja stavova*.

Svaka sljedeća vještina ovisi o dovoljno razvijenim vještinama na prethodnoj razini – one su, dakle, *kumulativne*.

U nastavku objašnjavamo pojedinačno svaku od pet vještina.

1. Vještina kronološkog mišljenja⁵

Kronološko mišljenje je srce povijesnog mišljenja. Bez jakog kronološkog osjećaja – kada su se događaji dogodili i kojim vremenskim redoslijedom – učeniku je nemoguće istražiti odnose među tim događajima ili objasniti povijesni kauzalitet. Kronologija nam, dakle, pruža mentalni kostur za organizaciju povijesnog mišljenja. U razvoju kronološkog mišljenja raspoloživo vrijeme treba upotrijebiti za objašnjenje kako se konstruira povijesna priča. Učenici otkrivaju vremensku strukturu događaja u priči, onako kako su se razvijali kroz vrijeme, akcije i namjere onih koji su bili tamo, kao i vremensku povezanost između prethodnih i narednih događaja. Učenici stoga moraju biti sposobni služiti se svojim matematičkim vještinama kako bi mjerili vrijeme godinama, desetljećima, stoljećima i tisućljećima, kao i izračunavati vrijeme od čvrstih točaka u

⁴ *Sposobnost* je grupa funkcionalno povezanih i uvježbanih *vještina*.

⁵ Prema *National Standards for World History*, nav. dj., str. 20.

kalendaru (prije Krista ili poslije Krista), kao i interpretirati podatke na lenti vremena. Učenici također moraju biti sposobni analizirati obrasce povijesnog kontinuiteta i promjene, što se može ilustrirati, primjerice, pojavom i širenjem trgovine koja od lokalne postaje svjetskom.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče⁶

Jedno od ključnih svojstava povijesne priče je njezina uvjerljivost: prepričavanje povijesnih događaja prati istu logiku kao i prepričavanje neposrednih, stvarnih događaja. Kako bi čitali povijesnu priču s razumijevanjem, učenici moraju znati postavljati prava pitanja o priči (uzročno-posljedični niz) i razviti povijesnu perspektivu. Pristupajući analizi povijesne priče učenik razumijeva povijesne događaje i procese te daje svoju ocjenu. Bez tih dimenzija čitanje povijesnog teksta gubi svoj smisao. Dakle, nisu odlični oni učenici koji mogu najtočnije reći o kojim povijesnim događajima i osobama tekst govori te točno ponoviti što su pojedine osobe rekly, već su odlični oni učenici koji *znaju postavljati i odgovarati na prava pitanja te imaju povijesnu perspektivu*. Tekst nije predmet upamćivanja, već sadržaj razgovora. *Razgovor uključuje*: 1. identifikaciju središnjeg pitanja povijesne priče; 2. definiranje svrhe, perspektive i stajališta s kojeg je priča bila konstruirana; 3. smislenu analizu povijesne priče kroz pitanja kako i zašto te 4. prepoznavanje kako je autor organizirao tekst.

Povijesna priča razotkriva namjere ljudi uključenih u neki događaj, teškoće na koje su nailazili i složen svijet u kojemu su živjeli i u kojemu se događaj zbivao. Dakle, kako bi *čitali s razumijevanjem* povijesnu priču, učenici moraju *razviti povijesnu perspektivu*. Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti njezinim terminima kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Proučavajući literaturu, dnevnike, pisma, debate nekadašnjih ljudi, učenici moraju naučiti kako izbjegavati „sadašnje stavove“, da ne bi sudili o ljudima u prošlosti prema normativima i vrijednostima današnjice, već da bi *uzeli u obzir povijesni kontekst* u kojemu su se događaji razvijali a ljudi djelovali.

Razumijevanje povijesne priče bit će također olakšano ako učenici budu sposobni analizirati *predočene povijesne karte, grafiku, kao i različite vizualne izvore* poput povijesnih fotografija, političkih karikatura, slika i materijalnih ostataka koji mogu objasniti, ilustrirati ili elaborirati informaciju predstavljenu u tekstu (rad s povijesnim izvorima).

3. Vještina analize povijesnih događaja i interpretacija⁷

Jedan od najčešćih problema u pomaganju učenicima da postanu pomni čitatelji povijesne priče jest poriv koji učenici osjećaju da pronađu jedan pravi odgovor, jednu bitnu činjenicu, jednu autoritarnu interpretaciju. Ili još gore, da odmah idu na zaključak, smatrajući da su zaključci predstavljeni u tekstu istina koja se sama po sebi razumije.

Ovi problemi su duboko ukorijenjeni u uobičajenom načinu na koji udžbenici predstavljaju povijest: a to je niz događaja koji idu ravno prema predviđenoj interpretaciji. Kako prevladati taj problem? Treba se poslužiti s više povijesnih tekstova, dakako i onih koji nisu u udžbenicima, a napisani su na temelju različitih povijesnih izvora te predstavljaju alternativna mišljenja i zaključke. Na taj će način učenici shvatiti da se povijesničari razlikuju po izboru činjenica koje uključuju u razvoj svoje priče i ne moraju se usuglasiti o tome kako su te činjenice interpretirane.

Dobro napisana povijesna priča ima moć da unapređuje učeničku analizu uzročno-posljedičnog niza i višestrukih uzroka povijesnih događaja, kako se promjene događaju u društvu, koliko su važni ljudski interesi i namjere te kako su posljedice rezultat načina na koji su namjere bile ostvarivane. U učenicima treba osvijestiti opasnosti skrivene u pojednostavljenom i jedno-uzročnom objašnjenju prošlih događaja i sadašnjih problema.

Naposlijetku, analiza povijesnih priča i događaja te njihovih interpretacija može upozoriti učenike na zamke *linearnosti i neizbježnosti*. Učenici moraju razumjeti važnost prošlosti i njezin

⁶ Isto, str. 23.

⁷ Isto, str. 26.

utjecaj na sadašnjost, izbjeći zamku povlačenja ravnih linija između prošlosti i sadašnjosti, kao da su nekadašnji događaji bili namjerno i svrhovito usmjereni prema nekim rezultatima koji su danas vidljivi. I dok god učenici ne shvate da se povijest mogla i drukčije dogoditi, postoji mogućnost da nesvjesno usvoje ideju da je budućnost neizbježna i unaprijed određena te da ljudsko djelovanje i individualne akcije nemaju nikakvo značenje.

4. Vještina povijesnog istraživanja⁸

Povijesno istraživanje u smislu „stvaranja vlastite povijesne priče“ učenicima je vrlo zanimljivo i najčešće ih dodatno motivira za rad. Samostalni istraživački radovi učenika mogu nastati uvidom u povijesne dokumente, slušanjem priča živih svjedoka, čitanjem pisama, dnevnika, opisivanjem artefakata, fotografija, posjeta povijesnoj lokaciji, zapisima usmene povijesti ili drugih dokaza iz prošlosti te njihovom spretnom kombinacijom. Vrijedna istraživanja mogu se naročito pojaviti susretom s iskazima ljudi o samom događaju koji su dovoljno raznoliki da učenicima živo predоче interese, vjerovanja i strahove ljudi koji o određenom događaju svjedoče polazeći od različitih iskustava te samim time s različitim, kadikad i suprotstavljenim stajalištima o samom događaju.

Povijesno istraživanje počinje formulacijom problema ili nizom pitanja važnima za daljnje istraživanje. Tko je proizveo povijesni izvor, kada, kako i zašto? Koji je dokaz da je upravo taj dokument (ili neki drugi izvor) autentičan, mjerodavan i vjerodostojan? Što im on govori o stajalištu, pozadini i interesima njegova autora ili tvorca? Što još trebaju otkriti kako bi stvorili upotrebljivu priču, objašnjenje ili opis događaja, kojemu je određen dokument ili artefakt tek jedan dio? Kakvu interpretaciju mogu izvesti iz raspoloživih podataka i koje argumente mogu ponuditi u povijesnoj priči koju su stvorili iz tih podataka? To su ključna pitanja.

U tom procesu učenikovo kontekstualno znanje povijesnog razdoblja u kojemu je bio stvoren određen dokument ili artefakt postaje kritički važan. Otkrivanje šireg konteksta treba biti poduprto udžbenikom, ali ne i ograničeno na njega.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova⁹

Analiza usredotočena na zauzimanje stavova te donošenje odluka dovode učenike u samo središte povijesnih dilema i problema s kojima su bili suočeni ljudi u kritičnim trenucima prošlosti i bliske sadašnjosti. Ulazak u takve momente, suprotstavljanje posljedica ili problema onog vremena, analiza dostupnih alternativa, vrednovanje posljedica koje su mogle slijediti nakon takvih opcija (što bi bilo da je bilo) i posljedica koje su se dogodile – sve su to aktivnosti koje unapređuju učenikovo duboko osobno uključivanje u te događaje, razmišljanje o određenim vrijednostima i zauzimanje stavova prema njima.

Ako su dobro odabrane, ove aktivnosti također unapređuju vještine bitne za građansku demokraciju:

1. vještinu identificiranja i definiranja javne politike i etičkih dilema;
2. vještinu analize opsega interesa i vrednota osoba zahvaćenih određenom situacijom i njezinim posljedicama;
3. vještinu prikupljanja i odabira podataka potrebnih da se ocijene posljedice alternativnih pristupa u rješavanju postavljene dileme;
4. vještinu ocjene etičkih implikacija, kao i komparativne slabosti i prednosti svakog pristupa i
5. vještinu vrednovanja tijeka akcija, uključujući sve gore navedene elemente u svjetlu dugoročnih posljedica koje se otkrivaju i očekuju tijekom vremena.

Kako su prijelomni povijesni događaji gotovo uvijek vrijednosno opterećeni, oni također otvaraju mogućnost da se razmotre *moralna uvjerenja* koja su pridonijela poduzetim društvenim akcijama. Učitelji ne bi smjeli upotrijebiti povijesne događaje kako učenicima nametali kakvu „moralnu lekciju“ ili etičku poduku. Ne samo da će mnogi učenici odbiti takav pristup, već on ne uzima u obzir proces kroz koji učenici postižu složene vještine principijelnog razmišljanja i moralnog

⁸ Isto, str. 29.

⁹ Isto, str. 32.

rezoniranja. Najbolji pristup otvaranju ovih tema je analiza povijesnih dokaza i ukazivanje na raznolike perspektive u vezi s problemom koji se pojavio.

Napomena:

Navedeni obrazovni standardi ili kategorije znanja neovisni su od konkretnog povijesnog sadržaja, dobi učenika i razine programa. Dakle, oni jednako vrijede za učenike osnovne škole, strukovnih škola i gimnazije, kao i za fakultete. Naime, kompetencija povijesnoga kritičkog mišljenja ne može se izgraditi u kratkom vremenu, već je za to potrebno i po nekoliko godina. Naglašavamo da se ovih pet vještina povijesnog mišljenja ne mogu uvježbavati u vakuumu, već se stječu pomoću različitih povijesnih sadržaja. Nijedna od navedenih pet vještina ne može se razvijati ili čak izraziti neovisno jedna od druge jer su kumulativno poslagane, a *temeljna povijesna znanja osnova su za razvijanje svih pet vještina*. U tekstu koji slijedi prikazani su pokazatelji za svaku pojedinu vještinu.

2.2. Pokazatelji za pet vještina povijesnog mišljenja

Pokazatelji za svaku pojedinu vještinu oblikovani su kao ishodi učenja. Dakle, iskazuju se sintagmom „učenik će biti sposoban“ iza koje slijedi aktivni glagol. Pokazatelji su iskazani na općoj razini, konkretiziraju vještinu o kojoj se radi, i to tako da se ona može mjeriti na različitim sadržajima.

Vještina kronološkog mišljenja

Učenik će biti sposoban:

1. *Razlikovati prošlost, sadašnjost i budućnost.*
2. *Identificirati u povijesnoj priči njezinu vremensku strukturu: njezin početak, sredinu i kraj (koji treba definirati kao ishod određenog početka).*
3. *Uspostaviti vlastiti vremenski redoslijed u konstruiranju povijesne pripovijesti počevši od neke točke i prateći razvoj do nekog kraja ili ishoda, kao i idući unatrag od nekog sadržaja, problema ili događaja, objašnjavajući njegovo podrijetlo, kao i njegov razvoj kroz vrijeme.*
4. *Mjeriti i računati kalendarsko vrijeme: dane, tjedne, mjesece, godine, desetljeća, stoljeća i tisućljeća počevši od neke čvrste točke u kalendaru (prije Krista i poslije Krista), služeći se gregorijanskim kalendarom i suvremenim sekularnim označavanjem istih tih datuma (prije nove ere i u novoj eri), kao i uspoređivati sa čvrstim točkama drugih kalendarskih sustava kao što je npr. rimski (od osnutka grada Rima) ili muslimanski (od hidžre 622. godine).*
5. *Interpretirati datume predstavljene na lenti vremena i kreirati vremenske lente*
6. *Označiti odgovarajuće intervale vremena i zapisati događaje po vremenskom slijedu u kojemu su se dogodili.*
7. *Rekonstruirati obrasce povijesnog slijeda i trajanja u kojem se događao određeni povijesni razvoj i primjenjivati ih za objašnjavanje povijesnog kontinuiteta i promjena.*
8. *Usporediti alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.¹⁰*

Vještina razumijevanja povijesne priče

Učenik će biti sposoban:

1. *Rekonstruirati doslovno značenje povijesnog teksta identificirajući osobe uključene u događaj: što se dogodilo, gdje se dogodilo, koja su zbivanja dovela do tog razvoja te koje su posljedice nastupile.*
2. *Identificirati središnje pitanje povijesne priče, kao i svrhu, perspektivu ili stajalište s kojega je bila konstruirana.*

¹⁰ Isto, str. 21.

3. *Čitati povijesnu priču koristeći maštu* te uzevši u obzir povijesni kontekst u kojem se događaj odvijao – vrijednosti, okruženje, mogućnosti
 - a) izbora i moguće nepredvidljive okolnosti tog vremena i prostora;
 - b) što priča otkriva o humanosti uključenih pojedinaca – njihove vjerojatne motive, nade, strahove, snagu i slabost.
4. *Dokazati povijesne perspektive* i to tako da:
 - a) može opisati prošlost u njezinim terminima, kroz iskustvo onih koji su bili tamo, što možemo otkriti kroz ondašnju literaturu, dnevnike, pisma, debate, umjetnost, artefakte i slično, te
 - b) može opisati prošlost izbjegavajući današnje stavove, norme i vrijednosti.
5. *Koristiti se povijesnim zemljovidima* kako bi objasnio geografski smještaj u kojemu se povijesni događaj zbio, relativnu i apsolutnu lokaciju, udaljenosti i smjerove, kao i ljudsko oblikovanje mjesta življenja te kritične odnose u prostornoj raspodjeli tih svojstava i povijesnog događaja koji se tamo zbivao.
6. *Upotrijebiti vizualne i matematičke podatke* predočene u kartama, tablicama, histogramima, hodogramima, Venovim dijagramima i drugim grafičkim prikazima koji objašnjavaju i ilustriraju ili elaboriraju informaciju što ju nalazimo u povijesnoj priči.
7. Prilikom objašnjavanja, ilustriranja ili elaboriranja informacije predočene u povijesnoj priči *poslužiti se vizualnim, literarnim i glazbenim izvorima* koji uključuju:
 - a) fotografije, slike, karikature i arhitektonske crteže,
 - b) novele, poeziju, ples i kazališne komade,
 - c) narodnu, popularnu i klasičnu glazbu.¹¹

Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

Učenik će biti sposoban:

1. *Identificirati autora, izvor povijesnog dokumenta ili priče i ocijeniti njegovu vjerodostojnost.*
2. *Usporediti i međusobno suprotstaviti različite ideje, vrijednosti, osobe, ponašanja i institucije* utvrđujući njihove sličnosti i razlike.
3. *Napraviti razliku između povijesnih činjenica i povijesnih interpretacija*, ali i prepoznati da su ove dvije u međusobnoj vezi i da su činjenice o kojima izvještava povjesničar izabrane te stoga odražavaju njegovu prosudbu o tome što je bilo najvažnije u povijesti.
4. *Razmotriti višestruke perspektive* pojedinaca u prošlosti demonstrirajući njihove različite motive, vjerovanja, interese, nade i strahove.
5. *Analizirati uzročno-posljedične veze* vodeći računa o *višestrukoj uzročnosti* koja uključuje (a) *važnost pojedinca u povijesti*; (b) *utjecaj različitih ideja, ljudskih interesa i vjerovanja* i (c) *utjecaj slučaja nepredviđenoga ili iracionalnoga*.
6. *Dovesti u pitanje argumente o povijesnoj neizbježnosti* navodeći primjere povijesnih nepredviđenih događaja i analizirajući kako su različite odluke mogle dovesti do različitih posljedica.
7. *Usporediti suprotstavljene povijesne priče* suprotstavljajući izbor povijesnih pitanja i njihovu uporabu koja odražava različita iskustva, perspektive, vjerovanja i stajališta te pokazujući kako naglasak na različitim uzrocima pridonosi različitim interpretacijama.
8. *Smatrati povijesne interpretacije nedovršenima* i podložnima promjenama u skladu s otkrivanjem novih podataka, novih mišljenja i novih interpretacija.
9. *Vrednovati glavne rasprave među povjesničarima* povezano s alternativnim interpretacijama prošlosti.

¹¹ Isto, str. 24.

10. *Postaviti hipotezu o utjecaju prošlosti, uključujući i ograničenja i mogućnosti sadržanih u donesenim prošlim odlukama.*¹²

Vještina povijesnog istraživanja

Učenik će biti sposoban:

1. *Formulirati povijesna pitanja* kroz susret s povijesnim dokumentima, svjedočenjem očevidaca, pismima, dnevnicima, artefaktima, fotografijama, povijesnim lokacijama, umjetnošću, arhitekturom i drugim izvorima iz prošlosti.
2. *Pribaviti povijesne podatke* iz različitih izvora uključujući muzejske zbirke, povijesne lokacije, povijesne fotografije, časopise, dnevnike, svjedočenja očevidaca, novine, dokumentarne filmove itd.
3. *Preispitati povijesne podatke* otkrivajući društveni, politički i ekonomski kontekst u kojemu su nastali; ispitati izvore podataka u smislu njihove vjerodostojnosti, autoriteta, autentičnosti, interne konzistencije i potpunosti te otkrivajući i vrednujući predrasude, izobličenja i propagandu, i to ispuštanjem potiskivanja ili izmišljanjem činjenica.
4. *Identificirati praznine u raspoloživim izvorima i ovladati kontekstualnim znanjem i perspektivama vremena i mjesta* s namjerom da maštovito razradi dokaze, deduktivno ispuni praznine i konstruira uvjerljivu povijesnu interpretaciju.

Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova

Učenik će biti sposoban:

1. *Identificirati teme i probleme u prošlosti* i analizirati interese, vrijednosti, perspektive i stajališta onih koji su uključeni u te događaje.
2. *Poredati dokaze o povijesnim presedanima* i suvremenim čimbenicima koji pridonose problemima i alternativnim tijekovima akcije.
3. *Identificirati relevantne povijesne presedane* i razlikovati ih od onih koji to nisu i koji su nevažni za suvremena zbivanja.
4. *Vrednovati alternativne tijekove događaja* u terminima etičkih shvaćanja i interese onih na koje je utjecala odluka, kao i dugoročne i kratkoročne posljedice svake odluke.
5. *Formulirati stajalište ili tijek događaja o nekoj temi* identificirajući prirodu problema, analizirajući uključene čimbenike koji pridonose problemu i izabравši zadovoljavajuće rješenje iz izbora pomno procijenjenih opcija.
6. *Vrednovati implementaciju odluke* analizirajući interese kojima je služila, procjenjujući stajalište, moć i prioritete svakog uključenog sudionika, ocjenjujući etičku dimenziju odluke i vrednujući njezine prednosti i nedostatke iz različitih perspektiva.¹³

¹² Isto, str. 27.

¹³ Isto, str. 33.

3. Periodizacija i koncepcije vremena u povijesti

Mi govorimo o mjerenju vremena kao da je vrijeme predmet koji očekuje da bude izmjereno. Činjenica je da mi stvaramo vrijeme uvodeći intervale u društveni život. Dok to nismo učinili, nije postojalo vrijeme koje bi se moglo mjeriti.

Edmund Leach

3.1. Kronološko vrijeme kao objektivni koncept

Vrijeme je središnji koncept povijesne znanosti, a *kronološko je mišljenje* srce povijesnog mišljenja. Povjesničari razlikuju *dva koncepta vremena*: objektivno i subjektivno vrijeme. *Objektivno vrijeme* podrazumijeva mjerenje vremena uz pomoć satova i kalendara, tj. instrumenata pomoću kojih tijek vremena postaje očit i mjerljiv, te pokazuje promjene. *Subjektivno vrijeme* pretpostavlja osobni doživljaj vremena na koji prije svega snažno utječu religijski i kulturalni čimbenici, potom povezanost fizikalnog vremena s ljudskom poviješću i povijesnim događajima te naposljetku čovjekova sposobnost imaginacije. Na povjesničara i njegove interpretacije snažno utječe način kako on poima vrijeme. Vrijeme, objektivno i subjektivno, uvijek pokazuje svoje antropomorfnu lice – ono je ljudska tvorevina. U tekstu koji slijedi objasniti ćemo oba koncepta vremena jer se oni u kurikulumima povijesti prepleću i tvore njihovu neizbježnu komponentu.

Objektivno vrijeme bavi se datumima i godinama ili, drugim riječima, kronologijom. Kronologija je vrlo važna za povjesničare, osobito kada prikazuju događaje u dugom trajanju.

Kronološko vrijeme je objektivno mjerljivo. Dakle, takvo vrijeme je *fizikalna, matematička, mjerljiva kategorija* koja se sastoji se od mjernih jedinica. Pomoću kronološkog vremena životni tijek dijelimo na tri modusa protjecanja – *prošlost, sadašnjost i budućnost*. Vrijeme se sastoji od sekundi, minuta, sati, dana, tjedna, mjeseci, godišnjih doba, godina, desetljeća, stoljeća i tisućljeća. S jedne strane, dijelovi vremena (minute, sati, dani, tjedni, mjeseci i godišnja doba) *ciklički se ponavljaju*. S druge strane, vrijeme je uvijek novo – na vremenskoj crti se pojavljuju uvijek novi dani, mjeseci, godine, stoljeća i tisućljeća. Dakle, u ovom slučaju vrijeme je *linearno i nepovratno*: ono uvijek ide samo naprijed – nikad natrag. Možemo zaključiti da je kronološko vrijeme ujedno i *cikličko i linearno*.

Kalendari

Koncept kronološkog vremena je ljudska tvorevina, a razvio se zahvaljujući *matematičkim i astronomskim spoznajama*. Ključan trenutak za mjerenje vremena bio je trenutak kada su stvoreni *prvi kalendari*. Stvaranje kalendara povezano je s dva očigledna astronomska fenomena: okretanjem Mjeseca oko Zemlje i okretanjem Zemlje oko Sunca. Stoga se kalendari i dijele na *mjesečeve (lunarne) i sunčane (solarne)*. Postoji i treći tip kalendara koji uzima u obzir i kretanje Mjeseca i kretanje Sunca – *tv. lunisolarni kalendar*. Prvi kalendari su solarni kalendari, a nastali su u arhaičnim ratarskim zajednicama. Zašto se prvi kalendari pojavljuju upravo u ratarskim zajednicama i kakvu su koncepciju vremena i kalendare razvile te zajednice? Način života i proizvodni obrazac u tim zajednicama stvorio je *ciklički koncept vremena*.¹ Ratari su morali strogo voditi računa o izmjeni godišnjih doba, o vremenskim uvjetima i o količini ratarskih proizvoda nužnih za opstanak cjelokupne zajednice. Dakle, središnja preokupacija ljudi je *ciklus plodnosti prirode*. Oni su morali unaprijed predvidjeti i planirati, pa im je za to trebalo nešto poput *kalendara* koji bi ih pravodobno upozoravao na mijene tijekom godine.² Međutim, prve službene

¹ Za detalje vidi M. Dragun, *Mitologija, obred i koncepcije vremena kod ratara i nomada*, Društvena istraživanja, sv. 12, br. 5, 2003.

² Kalendar (lat. *calendarium*, knjiga rokova) je skup pravila kojima se određuje odnos između različitih vremenskih razdoblja: dana, tjedna, mjeseca i godine te tablica rasporeda dana u godini. Osnovni vremenski razmak u svih naroda bio je uvijek dan tj. razdoblje jedne promjene svjetlosti (dana u užem smi-

kalendare nisu izradili obični ratari, već svećenici i njihovi pisari, dakle učeni ljudi. Prve velike ratarske zajednice nastale su u Mezopotamiji, a tamo je gotovo sva zemlja pripadala hramovima. Slijed godišnjih doba određivali su, prema tumačenju svećenika, bogovi, koje su članovi zajednice trebali svetkovati u unaprijed određene dane. Dakle, dva su osnovna razloga stvaranja kalendara – prvi je praktički, a drugi religijski.

Ravnanje po danima, tj. po razdobljima jedne promjene svjetlosti, bilo je oduvijek temeljno vremensko mjerenje u praktičnoj vremenskoj orijentaciji u svim drevnim zajednicama. Međutim, za mjerenje duljih razdoblja služio je slijed Mjesečevih mijena. Naime, najočiglednije pojave koje su se vremenski redovito vraćale, a koje su svećenici vrlo rano primijetili, bile su upravo mijene Mjeseca. Danas znamo da potpuna izmjena Mjesečevih mijena traje prosječno 29 dana, 12 sati, 44 minuta i 2,98 sekundi (sinodički mjesec od 29,53059 dana). Za kreiranje prvog kalendara svećenici su trebali uskladiti upravo te dvije veličine – trajanje i broj dana te sinodički mjesec. Usklađivanje se postizalo promatranjem mijena Mjeseca i brojenjem dana u mjesecu. Svećenici su tako odredili da mjeseci naizmjenice broje 28 ili 30 dana. Taj se broj dana u mjesecu nije mijenjao po nekom određenom redu, već se određivao promatranjem mladog Mjeseca. Promatranje je vršila ovlaštena osoba u hramu i o tome je izvještavala vladara. U kratkom razdoblju svećenici su shvatili da je broj dužih i kraćih mjeseci otprilike isti i da se na kraju 12 lunarnih mjeseci vraća na isto godišnje doba kojim su i bili počeli. Tako je 12 mjeseci usvojeno kao vrijeme što ga sadrži jedna godina. Četiri faze Mjeseca razlog su što su svećenici pojedine mjesece razdijelili u četiri sedmodnevna tjedna s jednim ili s dva praznika (tzv. Mjesečevi dani). Te su Mjesečeve dane dodavali na kraju da bi se broj dana zaokružio. Babilonci su 7 dana u tjednu nazivali po svojim bogovima (nebeskim tijelima). Za razliku od babilonskog, egipatski je tjedan imao 10 dana. I egipatski je kalendar bio lunarni. Dvanaest mjeseci po 30 dana činilo je 360 dana, a preostalih pet dana dodavalo se na kraju godine. Mjeseci su bili raspoređeni u tri godišnja doba, ustvari tri ratarska ciklusa: vrijeme poplave, vrijeme sjetve i vrijeme žetve. Takvo računanje trajalo je 4000 godina. Na području Mediterana islamski kalendar, nastao u 7. stoljeću, temeljio se također na lunarnoj godini od 354 ili 355 dana, podijeljenih u 12 lunarnih mjeseci koji traju naizmjenice 29, odnosno 30 dana svaki. Svaki mjesec počinje s mladim Mjesecom, koji je važan simbol islama te je najvažniji motiv na zastavama muslimanskih nacija.

Međutim, ratari su već vrlo rano shvatili da je za praktičnu vremensku orijentaciju važna i izmjena godišnjih doba u vezi s kretanjem Sunca. Sunce prividno obiđe ekliptiku (tj. putanju oko Sunca) za jednu tzv. tropsku godinu koja traje 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46,98 sekundi. Kako ni tropska godina ne uključuje ukupan broj građanske godine, ova potonja se morala uskladiti s tropskom. To se postiglo mijenjanjem broja dana u građanskoj godini prema različitim pravilima. Tako su nastali *sunčani ili solarni kalendari*. Kalendar što ga je uveo Julije Cezar po zamisli egipatskog astronoma Sosigena, solarni je kalendar, a koristio se u cijeloj Europi do 1582. godine. Modificirao ga je papa Grgur XIII. i on se otada naziva gregorijanskim kalendarom. Na prvom ekumenskom saboru u Niceji 325. godine kršćanska je crkva kao svoj temeljni kalendar prihvatila tzv. julijanski kalendar. Po julijanskom kalendaru svaka godina čiji je broj djeljiv s četiri prijestupna je i obuhvaća 366 dana, dok ostale sadrže 365 dana. Po savjetu njemačkog astronoma Christophera Claviusa i napuljskog fizičara i astronoma Alojzija Liliusa, papa Grgur XIII. objavio je 24. veljače 1582. reformu dotadašnjega julijanskog kalendara. Papinska bula sadržavala je sljedeće odredbe: iz kalendara će se izostaviti 10 dana, tako da nakon četvrtka, 4. listopada 1582. slijedi petak, 15. listopada; prijestupna je svaka godina djeljiva s 4, osim godina djeljivih sa 100, među kojima su prijestupne samo one djeljive s 400; prijestupna godina ima jedan dan više od obične (koja ima 365 dana), a on se dodaje na kraju mjeseca veljače; Uskrs će se ubuduće izračunavati po novom kalendaru; prvi dan u godini bit će 1. siječnja.

Protestanti i pravoslavci dugi su niz godina odbijali uporabu gregorijanskog kalendara. Tako je u Grčkoj gregorijanski kalendar uveden tek 1932. godine. Isto tako Sovjetski Savez, želeći obilježiti uspjeh Oktobarske revolucije, tek 1917. godine prelazi na gregorijanski kalendar. Nadoknađujući

slu) i tame (noći). Za detalje vidi u *Hrvatska enciklopedija*, sv. 5, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb, 2003, str. 441.

razliku od 13 dana, ulaze u mjesec listopad, iako se revolucija po julijanskom kalendaru dogodila u studenome.

Između lunarnog i solarnog kalendara postoji neslaganje od 10 dana. Naime, lunarna je godina za deset dana kraća od solarne. Za razliku od solarnog, lunarni kalendar nije povezan s godišnjim dobima. Zbog toga, primjerice, važni muslimanski praznici dolaze svake godine 10 dana prije nego prethodne. Cjelovit vremenski krug zatvara se svake 33 godine. U solarnom kalendaru kojim se služe kršćani i Židovi praznici su vezani uz određene datume.

Lunisolarni kalendar što ga upotrebljavaju Židovi, Kinezi i mnogi azijski narodi pokušava uspostaviti sklad između kretanja Mjeseca i Sunca. Godina se sastoji od mjeseci koji izmjenično traju po 29 i 30 dana, ali godina sadrži 12 ili 13 mjeseci. U razdoblju od 19 godina lunisolarni kalendar ponovo stabilizira datume s našim solarnim kalendarom na taj način da umeće 8 godina koje traju 13 mjeseci, te 12 godina koje traju po 12 mjeseci.

Brojenje godina

Unatoč prirodnoznanstvenom konceptu vremena kao obrascu koji oponaša prirodne cikluse te na toj osnovi mjeri trajanje, *vrijeme kao imaginarni koncept nikako ne možemo odvojiti od mitologije i religije te njihovih načina mišljenja*. Ostaci tih utjecaja i danas su znatno prisutni u konceptima vremenitosti, historiografiji i nastavi povijesti – što je naročito vidljivo iz činjenice da se kroz povijest *i danas vrijeme broji od različitih ishodišta u različitim religijama i kulturama*, kao i u slučajevima kad su religijski događaji i revolucionarne političke prekretnice doveli do uspostave novog početka brojenja vremena.

Većina ishodišta brojenja vremena oslanja se na *linearnu konceptualizaciju*. U mnogim sustavima brojenja vremena nalazimo na pojmove *stara era* i *nova era*, pri čemu nova era započinje rođenjem ili nekim značajnim činom Mesije ili proroka – ili pak nekim povijesno značajnim događajem. Tako Židovi uzimaju za ishodište mjerenja vremena navodni početak svijeta. Židovi još i danas *početkom svjetske ere* odnosno *početkom svijeta* smatraju 7. X. 3761. godine pr. n. e. *Bizantska era* počinje 1. IX. 5508. godine pr. n. e. To je mjerenje prihvaćeno u Bizantu u VII. stoljeću, a ukinuo ga je Petar I. Aleksejević 1. I. 1700. godine. *Olimpijska era*, u kojoj su se četiri godine brojile kao jedna olimpijada, počinjala je *danom prve zabilježene olimpijade* dana 1. VII. 776. godine, dok *rimska era* započinje *osnutkom grada Rima* dana 24. IV. 753. godine pr. Kr., a *muhamedanska era* od Muhamedova bijega iz Meke u Medinu, tzv. hidžre dana 16. VII. 622. godine. Brojenje po kršćanskoj eri *od Kristova rođenja* uveo je Dionysius Exiguus 531. godine. Međutim, ne znamo pouzdano kako je ustanovio godinu Kristova rođenja. Do dan-danas ona je predmet velikih prijepora.³ Kršćani su, međutim, prihvatili njegovo određenje te se vrijeme ota- da dijeli na vrijeme prije Krista i nakon Krista – odnosno na vrijeme „prije nove ere“ i na vrijeme „nove ere“. Rođenjem Isusa Krista svijet ulazi u novo vrijeme. Isus je donio „novost“ svijetu, a to je „radosna vijest o otkupljenju grijeha i vječnom životu“. Iz dva primjera, islamskog i kršćanskog, vidljivo je da je ishodište brojenja vremena kod muslimana i kršćana religijsko-simbolički određeno – to cijepa vrijeme na *staro vrijeme* – vrijeme starih vrijednosti i *novo vrijeme* – vrijeme novih vrijednosti.

Kod mnogih starih naroda novo vrijeme se brojilo od dolaska na vlast određenog vladara. Tako su npr. Babilonci brojili vrijeme od 26. II. 747. godine pr. n. e., odnosno od početka vladavine babilonsko-kaldejskog kralja Nabonasara. Japanska Nino-era (nova era) broji se od uspostave vladavine legendarnog cara Jimmu-Tenna 660. g. pr. n. e.

³ Za detalje o kalendarima vidi knjigu Davida Ewinga Duncana, *Calendar: Humanity's Epic Struggle to Determine a True and Accurate Year*, Avon, New York, 1998.

3.2. Subjektivno vrijeme⁴

Kad govorimo o subjektivnom vremenu, mislimo na *način na koji ljudi sebi predočavaju smisao vremenitosti*, odnosno kako razumiju vrijeme. Povjesničari i filozofi razmišljaju o vremenu i smislu povijesnih zbivanja na apstraktan način te nam oni, više nego itko drugi, otkrivaju kako je *vrijeme ljudska tvorevina* i kao takva, *imaginarna*. Filozofsko promišljanje smisla vremenitosti pripada novijem razdoblju. Međutim, ljudi su oduvijek razmišljali o događajima i pokušavali ih smjestiti u određen vremenski okvir kako bi im dali smisao. Njihovo je razumijevanje uvijek bilo povezano s njihovim dominantnim životnim predodžbama, gotovo uvijek pod snažnim utjecajem mitologije i religije koje se uvijek bave početkom, ustrojem, razvojem i krajem svijeta.

Mitološka koncepcija vremena

Mitologije i religije, za razliku od filozofske koncepcije vremena, smislu vremenitosti ne prilaze racionalno, već putem *iracionalnog imaginarija*. Način proizvodnje životnih dobara, odnosno osnovni proizvodni obrazac zajednice, također je odigrao svoju ulogu u stvaranju predodžbe vremena. To znači da doživljaj vremena proizlazi i iz životnog iskustva neke zajednice, a služi osmišljavanju životnih procesa, pojava i zbivanja te samog života i njegove prolaznosti. I u mitološkoj i u filozofskoj koncepciji vremena prisutna su *dva oprečna imaginarija*, kao i dva oprečna modela – *linearni i ciklički*. Ta dva modela proizlaze iz načina proizvodnje dobara za život i načina života prvih ljudskih zajednica – *stočarsko-nomadske i zemljoradničke*, a razvijaju se kontinuirano u različitim oblicima sve do današnjih dana.

U drevnim *zemljoradničkim zajednicama* osnovna preokupacija ljudi bila je ciklus plodnosti prirode, pa njihov svjetonazor uvijek naglašava umiranje i ponovno rađanje kao neizbježan prirodni ciklus. Zemljoradnički način života generira mitologiju koja odražava ciklus vegetacije, politeizam i rituale plodnosti, stoga je koncepcija vremena *ciklička*. Vrijeme se zamišlja kao vrtnja u krug, odnosno kao mnoštvo ciklusa s rastom, vrhuncem i opadanjem.

Stočarsko-nomadske zajednice, nasuprot tome, temeljile su svoj život na uzgoju stoke, seobama u potrazi za pašnjacima i patrijarhalnom monoteizmu. Nomadsko vrijeme je stoga *linearno* i zamišljeno kao *neprekinuti put prema naprijed*. Ovo je vrijeme ujedno i ratno, *osvajачko vrijeme* što je povezano s potragom za novim pašnjacima. Nomadi uvijek *prisvajaju nove teritorije i sakraliziraju ih*. Osvojeni prostori s vremenom postaju carstvima, a plemenski vođe vladarima, kraljevima ili carevima – iz čega se kasnije razvija i *kult heroja*.

Prve civilizacije stvaraju simboličku mješavinu zemljoradničkog i nomadskog imaginarija, pa njihovi svjetonazori i religije predstavljaju *sofisticiranu mješavinu dviju mitologija* – zemljoradničke i nomadske. Prve civilizacije tako stvaraju kompleksnije koncepte vremena koji uvijek predstavljaju *naročito spoj cikličkog i linearnog vremena*.

Ciklički i linearni koncept vremena u različitim se oblicima *prepliću pri tvorbi velikih kulturalnih, religijskih ili epohalnih konceptualizacija povijesti*. Koncept rađanja u krug, koji podrazumijeva rast, vrhunac, opadanje i novo rađanje te ističe međuovisnost vremenskih razdoblja i povijesti, čovjekovu misao oblikuje kao *naglašenu cikličku misao*. Drugi, *linearni* koncept, nasuprot tome, jest *progresivistički*, pa čovjek vrijeme i svoju povijest doživljava kao linearno usmjerene prema konačnom cilju. Ta dva osnovna obrasca prožimaju i suvremenu filozofsku koncepciju vremena. Možemo, dakle, zaključiti da kroz cijelu povijest čovječanstva, od njezinih početaka do današnjih dana, ostaju *dva osnovna pristupa vremenitosti, konceptualizaciji i periodizaciji povijesti – ciklički i linearni*.

⁴ Postoji opsežna literatura o koncepcijama vremena i stilovima povijesti, a koja je uglavnom na stranim jezicima. U Hrvatskoj je mitološkoj i filozofskoj koncepciji vremena znanstvenica Maja Dragun posvetila u svojoj knjizi *New Age – povijesni korijeni i postmoderna tumačenja* jedno vrlo zanimljivo poglavlje pod naslovom *Koncepcije vremena i stilovi povijesti*. Američka znanstvenica Carol Delaney također je u svojoj knjizi pod naslovom *Investigating Culture: an Experiential Introduction to Anthropology* dva poglavlja posvetila pitanju kako su se ljudi u pojedinim kulturama orijentirali i orijentiraju u prostoru i vremenu i kako shvaćaju vrijeme.

Filozofska koncepcija vremena i koncepcije povijesti

Filozofi pokušavaju dati racionalan odgovor na pitanje što je vrijeme kao vrijeme, ali bez ikakvih kulturalnih, religijskih ili povijesnih primjesa. Naime, filozofija se nije razvijala iz mita, nego protiv mita, kao nastojanje dosljednog mišljenja da racionalno pronikne u tajne svijeta i života. Filozofi stoga nikada nisu bili zaokupljeni mjernim, tj. fizikalnim aspektom vremena, već su u njemu uvijek *tražili smisao i svrhu*. Vrijeme se u filozofiji definira kao *slijed bića jednog nakon drugog, bivanja u promjeni, u nastajanju i nestajanju*.

Već je grčki filozof **Heraklit** govorio o vremenu i životu kao prolaznosti i nepovratnosti: „Nemoguće je dva puta zagaziti u istu rijeku“. Za njega je život promjena, prolazni period nastajanja, razvoja i propadanja – dakle, ciklički proces.

Novovjekovni filozof **Hegel**, pak, utemeljuje svoju filozofiju na ideji apsolutnog duha koji prolazi razvojne faze da bi na kraju spoznao samoga sebe. Dakle, karakteristika koja odlikuje ovu filozofiju trajno je kretanje koje nazivamo „dijalektičkim“. Prema Hegelu priroda nema povijesti, već samo duh ima povijest. Duh i tijek njegova razvitka za njega su glavni predmet filozofije povijesti. Priroda duha može se razumjeti tako da se on uspoređi sa svojom suprotnošću – materijom. Bit je materije težina; bit duha je sloboda. Materija nema svijest o sebi, dok je duh ima. Prema Hegelu apsolutni se duh ozbiljuje u umjetnosti, religiji i, naposljetku, u filozofiji. U povijesnom razvitku duha bile su tri glavne faze: vrijeme istočnih naroda, potom Grka i Rimljana, te naposljetku Germana. Istok je znao, i sve do danas zna, da je samo *jedan* slobodan; grčki i rimski svijet da su *neki* slobodni; a njemački svijet zna da su *svi* slobodni. U ovozemaljskom razvoju duha, dakle, Hegel najveću ulogu pripisuje Germanima: „Germanski duh je duh novoga svijeta. Njegov cilj jest realizacija apsolutne istine kao beskonačnog samoodređenja slobode.“ Po toj koncepciji njemačka idealistička filozofija predstavlja kraj povijesti duha. Hegelova filozofija, dakle, vrijeme razumije kao *linearno determiniran progres*.

Nietzsche je, ne bez sarkazma, odbio takvo viđenje povijesti kao unaprijed usmjerene prema određenom cilju, smatrajući takvo stajalište patetičnim ostatkom judeo-kršćanske ideologije kolektivne utjehe. Po njegovu tumačenju, vrijeme je bivanje i promjena, a život je samo izmjena stvaralačkih i razornih snaga bez početka i kraja – *cikličko povratno gibanje*, besmislena i besciljna *pozornica volje za moći*. Ova misao o vječnom vraćanju, koja potječe od Heraklita, u suprotnosti je s linearnom judeo-kršćanskom koncepcijom vremena. Povijest je, prema Nietzscheu, vječno vraćanje, pri čemu pojmovi poput progresa ili napretka i onostranosti gube svako značenje.

Hegelova je filozofija i koncepcija povijesti snažno utjecala na **Karla Marxa** koji je u mladosti bio Hegelov učenik. Dok se Hegelova teorija povijesti temelji na kontinuiranom napredovanju prema višim stupnjevima svijesti, *Marxova teorija povijesti* temelji se na kontinuiranom napredovanju prema višim stupnjevima društvenih formacija. Dakle, obojica prihvaćaju racionalnu formulu utemeljenu na koncepciji evolucije čovječanstva prema unaprijed utvrđenom cilju. Za razliku od Hegela, Marx je obnavljač materijalizma kojemu daje novo tumačenje i novu vezu s ljudskom poviješću – pod Hegelovim utjecajem nazvao ga je *dijalektičkim*. Marx je smatrao da se svijet razvija po dijalektičkoj formuli (teza-antiteza-sinteza) te da su pokretačke sile ovog razvoja klase i klasna borba među njima, a ne narodi, kako je to smatrao Hegel. To znači da je za Marxa pokretačka snaga, ustvari, čovjekov odnos prema materiji, čiji je najvažniji dio način proizvodnje. Marxov materijalizam u praksi postaje ekonomijom.

Prema Marxu, tzv. zapadni čovjek rođen je slobodan u uvjetima *primitivnog komunalizma* koji ne poznaje privatno vlasništvo te prolazi kroz *četiri progresivne povijesne epohe*: robovlasništvo, feudalizam, kapitalizam i socijalizam, prije nego što kulminira na krajnjoj postaji zvanoj *komunizam*. Povijest čovječanstva je, za Marxa, povijest njegove revolucionarne klasne borbe koja završava pobjedom radničke klase i oslobođenjem Zapadnog čovjeka. Marxova teorija razvitka društvenih formacija nosi u sebi *imanentni progresivizam*, u njegovo vrijeme prihvaćen kao univerzalni zakon i kao takav prisutan i u prirodnim znanostima te evolucijskoj teoriji. Politika, religija, filozofija i umjetnost su, prema Marxu, u svim razdobljima ljudske povijesti, ponajviše rezultat načina proizvodnje i proizvodnih odnosa, a u manjoj mjeri i raspodjele dobara. Marx je tvrdio da će, kao rezultat socijalističke revolucije koja će ukinuti privatno vlasništvo i uvesti

državni kapital i državno vlasništvo, klase na kraju iščeznuti te ustupiti mjesto potpunoj političkoj i ekonomskoj harmoniji. Dakle, Marx je vjerovao da svako *dijalektičko kretanje predstavlja progres* i smatrao je da će socijalizam, kada se jednom ostvari, pridonijeti ljudskoj sreći više nego što su to učinili feudalizam ili kapitalizam. Međutim, povijesni događaji u proteklom stoljeću u komunističkim zemljama (diktature, ideološke ortodoksnosti, ekonomske krize i ratovi) pokazali su da Marxova očekivanja nisu bila realna jer su se njegov *povijesni determinizam i progresivizam* pokazali u konačnici kao utopijski ideal.

Progresivizam je kao način mišljenja bio prisutan u misli mnogih Marxovih suvremenika u Zapadnoj i Srednjoj Europi. Po toj koncepciji *povijest svijeta i čovječanstva predstavlja stalan napredak*: povijest čovjeka kreće se prema sve naprednijim društvenim formacijama i stupnjevima svijesti. Ideja progresa najviše dolazi do izražaja na području prirodnih znanosti i tehnologije. Svoje izvore ima u *arhaičnoj metalurgiji* koja je stvorila prva primjenjiva znanja i tehnike ovladavanja prirodom. Zahvaljujući znanstvenim dostignućima, ljudi su uvidjeli da je u vremenu moguće postići promjenu i napredak te da usavršavanje tehnologije poboljšava kvalitetu ljudskog života. Zahvaljujući tome razvila se ideja o progresu kao načinu ovladavanja vremenom. Ali, ostaje otvoreno pitanje: je li progresivizam dao odgovor na pitanje o smislu svijeta i vremena? Naime, napredak znanosti i tehnologije i njihovu inovacijsku i stvaralačku snagu uvijek prate destrukcija, razaranje i propadanje. Svjedoci smo da velika tehnološka i znanstvena postignuća često uništavaju čovjeka, životinje i prirodu oko njega. Nije li stoga *progresivizam* tek utopijska težnja za uspostavom idealne zajednice?

3.3. Eurocentrični mit kao dio progresivističke koncepcije povijesti

*Eurocentrizam (ili orijentalizam)*⁵ svjetonazor je koji polazi od uvjerenosti u urođenu superiornost Zapada nad Istokom. Taj je svjetonazor tijekom 18. i 19. stoljeća bio ključan za oblikovanje zapadnoeuropskog identiteta koji je vodio u imperijalizam i uspon Zapada. Tek krajem 20. stoljeća, kada su pojedini znanstvenici potaknuti društvenim, ekonomskim i političkim promjenama u cijelome svijetu, počeli proučavati proces stvaranja identiteta, taj je svjetonazor doveden u pitanje:

Poučavani smo, kako u školi, tako i izvan nje, da postoji entitet zvan Zapad, i da se o tom Zapadu može misliti kao o društvu i civilizaciji neovisno i u suprotnosti s drugim društvima i civilizacijama (tj. s Istokom). Mnogi od nas su odrasli vjerujući da taj Zapad ima (autonomnu) genealogiju, po kojoj je drevna Grčka začela Rim, Rim je začeo kršćansku Europu, kršćanska Europa je začela renesansu, renesansa prosvjetiteljstvo, prosvjetiteljstvo političku demokraciju i industrijsku revoluciju. Industrija se križala s demokracijom i zauzvrat dala SAD, utjelovljujući pravo na život, slobodu i traganje za srećom... To je obmanjujuće, prvo, jer povijest preokreće u priču o moralnom uspjehu, u vremensku trku u kojoj svaki sudionik utrke predaje baklju slobode na sljedećem releju. Povijest je na taj način prerađena u priču o širenju kreposti i o tome kako kreposti Zapad odnosi pobjedu nad zločestim dečkima na Istoku.⁶

Mnoge od nas su do nedavno poučavali da je Zapad počeo svoj uspon prema „vrhu svijeta“ otkrićem Amerike 1492. godine, i to zahvaljujući svojoj racionalnoj neumoljivosti. Prema tradicionalnom zapadnom shvaćanju otada se Europljani šire po cijelome svijetu „polažući tračnice kapitalizma uzduž kojih bi se cijeli svijet mogao osloboditi ralja oskudice i bijede u sjajno svjetlo modernosti.“ Ovo tradicionalno gledište nazivamo **eurocentričnim**. Mnogi današnji znanstvenici osporavaju ovo gledište kao lažno. Među njima se osobito ističe povjesničar i lingvist *Martin*

⁵ Godine 1978. znanstvenik Edward Said u raspravu o odnosu kultura i njihove borbe za nadmoći jedne nad drugom uveo je pojam: *orijentalizam*. Taj je pojam istoznačan s pojmom *eurocentrizma*, ali ovaj put iz perspektive samih Europljana.

⁶ Ovo je citat iz knjige Ericha R. Wolfa, *Europe and the People Without History*, UCLA, LA, 1997. koji je poslužio Johnu M. Hobsonu kao uvodni moto za knjigu *Istočno podrijetlo zapadne civilizacije*, MISL, Zagreb, 2009.

Bernal. On tvrdi da je drevna grčka civilizacija, ustvari, tek izvedenica drevnog Egipta.⁷ U uvodu njegove čuvene knjige *Black Athena* stoji:

U historiografiji postoje dva tumačenja grčke povijesti: prvi vidi Grke kao Arijce (Indoeuropljane), a drugi ih vidi kao Levantince na periferiji egipatskog i semitskog kulturnog područja. Ja ih zovem arijski i antički model. Antički model bio je uobičajen među Grcima klasičnog i helenističkog razdoblja. Prema njemu grčka kultura je izrasla kao rezultat kolonizacije Egipćana i Feničana oko 1500. godine prije Kr. koji su se širili izvan svojih matičnih zemalja i civilizirali zatečeno stanovništvo. Štoviše, Grci su i nakon kolonizacije intenzivno komunicirali sa susjednim bliskoistočnim zemljama i od njih i dalje posuđivali i nastavili graditi svoju kulturu.

Mnogi ljudi su iznenađeni kada saznaju da se arijski model, po kojemu se većina nas školovala i još uvijek školuje, razvio tek u prvoj polovici 19. stoljeća. Arijski model negira ili dovodi u pitanje činjenicu postojanja egipatskih i feničkih naselja u Grčkoj. Ono što ja zovem ekstremnim arijskim modelom, cvalo je za vrijeme dvaju vrhunaca antisemitizma u 1890-im i ponovo između 1920. i 1930. godine, kada se negirao čak i fenički kulturalni utjecaj. Prema arijskom modelu postajala je invazija sa sjevera o kojoj se ne govori u antičkoj tradiciji. Tada su Arijci preplavili lokalnu „Egejsku“ ili „Prethelensku“ kulturu. Grčka civilizacija vidi se kao rezultat mješavine Helena koji govore indoeuropskim jezikom i pobijedenih domorodaca. Ovaj arijski model nazivam „fabriciranje antičke grčke povijesti od 1785. do 1985.“

Znanstvenik John M. Hobson u knjizi *Istočno podrijetlo zapadne civilizacije* argumentirano tvrdi da je Istok u razdoblju od 500. do 1800. godine bio napredniji od Zapada i imao presudnu ulogu u omogućavanju uspona moderne zapadne civilizacije. Prema Hobsonu, Istok je omogućio uspon Zapada kroz dva glavna procesa: *difuziju i prisvajanje*. Prvo, tehnologija, ideje i institucije s Istoka kroz globalnu komunikacijsku mrežu *difuzno su se širile* na Zapad, gdje su se kasnije asimilirali. Drugo, zapadni imperijalizam je nakon 1492. godine vodio Europljane da *prisvoje sve vrste istočnih ekonomskih resursa* i tako omogućio uspon Zapadu. Očito je da Zapad nije bio autonoman pionir svog vlastitog razvoja već je njegov uspon nezamisliv bez doprinosa Istoka.⁸

Dakle, posljednjih desetljeća velika međunarodna skupina znanstvenika utvrdila je da su sve glavne koncepcije i teorije povijesti – od veberizma, liberalizma do marksizma – eurocentrične. One pretpostavljaju da je Zapad uspio sam od sebe, kao rezultat svojih prirodnih i superiornih vrлина, a ne da je globalni kontekst bio presudan za taj uspon. Sukladno tomu, zastupnici eurocentrizma pretpostavljaju da se povijest svijeta može ispričati kao priča o usponu i trijumfu Zapada bez utjecaja preostalog dijela svijeta. Suvremeni znanstvenici pobijaju temeljne pretpostavke eurocentrizma kao mita i tradicionalnu priču svjetskog povijesnog razvoja u kojoj je Istok legitimno marginaliziran jer je bio pasivan promatrač sa strane i žrtva Zapadne moći, te otvaraju anti-eurocentričnu perspektivu.

U tom smislu znanstvenik *Felipe Fernández-Arnesto* u knjizi *Millenium* piše:

Poradi svjetske povijesti, rubovi katkada traže više pozornosti negoli metropola. Djelomična misija moje knjige jest rehabilitirati previđeno, uključujući mjesta često igno-

⁷ Martin Bernal, *Black Athena, The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, Vol. I-III, Rutgers University Press, NJ, New Brunswick, 1987. Bernal je jedan od najistaknutijih povjesničara dvadesetog stoljeća. Bio je poliglot koji je govorio deset jezika, uključujući kineski i japanski. Znanje stranih jezika otvorilo mu je pristup znanjima koja su za velik dio znanstvene javnosti bila nedostupna i širenje znanstvenih horizonata. Napisao je, među ostalim, i knjigu o kineskoj i vijetnamskoj povijesti. Umro je u lipnju 2013. godine u 76. godini života.

⁸ O kineskom industrijskom čudu (lijevanje željeza i proizvodnja željeznih predmeta, proizvodnja čelika, kineske vodenice za pokretanje mjeħova u talionicama, stroj za pređenje svile i konoplje, kanali i ustave te prijevoz ugljena, željeza i čelika duž kanala, uporaba koksa umjesto drvenog ugljena) pogledati poglavlje „Kineski pioniri: prvo industrijsko čudo“ u Hobsonovoj knjizi *Istočno podrijetlo Zapadne civilizacije*, MISL, Zagreb, 2009.

rirana kao periferna, narode marginalizirane kao inferiorne i pojedince prognane na sporedne uloge u bilješkama na dnu stranice.⁹

Hobson u tom smislu dodaje:

Eurocentrično negiranje djelovanja Istočnih civilizacija i njihovo izostavljanje iz progresivne priče svjetske povijesti potpuno je neprimjereno. Jer ne samo da primamo jako iskrivljen pogled na povijest Zapada, nego istodobno malo učimo o Istoku izuzev kao o pasivnom objektu ili provincijalnoj žabokrečini matične Zapadne svjetske povijesti. Ta marginalizacija Istoka stvara znakovitu tišinu.

Alternativno anti-eurocentrično viđenje stvara uključiviju, uživljeniju i potpuniju sliku svjetske povijesti. Imaginacija i empatičko razumijevanje su pritom najznačajniji jer nam omogućuju prevladati eurocentričnu, iskrivljenu i selektivnu sliku povijesti.

Novo viđenje i nov način povijesnog istraživanja omogućavaju nam da povratimo Istočne narode na status kreativnih i aktivnih agensa. To ne činimo zbog toga što to želimo, nego zbog toga što su Istočni narodi nedvojbeno bili „narodi s poviješću“ koji su značajno pridonijeli razvoju Europe. I jedino kada to priznamo, možemo početi pisati zadovoljavajući prikaz europske povijesti.¹⁰

3.4. Povijesna razdoblja u historiografiji i u kurikulumima

Povijest je vrlo zanimljiva, ali i vrlo složena znanstvena disciplina. Tu složenost objasnio je nizozemski teoretičar i filozof povijesti Harry Jansen uz pomoć trokuta koji prikazuje odnos istraživanja, interpretacije i imaginacije.¹¹ *Interpretacija* je u tom trokutu vrlo važna jer povjesničari uvijek „plove na struji interpretacije“ opisujući ljude i njihove aktivnosti. Opisivati aktivnosti ljudi znači, zapravo, otkriti namjere koje su ležale ispod njihovih djela. Znanstvenik *istražujući* aktivnosti i namjere ljudi u prošlosti mora znati u kojem kontekstu su ljudi djelovali. Istraživati kontekst znači istražiti geografske, demografske, ekonomske, društvene, političke i kulturalne okolnosti u kojima su se određeni događaji zbivali. Pritom su povjesničari više u potrazi za uzrocima događaja i uvjetima u kojima su se oni zbili, nego li nečijim namjerama. U spomenutom trokutu *imaginacija* izražena kroz slike i izazovne priče postaje najvažnije sredstvo tumačenja događaja. Upotrebljavajući slike i priče povjesničari nastoje oživjeti stvarnost u prošlosti.

Složenost povjesničareva rada, znanstvenik Felipe Fernandez Aramesto u uvodnom dijelu knjige *Ideje koje su promijenile svijet* objašnjava na sljedeći način:

Najvažnije pitanje u vezi s poviješću glasi: Kako se do nje uopće dolazi? Kad se usporedimo s ostalim životinjama, jasno vidimo koliko je čovjekova prošlost promjenljiva. Način života životinja mijenja se razmjerno malo u usporedbi s promjenama i revolucijama koje obilježavaju naše zajednice.

Znanstvena literatura je prepuna suprotstavljenih teorija o tome kako nastaje povijest. Tako se, primjerice, kaže da je povijest podložna zakonima koji upravljaju promjenama, poput klasne borbe i napretka. Ili da je riječ o obrascu koji nam je nevidljiv zbog njegove kompleksnosti, a u kojemu su svi događaji uzročno-posljedično povezani, nanizani poput kralježaka. Ili da je određuje neki sveobuhvatni mehanizam: recimo gospodarske ili demografske sile. Ili da ima vlastitu pokretačku snagu – kao Povijest s velikim P – jedinstvenu silu ili „duh svijeta“.

U spomenutoj knjizi Aramesto tvrdi da se *povijest prije svega odvija u ljudskom umu*: povijest pokreću ideje. I upravo je to razlog zašto je čovjekova *povijest prepuna promjena*. Čovjek raspolaže silno složenim sposobnostima i iskustvom, kao i pomagalima za razmišljanje. Po Aramestovu

⁹ Felipe Fernandez-Aramesto, *Millennium: a History of the Last Thousand Years*, Scribner, New York, 1995. (u hrvatskom prijevodu *Tragači, globalna povijest istraživanja*, Fraktura, Zagreb, 2010).

¹⁰ John. M. Hobson, nav. dj., str. 318.

¹¹ Harry Jansen, *Triptiek van de tijd, Geschiedenis in drievoud*, Vantilt, Nijmegen, 2010.

mišljenju, najveći dio povijesnih promjena ima intelektualne korijene. *Ljudske zamisli i nove ideje* u najmanju ruku jednako su utjecajni pokretači promjena kao i *materijalne nužnosti, gospodarske potrebe, ograničenja koja postavlja okolina*. Djelovanje ideja ponekad je manje uočljivo od djelovanja materijalnih sila: neke mijenjaju svijet izravno, izazivajući opipljive posljedice; druge ga mijenjaju neizravno, djelujući na način na koji ga pojedinci i skupine doživljavaju – što potom ima daljnje, dublje posljedice.¹²

Pedagoška transformacija historiografskih dostignuća u nastavni predmet još su složenija. Kad pristupamo tom poslu, moramo prije svega odrediti koji su naši ciljevi. Škola je oduvijek imala svoja *dva velika cilja*: razviti u učenika određene intelektualne vještine te pomoći mladim ljudima da postanu dobri ljudi, odnosno da se znaju jasno odrediti prema dobru i zlu. O odnosu ta dva cilja vode se posljednja tri desetljeća u stručnoj i znanstvenoj literaturi najžešće rasprave. Tradicionalna građanska škola smatra da je odgoj oduvijek bio temeljna obveza i pravo obiteljskog doma, izuzev u slučajevima kada ona to nije sposobna činiti. Danas se takav pristup potpuno napušta. *Duhovni razvoj* što ga čine razvijanje samopouzdanja i samopoštovanja, potreba i osjećaj važnosti druženja s drugim i drugačijim učenicima, otvoreni razgovori o vlastitom i tuđem religioznom iskustvu, stalno propitivanje i traganje za smislom i svrhom osobnog života, entuzijazam i odlučnost, kao i *moralni odgoj*. Odgoj za toleranciju i nepristranost, slobodno iskazivanje vlastitog mišljenja, poštivanje tuđih stavova i uvjerenja, miroljubivost i izbjegavanje sukoba postaju sastavni dio svih nastavnih predmeta, a osobito nastave povijesti na svim razinama školovanja. Ovi zahtjevi posljedica su etničke šarolikosti suvremenih društava. U takvim okolnostima treba *vrednovati nasljeđe svih etničkih i kulturnih baština*, čime se olakšavaju prilagodba i dijalog među pripadnicima različitih kultura te ruše predrasude prema drugima i drugačijima. Dijalog se strukturira u sljedećim okvirima: *jednakopravnost kultura, dehijerarhizacija kultura, raznolikost kultura, kulturni pluralizam i demokratizacija kultura*.¹³

Međutim, kako naći ravnotežu u nastavi povijesti između ova dva složena cilja – obrazovnog i odgojnog? Kako strukturirati ishode učenja u kurikulumima, a da oni zahvate ravnomjerno oba cilja? Rješenje se traži u *interkulturalnom pristupu nastavi povijesti*. Nastava povijesti treba biti tako strukturirana da otvori učenicima prozor u svijet velikoga ljudskog iskustva u različitim podnebljima i u različitim vremenima. Cilj nastave povijesti tako postaje i opis načina na koji ljudi u različitim prostorima i vremenima organiziraju svoj život i oblikuju životna pravila, svoj duhovni svijet te kako opisuju sebe i druge. Među njima tražimo sličnosti i razlike te osobita svojstva. Promatramo snažne, dugotrajne kulturne i interkulturene cjeline i procese. Proučavajući izbore i odluke ljudi u prošlosti, učenici se mogu lakše i s dubljom sviješću, suočiti s današnjim problemima i izborima, kao i alternativama koje im se nude, te jasnije vidjeti moguće posljedice svake od njih. Treba imati na umu da bez dobrog poznavanja svjetske povijesti danas ne možemo pristupiti ma kakvom istraživanju političkih, socijalnih i moralnih tema u društvu. Bez razvijenog povijesnog mišljenja ne možemo dobiti informirane i samosvjesne građane, što je bitno za njihovo djelotvorno sudjelovanje u demokratskim procesima upravljanja i ostvarivanja demokratskih ideala. Za ekstrapolaciju iz historiografije u nastavu povijesti bitno je razvijanje posebnih intelektualnih vještina jer o njima ovisi razumijevanje prošlosti. Ono što se traži je sposobnost povijesnog (kritičkog) mišljenja. Koji put učenici trebaju prijeći da bi razvili sposobnost povijesnog mišljenja? Radi se o dugotrajnom procesu koji vremenski obuhvaća cjelokupno razdoblje školovanja – osnovnu i srednju školu.

S obzirom na to da je povijest čovječanstva vrlo opsežna, složena, promjenljiva i dugotrajna, priču o njoj možemo razumljivo ispričati samo ako je podijelimo u logične i koherentne vremenske jedinice. Dakle, kurikulumi povijesti, kao i velike povijesne sinteze, ne mogu funkcionirati bez

¹² Svjetski priznati povjesničar Frlipe Fernandez-Arnesto u spomenutoj knjizi obrađuje ključne povijesne i filozofske pojmove koji od pojave čovjeka i civilizacije oblikuju naš svijet. Više od 175 najvažnijih ideja objašnjene su jasno i sažeto, a prate ih povijesne ilustracije s kojima se oživljuju često teško shvatljivi pojmovi i ideje. Materija je izložena kronološki – os pojave čovjeka do danas.

¹³ Marijana Marinović, *Interkulturalni pristup nastavi povijesti*, Zbornik radova sa Prvog hrvatskog simpozija o nastavi povijesti, FF Zagreb i Zavod za školstvo Republike Hrvatske, Zagreb, 2006, str. 16.

odgovarajuće periodizacije. Većina europskih zemalja donedavno se služila trodijelnom podjelom vremena: antika, srednji vijek i moderno doba.¹⁴ Ovakva podjela je izuzetno eurocentrična i ne može se uklopiti u suvremeni kurikulum koji želi obuhvatiti povijest svijeta. Stoga su u posljednjim desetljećima mnogi znanstveni timovi u pojedinim zemljama kreirali kurikulume za nastavu povijesti s novim periodizacijama. Tako, na primjer, Nizozemska ima u srednjim školama deset povijesnih razdoblja u koja se smještaju najznačajniji povijesni događaji i procesi u Zapadnoj Europi u dugom vremenskom rasponu – od lovca i skupljača plodova i zemljoradnika do pojave televizije oko 1950-ih. Ova podjela je trenutačno pod velikom kritikom znanstvenika, osobito psihologa koji tvrde da podjela na deset razdoblja ne vodi računa o psihičkom razvoju učenika koji ne mogu događaje smještene u tako velik broj razdoblja povezati u smislenu cjelinu. Stoga znanstvenik Harry Jansen predlaže podjelu povijesti svijeta na pet razdoblja: 1. od lovaca do građana; 2. mediteranske civilizacije; 3. od Mediterana do Atlantika; 4. atlantska civilizacija i 5. od Atlantika do Pacifika.¹⁵ U Sjedinjenim Američkim Državama u uporabi je trenutačno osam povijesnih razdoblja u koje je smještena cjelokupna povijest čovječanstva. U našim dosadašnjim programima povijest je bila podijeljena na pet razdoblja koja su, u skladu s marksističkom filozofijom, karakterizirala stupanj razvoja proizvodnih snaga i odnosa: prapovijest – prvobitna zajednica, stari vijek – robovlasništvo, srednji vijek – feudalizam, novi vijek – kapitalizam, najnovije doba – socijalizam. Ta se podjela u novim kurikulumima nije mogla održati. Za potrebe novog kurikuluma razrađena je stoga nova periodizacija u šest povijesnih razdoblja, i to u skladu s općim načelima izrade kurikuluma¹⁶ i dostignućima moderne historiografije. Povijesna su razdoblja:

1. od lovca i skupljača do stanovnika grada
2. uspon i pad staroga svijeta
3. srednjovjekovne civilizacije
4. temelji modernog svijeta
5. doba građanskih revolucija
6. dvadeseto stoljeće.

Nazivi pojedinih povijesnih razdoblja poznati su i uobičajeni u historiografiji, znanstvenoj literaturi i udžbenicima, a ovdje su odabrani i poredani logičnim redoslijedom. Za potrebe strukturiranja sadržaja unutar pojedinih razdoblja (nastavne teme) i ishoda učenja usvojene su *dvije skupine načela: opća i posebna*.

Opća načela su sljedeća:

1. Kurikulum mora biti prilagođen psihofizičkim sposobnostima učenika kako bi izazvao zanimanje za predmet, povećao motivaciju i tako omogućio ostvarenje ishoda učenja.
2. Kurikulum mora voditi računa o dostignućima suvremene znanosti i transformirati ih u nastavni predmet, pri čemu metodologija povijesnih znanosti mora naći svoj odraz u kurikulumu.
3. Kurikulum mora uključivati suvremene probleme u društvu u kojemu učenici žive: u svojoj sociokulturnoj i gospodarskoj sredini te šire: u međunarodnim odnosima.¹⁷

¹⁴ Harry Jansen, *The little dog of the Fondaco dei Tedeschi: On nations, globalization and periodization in the history curriculum*, World History Connected, sv. 9, br. 3, str. 1, University of Illinois, Chicago, 2012.

¹⁵ Ova podjela odražava Jansenovu tezu da se težište razvijenih civilizacija kroz povijest seli od Mediterana prema Atlantiku i od Atlantika na Pacifik i da su one uvijek čvrsto povezane s morem.

¹⁶ Opća načela izrade ishoda učenja u pojedinim predmetima što ih je izradio stručno-znanstveni tim određuju da u svakom nastavnom predmetu ne smije biti više od šest jedinica ishoda učenja (područja ispitivanja). Za detalje vidi *Priručnik za planiranje i razvoj strukovnih kvalifikacija*, knjiga III – *Metodologija*, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Zagreb, 2011.

¹⁷ Harry Jansen je detaljno razradio pristup izradi općih načela (*benchmarks*) u spomenutoj knjizi *Triptiek van de tijd. Geschiedenis in drievoud (Triptych of time. History in three ways)*.

Posebna načela proizlaze iz općih načela i vezana su uz suvremenu historiografiju i nastavu povijesti. Ona su sljedeća:¹⁸

1. Ishodi učenja i sadržaji trebaju biti u skladu s suvremenim dostignućima historiografije, intelektualno zahtjevna i prilagođena kognitivnim sposobnostima učenika, te trebaju unapređivati aktivno propitivanje i učenje više nego pasivno usvajanje činjenica, datuma i imena.
2. Ishodi učenja i sadržaji moraju pružiti ravnotežu između lokalne, nacionalne, europske i svjetske povijesti.
3. Ishodi učenja i sadržaji za lokalnu, nacionalnu, europsku i svjetsku povijest trebaju biti izdvojeno razvijeni, ali povezani u sadržaju i slični po obliku.
4. Ishodi učenja i sadržaji u nacionalnoj povijesti trebaju odražavati globalni kontekst u kojemu se nacija razvijala, a ishodi učenja u svjetskoj i europskoj povijesti trebaju nacionalnu povijest tretirati kao jednu od njezinih sastavnih dijelova.
5. Ishodi učenja i sadržaji iz lokalne i regionalne povijesti trebaju unapređivati šire obrasce nacionalne i svjetske povijesti.
6. Ishodi učenja i sadržaji uključuju u sebi izbor i redoslijed informacija u svijetlu zajedničkih vrijednosti svih civilizacija.
7. Ishodi učenja i sadržaji trebaju potaknuti učenike da otkrivaju sličnosti, razlike i osobitosti drugih kultura, nacija, religija i tradicija, te da prihvaćaju duhovne i kulturalne razlike među ljudima kao veliku vrijednost, a ne prepreku.
8. Ishodi učenja i sadržaji iz nacionalne povijesti moraju odražavati raznolikost identiteta prikazanu kroz rad, društveni i ekonomski status, spol, regiju, politiku, religiju i naciju.

Podjela na nova povijesna razdoblja je dakle bio nužan referentni okvir za izbor ishoda učenja i povijesnih tema. Povijesna razdoblja nisu vremenski čvrsto određena jer se tu radi upravo o idejnim konceptima ili imaginarnim obrascima. S njima se konceptualizira vrijeme, odnosno iskazuje način na koji razumijevamo vrijeme i povijest.

Broj ishoda učenja i nastavnih tema u novim kurikulumima za srednje škole ovisi o raspoloživom broju sati za nastavu povijesti. Činjenica je da je broj sati povijesti u pojedinim zanimanjima različit. Ta razlika je uvjetovana *Zakonom o strukovnom obrazovanju* koji propisuje udjel temeljne kompetencije (općeobrazovnih programa) u kvalifikacijama koje traju tri i više godina.¹⁹ Različit broj sati za nastavu povijesti dodijeljen pojedinim zanimanjima doveo je do izrade pet kurikuluma koji se razlikuju po broju ishoda i nastavnim tema, dok je jezgra s povijesnim razdobljima (jedinice ishoda učenja) ostala ista.

¹⁸ Opća načela za potrebe hrvatskog kurikuluma su preuzeta od Harija Jansena, a posebna načela i šest jedinica ishoda učenja (povijesna razdoblja) za potrebe izrade kurikuluma izradila je Marijana Marinović.

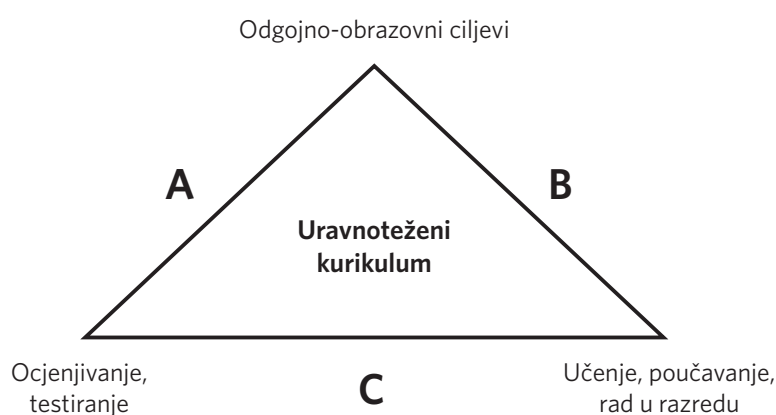
¹⁹ *Zakon o strukovnom obrazovanju* (*Narodne novine*, br. 30/09, 24/10) određuje da u prvoj godini obrazovanja mora biti najmanje 60% sati općeobrazovnih predmeta u odnosu na strukovnu kompetenciju, a u drugoj godini općeobrazovni predmeti zauzimaju 40 % satnice. Dakle, udio općeobrazovnih predmeta smanjuje se od 60% na 40%, pa su prema tome pojedini općeobrazovni predmeti smanjeni i svedeni u dozvoljenu granicu.

4. Odnos između triju komponenata predmetnog kurikulumuma

4.1. Uravnoteženje kurikulumuma

U dosadašnjem nastavnom programu i njegovoj realizaciji velik problem predstavlja tzv. didaktički trokut: učenik-gradivo-nastavnik – redovno rezultira preopterećenjem učenika. Naime, praksa pokazuje da didaktički trokut u tradicionalnoj nastavi ne uspijeva uravnotežiti količinu gradiva koju su učenici dužni usvojiti s raspoloživim vremenom i mogućnostima učenika. Postavlja se pitanje što je razlog tomu? Razloge trebamo tražiti uglavnom u želji nastavnika da njihovi učenici usvoje što više gradiva, pa nastava postaje prenatrpana sadržajima, a učenici deficitarni s vremenom. Nastava se svodi na objašnjavanje i memoriranje činjenica, a vještine se uglavnom zanemaruju. Kurikularni pristup ovaj nesklad uklanja tzv. uravnoteženjem triju elemenata kurikulumuma – odgojno-obrazovnih ciljeva iskazanih kroz ishode učenja, onoga što se radi u razredu i onoga što se provjerava i ocjenjuje. Za to uravnoteženje odgovoran je nastavnik koji mora kurikulum realizirati i organizirati svoj rad tako da se ostvaruju predviđeni ishodi, a da učenicima u potpunosti bude jasno što se od njih traži te da ti zahtjevi odgovaraju njihovu raspoloživu vremenu učenja.

Slika 1. Uravnoteženje kurikulumuma (*curriculum alignment*)¹

Na Slici 1 na vrhovima trokuta prikazane su **tri osnovne komponente kurikulumuma: odgojno-obrazovni ciljevi, rad u razredu i ocjenjivanje**. *Stranice trokuta (A, B, C)* predstavljaju **odnose među komponentama**: stranica A odnos između odgojno-obrazovnih ciljeva i ocjenjivanja; stranica B odnos između odgojno-obrazovnih ciljeva i rada u razredu te stranica C odnos između rada u razredu i ocjenjivanja. Pripremajući nastavu nastavnik sebi postavlja tri pitanja:

- Stranica A: Jesu li nastavni ciljevi i ishodi učenja usklađeni s onim što mjerimo?
- Stranica B: Jesu li nastavni ciljevi i ishodi učenja usklađeni s onim što se poučava i uči u razredu uključujući udžbenike i nastavna sredstva?
- Stranica C: Je li ono što mjerimo usklađeno s onim što se poučava i uči u razredu?

Ako je odgovor na sva tri pitanja DA, možemo reći da su kurikulum i njegova realizacija usklađeni u sve tri komponente te da će se odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi učenja učinkovito i racionalno ostvariti. Dakako, ovo usklađivanje mora ostvariti svaki nastavnik za sebe. Istraživanja su, kaže Anderson, pokazala da učeničke ocjene i uspjeh uvelike ovise o toj usklađenosti. Taksonomska tablica (vidi Tablicu 2) nužno je pomagalo prilikom tog usklađivanja.

¹ Lorin Anderson raspravlja o tom pitanju u svome članku „Curricular Alignment: A Re-Examination“ objavljenu u časopisu *Theory into Practice*, sv. 41, br. 4, str. 255-260, Ohio State University, Columbus, 2002. Slika 1 i njezina interpretacija preuzete su iz navedena članka.

Tablica 2. Taksonomska tablica

	Šest razina kognitivnog procesa					
Dimenzija znanja i njezine kategorije	1. Zapamti	2. Objasni	3. Primijeni	4. Analiziraj	5. Vrednuj	6. Stvaraj
A. Činjenično znanje						
B. Konceptualno znanje						
C. Proceduralno znanje						
D. Metakognitivno znanje						

Taksonomska tablica nam govori o tome da **svako pitanje može biti ocijenjeno na 24 načina** (4 vrste znanja i 6 stupaca taksonomije), pa ocjenjivanje postaje vrlo složeno, precizno usmjereno i korisno. Postaje jasno zašto odgovornost za eventualni neuspjeh učenika ne ostaje samo na njima, već prelazi i na nastavnika i njegovu školu. Dakle, novo načelo što ga je donijela taksonomska tablica glasi: **Ako ćemo učenike smatrati odgovornima za rezultate njihova učenja, onda i nastavnika i njegovu školu moramo smatrati odgovornima za uvjete učenja koje su im pružili.** Prema tome, ako su tri komponente iz slike 4 dobro usklađene, rezultati ocjenjivanja bit će pouzdani i učenici zadovoljni – ali ako te tri komponente nisu dobro usklađene, rezultati ocjenjivanja bit će upitni.

4.2. Programiranje rada u dvije dimenzije

Dvodimenzionalno programiranje neposrednog rada u razredu – posebice **kategorija znanja odnosno kognitivnog procesa** – velik je izazov za nastavnike. Ovdje ćemo opisati korake u tom poslu.² Ako je kurikulum napisan kao niz odgojno-obrazovnih ciljeva iskazanih ishodima učenja i ako se jedinice ishoda učenja podijele racionalno u module, tj. nastavne cjeline, od kojih svaka ima određen broj konkretiziranih ishoda učenja, tada svaki ishod dobiva svoj redni broj unutar tablice: ishod 1, ishod 2, itd. (vidi Tablicu 3).

Tablica 3. Programiranje rada u dvije dimenzije u taksonomskoj tablici

	Šest razina kognitivnog procesa					
Dimenzija znanja i njezine kategorije	1. Zapamti	2. Objasni	3. Primijeni	4. Analiziraj	5. Vrednuj	6. Stvaraj
A. Činjenično znanje	Ishod 1					
B. Konceptualno znanje		Ishod 2			Ishod 4	Ishod 3
C. Proceduralno znanje			Ishod 5			
D. Metakognitivno znanje						

² Opis koraka u pripremanju s nastavnika za rad u razredu s taksonomskom tablicom preuzet je iz rada Petera W. Airasiana i Helene Miranda, „The Role of Assessment in the Revised Taxonomy“, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, The Ohio State University, Columbus, 2002, str. 251-254.

Ishod učenja određuje o kakvom znanju se radi i koju razinu kognitivnog procesa želimo ili možemo dosegnuti. Ishodi se upisuju u Taksonomsku tablicu koja ide uz odgovarajuću tematsku pripremu kao orijentacija za neposrednu pripremu rada u razredu. Tako za **ishod 1** vidimo da se traži samo činjenično znanje i ništa preko toga, vjerojatno niz statističkih podataka ili povijesnih godina (A1). **Ishod 2** traži konceptualno znanje, dakle znanje formule ili višestrukih uzroka događaja koje treba objasniti (B2). **Ishod 3** traži konceptualno znanje koje uključuje i poznavanje određenih činjenica, koji podaci su potrebni učeniku da napiše esej na određenu temu u kojoj će dati i svoje viđenje o kojemu će se u razredu i raspravljati (B-6). **Ishod 4** traži konceptualno znanje i kognitivni proces vrednovanja npr. ocijeni važnost nekog povijesnog izvora (B5). **Ishod 5** traži proceduralno znanje i kognitivni proces primjene, npr. poznavanje redoslijeda koraka prilikom intervjuiranja živih svjedoka nekog događaja (C3). Raspored ishoda daje nastavnik koji programira rad i zna kako maksimalno iskoristiti i povezati ciljeve i ishode učenja koji su predviđeni kurikulumom.

Priprema za nastavni rad neumnjivo postaje vrlo zahtjevan i kreativan posao po kojemu se jedan nastavnik razlikuje od drugoga. Jasno je da veću „specifičnu težinu“ imaju ishodi koji se ostvaruju u višim kategorijama taksonomije. Prema tome, načelno u nastavničkim priprema ima onoliko taksonomskih tablica koliko ima modula (nastavnih cjelina) u kurikulumu i nastavnih jedinica. U Tablici 9 kognitivne procese obilježili smo imperativom (zapamti, objasni itd.) jer je bliži definiciji ishoda: učenik je subjekt, kognitivni proces je predikat, a dimenzija znanja je objekt rečenice.

5. Konceptualni okvir novog kurikulumuma

5.1. Izvorna Bloomova taksonomija

Odgojno-obrazovni stručnjaci i nastavnici u gotovo svim zemljama svijeta danas se bore s izradom i primjenom kurikulumuma koji bi se temeljili na standardima, ishodima učenja i objektivnom ocjenjivanju. Znanja i vještine, te pripadajuća samostalnost i odgovornost koje je osoba stekla učenjem, iskazuju se u *kurikulumu ishodišta učenja (Outcomes)*. Ishodi učenja koji se u konačnici moraju vrednovati stoga moraju biti tako napisani da su svima, naročito učenicima, jasni i jednoznačni te da oni znaju kako će se pojedini ishodi mjeriti i ocjenjivati. **U pravilu se ishodi učenja definiraju tako da zapis započinje rečenicom: „Po završenom procesu učenja učenik će biti sposoban...“, nakon čega slijedi aktivni glagol, potom sadržaj na koji se glagol odnosi i na kraju uvjeti u kojima se aktivnost ostvaruje.** Ishodi učenja uključuju *aktivne glagole* niže i više razine složenosti, u skladu sa složenošću kognitivnih procesa.

Prije više od pola stoljeća profesor sa Sveučilišta u Chicagu Benjamin Bloom i njegovi suradnici objavili su poznatu *Taksonomiju ciljeva odgoja i obrazovanja*. Taksonomija je obuhvatila *kognitivno, afektivno i psihomotoričko područje*, a stupnjevi složenosti pojedinog područja koje ćemo u nastavku opisati, već se preko pola stoljeća koriste u pojedinim odgojno-obrazovnim sustavima u svijetu. U hrvatski obrazovni sustav taksonomija ulazi početkom sedamdesetih, kada je psiholog i znanstvenik Ivo Furlan preveo kognitivno područje Bloomove taksonomije da bi ona poslužila nastavnicima kao mjerilo pomoću kojega će povećati poticajnost nastave i njezin utjecaj na razvoj viših sposobnosti mišljenja kod učenika. Od prve objave Bloomove taksonomije 1956. godine do danas u psihologijskoj znanosti i znanostima o odgoju i obrazovanju dogodile su se brojne promjene. Procvat su doživjela istraživanja o inteligenciji, pamćenju, mišljenju, predstavljanju znanja, kreativnosti i rješavanju problema. Nova znanja na području kognitivne psihologije, o načinima na koje učenici uče kao i o tome kako nastavnici pripremaju i izvode nastavu, poučavaju učenike i ocjenjuju njihov rad, uključena su 2001. godine u *revidiranu Bloomovu taksonomiju – kognitivno područje*. Upravo je Bloomova taksonomija *konceptualni okvir novih kurikulumuma*.

*Taksonomija odgojno-obrazovnih ciljeva*¹ glavni je okvir za davanje izjava o tome što očekujemo da će učenik znati, razumjeti, moći učiniti i kakve stavove usvojiti nakon završenog procesa poučavanja i učenja. Kako riječ *taksonomija* prije nije u školstvu bila odveć poznata, Benjamin Bloom se potrudio objasniti nov pojam usporedivši ga s pojmom dotada u stalnoj uporabi – pojmom *klasifikacija*. Koja je razlika između ova dva pojma? U uvodu knjige *Taksonomija odgojno obrazovnih ciljeva – kognitivno područje*² Bloom, među ostalim, kaže:

... Ipak valja ispitati odnos između ta dva termina jer oni zapravo ne znače isto. Taksonomije sadrže izvjesna strukturalna pravila koja su kompleksnija od pravila klasifikacijskog sistema. Jedna klasifikacijska shema može imati mnogo proizvoljnih elemenata, dok u taksonomskoj shemi to nije moguće. Taksonomija mora biti sastavljena tako da poredak njenih termina odgovara nekom „realnom“ poretku fenomena što ih ti termini predstavljaju.

¹ *Taksonomija* je pomoćno sredstvo u preciznom definiranju i klasificiranju širih i užih odgojnih i obrazovnih ciljeva te obrazovnih ishoda. Napominjemo da taksonomija ne klasificira nastavne metode, način na koji se nastavnici odnose prema učenicima ili različite vrste nastavnog materijala ili nastavne sadržaje, već *željeno ponašanje učenika – način na koji učenici reagiraju, misle ili osjećaju nakon što su bili izloženi utjecaju nastave i svog učenja*.

² Bloom, Benjamin i suradnici, *Taxonomy of Educational Objectives: The classification of educational goals. Handbook 1: Cognitive domain*, New York, David McKay Co, 1956. Knjigu je preveo Ivan Furlan pod naslovom *Taksonomija ili klasifikacija obrazovnih i odgojnih ciljeva, Kognitivno područje*, Jugoslavenski zavod za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja, Beograd, 1970.

Taksonomija je dakle, objašnjava Bloom, širi pojam od klasifikacije. Svaka taksonomija ujedno je klasifikacija, ali klasifikacija ne mora biti taksonomija ako ne zadovoljava uvjete.

Taj novi okvir bio je prvotno zamišljen kao sredstvo za olakšanu razmjenu testova među fakultetima različitih sveučilišta u namjeri da se stvori banka testova, pri čemu bi svaki test mjerio isti odgojno-obrazovni cilj iskazan ishodom učenja. Benjamin Bloom, tadašnji direktor Ispitne komisije Sveučilišta u Chicagu, dao je inicijativu za ostvarivanje ove ideje. Sastavio je stručni tim od ljudi koji su se trajno suočavali s istim problemom. Grupa je radila od 1949. do 1956. godine, kada je njihov konačni prijedlog kognitivnog područja bio objavljen. Od 1956. godine nadalje ova taksonomija kognitivnog područja naziva se *izvornom (Original Taxonomy)*.³

Benjamin Bloom je smatrao da je izvorna taksonomija kognitivnog područja više negoli alat za mjerenje rezultata. On je vjerovao da ona može poslužiti i za ostvarenje i drugih zadataka, a u prvom redu:

- kao zajednički jezik o ciljevima i rezultatima učenja te o načinu ocjenjivanja, kako bi se olakšala komunikacija među nastavnicima i drugim stručnjacima u obrazovanju;
- kao konceptualni okvir za utvrđivanje kurikuluma;
- kao sredstvo za usklađivanje odgojno-obrazovnih ciljeva, aktivnosti i kriterija ocjenjivanja u nastavnoj jedinici, nastavnoj cjelini i kurikulumu te
- kao pregled opsega i dubine zahtjeva koji se postavljaju pred učenike u skladu s njihovim mogućnostima.⁴

Međutim, za ostvarivanje ovih zadataka trebalo je pričekati gotovo pola stoljeća. Psiholozi su u tom razdoblju izradili taksonomije i za afektivno i psihomotoričko područje te naposljetku obavili i reviziju kognitivnog područja izvorne taksonomije.

Bloomova taksonomija govori o tri osnovna područja ljudske osobnosti i aktivnosti koje se međusobno preklapaju: *kognitivnom* (spoznajno – glava), *afektivnom* (osjećajno – srce) i *psihomotoričkom* (djelatno – ruka, odnosno tijelo), također poznatim kao *znanje, stavovi i vještine*.

Tablica 4. Tri područja ljudske osobnosti i aktivnosti

Područja ljudske osobnosti i aktivnosti	Definicija
Kognitivno područje	Učenje radi stjecanja znanja i razvijanja intelektualnih sposobnosti (od prepoznavanja i zapamćivanja do rješavanja složenih problema, vrednovanja i kreacije novog).
Afektivno područje	Učenje povezano sa osjećajima, stavovima i vrijednostima.
Psihomotoričko područje	Učenje povezano s akcijama i motoričkim vještinama (od jednostavne radnje do složene koreografije).

Bloomova taksonomija nam dakle omogućava da na vidljiv i mjerljiv način izrazimo kvalitativno različite vrste znanja, vještina i stavova u učenika. U Tablici 4 vidimo da pojedina područja Bloomove taksonomije dolaze iz *učenikove aktivnosti*, pa je ta taksonomija kao stvorena za opisivanje nastave i učenja usmjerenih prema učeniku. Vrlo dobra ilustracija za takav pristup je *nastava materinskog i stranih jezika* koja se svodi na ovladavanje *četirna vještina*: slušanje s razumijevanjem, čitanje, govor i pisanje (tzv. četiri vještine [*the four skills*]). Svaka od tih vještina se razrađuje u određen broj ishoda, što na kraju dovodi do kompetencije vladanja materinskim ili stranim jezikom. *Nastava povijesti*, pak, obuhvaća razvoj sljedećih *pet vještina*: vještine kronološkog mišljenja, vještine razumijevanja povijesne priče, vještine analize povijesnih događaja i interpretacija, vještine povijesnog istraživanja i na kraju vještine analize vrijednosnih povijesnih

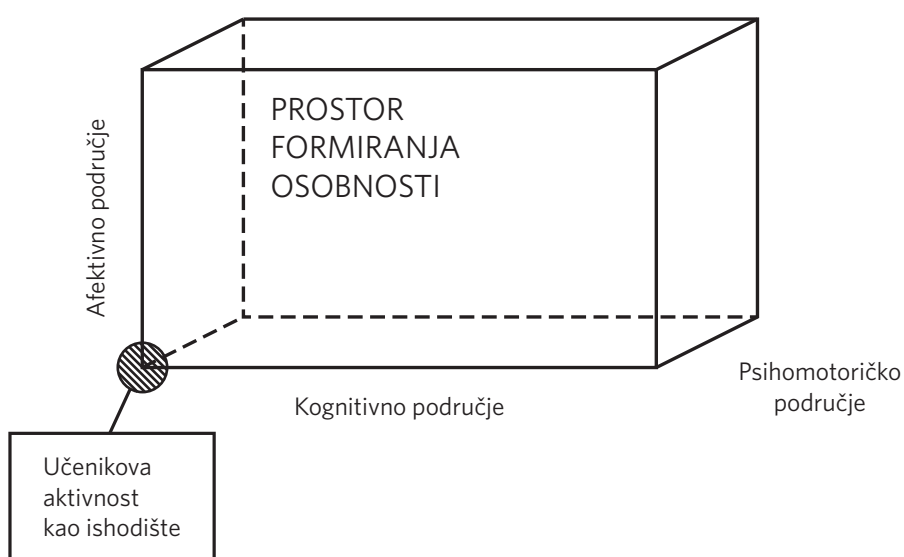
³ David R. Krathwohl, „A Revision of Bloom’s Taxonomy: An Overview“, *Theory into Practice*, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University, 2002, str. 212.

⁴ David R. Krathwohl, nav. dj., str. 212.

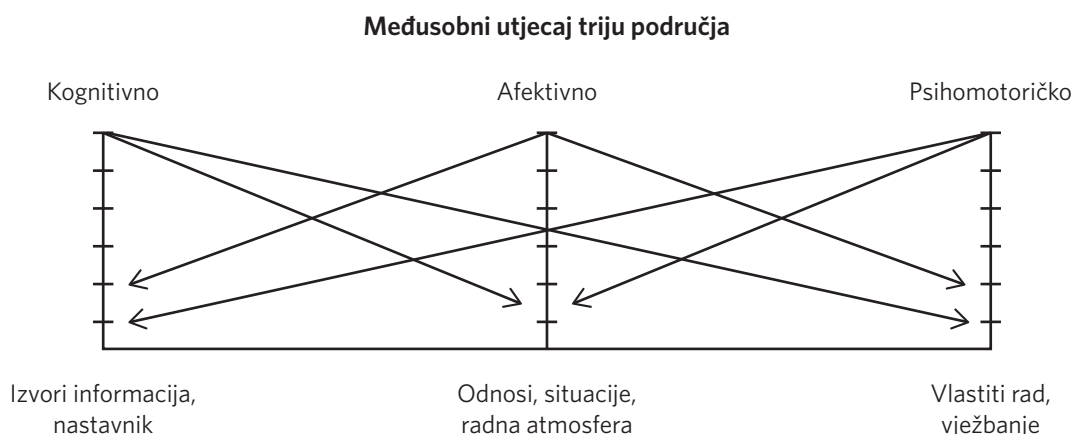
tema i zauzimanja stavova. Svaka sljedeća razina vještine ovisi o dovoljno razvijenim vještinama na prethodnoj razini – one su, dakle, kumulativne.

Bloomova taksonomija **polazi od učenikove aktivnosti** koja **istodobno uključuje tri područja njegove osobnosti – kognitivno, afektivno i psihomotoričko**. Dakle, mi ne smijemo i ne možemo pristupiti učeniku ni u jednom nastavnom predmetu tako da isključimo jedno od tri navedena područja. Sva tri područja stupnjevana su prema kvaliteti ili intenzitetu i međusobno utječu jedna na drugu. Neosporno je da spoznaje utječu na stavove učenika i zatim na njegovo ponašanje i aktivnosti u svakodnevnom životu. Također, određeni svjetonazor uvjetuje tumačenje činjenica kao i ponašanje i aktivnosti pojedinca. Na isti način svaka praktična aktivnost pojedinca izvor je nove spoznaje i ujedno formira njegov stav. Tu situaciju ilustriramo na dva prikaza koji slijede (slike 2 i 3):

Slika 2. Učenikova aktivnost kao ishodište triju područja Bloomove taksonomije⁵

Slika 3. Međusobni utjecaj triju područja aktivnosti i osobnosti učenika

Tako npr. ako učenik voli glazbu (afektivno područje), on će zbog veće motivacije brže naučiti čitati note (kognitivno područje) i svirati neki glazbeni instrument (psihomotoričko područje). Ili ako je netko od rođenja spretn u baratanju loptom (psihomotoričko područje), on će vrlo

⁵ Slike 1 i 2 preuzete su iz knjige Božidara Pasarića, *Vrednovanje obrazovne djelatnosti I dio*, osobno izdanje, Rijeka, 2003, str. 182.

vjerojatno zavoleti tu igru (afektivno područje) i naučiti pravila te igre, npr. košarke (kognitivno područje). Dakle, **temelj i polazište rada u školi i nastavi je učenikova aktivnost promatrana istodobno u tri područja njegove osobnosti**. U zemljama engleskog govornog područja ova tro-dimenzionalna aktivnost pojedinca obuhvaćena je pojmom **education**, a kod nas dualističkim pojmom **odgoj i obrazovanje**.

Prvi tim znanstvenika što ga vodio Bloom stvorio je klasifikacijske razine za kognitivno i afektivno područje ali ne i za psihomotoričko.⁶ Za psihomotoričko područje klasifikacijske razine stvorene su tek sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Kognitivno, afektivno i psihomotoričko područje Bloomove taksonomije predočeni su i organizirani na šest, pet i sedam razina, od najjednostavnije do najsloženije, a prikazani su u Tablici 5.

Tablica 5. Izvorna Bloomova taksonomija

Kategorije	KOGNITIVNO PODRUČJE (Bloom, 1956)	AFEKTIVNO PODRUČJE (Krathwohl, 1964)	PSIHOMOTORIČKO PODRUČJE (Simpson, 1966)
VII.			Stvaranje (<i>origination</i>)
VI.	Evaluacija (<i>evaluation</i>)		Prilagođavanje (novoj situaciji) (<i>adaptation</i>)
V.	Sinteza (<i>synthesis</i>)	Karakterizacija u skladu sa stavovima (<i>characterization</i>)	Potpuna sposobnost (<i>complex overt response</i>)
IV.	Analiza (<i>analysis</i>)	Sistematizacija stavova (<i>organization</i>)	Ovladavanje (<i>mechanism</i>)
III.	Primjena (<i>application</i>)	Zauzimanje stava (<i>valuing</i>)	Imitacija (<i>guided response</i>)
II.	Shvaćanje (<i>comprehension</i>)	Reagirane na fenomen (<i>responding</i>)	Spremnost (<i>set</i>)
I.	Znanje (<i>knowledge</i>)	Zamjećivanje fenomena (<i>receiving</i>)	Percepcija (<i>sensory stimulation</i>)

U Tablici 5. pojedine su razine prikazane odozdo prema gore kako bismo i vizualno ilustrirali strukturu taksonomije. Kada govorimo o kognitivnom području, u izvornoj taksonomiji je ono bilo *jednodimenzionalna kumulativna hijerarhija* gdje se postignuće na nižim razinama smatralo nužnim za prelazak na višu razinu. U jednodimenzionalnoj klasifikaciji *znanje* je obuhvaćalo aspekt imenice i aspekt glagola. *Aspekt imenice* detaljno je objašnjen potkategorijama znanja. *Glagolski aspekt* uključen je u definiciji kategorije znanja u tom smislu da se od učenika očekuje da se prisjeti ili prepozna to znanje. Upravo je to pridonijelo stavljanje jednodimenzionalnosti u određen okvir.⁷

Afektivno područje bavi se osjećajima, tj. zauzimanjem stavova i usvajanjem vrednota. Ovo područje najbliže je odgojnim područjima u klasičnoj hrvatskoj pedagogiji. Proces usvajanja započinje *zapažanjem* (1) da neki *fenomen* postoji (moralna vrednota ili politički, društveni, religijski, etički, estetski stav). Slijedi naše *reagirane* (2) na taj fenomen, njegovo prihvaćanje ili neprihvatanje, što rezultira *zauzimanjem stava* (3) (pozitivnog ili negativnog). Kako se čovjekov svjetonazor sastoji od mnogo stavova i vrednota, slijedi *sistematizacija stavova* (4), tj. njihovo međusobno usklađivanje u samoj osobi. Na kraju sistematizirani stavovi i vrednote dovode do *karakterizacije osobnosti* (5), kao relativno trajnoga svjetonazora i prepoznatljivog obilježja pojedinca i njegove uloge u društvu i međuljudskim odnosima. Prema tome sistematizacija afektivnog područja glasi:

⁶ David R. Krathwohl, B.S. Bloom i B.B. Masia, *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook 2: Affective Domain*, New York, David McKay Co, 1964.

⁷ Ova anomalija uklonjena je u revidiranoj Bloomovoj taksonomiji tako da dva aspekta, imenički i glagolski, tvore zasebne dimenzije – tako je nastala taksonomska tablica.

1. zamjećivanje fenomena
2. reagiranje na fenomen
3. zauzimanje stava
4. sistematizacija stavova
5. karakterizacija u skladu sa stavovima.

Ovdje moramo ponovno naglasiti da afektivno područje, zauzimanje stavova i usvajanje vrednota imaju posebnu važnost u nastavi povijesti čija je zadaća formirati moralni profil budućega građanina. Stoga je važno, primjerice, da učenik i emotivno razlikuje fašizam od antifašizma, osuđuje holokaust, odbija nasilje i slično. Kako se stavovi formiraju i izvan škole: u obitelji, društvenoj sredini, putem medija, posebno je važno u školi organizirati debate, a u razredu voditi organizirane rasprave.

Mnogi su postavili pitanje: Zašto su 1950-ih izostale hijerarhijske razine za psihomotoričko područje i zašto su autori zanemarili, primjerice, sportske aktivnosti, dramu, sviranje instrumenata i sl.? Objašnjenje stručnog tima za taj propust je bilo to da je potreba za ocjenjivanjem psihomotoričkih vještina na fakultetima bila malena. Poslije deset godina američka znanstvenica Elizabeth Simpson prva je predstavila shemu za klasifikaciju psihomotoričkog područja i objavila je u časopisu *Illinois Teacher of Home Economics* te dokumentirala ERIC-ovim referencama.⁸ E. Simpson postala je 1973. godine rukovoditelj *Odjela za razvoj kurikuluma za obrazovanje odraslih* u Saveznom uredu za obrazovanje USA. Na temelju sheme koju je dala E. Simpson, znanstvenici R. H. Dave i Anita Harrow izradili su svoje klasifikacije psihomotoričkog područja.⁹

Psihomotoričko područje se, dakle, odnosi na primjenu različitih vidljivih i čujnih aktivnosti. Tako u psihomotoričko područje spada sposobnost govora, pisanja, čitanja, crtanja, pjevanja, sviranja na glazbenom instrumentu, rukovanje alatom i strojevima itd. Učenikova sposobnost izvedbe tih vještina postiže se vježbanjem. Na primjer, učenje vožnje automobila kao psihomotoričko područje ljudske aktivnosti započinje učenikovom nesigurnom *imitacijom* (1) vožnje uz pokušaje i pogreške, da bi nakon nekog vremena kod njega uslijedila nešto sigurnija *manipulacija* (2) papučicama, koja s vremenom prelazi u uvježbanu *precizaciju* (3) odgovarajućih pokreta nogom. Nakon toga slijedi *koordinacija* (4) rada obje ruke (upravljač i mjenjač, ručna kočnica) i obje noge (gas, kočnica, spojka), što nakon nekoliko mjeseci kod učenika dovodi do potpuno samostalne vožnje i *automatizacije* (5) sposobnosti bez ikakvih napora. Tako, dakle, sistematizacija psihomotoričkog područja prema Daveu glasi:

1. imitacija
2. manipulacija
3. precizacija
4. koordinacija
5. automatizacija.

Elizabeth Simpson pak daje sljedeću sistematizaciju:

1. percepcija
2. spremnost
3. imitacija
4. ovladavanje
5. potpuna sposobnost
6. prilagođavanje (novoj situaciji).

⁸ Elizabeth Simpson, „The classification of educational objectives: Psychomotor domain“, MD. Baltimore, *Illinois Journal of Home Economics*, Illinois Journal of Home Economics Association, 10 (4), str. 110 -114, 1966.

⁹ Knjiga *The Taxonomy of Educational Objectives: Handbook II, Affective domain* bila je objavljena godine 1964. Psihomotoričku domenu izvorna autorska grupa nikada nije objavila, već su pojedinci (E. Simpson godine 1966, R. H. Dave godine 1970. i A. J. Harrow godine 1972) objavljivali svoje verzije. Ovdje navodimo obje kvalifikacije psihomotoričkog područja odgoja i obrazovanja.

5.2. Afektivno područje Bloomove taksonomije

Glavno pitanje s kojim se učitelji i drugi stručnjaci u školskim sustavima danas susreću nije samo postizanje obrazovnih ciljeva već i odgojnih, odnosno *osobni i emocionalni razvoj učenika*. Naime, škole su oduvijek imale svoja dva velika cilja: prenijeti znanje i razviti vještine, te pomoći mladima da postanu dobri ljudi, da se jasno znaju odrediti prema dobru i zlu, da budu neovisni mislioci, učinkoviti zaposlenici i imaju osjećaj za društvenu odgovornost. Osobni i emocionalni razvoj učenika obuhvaćen je afektivnim područjem Bloomove taksonomije, dok su obrazovni ciljevi obuhvaćeni kognitivnim područjem. Istaknuti znanstvenici i stručnjaci na polju obrazovanja danas više ne dvoje trebaju li općeprihvaćene moralne vrednote¹⁰ poput poštenja, pravednosti, hrabrosti, velikodušnosti, samokontrole, jednakosti i poštovanja drugih biti u središtu kurikula radi sistemskog razvoja učeničkog karaktera. Naime, *suvremena škola* nije samo prostor za *prenošenje znanja i vještina* iz brojnih područja znanosti i ljudskog iskustva, nego i mjesto gdje se *razvijaju i prihvaćaju određene vrednote*, univerzalne i one koje su sastavni dio kulture kojoj pojedinac pripada. Uz to treba naglasiti da je gotovo nemoguće postići bilo koju razinu kognitivnog područja ako ne razvijamo komplementarne vještine i u afektivnom području. Težište je dakle na *prijenosu moralnih i društvenih vrednota u zajedništvu s obrazovnim ciljevima*. Nažalost u stvarnosti kod većine nastavnika žarište njihove aktivnosti nalazi se na postizanju minimalne razine obrazovnih ciljeva (Standard 1). Nastavnici su toliko zaokupljeni prolaznošću svih učenika, pa i onih najslabijih, da nemaju vremena baviti se afektivnim područjem. Mnogi nastavnici, savjetnici, sveučilišni profesori i drugi stručnjaci zapostavljaju afektivno područje i zato jer je ono vrlo složeno.

Okvir za ostvarivanje ovih ciljeva daje nam Bloomova taksonomija svojim kognitivnim i afektivnim područjem, što znači *povezivanje i usklađenu integraciju intelektualnog i emocionalnog područja ljudske osobnosti*, a to obuhvaća spoznaju, zauzimanje stajališta, moralno rasuđivanje, promišljeno odlučivanje kao i moralnu samospoznaju. Također tu spada i stvaranje skladne razredne zajednice u školi, društveno prihvatljivo ponašanje, prijateljstvo, ljubaznost, samopoštovanje i poštovanje drugih, osjećajnost kao i sprječavanje nasilja.¹¹

Bloom i suradnici objavili su 1956. godine najprije taksonomiju kognitivnog područja jer je u tom trenutku za njom bila najveća potražnja. Rad na afektivnom području započeo je istodobno s radom na kognitivnom području, ali je mnogo sporije napredovao. Taksonomiju afektivnog područja objavili su zajedno David Krathwohl, Benjamin Bloom i Betram Masia 1964. godine.¹² Afektivno područje imalo je neke posebne probleme, od kojih je najsloženiji bio naći hijerarhijsku strukturu; stoga je knjiga i objavljena osam godina kasnije. Znanstvenici su ustanovili da načelo od jednostavnog prema složenom i od konkretnog prema apstraktnom nije dovoljno za razvoj afektivnog područja. Trebalo je još nešto dodati.

Znanstvenici su se nadali da će u potrazi za jedinstvenim karakteristikama afektivnog područja otkriti neka dodatna načela na kojima bi se izgradila afektivna klasifikacija. Postavljeni ciljevi u afektivnom području pokazali su sljedeće karakteristike koje bi ta klasifikacija morala sadržavati: *emocionalnu kvalitetu* koja je važna za razlikovanje unutar afektivnog područja na pojedinim razinama klasifikacije, *rastući automatizam* kako se netko penje po klasifikaciji, *rastuća želja da se sudjeluje u određenom ponašanju* kako se netko penje po klasifikaciji kao i *razvoj integracije stavova* na višim razinama klasifikacije.¹³

U početku su se znanstvenici nadali da će stvoriti klasifikaciju pripisujući izvjesna značenja riječima *stav, vrednota, uvažavanje i interes*. Ali mnoštvo značenja što ih ove riječi obuhvaćaju

¹⁰ Pojam *vrednote* korelativan je s njemačkim *Werte* i engleskim *value*.

¹¹ Za detalje vidi članak Marijane Marinović, *Povijesne osobe i poučavanje vrednota*, u Zborniku Trećeg hrvatskog simpozija o nastavi povijesti, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2008.

¹² David Krathwohl, *The Taxonomy of Educational Objectives - Its Use in Curriculum Building*, u Zborniku *Defining Educational Objectives*, University of Pittsburgh Press, 1969, str. 28.

¹³ Isto, str. 29.

u nastavnoj praksi pokazalo je da je to nemoguće. Nakon mnogobrojnih pokušaja i potrage za organizacijskim načelima, **proces interiorizacije** pokazao se najboljim za opis procesa učenja i napretka u afektivnom području. *Proces interiorizacije* (ili *unutarnji emotivni rast*) najbolje se može opisati uporabom pet kategorija afektivnog područja – *zapažanje fenomena, reagiranje na fenomen, zauzimanje stavova, sistematizacija stavova, i karakterizacija osobe*. Općenito govoreći, *interiorizacija* se odnosi na unutrašnji emotivni razvoj koji se događa u pojedincu kada postaje svjestan određene vrednote i zatim usvaja stavove, načela, simbole, te prihvaća posljedice svog izbora koji postaje dio njega samoga, i to tako da formira njegove prosudbe i usmjerava njegovo ponašanje. Možemo reći da pojam *interiorizacije* ima mnogo zajedničkih elemenata s pojmom *socijalizacije*.¹⁴

Dakle, znanstvenici su u konačnici afektivno područje Bloomove taksonomije podijelili na *pet kumulativnih razina*, a njih ukupno na 13 podrazina (pogledaj Tablicu 5).

Prve tri razine imaju po tri podrazine, a zadnje dvije razine po dvije. Prelazak na višu razinu u afektivnom području nije moguć ako prije toga nisu dosegnute prethodne razine. Slijedi opis svih razina i njihovih podrazina:

Prva razina - zamjećivanje fenomena (receiving)¹⁵

Zamjećivanje fenomena je najniža razina u procesu formiranja stavova u afektivnom području. Na toj najnižoj razini govorimo o učeniku koji postaje osjetljiv na postojanje određenog fenomena ili poticaja, tj. utvrđujemo da je učenik voljan obratiti pozornost na njega. Ponašanje učenika na toj razini može se kretati u rasponu *od običnog zamjećivanja* neke pojave *do učenikove selektivne pozornosti*. Primjer bi mogao biti: „Učenik je voljan slušati raspravu o kontroverznoj temi bez zauzimanja vlastitog stava“. Prema tome, razina zamjećivanja fenomena ima tri kumulativne podrazine:

a) *Svijest o postojanju fenomena (awareness)*

Ova podrazina bliska je najnižoj razini kognitivne domene. Ali za razliku od *zapamti*, ova podrazina ne bavi se toliko sposobnošću da se prisjetimo ili da navedemo neku činjenicu, nego činjenicom da neki fenomen postoji i da ga treba uzeti u obzir. Primjer bi mogao biti: „Učenik će prepoznati građanska prava kao važan pojam“.

b) *Spremnost na prihvaćanje fenomena (willingness to receive)*

Na ovoj podrazini još uvijek se bavimo i kognitivnim ponašanjem. Na tom stupnju učenik je spreman prihvatiti određeni poticaj, a ne izbjeći ga. Kao i prva podrazina, ova također uključuje neutralnost i odgođenu prosudbu nekog fenomena. U društvenim predmetima, osobito u povijesti, ponekad je vrlo teško otvoriti neutralnu raspravu o nekom pojmu ili fenomenu zbog prethodno stečenih stavova što ih učenici donose sa sobom u razred. Nastavnik se u tom slučaju nalazi pred vrlo teškom zadaćom: osvijestiti prethodne stavove i staviti učenika u situaciju da bude neutralan i da odgodi prosudbu fenomena do kraja rasprave. Primjer bi mogao biti: „Učenik će biti spreman prihvatiti različita tumačenja kontroverznog događaja.“

c) *Usmjerena pozornost (controlled or selected attention)*

Na ovoj trećoj podrazini učenik se počinje baviti određenim fenomenom ili pojavom, i to tako da za njega pokazuje blag interes bez dubljeg upuštanja u tehničke pojmove ili simbole kojima se taj fenomen opisuje. Dakle, učenikov interes još uvijek je bez emotivnog naboja ili vrednovanja, pa se on još ne bavi tehničkim pojmovima ili simbolima kojima se određeni fenomen opisuje. Primjer bi mogao biti: „Učenik prilikom čitanja teksta o građanskim pravima obraća pozornost samo na određena prava o kojima tekst govori.“

¹⁴ Isto, str. 30.

¹⁵ D. Krathwohl, B. Bloom, B. Masia, nav. dj., str. 176.

Druga razina - reagiranje na fenomen (*responding*)¹⁶

Na toj razini bavimo se reagiranjem koje je iznad pukog obraćanja pozornosti na određeni fenomen. Učenik je već dovoljno motiviran tako da on nije samo spreman pažljivo slušati, već i aktivno sudjelovati. Ovo je prvi korak „učenja putem iskustva“ gdje se učenik u određenoj mjeri posvećuje fenomenu i usmjerava svoju pozornost prema njemu koja je više od pukog primanja informacije. Primjer bi mogao biti: „Učenik je spreman prihvatiti pravila o ljudskim i građanskim pravima i svjestan je važnosti njihova ostvarivanja“. Ova razina je podijeljena na tri podrazine koje opisuju kontinuitet reagiranja i interiorizacije. Najniža podrazina je *spremnost na sudjelovanje*, zatim slijedi *sudjelovanje* i treća podrazina *zadovoljstvo u sudjelovanju*. Kada postoji emotivno zadovoljstvo, to znači da smo dostigli treću podrazinu koja je preduvjet za prelazak na sljedeću višu razinu, a to je *zauzimanje stava*.

a) *Spremnost na sudjelovanje (acquiescence in responding)*

Na ovoj podrazini postoji mogućnost da učenik prihvati i drugu alternativu ako na njemu nema pritiska i ako drukčija situacija to traži. Naime, učenikovi odgovori u takvoj situaciji mogu biti sljedeći: „Ja to ne volim raditi“ ili „To mi je dosadno“ ili „Ja ću to učiniti samo ako moram“. Zamislimo dvojicu učenika od kojih je prvi strastveni čitač – posuđuje knjige u knjižnici, kupuje knjige i svoje slobodno vrijeme posvećuje čitanju, dok je drugi učenik njegova suprotnost. Pretpostavimo što bi drugi učenik mogao reći prvom učeniku prilikom razgovora. Mogući odgovori jesu: „Zašto gubiš vrijeme čitanjem?“ ili „Ja nikada ne čitam knjigu koja mi nije obavezna u školi.“ ili „Ja kupujem samo udžbenike koji mi trebaju za školu.“ Dakle, drugi učenik nije još izgradio pozitivan stav prema čitanju, pa su moguće i alternative, dok prvi učenik u potpunosti pokazuje svoju spremnost na sudjelovanje.

b) *Sudjelovanje (willingness to respond)*

To je jedna od važnijih podrazina za koju u školi imamo mnogo primjera i u kojoj učenik sam sebe potiče i spreman je na suradnju i aktivnost. Npr. učenik traži informacije o određenom fenomenu o kojemu se govori u razredu. On pokazuje interes za aktivno sudjelovanje u istraživačkom projektu koji slijedi i preuzima punu odgovornost za dužnosti u radnoj grupi kojoj pripada. Učenik sudjeluje u grupnoj raspravi postavljanjem pitanja ili davanjem odgovora na određena pitanja. On čita članke o određenom fenomenu.

c) *Zadovoljstvo u sudjelovanju (satisfaction in response)*

Razlika između prethodne podrazine i ove nalazi se u zadovoljstvu koje prati aktivnost, a uključuje takvo ponašanje kao što je traženje i želja koji uključuju aktivnu manipulaciju, da bi se postigao željeni cilj. Podrazina *sudjelovanje* ne mora biti nužno popraćena emotivnošću ili entuzijazmom. Ako jest, onda zadovoljstvo i emotivnost reagiranja postaju sastavni dio i sljedeće više, tj. treće razine, *zauzimanje stava*. Primjer bi mogao biti: „Učenik postavlja provokativna pitanja o određenom fenomenu.“

Treća razina - zauzimanje stava (*valuing*)¹⁷

Ovo je jedina razina u kojoj je glavni termin u dnevnoj uporabi kod nastavnika. Nadalje, ovaj termin se upotrebljava u svom uobičajenom smislu – naime, da neka stvar, fenomen ili ponašanje imaju određenu vrijednost. Ovaj apstraktni pojam nije toliko rezultat individualne ocjene koliko je društveni proizvod koji smo pomalo interiorizirali ili prihvatili, što su učinili i učenici kao njihov osobni kriterij vrednote.

Ponašanje kategorizirano na toj razini je dovoljno konzistentno i stabilno da ima karakteristiku uvjerenja ili stava. Učenik iskazuje svoje ponašanje s dovoljnom konzistencijom u odgovarajućim situacijama da to možemo smatrati njegovim zauzimanjem stava. Na najnižoj podrazini on u najmanju ruku dopušta da ga tako shvatimo, a na višoj podrazini može aktivno naglašavati taj dojam. Tri su podrazine sljedeće:

¹⁶ Isto, str. 178.

¹⁷ Isto, str. 180.

a) *Prihvatanje stava (acceptance of a value)*

Na toj podrazini bavimo se pripisivanjem vrijednosti nekom fenomenu, ponašanju, predmetu i slično. Pojam *stav* koji se definira kao „emotivno prihvatanje pretpostavke ili doktrine koju smatramo utemeljenom“ opisuje sasvim dobro kako možemo shvatiti dominantnu vrstu klasificiranog ponašanja. Kao što ćemo vidjeti u sljedećim potpodjelama, ove kategorije *stav* ima različite stupnjeve izvjesnosti. Na najnižoj podrazini bavimo se i najnižom razinom izvjesnosti tj. više smo spremni prevrednovati vlastito stajalište nego na višim razinama. Drugim riječima, to je stajalište koje je donekle provizorno i gdje *stav* još nije čvrsto utemeljen.

Kao što smo prethodno spomenuli, jedna od istaknutih karakteristika zauzimanja stava je konzistentno reagiranje na tu vrstu predmeta, fenomena i slično s kojim se vjerovanje ili stav identificiraju. To je istinito čak i na najnižoj podrazini zauzimanja stavova jer se smatra da je vrijednost interiorizirana dovoljno duboko da trajno upravlja našim ponašanjem.

U dodatku ovoj konzistenciji reagiranja, ponašanje klasificirano kao zauzimanje stava pokazuje dovoljno kontinuiteta u odnosu na odgovarajuće predmete, fenomene i slično da drugi smatraju da ta osoba zastupa određeno uvjerenje ili vrijednost. Na toj podrazini osoba je dovoljno dosljedna da je drugi mogu poistovjetiti s određenom vrednotom i dovoljno joj je odana da dopušta takvo poistovjećenje.

Mogući primjeri mogli bi biti: „Učenik se zalaže za bliskost s ljudima svih nacionalnosti.“ ili „Učenik se osjeća članom grupe koja želi riješiti neki problem, bilo lokalni, nacionalni ili međunarodni“ ili „Učenik izražava želju za razvitkom demokratskih odnosa između suprugâ i između roditelja i djece“ ili „Učenik pokazuje osjećaj odgovornosti za slušanje i sudjelovanje u javnim raspravama.“ ili „Učenik pokazuje interes i osjećaj za ono što se smatra dobrim u literaturi.“

b) *Davanje prednosti određenim stavovima (preference for a value)*

Pretpostavka za uvođenje ove podrazine nastala je iz osjećaja da postoje ciljevi čija se interiorizacija nalazi između pukog prihvatanja neke vrednote i duboke odanosti toj istoj vrednoti. Dakle, ponašanje na toj razini uključuje ne samo prihvatanje vrednote, već i želju da tu vrednotu pronalazimo i ostvarujemo. Primjeri bi mogli biti: „Učenik svojevolumeno istražuje različita stajališta o nekoj kontroverznoj temi.“ ili „Učenik preuzima aktivnu ulogu u tekućim literarnim aktivnostima npr. za školski list.“ ili „Učenik sudjeluje u pripremi prikaza trenutačnih umjetničkih događanja u gradu.“

c) *Odanost stavu (commitment)*

Uvjerenje na toj podrazini uključuje visok stupanj pouzdanosti. Određeni se *stav* prihvaća i u njega se više ne sumnja. Prihvatanje *stava* „izvan svake sumnje“ pomaže da se podignemo na viši stupanj – četvrtu kategoriju, *usklađivanje novostečenog stava s postojećim stavovima*. U nekim primjerima to može graničiti s vjerom u smislu da se tu radi o čvrstom emotivnom prihvatanju *stava* na izrazito iracionalnim temeljima. Odanost zanimanju, grupi ili nekom pokretu također spada u ovu potkategoriju. Za osobu koja pokazuje ponašanje na ovoj razini možemo jasno reći da ima određeni stav. Mogući primjeri mogu biti: „Učenik je čvrsto odan grupi čiji je član i poštuje i prihvaća sva njezina pravila.“ ili „Učenik osobno i unutar obitelji prakticira određena vjerske aktivnosti.“ ili „Učenik iskazuje vjeru u moć razuma kao i u eksperimentalne metode i odgovarajuću raspravu.“

Četvrta razina – sistematizacija stavova (organization)¹⁸

Kako učenik postupno *interiorizira* određene stavove, postaje svjestan da ih ima više i da o njima treba razmišljati i uskladiti ih. Dakle, u učeniku se javlja potreba:

- da se utvrde odnosi između njih i
- da se odredi koji će stavovi biti vodeći i koji će postati dio njegove osobnosti, te
- da se stavovi organiziraju u cjelovit sistem.

¹⁸ Isto, str.182.

Takav sistem izgrađuje se postupno i podložan je promjenama onako kako se unose novi stavovi. Kod odraslih te promjene se događaju s mnogo više napora i teškoća nego kod djece, jer što smo stariji manje smo spremni na promjene, pa sistematizacija stavova postaje sve kruća i sporija.

Dakle, na četvrtoj razini naglasak je na uspoređivanju, utvrđivanju odnosa i sintetiziranju stavova. Ključne riječi u vezi s ovom kategorijom jesu: *pristajati, preinačiti, poredati, kombinirati, usporediti, kompletirati, obraniti, objasniti, formulirati, generalizirati, identificirati, integrirati, srediti, sistematizirati, pripremiti, uspostaviti odnose i sintetizirati*.

Na ovoj razini učenik pokazuje sposobnost da prepozna potrebu za ravnotežom između slobode i odgovornog ponašanja. Učenik prihvaća odgovornost za ponašanje i može objasniti ulogu sistematskog planiranja u rješavanju problema. U svakodnevnom životu učenika to se očituje i u njegovoj dobroj organizaciji raspoloživa vremena kako bi zadovoljio potrebe škole, obitelji i svoje vlastite. S druge strane nastavnik mora uložiti mnogo napora kako bi stvorio odgovarajuće odnose u razredu i da bi učenike podigao do razine složnog i uspješnog razrednog odjela u kojemu svi međusobno surađuju tijekom cijele školske godine. Jedino na taj način učenici mogu trajno izgraditi uspješnu mrežu međusobnih odnosa tijekom cjelokupnog školovanja.¹⁹ Ako je učenicima omogućeno da na prirodan način prolaze kroz svih šest kognitivnih kategorija, organizacija njihovih misli u afektivnom području na četvrtoj razini također ima veće izgleda za uspjeh.

Dakle, ova četvrta razina afektivnog područja zamišljena je kao odgovarajuća klasifikacija sistema osobnih stavova. Ona je podijeljena u dvije podrazine: *a) konceptualizaciju stavova i b) sistematizaciju stavova*.

a) *Konceptualizacija stavova (conceptualization of a value)*

Na trećoj razini *zauzimanje stavova* primijetili smo da su dosljednost i stabilnost njezina bitna svojstva. Tome treba dodati na četvrtoj razini kvalitetu apstrahiranja ili konceptualizacije koja omogućava pojedincu da vidi kako se novousvojeni stav odnosi prema onima koje već ima ili prema onima koje će tek usvojiti. Kada prelazimo na ovu podrazinu, mi se bavimo konceptualizacijom stavova o nekom predmetu, akciji ili stavu tako da se taj stav može integrirati u učenikov sistem stavova. Proces konceptualizacije je uglavnom kognitivan i uključuje apstrakciju i generalizaciju. Postoje u osnovi tri glavne vrste dokaza koje tražimo na toj razini. Svaka vrsta dokaza može se smatrati konceptualizacijom stavova:

1. *prvi je dokaz* da je učenik razvio vrijednosne prosudbe u odnosu na predmet koji prosuđuje;
2. *drugi je dokaz* da učenik vlada apstraktnim ili simboličkim mišljenjem o prosuđenom stavu;
3. *treći je dokaz* sposobnost generalizacije o nizu ili vrsti stavova, od kojih je vrednovani član njegov sastavni dio.

Primjer bi mogao biti: „Učenik može pronaći i izbistriti temeljne pretpostavke koje se nalaze u podlozi nekog etičkog koda.“ ili „Učenik će primijeniti svoje vlastite etičke kriterije i osobne ciljeve kada čita biografiju ili neku sličnu literaturu“.

b) *Sistematizacija stavova (organization of a value system)*

Na ovoj podrazini govori se o stavovima koji su valjano klasificirani. Naime, od učenika se traži da grupira složene i proturječne stavove tako da ih dovede u uredan međusobni odnos. U idealnom slučaju sređen odnos bit će onaj koji je u svojoj cjelini skladan i dosljedan. To je naravno cilj ove podrazine, koja traži od učenika da u konačnici oblikuje svoju životnu filozofiju. U stvarnosti takva integracija nije uvijek onoliko skladna koliko bismo željeli. Za-

¹⁹ U našoj školskoj praksi najčešće se smatra da je formiranje skladnog razrednog odjela u kojemu učenici uspješno surađuju i jedan drugome pomažu stvar razrednika. U stvarnosti, kao što pokazuju najnovija znanstvena istraživanja, uloga afektivnog područja u uskoj je vezi i ovisnosti s kognitivnim područjem, pa je prema tome zadatak stvaranja složnog razrednog odjela dužnost svih nastavnika, članova razrednog vijeća. Život u razrednom odjelu treba biti usmjeren na formiranje učenikove osobnosti i njegovih intelektualnih sposobnosti, a ne samo na punjenje učeničkih mozgova informacijama.

to je možda ovaj odnos bolje opisan kao jedna vrsta dinamičke ravnoteže koja je djelomično ovisna o onim svojstvima okoline koji su uočljivi u svakom trenutku.

Stavljanje vrijednosnih stavova u redosljed i na pravo mjesto nije jedina vrsta ponašanja o kojoj se ovdje govori. U mnogim slučajevima sistematizacija stavova može rezultirati u njezinoj sintezi u *novi stav ili kompleks stavova višeg reda*. Na primjer, ako uzmemo za cilj „Pojedinaac treba uravnotežiti rad i zabavu“, gubimo bit njegova značenja ako rečenicu izrazimo na sljedeći način: „Pojedinaac treba izabrati posao koji će mu biti dovoljno zabavan da mu bude jednako ugodan kao i rekreacija“. U tom slučaju rad i zabava kombinirani su u jedno ponašanje i izvorno razlikovanje između ta dva pojma više ne postoji.

Mogući primjeri ove potkategorije jesu: „Učenik će biti spreman odvagnuti alternativne društvene politike i praksu prema kriterijima općeg dobra, a ne prema pogodnostima koje će imati pojedine uske interesne grupe.“ ili „Učenik će biti spreman utvrditi kako se koncepcija demokratskog društva može povezati s očuvanjem ljudskih i materijalnih resursa.“ ili „Učenik će biti spreman prosuditi ljude različitih rasa, kultura, nacionalnosti i zanimanja kroz njihovo ponašanje kao pojedinaca.“

Peta razina - karakterizacija u skladu sa stavovima (*characterization by a value or value complex*)²⁰

Na toj posljednjoj razini *interiorizacije* stavovi već imaju svoje mjesto u hijerarhiji pojedinca i sistematizirani su u neku vrstu unutrašnjeg sistema i upravljaju ponašanjem pojedinca dovoljno dugo da se on već prilagodio tom ponašanju, pa u iskazivanju tog ponašanja u pravilu on ne pokazuje emocije. Pojedinaac se dakle na ovoj razini opisuje kroz dvije podrazine:

- a) u prvoj njegove jedinstvene osobne karakteristike iskazuju se kao osobno *opredjeljenje ili orijentacija koja uvjetuje njegovo specifično ponašanje*, i
- b) u drugoj se iskazuje njegova *životna filozofija ili svjetonazor*, u što spadaju njegova načela i ideali, te osobni *credo* koji pružaju cjelovito i dosljedno ponašanje kroz cijeli njegov život.

Na taj način pojedinac djeluje dosljedno u skladu sa stavovima koje je interiorizirao u potpunosti. Ovdje dakle razlikujemo dvije podrazine: a) generalizaciju njegova ponašanja da ga možemo opisati kao da je prožet tim stavovima i b) integraciju tih vjerovanja, ideja i stavova, u opću filozofiju ili svjetonazor.

a) *Generalizirani stavovi (generalized set)*

Generalizirani stavovi utvrđuju način kojim pojedinac pristupa problemu i opisuje što će za njega biti važno u tom problemu; omeđuju pojmove koje će pojedinac upotrijebiti u pokušaju da nađe rješenje; utvrđuju upornost kojom se pojedinac pridržava prvobitnog shvaćanja problema (i na taj način utvrđuje granicu kada se više neće moći povući iz eventualne slijepe ulice).

Ponašanja uključena u tom procesu imaju značajnu vezu s načinom na koji se to ponašanje naučilo u kognitivnoj domeni i koje je sada uključeno u rješenje problema. Ako učenik nije sposoban racionalno osvijestiti svoje ponašanje (tj. nije prošao više razine kognitivnog područja), njegovo ponašanje će biti neuvjerljivo, neiskreno, odglumljeno, pa samim tim manje vrijedno nego što bi inače bilo.

Mogući su primjeri: „Učenik je spreman revidirati svoje stavove i promijeniti svoje ponašanje u skladu s dobivenim dokazima“ ili „Učenik zauzima stavove u skladu sa stvarnom situacijom i njezinim posljedicama, a ne na temelju utvrđenih dogmatskih shvaćanja ili emotivno poželjnog ponašanja“.

b) *Karakterizacija osobe (characterization)*

Ovo je vrhunac procesa *interiorizacije*, a uključuje najšire ciljeve i u smislu fenomena koji pokrivaju i u smislu ponašanja koje obuhvaćaju. Ovdje nalazimo ono što obično nazivamo

²⁰ Isto, str.184.

nečijim pogledom na svijet ili filozofijom života, vrijednosnom sistemu koji se dosljedno temelji na onome što je poznato, već spoznato ili spoznatljivo.

Ciljevi u ovoj posljednjoj podrazini su više od uopćenih skupina u smislu da oni uključuju grupe stavova, ponašanja, uvjerenja ideja, pa je naglasak na njihovoj unutrašnjoj konzistenciji – iako se ova unutrašnja konzistencija ne pokazuje u ponašanju učenika na kojega se cilj odnosi, jer cilj je zapravo nastavnikov. Ova konzistencija će uvijek biti komponenta *karakterizacije*. Kao što naziv ove razine sugerira ovi ciljevi su tako sveobuhvatni da gotovo u cjelini karakteriziraju pojedinca.

Mogući primjeri su: „Učenik je razvio svoj osobni građanski kod ponašanja koji se temelji na etičkim principima usklađenim sa demokratskim idealima.“ ili „Učenik je razvio dosljednu filozofiju života“.

5.3. Psihomotoričko područje Bloomove taksonomije

Treće, jednako važno područje ljudske aktivnosti je psihomotoričko područje. Naša interakcija s okolinom nije uvjetovana samo kognitivnim i afektivnim ponašanjem, već postoji još jedno područje koje uključuje širok raspon izražajnosti, poput *sviranja, slikanja, plesanja, govora na materinskom i stranim jezicima, pisanja, glume, sportskih i rekreativnih aktivnosti, te profesionalne i tehničke aktivnosti kao i administrativnih poslova*. Često se smatra da su sve te aktivnosti same po sebi razumljive i da o njima ne treba posebno govoriti. To je vjerojatno i razlog zašto je ovo važno područje bilo relativno dugo zanemareno. Mi hodamo, trčimo, bacamo, lovimo, rukujemo složenim strojevima, sviramo različite instrumente, a očito se ne bavimo previše pitanjem kako do tih vještina dolazimo i kako ih razvijamo. Psihomotoričko područje uključuje velik izbor različitih aktivnosti, od kojih mnoge izvodimo rutinski i bez razmišljanja cijeloga svog života. Međutim, složenije psihomotoričke vještine ne razvijaju se bez truda i napora. Mnoge vještine zahtijevaju dugogodišnje i ustrajno vježbanje, npr. sviranje glazbenih instrumenata ili govor na stranim jezicima.

Zašto su nam uopće potrebna tri područja, kognitivno, afektivno i psihomotoričko, da bismo definirali ljudsko ponašanje? Još je važnije pitanje: da li svako od ta tri područja isključuje jedno drugo. Odgovor je negativan. Naime, stvar je dogovora ili navike da ljudsko ponašanje dijelimo u tri područja, iako je to *jedna nedjeljiva cjelina*. Ono područje koje se prvenstveno sastoji od *aktivnosti mišića i pokreta* te naglašava tjelesnu aktivnost nazivamo psihomotoričkim. Međutim, čak će i nestručnjak lako shvatiti da tipičnim psihomotoričkim vještinama možemo ovladati samo istodobnim uključivanjem sva tri područja ljudske djelatnosti. Nazivi ovih područja služe samo zato da bismo unijeli red u naš znanstveni i misaoni sustav.

Klasifikacija Elizabeth Simpson

Nekoliko se znanstvenika pozabavilo klasifikacijom psihomotoričkog područja, pa danas imamo u uporabi *više klasifikacija*. Prvi put se mogućnost uključivanja psihomotoričkih ciljeva u odgojno-obrazovni sustav pojavila s objavom Bloomove taksonomije 1956. godine. U to vrijeme autori taksonomije nisu smatrali ovo područje važnim za visokoškolsko obrazovanje kojemu je taksonomija u početku bila namijenjena. Entuzijazam za taj trodijelni projekt nije se povećao ni objavom afektivnog područja Bloomove taksonomije 1964. godine. Tek je Elizabeth Simpson 1966. godine prva prepoznala da taksonomija odgojno-obrazovnih ciljeva ne može biti potpuna bez klasifikacije psihomotoričkog područja. Njezina klasifikacija je obuhvatila aktivnosti u tom području koji naglašavaju neke mišićne ili motoričke vještine, dakle manipulaciju određenim materijalima i uređajima, ali i vještine koje traže istodobnu neuro-muskularnu koordinaciju (npr. vožnja automobila ili sviranje klavira). Njezin organizacijski koncept zasnivao se na složenosti i pažnji koju traži redosljed izvođenja te psihomotoričke aktivnosti. Simpsonina klasifikacija ima sedam glavnih razina s podrazinama. Zajedničko obilježje svih ovih aktivnosti je djelatnost naših mišića pod utjecajem našega mozga o čemu govori i sam naziv psihomotoričko područje. Njezin

organizacijski koncept je odgovor na složenost pojedinih koraka koji su potrebni da bi se izveo psihomotorički čin. U nastavku donosimo tabelarni pregled njezine klasifikacije.

Tablica 6. Klasifikacija psihomotoričkog područja prema E. Simpson²¹

RAZINA	DEFINICIJA	MOGUĆI PRIMJERI
1. Percepcija	Prvi korak u izvođenju neke aktivnosti koji uključuje uporabu osjetila za vođenje fizičke aktivnosti.	Primjetiti određene aktivnosti putem osjetila.
2. Spremnost	Spremnost na djelovanje: mentalna, fizička i emotivna.	Biti spreman uključiti se u neku akciju.
3. Imitacija	Rana faza ovladavanja složenom vještinom u kojoj učenik izvodi dio složene vještine.	Imitirati određenu aktivnost tijekom koje se izvodi dio složene vještine.
4. Ovladavanje	Samostalno izvesti vještinu ili napraviti proizvod uz ostvarenu točnost i preciznost, sve do razine stručnosti.	Samostalno i točno izvesti vještinu uz odgovarajuću pažnju i koncentraciju.
5. Potpuna sposobnost	Sposobnost korektnog izvođenja cjelokupne vještine bez velike koncentracije i uz minimalni napor	Svirati na glazbenom instrumentu bez napora.
6. Prilagođavanje	Preinačiti motoričke aktivnosti u skladu s novim zahtjevima i situaciji.	Razviti novu plesnu kompoziciju, skladati novo djelo.
7. Stvaranje	Stvoriti nove motoričke pokrete ili nove načina postupanja.	Stvoriti novi ples ili novu igru koja uključuje psihomotoričku aktivnost.

Klasifikacije A. Harrow i R. Davea

Poslije Elizabeth Simpson javljaju se još dvoje znanstvenika koji su napravili svoje podjele psihomotoričkog područja, a to su Anita Harrow i R. H. Dave. U nastavku donosimo i tabelarne prikaze njihovih podjela.

Tablica 7. Klasifikacija psihomotoričkog područja prema Aniti Harrow²²

RAZINA	DEFINICIJA	MOGUĆI PRIMJERI
1. Refleksni pokret	segmentalni, intersegmentalni i suprasegmentalni refleksi	refleksno reagiranje: namještanje obrambenog položaja tijela, refleksni obrambeni udarac
2. Osnovni pokret	lokomotorni pokreti, nelokomotorni pokreti, manipulativni pokreti	hodati, trčati, gurati, savijati, zgrabiti
3. Percepcijske sposobnosti	kinestetička, vizualna, čujna i taktilna diferencijacija i koordiniranje sposobnosti	koordinirani pokreti poput skakati preko konopa, ritmički udarati loptu i sl.

²¹ E. Simpson, *The Classification of educational objectives in the psychomotor domain: The psychomotor domain*, Gryphon House, Washington, DC, 1972.

²² Anita Harrow, *A taxonomy of the psychomotor domain. A guide for developing behavioral objectives*, McKayPublishing, New York, 1972.

4. Fizičke sposobnosti	izdržljivost, snaga, fleksibilnost i agilnost	aktivnosti koje traže trajne i velike napore, snagu mišića, brze i precizne pokrete
5. Izvježbani pokreti	jednostavne, složene i kompleksne adaptivne vještine	sve uvježbane radnje u sportu, plesu i rekreaciji
6. Individualizirana interpretacija vještine	izražajni i interpretativni pokreti	iskazivanje osjećaja gestikulacijom i mimikom npr. tijekom plesa ili baleta

Danas je u uporabi najčešće Daveova sistematizacija koja ima i najviše referenca, a koju je on sastavio već 1967. godine i prikazujemo je u posljednjem tabelarnom prikazu. Dave je bio Bloomov učenik. Tu je klasifikaciju objavio tri godine kasnije i po mišljenju većine stručnjaka ona je najprimjerenija za školovanje srednjoškolaca i odraslih za strukovne kvalifikacije. Daveova sistematizacija objašnjena je u Tablici 8.

Tablica 8. Klasifikacija psihomotoričkog područja prema R. H. Daveu²³

RAZINA	DEFINICIJA	MOGUĆI PRIMJERI
1. Imitacija	Promatrati vještinu koju izvodi netko drugi i pokušati ponoviti je.	Pokušati, kopirati, duplicirati, imitirati.
2. Manipulacija	Izvesti vještinu prema uputama ili napraviti proizvod prema uzorku.	Slijediti, svirati, izvoditi prema uputama.
3. Precizacija	Samostalno izvesti vještinu ili napraviti proizvod uz ostvarenu točnost i preciznost, sve do razine stručnosti.	Točno izvesti vještinu po propisanim koracima.
4. Artikulacija	Modificirati vještinu ili proizvod da odgovara novim situacijama: kombinirati više vještina skladno i dosljedno.	Svirati glazbeni instrument ili voziti automobil skladno i sigurno.
5. Naturalizacija	Izvođenje jedne ili više vještina s lakoćom i automatski bez mentalnog ili fizičkog napora.	Prirodno savršeno svirati ili voziti automobil bez ikakvog napora.

Za mlađe učenike ili za starije koji uče potpuno nove vještine ili za bilo koga tko uči nove vještine uz uključivanje osjećaja i emocija klasifikacija Elisabeth Simpson ili Anite Harrow je korisnija jer više vodi računa o osjećajima i emocijama.

Klasifikacija Anite Harrow je naročito korisna ako razvijamo vještine koje su duboko povezane s osjećajima poput glume, sviranja instrumenata, javnih govornih nastupa i sl. koji su izvor visoke razine stresa jer o tome vode posebnu brigu.

Klasifikacija Elisabeth Simpson razlikuje se od klasifikacije R.H. Davea naročito po tome što ima dvije razine više, šestu i sedmu, koje su prikladne za razvoj vještina koje idu do razine kreativnosti, npr. slikanje, ples i glazba. Kao je sama autorica naglasila, njezina klasifikacija je očit primjer jedinstva psihomotoričkog, afektivnog i kognitivnog područja i kompleksnosti ishoda učenja. U umjetničkom području ishodi učenja ne iskazuju samo psihomotoričku aktivnost učenika, nego oni sadrže u sebi i afektivnu i kognitivnu komponentu. U nastavi povijesti ishodi učenja nikada ne iskazuju samo kognitivnu aktivnost učenika, već oni sadrže u sebi i afektivnu (stavovi) i psi-

²³ R.H. Dave, *Developing and Writing Behavioral Objectives*, Educational Innovators Press, Tucson, AZ, 1970. Dave je prvi puta prezentirao javnosti svoju klasifikaciju u Berlinu na međunarodnoj konferenciji o testiranju u obrazovanju 1967. godine, a knjigu je objavio 1970. godine.

homotoričku aktivnost (igranje uloge u igrokazu, držanje govora i sl.) Dakle možemo zaključiti da ishodi učenja uvijek sadrže tri komponente, ali u različitim omjerima, pa jedna komponenta uvijek ima prioritet nad ostalima.

Prema Robertu Singeru psihomotoričko područje dominira u sljedećim aktivnostima: tjelesni odgoj i rekreacija (različiti sportovi, ples i tjelovježba); komunikacijske vještine (pisanje rukom, rad na tipkovnici, uporaba računala); jezične vještine (korištenje materinskog jezika i stranih jezika, geste i mimika); umjetničke vještine (sviranje glazbenih instrumenata, crtanje i slikanje, pjevanje, balet) i vještine u zanimanju (zanati, uporaba alata, uporaba opreme, upravljanje strojevima uključujući automobil).²⁴ Možemo postaviti pitanje je li uporaba jezika (materinskog ili stranog) aktivnost u kojem dominira psihomotoričko ili kognitivno. Kriterij za donošenje odluke je činjenica da psihomotoričko područje ima razinu automatizacije, dok ga kognitivno područje nema. Prema tome pravilan izgovor riječi i rečenica može se dovesti do razine automatizacije i on prema tome pripada psihomotoričkom području.

Aktivni glagoli prikladni za psihomotoričko područje²⁵

razlikovati (dodirom)	pomiješati	organizirati
rastaviti	operirati	izvoditi (vješto)
pričvrstiti	zagrijati	dosegnuti
fiksirati	manipulirati	skratiti
uhvatiti	izmjeriti	skicirati
samljeti	savinuti	rastegnuti
rukovati	konstruirati	napisati
variti	svirati	pjevati
sastaviti	glumiti	

5.4. Revizija kognitivnog područja Bloomove taksonomije

Revidirana Bloomova taksonomija – kognitivno područje, predmet ovoga priručnika, razvila se poslije 45 godina. Knjiga je objavljena pod nazivom *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assesing, A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Autori revidirane Bloomove taksonomije (RBT) su, u skladu s novim dostignućima kognitivne znanosti, preradili izvornu jednodimenzionalnu taksonomiju u dvodimenzionalnu tako da dva aspekta, imenički i glagolski u kategorijama kognitivnog područja u izvornoj taksonomiji, sada tvore zasebne dimenzije što se prikazuje *taksonomskom tablicom*. *Imenica* daje osnovu za *dimenziju znanja*, a *glagol* tvori osnovicu za *kognitivni proces*. Dakle, taksonomska tablica definira kognitivno područje u *dvjema dimenzijama*: u *vertikalnoj* kao znanje i u *horizontalnoj* u šest kategorija kao kognitivni spoznajni proces. U revidiranoj Bloomovoj taksonomiji kategorije kognitivnog procesa su složene u hijerarhijsku strukturu - 6 kategorija kognitivnog procesa razlikuju se po složenosti (npr. *zapamćivanje* je manje složeno nego *razumijevanje*, koje je opet manje složeno nego *primjena* itd.). Kognitivni proces nije više nužno kumulativan.

Taksonomsku tablicu koriste kreatori predmetnih kurikuluma, ali i nastavnici pri određivanju ishoda učenja u nastavnoj jedinici i tematskoj pripremi jer im ona pruža jasnu i sažetu orijentaciju kako doći do cilja tj. kako ostvariti ishode učenja. Ona ih također usmjerava na promišljanje o kvaliteti vlastita rada i njegovu poboljšanju. Taksonomska tablica je također okvir za ocjenu rada nastavnika u razredu i mjerenje kvalitete realizacije predmetnog kurikuluma u cjelini i njegovih pojedinih dijelova.

²⁴ Rober. N Singer, *The Psychomotor Domain – Movement Behaviors*, Lea & Febiger, Pfiladelphia, 1972, str. 388.

²⁵ www.businessballs.com/bloomstaxonomyoflearningdomains.htm

Dimenzija znanja u revidiranoj taksonomiji (vertikalni stupac u tablici) sadrži četiri umjesto dotadašnje tri kategorije (činjenično, konceptualno, proceduralno i metakognitivno znanje). Tri kategorije znanja (činjenično, konceptualno i proceduralno znanje) u izvornoj taksonomiji nisu bile izdvojene i sistematizirane, već su bile obuhvaćene potkategorijama znanja u izvornoj taksonomiji. Dimenzija znanja je reorganizirana za uporabu na taj način da prepozna razlike u kognitivnoj psihologiji koja se razvila od vremena kada je nastala izvorna taksonomija. Četvrta, nova kategorija, *metakognitivno znanje* pruža saznanja koja nisu bila poznata u vrijeme nastanka izvorne taksonomije. *Metakognitivno znanje* uključuje znanje o spoznaji općenito kao i svijest i znanje o spoznaji pojedinca. Znanje o ovoj četvrtoj kategoriji se povećava kako se nastavlja istraživanja o važnosti učeničke svijesti u vlastitoj spoznajnoj aktivnosti i zatim uporabi tog znanja prilagođenog načinima kako razmišljamo i djelujemo.²⁶ Četiri kategorije sa svojim potkategorijama prikazane su u pregledu koji slijedi.

Pregled strukture dimenzije znanja u revidiranoj taksonomiji

- A) **Činjenično znanje** – osnovne činjenice koje učenik mora znati da bi bio upoznat s predmetom ili problemom koji treba riješiti.
 1. Znanje terminologije
 2. Znanje posebnih detalja i elemenata
- B) **Konceptualno znanje** – međusoban odnos između temeljnih elemenata unutar šire strukture kojim se omogućuje zajedničko djelovanje.
 1. Znanje klasifikacija i kategorija
 2. Znanje principa i generalizacija
 3. Znanje teorija, modela i struktura
- C) **Proceduralno znanje** – kako nešto učiniti, metode istraživanja i kriteriji za uporabu vještina, algoritama, tehnika i metoda.
 1. Znanje specifičnih vještina i algoritama
 2. Znanje specifičnih tehnika i metoda
 3. Znanje kriterija za donošenje odluke kada primijeniti odgovarajuće procedure
- D) **Metakognitivno znanje** - znanje o spoznaji u cjelini kao i svijest o znanju u okviru vlastite spoznaje.
 1. Strateško znanje
 2. Znanje o spoznajnim zadacima, uključujući odgovarajuće kontekstualno i uvjetovano znanje.
 3. Samospoznaja

U nastavku ćemo ukratko objasniti svaku od navedenih četiri kategorije znanja na primjeru nastave povijesti.

A) Činjenično znanje

Činjenično znanje u nastavi povijesti obuhvaća:

1. *poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba* iz povijesti svijeta i svoje nacije na pet područja ljudske aktivnosti: društvenom, ekonomskom, znanstveno-tehnološkom, političkom i filozofsko-religijsko-estetskom te
2. *razumijevanje temeljnih povijesnih pojmova* što ih povjesničari koriste u svome radu i međusobnoj komunikaciji, njihovo razumijevanje i sustavna organizacija (npr. apsolutizam, industrijska revolucija, građanska revolucija, kontrarevolucija, imperijalizam, liberalna demokracija i slično).

Temeljni povijesni pojmovi koriste se u njihovu izvornom smislu i njihovo značenje se ne mijenja prilikom njihove upotrebe u različitim situacijama. Učenici ih moraju znati ako žele poznavati povijesnu znanost, raspravljati o povijesnim procesima, kao i o pojedinim povijesnim događajima, te rješavati probleme povezane s povijesnom znanošću. Temeljni povijesni pojmovi obično

²⁶ D. Krathwohl, n. dj., str. 214.

su simboli povezani s konkretnim činjenicama ili nizovima simbola koji prenose važnu informaciju. U većini slučajeva ti su pojmovi na relativno niskoj razini apstrakcije.

Temeljni povijesni pojmovi služe za opisivanje različitih povijesnih okolnosti i događaja, za usmjeravanje naše pozornosti na ono što se može generalizirati i na ono što je jedinstveno za pojedini događaj, te za rasvjetljavanje konteksta u kojemu se određeni niz događaja zbivao.

Tako se, na primjer, pojam revolucije može definirati u kontekstu događaja u Rusiji u prva dva desetljeća 20. stoljeća na sljedeći način: revolucija u socijalnom i političkom smislu označava pokušaj radikalne promjene režima, političke, socijalne i ekonomske strukture društva.²⁷

B) Konceptualno znanje

Konceptualno znanje jest znanje o tome kako se odgovarajući sadržaji organiziraju i strukturiraju, kako su različiti dijelovi sadržaja međusobno povezuju, kakav je njihov međusobni odnos te kako ovi dijelovi funkcioniraju zajedno. Konceptualno znanje je vid poznavanja određene znanosti ili načina na koji stručnjaci u toj znanosti razmišljaju.

Konceptualno znanje uključuje *tri podvrste znanja*. Klasifikacije i kategorije tvore temelj za principe i generalizacije. One su, pak, temelj za teorije modela i struktura, što znači da su one kumulativne. Ove tri podvrste obuhvaćaju većinu znanja koja nalazimo u različitim znanstvenim disciplinama.

Konceptualno znanje u nastavi povijesti uključuje sljedeće tehničke koncepte ili „koncepte drugoga reda“. *Tehnički koncepti* omogućuju učenicima razumijevanje kako povjesničar radi, što ga zanima, te kako se stvara i konstruira povijesno znanje i razumijevanje. Glavni su tehnički koncepti:

- *kronologija*
- *kauzalnost (uzročno-posljedični odnosi i višestruki uzroci)*
- *kontinuitet i promjena*
- *usporedbe i sučeljavanja*
- *kontekstualizacija*
- *višestruke perspektive*
- *povijesni izvori.*

Tehnički koncepti imaju svojstva generalizacije, klasifikacije i znanja o teorijama, modelima i strukturama. Dakle, konceptualno znanje u cjelini po svojoj prirodi osigurava *trajno pamćenje i razumijevanje određenih fenomena, te razvija intelektualne vještine i načine apstraktnog mišljenja*. U nastavi povijesti, da bi učenici mogli razumjeti koncepte i razviti povijesno kritičko mišljenje, moraju uspoređivati, moraju ići naprijed i natrag kroz vrijeme, prepoznajući da se različiti povijesni fenomeni odvijaju u različitim vremenskim okvirima na različitim prostorima, moraju generalizirati i u isto vrijeme prepoznavati ograničenja i zamke tih generaliziranja. Ukratko ćemo objasniti temeljne tehničke koncepte koje povjesničari i nastavnici najčešće koriste u svakodnevnom radu.

Kronologija

Kronološko mišljenje je srce povijesnog mišljenja. Bez jakog kronološkog osjećaja – dakle kada su se događaji dogodili i kojim vremenskim redoslijedom – učeniku je nemoguće istražiti odnose između tih događaja ili objasniti povijesnu kazuálnost. Kronologija nam pruža mentalni kostur za organizaciju povijesnog mišljenja. Kronološko mišljenje tehnički je koncept, ali i više od toga – on je temeljna vještina koju svaki učenik mora razviti ako želi razumijeti povijest.

Kauzalnost

Kada učitelj objašnjava pojedini događaj ili situaciju, on se bavi s tri međusobno povezana pitanja: Zašto se to dogodilo? Zašto se to dogodilo baš tada? Koji su uzroci tog događaja bili najznačajniji? Ova pitanja pomažu učitelju primijeniti koncept kazuálnosti, a učeniku razumijevanje

²⁷ U engleskom govornom području za ove pojmove rabi se naziv *first order concepts*

događaja ili situacije. Rad s povijesnim izvorima i interpretacije pomažu u stvaranju mentalne slike. Sljedeći je korak kontekstualizacija. Razumijevanje uzročno-posljedičnog niza i višestrukih uzroka bitni su za razvoj vještine razumijevanja povijesne priče i analize povijesnih događaja i interpretacija.

Kontekstualizacija

Radi se o sposobnosti opisivanja prošlosti kroz oči i iskustva onih koji su bili tamo. Proučavajući literaturu, dnevnike, pisma, debate, umjetničke predmete i artefakte nekadašnjih ljudi, učenici moraju naučiti kako izbjegavati „sadašnje stavove“ kako ne bi sudili o prošlosti prema normativima i vrijednostima današnjice, već kako bi *uzeli u obzir povijesni kontekst* u kojemu su se događaji razvijali. Kontekstualizacija je uvijek u središtu povijesnog istraživanja i interpretacije.

Kontinuitet i promjena

Tijekom poučavanja i proučavanja određene uže teme ili razdoblja nastavnik i povjesničar se trebaju osvrnuti na izvore o kontinuitetu i promjenama. Objašnjavajući izvore kontinuiteta tražimo znakove neprekinutog ili evolucijskog razvoja. Izvori promjena jesu znakovi prekida s prošlošću. Mnogi događaji i promjene u životima ljudi tijekom stoljeća odražavaju prije kontinuitet, nego dramatične promjene. Učenici moraju razumjeti da promjene ne znače uvijek i napredak jer pojam napretka nosi sa sobom određeno vrednovanje koje se od jednog do drugog društva ili kulture mogu razlikovati.

Povijesni izvori

Ako želimo kod učenika razviti razumijevanje događaja i jasnu sliku rada povjesničara, oni trebaju shvatiti da pišući o nekom događaju povjesničar: 1. odabire činjenice iz određenog povijesnog izvora *prema vlastitim kriterijima* da bi podupro određenu teoriju ili argument; 2. zatim ispituje vezu među odabranim činjenicama; 3. organizira te činjenice u suvislu priču (interpretacija). Ako postoje praznine i nema dovoljno činjenica u izvorima, povjesničar izvlači zaključke iz podataka koji su mu dostupni ili nagađa, te tako stvara priču. Na taj način povjesničar preuzima odabrane činjenice kao argumente u svojoj interpretaciji.

Tehnički koncepti su nam potrebni da bismo učenike *izdignuli* s razine isključivo činjeničnog znanja (suhe faktografije) *na razinu apstraktnog mišljenja i konceptualnog znanja* (vidi taksonomsku tablicu u revidiranoj Bloomovoj taksonomiji).

C) Proceduralno znanje

I činjenično i konceptualno znanje bave se rezultatima (u povijesti su to historiografske interpretacije), dok se *proceduralno znanje bavi nizovima koraka* (vještine, algoritmi, tehnike i metode) koji slijede jedan iza drugoga, a koji na taj način dovode do određenog rezultata. Proceduralno znanje također *uključuje kriterije o tome kada treba upotrijebiti određene vještine, algoritme, tehnike i metode*. Proceduralno znanje u nastavi povijesti uključuje poznavanje metoda prikupljanja, sređivanja i obrade podataka, znanje o načinima interpretacije i pisanja povijesnog eseja. Prema tome proceduralno znanje *opskrbljuje učenike znanjima koja su im potrebna za rješavanje problema*. Rješavanje problema događa se u trenutku kada učenik *mora utvrditi način kojim će postići cilj* koji nikad ranije nije bio ostvaren. U nastavi povijesti to su dakle znanja potrebna da bi se u konačnici napravilo maleno povijesno istraživanje ili neki manje složen zadatak.

Na primjer, korištenje interneta za školske istraživačke projekte može učenicima stvoriti velik problem jer za učinkovitu uporabu interneta treba poznavanje niza složenih i međusobno povezanih postupaka. Ako učenici te postupke ne poznaju, mogu se naći pred poteškoćama, a one su najčešće sljedeće:

- jednostavnom pretragom dobiva se velik popis internetskih stranica u kojemu se učenici teško snalaze;
- mnogim učenicima nije jasan *način pretrage* interneta i poistovjećuju ga s enciklopedijom;

- malen broj učenika ima *kriterije za procjenu vrijednosti podataka* do kojih su došli na internetskim stranicama;
- malen broj učenika ima dodatne *podatke na osnovi kojih može procijeniti autentičnost i valjanost* internetske stranice;
- materijal na internetskoj stranici često je namijenjen odraslim stručnim osobama i učenicima nije razumljiv, pa treba *pronaći jednostavnije tekstove s jednakim sadržajem*;
- učenicima su najvažnije aktivnosti koje ne zahtijevaju razmišljanje, kao što su kopiranje, tiskanje izabranog teksta i slika (tzv. tehnika „copy-paste“) jer nisu *upućeni u način prerade teksta iz kojega uzimaju samo tražene informacije*;
- preuzimanje tuđih radova trajan je problem – učenici vrlo često predstavljaju tuđi rad bez ikakve promjene kao vlastiti, što je posljedica nepoznavanja *pisanja referenci*.

D) Metakognitivno znanje

Autori RBT-a utvrdili su četiri kategorije znanja: činjenično, konceptualno, proceduralno i metakognitivno. Prve tri kategorije znanja bile su uključene već u izvornoj taksonomiji, a četvrta kategorija je u revidiranoj taksonomiji dodana.²⁸ Metakognitivno znanje je pojam koji se odnosi na *znanje o tome kako se najbolje uči i na svjesnu kontrolu učenja* – a upravo te sposobnosti želimo razviti u naših učenika. Metakognitivno znanje ima tri potkategorije:

1. Poznavanje općih metoda učenja, mišljenja i rješavanja problema (strateškonznanje);
2. Poznavanje uvjeta pod kojima se te metode mogu koristiti te poznavanje dosega unutar kojega je određena metoda efikasna (znanje o spoznajnim zadaćama);
3. Poznavanje samoga sebe odnosno svojih mogućnosti (samospoznaja.)

Možemo zaključiti da je metakognitivno znanje pojam koji se odnosi na *znanje o tome kako se najbolje uči, zatim na svjesno upravljanje vlastitim procesom učenja te na spoznaju vlastitih mogućnosti*. U skladu s tim, u dimenziji znanja u RBT-u kategorija metakognitivnog znanja odnosi se samo na poznavanje kognitivnih strategija, a ne i na njihovu stvarnu upotrebu.

Opće metode učenja možemo svrstati u *tri skupine*: 1. metode učenja napamet; 2. metode elaboracije i 3. organizacijske metode učenja:

1. *Metode učenja napamet* odnose se na višekratno ponavljanje riječi ili rečenica koje treba zapamtiti, što svakako nije najefikasnija metoda za učenje složenijih spoznajnih procesa, ali je npr. neizbježna pri učenju pjesmice.
2. *Metode elaboracije* uključuju različite memotehničke metode pamćenja, kao i strategije poput *sažimanja, parafraziranja ili izbora glavnih ideja u tekstu*. Ove metode elaboracije rezultiraju dubljim procesiranjem sadržaja koje treba naučiti i boljem shvaćanju i učenju od metoda učenja napamet.
3. *Organizacijske metode* uključuju različite oblike *podvlačenja važnijih dijelova teksta, izvlačenja osnovnih pojmova i pravljenja zabilješki* gdje učenik stvara veze između elemenata sadržaja. Poput metoda elaboracije i organizacijske metode obično rezultiraju boljim razumijevanjem i zapamćivanjem negoli učenje napamet.

Postoji i nekoliko *općih metoda za rješavanje problema*. Postoje problemski zadaci kod kojih je poznat postupak njihova rješavanja i zadaci kod kojih nije poznat postupak njihova rješavanja. U prvom slučaju radi se o proceduralnom znanju, a u drugom slučaju treba najprije pronaći metodu za njegovo rješenje i u ovom slučaju potrebno je metakognitivno znanje. Radi se najčešće o *heurističkim metodama* koje učenici mogu upotrebljavati pri rješavanju takvog problema, naročito pri nedovoljno jasno definiranim problemima. Pri njihovu rješavanju mogu uključiti nekoliko općih metoda deduktivnog i induktivnog mišljenja kao što je *procjena upotrebljivosti različitih*

²⁸ Paul R. Pintrich u svom članku *The Role of Metacognitive Knowledge in Learning, Teaching and Assessing* objavljenom u časopisu *Theory into Practice*, sv. 41, br.4 od 2002. razrađuje metakognitivno znanje u tri potkategorije koje su objašnjene u gornjem tekstu.

logičkih tvrdnji, izbjegavanje dokazivanja u krug, stvaranje odgovarajućih zaključaka iz različitih izvora podataka i iznošenje odgovarajućih primjera na temelju donesenih zaključaka.

Budući da taksonomska tablica ima šest horizontalnih polja namijenjenih razinama kognitivnog procesa, postavlja se pitanje treba li s učenicima metakognitivno znanje razvijati eksplicitno kao ostale tri vrste znanja ili na neki drugi način. U svakom slučaju metakognitivno znanje nije predviđeno za ispitivanje putem testova i ocjenjivanje kao ostale kategorije znanja. Ono je skup znanja i vještina koje pomažu pojedinom učeniku da što uspješnije uči i trajno pamti uz što manji utrošak energije. Uz to, moramo imati na umu da ne postoji metoda učenja koja je prihvatljiva za svakog učenika, jer ne uče svi učenici na jednak način. Osim znanstvenih saznanja o psihologiji učenja tu su i praktične vještine i mnemotehnička pomagala za lakše učenje i zapamćivanje. Vrijednost je metakognitivnog znanja što ta kategorija **obogaćuje** prethodne tri kategorije (činjenično, konceptualno i proceduralno znanje) racionalnim metodama učenja, te tako učenicima olakšava rad.

5.5. Šest razina kognitivnog procesa

Šest razina kognitivnog procesa procesiranja znanja poredane su u revidiranoj taksonomiji u hijerarhijsku ljestvicu od jednostavnih prema složenijim kognitivnim razinama (npr. *zapamćivanje* je manje složeno nego *razumijevanje*, koje je opet manje složeno nego *primjena* itd.). Naime, u izvornoj taksonomiji razine su bile raspoređene u *kumulativnom hijerarhijskom okviru* tj. postizanje sljedeće složenije vještine ili sposobnosti tražilo je svladavanje prethodne razine. Revizija je utvrdila da kognitivne razine nisu nužno kumulativne (vidi Tablicu 9).

Tablica 9. Razine kognitivnog procesa u revidiranoj Bloomovoj taksonomiji

Razine kognitivnog procesa	Primjeri aktivnih glagola za razine kognitivnog procesa
1. Zapamti: Može li učenik prepoznati informaciju ili se nje prisjetiti?	Izreci definiciju/pravilo/zakon, izdvoji, načini popis, poredaj, prepoznaj, prisjeti se, ponovi, izvijesti, ispričaj, nabroji, navedi
2. Objasni: Može li učenik objasniti ideju ili pojam svojim riječima?	Poredaj po važnosti, izdvoji, daj primjer, opiši, objasni, lociraj, prepoznaj, izvijesti, izaberi, ispričaj svojim riječima
3. Primijeni: Može li učenik upotrijebiti koncept za rješavanje problema?	Izaberi, prikaži, dramatiziraj, primijeni (zakon/pravilo), ilustriraj, interpretiraj, intervjuiraj, skiciraj, riješi, upotrijebi, napiši, prevedi, poveži, rasporedi, izračunaj
4. Analiziraj: Može li učenik razlikovati pojedine dijelove cjeline?	Usporedi, stavi u opreku, prosudi, razluči, izdvoji, ispitaj, analiziraj (motive, razloge, uzroke, posljedice), preispitaj, testiraj
5. Vrednuj: Može li učenik opravdati stajalište ili odluku?	Procijeni, argumentiraj mišljenje, obrani, dokaži, izaberi opciju, daj podršku, vrednuj (sebe i druge), opravdaj tvrdnju, podrži, potvrdi, preispitaj, rangiraj, odredi vrijednost
6. Stvaraj: Može li učenik stvoriti nešto novo ili zauzeti novo stajalište?	Složi, konstruiraj, načini dijagram/tablicu, dizajniraj, razvij, formuliрай, napiši prikaz, integriraj u novu cjelinu, postavi hipotezu, sastavi prijedlog/rješenje, skladaj, složi

Nadalje, kao što je vidljivo u Tablici 9, revizija kognitivnog područja sastoji se i u sljedećem: izvorni broj razina, šest, je zadržan, ali s važnim promjenama. Promjene su sljedeće:

1. Tri razine **promijenile** su **nazive** (znanje – zapamti, shvaćanje – objasni i sinteza – kreiraj).
2. **Redoslijed** dviju razina je **promijenjen**.
3. Svi **nazivi** zadržanih razina **stavljani** su u **glagolski oblik** kako bi odgovarali načinu uporabe i definiranju ishoda učenja. Dakle, šest stupnjeva izvorne kognitivnog područja sada postaju šest razina kognitivnog procesiranja, iskazanog aktivnim glagolom, a ne više glagolskom imenicom.

Ako je nastavnik zainteresiran uglavnom za poučavanje i ocjenjivanje stupnja u kojemu su učenici naučili napamet neki sadržaj i zadržavali ga u određeno vrijeme u memoriji, on će se usredotočiti uglavnom na jednu razinu kognitivnog procesa, i to onih koji su povezani s glagolom *zapamtiti*. Nasuprot tome ako nastavnik želi produbiti svoj rad tako da pronade načine koji unapređuju i vrednuju *učenje s razumijevanjem* mora naglasiti onu kognitivnu razinu koja ide iznad *zapamćivanja*.

Kako procesirati ono što smo jednostavno zapamtili? Što se u glavi učenika zbiva kada on samo „usklađiva“ informaciju, a što kad tu istu informaciju želi upotrijebiti? Kao što smo već rekli, RBT uključuje šest razina kognitivnog procesa od kojih je samo prva tijesno vezana sa zapamćivanjem (*zapamtiti*), dok je preostalih pet povezano s procesiranjem znanja (*razumjeti, primijeniti, analizirati, vrednovati i kreirati*). Autori RBT-a sistematizirali su 19 konkretnih kognitivnih podrazina koje ulaze u spomenutih šest razina. Ovih 19 kognitivnih podrazina trebalo bi se međusobno isključivati; a sve zajedno opisuju širinu i granice šest razina. U tekstu koji slijedi svaka od šest razina, kao i kognitivne podrazine, njih ukupno 19 objašnjeni su na primjerima.

Prva razina - zapamti

Kad je cilj nastave zapamćivanje prezentiranog materijala uglavnom u obliku u kojem je bio poučavan, odgovarajuća procesna razina je *zapamtiti*. Zapamćivanje uključuje preuzimanje odgovarajućeg znanja iz dugoročne memorije. Zapamćivanje znanja je bitno za učenje s razumijevanjem i rješavanje problemskih zadataka kada se to znanje upotrebljava u složenijim zadacima. Npr. poznavanje elemenata vremenske lente preduvjet je za kronološko razumijevanje povijesnih događaja i njihovu kontekstualizaciju, kao što je i poznavanje rimskih brojeva nužno za čitanje latinskih natpisa i tekstova. Kada se nastavnici koncentriraju isključivo na učenje napamet, poučavanje i ocjenjivanje sastoji se isključivo od zapamćivanja elemenata ili fragmenata nekog znanja često izolirano iz bilo kakvog konteksta. Međutim, kada se nastavnici usredotoče na učenje s razumijevanjem, zapamćivanje znanja je integrirano unutar šire zadaće konstruiranja novog znanja ili rješavanja novog problema. Drugim riječima kada je cilj učenje s razumijevanjem onda zapamćivanje postaje **sredstvo za dostizanje cilja, a ne cilj sam po sebi**. Dvije odgovarajuće podrazine u prvoj razini kognitivnog procesa *zapamti* su: a) *prepoznavanje* i b) *prisjećanje*.

- a) *Prepoznavanje* (koje se također zove *identificiranje*) uključuje lociranje znanja u dugoročnoj memoriji koje je u skladu s predstavljenim materijalom. Npr. u nastavi povijesti predviđeni ishod bi mogao biti „Učenik će biti sposoban *identificirati* glavne uvozne proizvode iz azijskih zemalja u Europu u 15. stoljeću“. Odgovarajuće pitanje moglo bi glasiti: „Što je od navedenog glavni uvozni prehrambeni proizvod u Europu u 15. stoljeću? Ponudeni odgovori su: (a. papar; b. kava; c. svila; d. čaj). Ovdje se očito radi o prepoznavanju.
- b) *Prisjećanje* uključuje preuzimanje odgovarajućeg znanja iz dugoročne memorije. U nastavi povijesti predviđeni ishod bi mogao biti „Učenik će biti sposoban *imenovati* najznačajnije predstavnike hrvatskog nacionalnog preporoda i njihova djela“, a odgovarajuće pitanje moglo bi biti „Tko je autor „Kratke osnove hrvatsko-slavenskoga pravopisanja“. Ovdje se očito radi o prisjećanju. Lakše je nešto prepoznati negoli prisjetiti se.

Druga razina - objasni

Kada je cilj nastave procesirati znanje, žarište se pomiče s prve razine na preostalih pet kognitivnih razina – od *objasniti do kreirati*. Među njima je najšira razina *objasniti*. Kaže se da učenici razumiju kad su sposobni konstruirati smisao i riješiti problemski zadatak iz usmene i pismene informacije nastavnika, pisane ili grafičke komunikacije, kao i materijala (slikovnih i tekstualnih) u udžbenicima, dopunskoj literaturi ili na internetu. Primjeri mogućih obrazovnih situacija u razini *objasniti* mogu biti rješavanje tzv. slijepih karata i izrada lente vremena u razredu, prikaz geoloških razdoblja Zemlje, klasifikacija predmeta u muzeju prema povijesnim razdobljima i sl.

Učenici razumiju i mogu objasniti kada svjesno uspostavljaju veze između novog i već stečenog znanja. Točnije rečeno prispjelo (novo) znanje se integrira u postojeće sheme i kognitivne okvire.

Kognitivni proces u razini *objasniti* uključuje sljedeće podrazine: a) *interpretiranje*; b) *navođenje primjera*; c) *klasificiranje*; d) *sažimanje*; e) *zaključivanje*; f) *uspoređivanje* i g) *objašnjavanje*.

- a) *Interpretiranje* (koje također nazivamo *parafraziranje*, *prepričavanje svojim riječima bez logičke pogreške*) se događa kada je učenik sposoban pretvoriti informaciju iz jednog oblika u drugi (npr. slike u riječi, riječi u slike, brojeve u riječi, riječi u brojeve, glazbene note u tonove). U nastavi povijesti npr. zadaci mogu biti „Pripričaj svojim riječima Deklaraciju nezavisnosti koju je sastavio odbor od pet članova na čelu s Thomasom Jeffersonom“ ili „Komentiraj svojim riječima brojeve iz tablice o žrtvama u Prvom svjetskom ratu“ i sl.
- b) *Navođenje primjera* se događa kada učenik nalazi konkretan primjer nekog općeg pojma ili principa. U nastavi povijesti umjetnosti ishod učenja mogao bi biti „Učenik će biti sposoban dati primjer impresionističkog slikarstva“, ili u nastavi povijesti „Učenik će biti sposoban dati primjer osvajačkog rata“ i sl. U prvom primjeru odgovarajući zadatak za učenika bio bi da nađe nov primjer impresionističkog stila u slikarstvu (kojega nema u udžbeniku i o njemu se nije govorilo u razredu), ili u drugom primjeru učenik bi morao navesti primjer osvajačkog rata o kojemu se nije na školskom satu govorilo.
- c) *Klasificiranje* se događa kada učenik odluči da neki pojam odgovara određenoj kategoriji. U nastavi povijesti ishod učenja može biti „Učenik će biti sposoban *klasificirati* političke programe stranaka prema njihovoj ideološkoj orijentaciji“. Odgovarajući zadatak tražio bi od učenika da pročita nekoliko političkih programa i svrsta ih u određenu tablicu.
- d) *Sažimanje* se događa kada učenik kratko prikaže bit predočene informacije ili izvod iz opće teme. Duljina sažetka ovisi u izvjesnoj mjeri o prikazanom materijalu. Npr. ishod učenja u povijesti mogao bi biti „Učenik će biti sposoban *sažeto opisati* događaje prikazane na slikama“. Zadatak uključuje zahtjev učeniku da pogleda slikovni materijal ili kratki film o francuskoj revoluciji, a zatim da napiše cjelovit sažetak.
- e) *Zaključivanje* uključuje izvođenje logičnog zaključka iz predočenih informacija. Npr. u nastavi povijesti ishod učenja bi mogao biti: „Učenik će biti sposoban *zaključiti* kakve političke promjene donose velike ekonomske krize u 20. stoljeću na primjeru Italije, Njemačke, Španjolske i SFR Jugoslavije.
- f) *Uspoređivanje* (koje također nazivamo *suprotstavljanje*) uključuje utvrđivanje sličnosti i razlika između dva ili više događaja, ideja, problema ili situacija. U nastavi povijesti ishod učenja bi mogao biti: „Učenik će biti sposoban usporediti povijesni događaj s obiteljskom situacijom“. Odgovarajući zadatak mogao bi biti: „*Usporedi* kako ekonomska kriza u suvremenim europskim državama utječe na stabilnost brakova?“
- g) *Objašnjavanje* (koje također nazivamo *konstruiranje modela*) događa se kada učenik mentalno konstruira i upotrebljava uzročno-posljedični model u nekom sistemu ili nizu. U nastavi povijesti ishod učenja bi mogao biti: „Učenik će biti sposoban *objasniti* svjetsku ekonomsku krizu 1929. godine“, a odgovarajuće pitanje bi moglo biti: „*Objasni* svjetsku ekonomsku krizu 1929. godine kao uzročno-posljedični niz u proizvodnji i potrošnji roba?“

Treća razina – primijeni

U načelu, primjena je upotreba apstrakcija u konkretnoj situaciji. Apstrakcije mogu biti opće ideje, pravila, postupci ili procedure, uopćene metode, stručna načela, ideje ili teorije što ih učenik mora upamtiti, razumjeti i primijeniti. Treća razina kognitivnog procesa *primijeniti* dakle uključuje konceptualno znanje i proceduralno znanje. Razina *primijeniti* sastoji se od dvije podrazine: a) *izvršavanje* i b) *implementiranje*.

- a) *Izvršavanje* se događa kada učenik primjenjuje neku poznatu proceduru na postavljeni zadatak. Na primjer ishod učenja u povijesti mogao bi biti: „Učenik će biti sposoban *izraditi* lentu vremena na kojoj će biti vidljiv tijek i trajanje velike francuske građanske revolucije“. Učenik za ovaj ishod treba znati što je lenta vremena i način njihove izrade (proceduralno znanje i poznati postupak). Također učenik mora imati odgovarajuće znanje i razumijevanje o francuskoj revoluciji (prethodne dvije kategorije *zapamtiti* i *objasniti* moraju biti svladane).

- b) *Implementiranje* se događa kada učenik primjenjuje jednu ili više procedura na nepoznat zadatak. U nastavi povijesti primjer ishoda učenja bi mogao biti „Učenik će biti sposoban *izabrati* najefikasnije metode prikupljanja, sređivanja i obrade, kao i interpretacije podataka (koje je već ranije naučio) prilikom izvođenja istraživačkog rada o konkretnom istraživačkom pitanju.“ Za ogovarajuće ostvarenje navedenog ishoda učenja učenik dobiva istraživačko pitanje i mora predložiti istraživački pristup koji odgovara rečenim kriterijima efikasnosti i dostupnosti. Da bi učenik uspješno riješio zadatak, nužno je također njegovo potpuno razumijevanje onoga što je postigao na prethodne dvije razine (*zapamtiti i objasniti*).

Četvrta razina – analiziraj

Četvrta razina kognitivnog procesa *analizirati* uključuje rastavljanje informacija na njihove sastavne dijelove i utvrđivanje kako se ti dijelovi odnose jedan prema drugome i prema cjelokupnoj strukturi. Cilj je analize da informacije postanu jasnije, da se vidi njihov sastav i način na koji se prenosi informativni sadržaj. Ova razina uključuje tri podrazine a) *diferenciranje*, b) *organiziranje* i c) *prispisivanje*. Stoga ishodi učenja klasificirani kao *analizirati* uključuju misaone aktivnosti kao što su utvrđivanje relevantnih ili važnih dijelova informacija (*diferenciranje*), način na koji su ti dijelovi poruke složeni (*organiziranje*) te implicitnu svrhu poruke (*prispisivanje*). Iako se učenje kako analizirati može smatrati ciljem samim po sebi, dakle neovisno o prethodnim kategorijama (*zapamtiti, objasniti, primijeniti*), vjerojatno se može bolje obraniti obrazovni stav da analizu promatramo kao produžetak druge razine *razumjeti* ili kao uvod u razine *vrednovanje i kreiranje*.

Unapređivanje učeničkih vještina u analizi može se smatrati važnim ciljem u mnogim područjima poučavanja. Nastavnici prirodnih predmeta, kao i društvenih i humanističkih predmeta te umjetnosti često s pravom traže vještinu analize kao jedan od važnijih obrazovnih ciljeva. Nastavnici mogu npr. željeti razviti u svojim učenicima sljedeće sposobnosti:

- a) povezivanja zaključka s postojećim tvrdnjama;
 - b) razlikovanje relevantnih od sporednih informacija;
 - c) utvrđivanje kako su pojedine ideje međusobno povezane;
 - d) pretpostavljanje neizgovorenih stavova, vrijednosti, namjera i predrasuda uključenih u neki tekst;
 - e) razlikovanje glavne od sporednih ideja ili tema u tekstu;
 - f) pronalaženje dokaza koji podupiru autorove namjere u trenutku pisanja teksta.
- a) *Diferenciranje* (također nazvano *razlikovanje*) događa se kada učenik razlikuje značajne od manje značajnih dijelova teksta ili važne od nevažnih informacija u predloženom tekstu. U nastavi povijesti ishod učenja može biti: „Učenik će biti sposoban *izdvojiti* tri najvažnija tehnička pronalaska u prvoj industrijskoj revoluciji koji su bitno utjecali na proizvodnju.“ Predloženi tekst može npr. sadržavati opis osam tehničkih izuma, od kojih učenik bira tri.
 - b) *Organiziranje* (također nazvano *strukturiranje*) uključuje utvrđivanje kako se dijelovi uklapaju ili funkcioniraju unutar neke strukture npr. teksta. Ishod učenja u nastavi povijesti mogao bi biti: „Učenik će biti sposoban *strukturirati* povijesni opis u skladu s dokazima u korist ili protiv nekog tumačenja“. U zadatku od učenika možemo tražiti da pripremi sažetak koji prikazuje činjenice iz američke povijesti koje podupiru zaključak autora da je američki građanski rat bio uzrokovan razlikama u ruralnoj i urbanoj strukturi Sjevera i Juga.
 - c) *Prispisivanje* se događa kada je učenik sposoban utvrditi stajalište, predrasude, vrijednosti i namjere koje je autor predložio u tekstu. Ishod učenja u nastavi povijesti mogao bi biti: „Učenik će biti sposoban *utvrditi stajalište autora* jednoga eseja u proturječnoj temi na temelju njegove ili njezine teorijske perspektive“. Npr. učenik bi trebao biti sposoban da na temelju analize teksta autoru *pripiše* određen politički stav.

Peta razina – vrednuj

Peta razina kognitivnog procesa *vrednuj* definira se kao donošenje sudova na temelju određenih kriterija ili standarda. Najčešći kriteriji su kvaliteta, efikasnost, učinkovitost i dosljednost. Njih može utvrditi sam učenik ili mu ih može dati netko drugi tj. prema unutrašnjim ili prema vanjskim kriterijima. Kriteriji vrednovanja mogu biti kvantitativni (tj. je li to dovoljna količina), ili kvalitativni (tj. je li to dovoljno dobro). Ova razina uključuje dvije kognitivne podrazine: *a) provjeravanje* koje se odnosi na sudove o unutrašnjim kriterijima i *b) prosuđivanje* koje se odnosi na sudove prema vanjskim kriterijima.

- a) *Provjeravanje* se događa kada učenik otkriva nedosljednosti ili pogreške u procesu ili proizvodu i utvrđuje jesu li proces ili proizvod ostvareni u skladu s predviđenom procedurom. Kada je kombinirano s *planiranjem* (kognitivni proces u kategoriji *kreirati*) i *implementiranjem* (kognitivni proces u kategoriji *primijeniti*) *provjeravanje* uključuje odluku koliko je dobro taj plan ostvaren. Primjer u nastavi povijesti mogao bi biti: „Učenik će biti sposoban *otkriti nedosljednosti* poput dileme da li autorov zaključak dosljedno slijedi raspoložive izvore podataka – dokumente, dokaze i provjere“. U tekstu „O genocidu u Srebrenici“ zadatak bi mogao uključiti zahtjev učeniku da pročita tekst s namjerom da utvrdi slijedi li zaključak autora raspoložive izvore podataka.
- b) *Prosuđivanje* se događa kada učenik otkrije nedosljednosti između proizvoda ili djelovanja prema nekom od vanjskih kriterija, pa odlučuje ima li proizvod vanjsku dosljednost ili prosuđuje valjanost procedure za dani problem. *Prosuđivanje* leži u središtu onoga što se zove kritičkim mišljenjem. U prosuđivanju učenici ocjenjuju zasluge nekog dokumenta, gradiva, djela ili ideje koje se temelje na unutarnjim ili vanjskim kriterijima učenika. U društvenim znanostima ishod učenja bi mogao biti „Učenik će biti sposoban *vrednovati* predloženo rješenje npr. o ukidanju brojčanih ocjena i uvođenje opisnog ocjenjivanja u predmetima glazbena i likovna kultura kao osnovnoškolski problem i to *u terminima vjerojatne efikasnosti*.“

Šesta razina – stvaraj

Šesta razina kognitivnog procesa *stvaraj* uključuje sastavljanje elemenata kako bismo formirali koherentnu ili funkcionalnu cjelinu tj. reorganiziranje elemenata u novi obrazac ili strukturu. Ishodi učenja klasificirani kao *stvaraj* uključuju zahtjev učenicima da stvore originalan proizvod. On može biti obična primjena proceduralnog znanja (npr. „napiši taj sastav na taj način“). Stvaralački proces može se rastaviti u tri faze:

1. predočavanje problema u kojemu učenik pokušava razumjeti zadaću i dati moguća rješenja (postavljanje hipoteza);
2. planiranje rješenja u kojemu učenik ispituje mogućnosti i stvara mogući funkcionalni plan (planiranje);
3. izvršenje rješenja u kojem učenik uspješno izvršava taj plan (proizvođenje).

Tako se stvaralački proces može promatrati kao da počinje s divergentnom fazom u kojoj se razmatraju mnoga moguća rješenja i u kojoj učenik pokušava razumjeti zadatak (*postavljanje hipoteza*). Zatim slijedi konvergentna faza u kojoj je rješenje definirano i pretvoreno u plan akcije (*planiranje*). I konačno, plan se izvršava kako se ostvaruje rješenje (*proizvođenje*). Ne začuđuje stoga da se šesta razina kognitivnog procesa *stvaraj* može rastaviti u tri podrazine: a) *postavljanje hipoteza* b) *planiranje* i c) *proizvođenje*.

1. *Postavljanje hipoteza* (ili *generiranje*) uključuje stvaranje alternativnih hipoteza koje se temelje na utvrđenim kriterijima. Kada *postavljanje hipoteza* prelazi granice ili ograničenja prethodnog znanja ili postojećih teorija, ono uključuje divergentno mišljenje i čini jezgru onoga što nazivamo kreativnim mišljenjem. U *postavljanju hipoteza* učenik dobiva opis problema i mora proizvesti alternativna rješenja. Npr. u društvenim znanostima ishod učenja bi mogao biti: „Učenik će biti sposoban generirati višestruka moguća korisna rješenja za društvene probleme“. Odgovarajući zadatak može tražiti od učenika da predloži što više

mogućih rješenja za određeni društveni problem kako bi svatko mogao dobiti zadovoljavajuće rješenje. Za svako od ovih rješenja treba načiniti i minimalni kriterij ocjenjivanja.

2. *Planiranje* (ili *dizajniranje*) uključuje izbor metode za izvršenje nekog zadatka. U *planiranju* učenik može uspostaviti i podciljeve (tj. razbiti zadatak u više manjih zadataka koji se ostvaruju kad rješavamo problem). Nastavnici često preskaču utvrđivanje podzadataka u planiranju umjesto da definiraju svoje zadatke u planiranju u terminima proizvođenja, što je konačni stupanj kreativnog procesa. Kad se to događa, *planiranje* je ili pretpostavljeno ili implicitno radi proizvođenja. U tom slučaju planiranje će vjerojatno učenik izvesti prikriveno tijekom konstruiranja proizvoda. U nastavi povijesti ishod učenja bi mogao biti: „Učenik će biti sposoban *načiniti popis* koraka koji su potrebni za izvođenje samostalnog istraživačkog rada na određenu temu.“ U zadatku možemo tražiti od učenika da stvori plan prikupljanja povijesnih izvora, njihova pregledavanja i uspoređivanja.
3. *Proizvođenje* (ili *konstruiranje*) uključuje stvaranje nekog proizvoda. U *proizvođenju* učenik mora stvoriti proizvod, u nastavi povijesti npr. pisani rad koji zadovoljava postavljene ciljeve i kriterije. Npr. u povijesnoj znanosti povijesni izvori sami za sebe ne govore mnogo, već ih treba interpretirati. Katkada je teško odrediti granicu između obrade i interpretacije povijesnih izvora. Interpretacija je detaljna razrada povijesnih izvora, a njihovo sređivanje je samo prvi korak nakon kojega mora slijediti interpretacija. Pri interpretaciji povijesnih izvora treba razmišljati o sljedećem: povijesne izvore treba povezati s hipotezama i utvrditi da li ih oni potvrđuju ili odbacuju. Nadalje izvore treba povezati s podacima sličnih istraživanja i metodološkim postupcima primijenjenim pri istraživanju. Na kraju treba provjerene hipoteze povezati s teorijom od koje smo krenuli u istraživanje.

5.6. Aktivni glagoli

Izborom aktivnih glagola, uz pripadajuće uvjete izvršenja tih aktivnosti, prikazujemo razinu složenosti ishoda učenja na šest razina kognitivnog područja. Ovdje dajemo popis aktivnih glagola u imperativu koji se češće upotrebljavaju – po složenosti, od najjednostavnijih do najsloženijih.

1. **Zapamti** (*pamćenje i prisjećanje informacija, prisjećanje*)
Identificiraj, imenuj, iskaži/izreci (definiciju/pravilo/zakon), ispiši, ispričaj, izdvoji, izvijesti, nabroji, navedi, opiši, označi, ponovi, prepoznaj/odaberi, prisjeti se, poredaj, recitiraj, sastavi popis;
2. **Objasni** (*shvaćanje, sposobnost organiziranja i uređivanja, razumijevanje onog što je pročitano, gledano ili slušano*)
Navedi primjer, grupiraj, identificiraj, izdvoji, izračunaj, izrazi svojim riječima, izvijesti, klasificiraj, objasniti glavnu ideju, opiši svojim riječima, pokaži, predvidi, preoblikuj, prepoznaj, raspravi, razlikuj, razmotri, sažmi, smjesti, svrstaj, usporedi;
3. **Primijeni** (*uporaba općih koncepata za rješavanje problema*)
Demonstriraj, ilustriraj, interpretiraj, intervjuiraj, isplaniraj, istraži, izaberi, izloži, izračunaj, izvedi, iskoristi, odaberi, otkrij, pokaži, poveži, predvidi, prevedi, prikaži, prikupi, prilagodi, primijeni (pravilo/zakon), provedi, protumači, rasporedi, riješi, skiciraj, upotrijebi;
4. **Analiziraj** (*raščlamba na sastavnice u svrhu prilagodbe novim informacijama*)
Analiziraj, identificiraj (motive, razloge, uzroke, posljedice), ispitaj, izdvoji, izračunaj, kategoriziraj, komentiraj, nacrtaj, napraviti dijagram (graf, kartu ili sl.), poveži, preispitaj, procijeni, proračunaj, provjeri, raščlani, razlikuj, razluči, riješi, skiciraj, sortiraj, suprotstavi, usporedi, ustanovi (sličnost ili razliku);
5. **Vrednuj** (*donošenje sudova prema unutrašnjim ili vanjskim kriterijima*)
Procijeni, argumentiraj svoje mišljenje, obrani stav, dokaži, izaberi opciju, opravdaj tvrdnju ili nečije postupke, podrži argumentima, potvrdi, preispitaj činjenice ili stav, rangiraj, odredi vrijednost, kritički prosudi, ocijeni, preporučiti, predvidi moguće posljedice, procijeni sam sebe i svoj rad ili stav;

6. **Stvaraj** (*reorganiziranje elemenata u nov obrazac ili strukturu i stvaranje novog proizvoda*) Načini, klasificiraj na nov način, konstruiraj, napiši scenarij, esej, izvještaj ili sl., planiraj, postavi hipotezu, preuredi, razvij, skladaj, napiši pjesmu, napiši prikaz, integriraj u novu cjelinu, sastavi prijedlog kroz rješenje, uredi školski list, vodi raspravu, dizajniraj, organiziraj, složi, razvij, formuliraj.

Primjer glagola koje ne smijemo upotrebljavati (*nemjerljivi glagoli*):

biti sposoban, znati, imati snažan smisao za, naučiti, ovladati, osvijestiti, postići, poznavati, primjenjivati znanje, razumjeti, razviti potrebe, voljeti, željeti, upoznati, smatrati, usvojiti, shvatiti, spoznati, zapamtiti, steći znanje, naučiti, cijeniti, osvijestiti, ovladati.

Objašnjenje:

Aktivni glagoli prepoznaju se tako što u sebi osim kognitivne komponente imaju i psihomotoričku komponentu koja je vidljiva ili čujna npr. napisati pjesmu, objasniti svojim riječima, recitiraj, skiciraj i sl. Nasuprot tome nemjerljivi glagoli nemaju psihomotoričke komponente pa prema tome nisu zamjetljivi i mjerljivi npr. znati, osvijestiti, poznavati, smatrati.

5.7. Zaključak

Dakle, u revidiranoj Bloomovoj taksonomiji šest razina kognitivnog procesa podijeljeno je na 19 podrazina. Dvije od 19 nalaze se na prvoj kognitivnoj razini *zapamti*, a 17 ih se nalazi na preostalih pet razina: *objasni, primijeni, analiziraj, vrednuj i stvaraj*.

Ovaj pristup ima implikacije na poučavanje, učenje i ocjenjivanje u razredu. Što se tiče poučavanja i učenja, **dvije potkategorije pomažu zapamćivanju naučenoga, dok 17 preostalih unapređuju procesiranje znanja**. I tako, kad je predviđeni ishod učenja usmjeren na unapređenje transformaciju, preradu i procesiranje znanja, ishodi moraju uključivati aktivnosti povezane s kognitivnim razinama *objasni, primijeni, analiziraj, vrednuj i stvaraj*. Opisi u ovome tekstu imaju namjeru da pomognu nastavnicima načiniti popis ishoda učenja koji će rezultirati u boljem zapamćivanju i boljoj preradi znanja.

Što se tiče pristupa ocjenjivanju, ova analiza razina kognitivnog procesa ima namjeru pomoći nastavnicima poboljšati način na koji ocjenjuju učenike. Kada je predviđeni ishod nastave unapređenje transformacije znanja, ispitna pitanja moraju uključivati i potkategorije koji idu izvan *prepoznavanja i prisjećanja*. Iako ispitni zadaci koji se trenutačno najvećim dijelom upotrebljavaju u nastavi povijesti, obuhvaćaju uglavnom dvije gore spomenute potkategorije, ispitni zadaci mogu, i moraju, biti obogaćeni zadacima koji obuhvaćaju sve razine kognitivnog procesa koji traže *i transformaciju, preradu, procesiranje te transfer znanja*.

5.8. Završne napomene

Prethodni tekst temelji se na analizi sadržaja četiriju temeljnih knjiga: 1. *Preparing Instructional Objectives – A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing, A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives*; 2. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals: Affective Domain*; 3. *Preparing Instructional Objectives* i 4. *National Standards for World History – Exploring Paths to the Present*. Te se knjige bave definiranjem kompetencija, odgojno-obrazovnih ciljeva, standarda i ishoda učenja, te kako mjeriti rezultate učenja. Pritom je, uz proučavanje ostale literature, trebalo gotovo 1000 stranica teksta selektirati i prilagoditi obrazovnom sustavu u Hrvatskoj, a zatim izraditi kurikulum za nastavu povijesti u srednjim školama u novom konceptualnom okviru, prema definiranim standardima. Tekst priručnika trebalo je napisati jednostavnim i jasnim jezikom kako bi nastavnici povijesti mogli odmah učinkovito početi raditi s novim kurikulumima koji su okrenuti prema vještinama i kompetencijama, što nije bio lak zadatak. Osnovni napor autorice morao je biti usmjeren prema pitanju – ne što staviti u tekst, nego što **ne staviti**, kako bi tekst ostao u razumnom opsegu kao prva informacija nastavniku, a opet da bude dovoljno jasan, te da se vidi o čemu se radi. Odabrane su osnovne

misli iz navedenih knjiga, koje jedna drugu dopunjuju, pa su prema tome komplementarne. Zbog gustoće sadržaja dobivenog na taj način vjerojatno će čitatelji imati teškoća oko praćenja prikaza i pamćenja svih novih termina i klasifikacija, pa je jedno od rješenja kopiranje svih tablica i slika, kao i ponovno vraćanje na određena mjesta u tekstu u slučaju potrebe. Cilj je priručnika da čitatelj dobije okvir za razumijevanje i primjenu nove metodologije u nastavi povijesti i šire. U nastavku dat ćemo još nekoliko kratkih komentara i objašnjenja za neka pitanja za koja nije bilo mjesta u integriranome tekstu.

1. Ishodi učenja i znanje u dvije dimenzije. Možemo uočiti činjenicu da u novoj metodologiji pripreme i izvođenja rada u razredu najveća **inovacija** nisu samo ishodi učenja, već još više primjena **dvodimenzionalne taksonomske tablice**. Pitanja koja se pritom javljaju su brojna i nismo u mogućnosti trenutačno odgovoriti na svako pitanje. Razlog tomu je složenost odgojno-obrazovnog rada, što traži određeno vrijeme primjene. To se naročito javlja prilikom pretvaranja teorije u odgojno-obrazovnu praksu. Rabeći tradicionalnu terminologiju (koja se ne odnosi na učenje, već samo na poučavanje), možemo reći da je Bloomova taksonomija razrađena do razine didaktike, ali ne uvijek i do razine metodike pojedinog nastavnog predmeta, što je vjerojatno prepušteno kreativnim pojedincima u nastavi. Osim toga, metakognitivna kategorija odgovara na pitanje kako uči učenik, što znači da je dobrim dijelom individualizirana, jer svaki učenik uči na svoj način – dok klasična metodika u Hrvatskoj opisuje što i kako radi nastavnik pred grupom učenika, gdje se individualizacija teško ostvaruje. Nesumnjivo, opisani pristup **otvara vrata i osvjetljava novi put kojim treba ići**.

2. Planiranje i priprema odgojno-obrazovnog rada. Novi pristup otvara pitanje **planiranja odgojno-obrazovnog rada** (poučavanja i učenja), jer dvije dimenzije u taksonomskoj tablici traže i takvo planiranje: najprije **znanja** (činjeničnog, konceptualnog, proceduralnog i metakognitivnog) i unutar njih vještina i koncepata, i zatim **kognitivnog procesa** kojim će to znanje biti iskorišteno i procesirano, tj. preoblikovano u najmanje jednom od šest stupaca taksonomske tablice. To traži potpuno nove metode planiranja i priprema za odgojno-obrazovni rad, koje valja naučiti. Uvodni dio sada sada obvezno sadrži informaciju učenicima o ishodima učenja kojima trebaju ovladati na satu i radu kod kuće iza čega slijede aktivnosti, gdje se vještine iskazane ishodima uvježbavaju. Nastavnik prilikom pripremanja mora voditi računa o tome da uskladi ciljeve, aktivnosti u razredu i provjere i ocjenjivanja stečenih vještina, a ne da razmišlja o sadržajima koje će ispričati, a učenik zatim naučiti napamet.

3. Definiranje minimalnog kriterija koji osigurava prolaz (tzv. „letvica“ koju učenik treba preskočiti). Dimenzija znanja je zapravo baza podataka, skladište informacija, koje su uskladištene u učenikovo memoriji (ili negdje drugdje) i koje tamo čekaju da ih netko uzme i da se s njima nešto učini. Danas, u vremenu informatike, važnije je znati kako će učenik doći do tražene informacije nego ima li je u glavi. Na kraju ni pomorac ne drži u glavi slike svih otoka na svijetu, već se zna služiti vanjskom memorijom, tj. zemljopisnom kartom, gdje su ti podaci vizualno i pismeno pohranjeni. Takvih informacija imamo četiri vrste - činjenice, koncepcije, procedure i metakognitivni postupci. Postoje podaci koji će tamo ostati za sva vremena, a da ih nitko nikada neće zatrebati. Takvu situaciju nemoguće je izbjeći, ali radi racionalnosti valja je svesti na minimum. Npr. zapamćivanje nekoga broja nema nikakvog smisla ako je nepotreban – to je čisti balast u mozgu. Međutim, ako se radi npr. o telefonskom broju koji vrlo često koristimo, onda je njegovo zapamćivanje korisno (primjena). Ova činjenica može postati kriterij za evaluaciju sadržaja u kurikulumu i kognitivnog procesa koji je često opterećen memoriranjem beskorisnih podataka. **Cijela dimenzija znanja je statična – to je skladište informacija i zato se izražava imenicom.** Revidirana taksonomija govori o tome da ni najlakši zadaci ne smiju ići na štetu taksonomske tablice; drugim riječima, i **najjednostavniji zadatak morao bi u sebi sadržavati mogućnost kognitivnog procesa koji se izražava aktivnim glagolom.** Zadržavanje samo na prvoj kognitivnoj razini, bez kasnije uporabe podataka, znači jedino čuvanje baze podataka, što nije svrha učenja, već je njegova svrha **uporaba i iskorištavanje raspoloživih informacija u učeničkoj memoriji.** To bi ujedno značilo i napuštanje odgojno-obrazovnog cilja da učenik uči misliti svojom glavom. Prema tome, niže od razine razumijevanja ne bi trebalo ići kada je god to moguće. Možemo na kraju reći i to da je dvodimenzionalno programiranje znanja obavezno; tamo gdje to nije moguće,

možemo postaviti pitanje je li takvom sadržaju ili zahtjevu uopće mjesto u kurikulumu. Znanje koje nije moguće kognitivno procesirati podsjeća na čovjeka koji je svoje dvorište zatrpao različitim vrstama građevinskog materijala, ali ne zna što bi s njim započeo.

Nažalost, u praksi još uvijek postoji takva nastava koja se zadovoljava time da učenik formira u svojoj glavi dovoljno veliku bazu podataka, tzv. didaktički materijalizam – „učenik zna“. Zna što? Raspolaže podacima. Da, i onda? U suvremenoj nastavi glavno pitanje nije više samo „što“, već još više „kako“ i „zašto“. U nastavi povijesti je didaktički materijalizam na žalost vrlo čest. Usput napomenimo i to da preostala dva područja Bloomove taksonomije, afektivno i psihomotoričko, nemaju takvih baza: ne postoji skladište osjećaja ni skladište vještina; mogu postojati samo njihovi popisi - dok bez skladišta podataka, informacija, nije moguće ništa učiniti.

4. Metakognitivno znanje. Metakognitivno znanje je novost koja uključuje znanja o spoznaji općenito (kognitivna psihologija), kao i znanja o vlastitom učenju i samospoznaji. Ova kategorija znanja ima tri potkategorije koje su na prethodnim stranicama već objašnjene. Kako taksonomska tablica ima šest polja namijenjenih metakognitivnoj kategoriji, postavlja se pitanje treba li to područje obrađivati s učenicima eksplicitno kao i svaki drugi sadržaj, ili na neki drugi način. Popularni naziv ove kategorije znanja mogao bi biti „**Znati kako racionalno i uspješno učiti.**“ Većina stručnjaka se slaže u tome da metakognitivno znanje treba razvijati u učenika kao **novu vještinu koja olakšava učenje.** Korisne su i povremene nastavnikove digresije u odgovarajućem trenutku i kontekstu učenja koji pruža priliku da se to znanje konkretno ilustrira i primijeni. *Kako bi se postigla metakognitivna razina znanja, potrebno je ne samo odlično razumijevanje zadatka i njegova rješenja u jednoj od njegove prethodne tri kategorije znanja i šest kognitivnih procesa već i znanje o tome na koji način se to gradivo najlakše i najefikasnije može naučiti u objema njegovim dimenzijama.* U svakom slučaju **metakognitivno znanje nije predviđeno za ispitivanje putem testova i ocjenjivanje kao ostale kategorije znanja, nego se u posebnim rubrikama vode bilješke, i to individualne.** Metakognitivno znanje podrazumijeva znanja i vještine koji pomažu učeniku da što uspješnije uči i trajno pamti, uza što manji utrošak energije. Uz to, to znanje je velikim dijelom individualizirano: ne uče svi učenici na jednak način. Mogli bismo reći da metakognitivno znanje ima svoj komplementarni pandan u specijaliziranim metodikama nastave.

Dobar primjer uporabe metakognitivnih metoda učenja imamo u tzv. privatnim instrukcijama koje uzimaju slabi učenici koji žele ispraviti slabu ocjenu u školi. Rijetko se kada dogodi da takav učenik ne ispravi slabu ocjenu. Stvar nije u tome što bi učenik odjednom počeo bolje pamtit i razumijevati, već u tome što iskusan instruktor u dvosmjernoj komunikaciji brzo shvati na koji način učenik uči, koje metode učenja njemu odgovaraju, te kojim će ga putem dovesti do razine razumijevanja, što je preduvjet za svako kvalitetno i smisleno učenje. Učenici u pravilu ne uzimaju instrukcije zato što nešto ne mogu zapamtiti, već najprije zato što ne razumiju gradivo, pa se zato ono teško pamti i primijenjuje.

Dodatak: kurikulumi povijesti za srednje strukovne škole

Uvod

Uvođenjem *Hrvatskog kvalifikacijskog okvira* godine 2009. i *Nacionalnog okvirnog kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i obvezno srednjoškolsko obrazovanje* godine 2010. dolazi do konceptualne promjene planiranja i programiranja nastavnog rada. Temeljno obilježje kurikularnog pristupa je *usmjerenost na rezultate učenja i aktivnosti učenika iskazane ishodima učenja* – za razliku od tradicionalnog nastavnog programa koji u središtu ima popis sadržaja (gradiva) kojim učenik mora ovladati. Dakle, kurikularni pristup s pitanja što i kako radi nastavnik, prelazi na pitanje kako uči i što radi učenik, te koje je nova znanja i vještine razvio.

Tradicionalno planiranje i programiranje odgojno-obrazovnog rada u razredu rješava problem obrade sadržaja (gradiva), raspoloživa vremena i načina nastavnikova rada. Kurikularni pristup počinje s utvrđivanjem cilja i ishoda učenja. Zatim slijedi izbor sadržaja i materijala, te metoda učenja i poučavanja, pa možemo reći da u novom pristupu planiranje i programiranje rada „počinje od kraja“. Sada je na prvome mjestu cilj – a cilj je nastave povijesti razvijanje *sposobnosti povijesnog (kritičkog) mišljenja* u učenika. Međutim, s obzirom na to da se nijedna sposobnost, pa tako ni sposobnost povijesnog mišljenja, ne može razvijati u praznini, već je za svaku od njih potreban povijesni sadržaj, oni u novoj koncepciji nisu zanemareni, ali nisu ni na prvome mjestu. Sadržaji sada imaju svrhu voditi učenika prema razvoju sposobnosti povijesnog (kritičkog) mišljenja, koje u svom središtu sadrži pet temeljnih vještina: *vještinu kronološkog mišljenja, vještinu razumijevanja povijesne priče, vještinu analize povijesnih događaja i interpretacija, vještinu povijesnog istraživanja, te vještinu analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova*.

Kurikulumi su strukturirani tako da omogućuju svim učenicima razvoj temeljnih vještina. Očekivanja se iskazuju *ishodima učenja*, a sadržaji u okviru jedinica ishoda učenja (povijesnih razdoblja) proizlaze iz njih. Potpuno definiran ishod učenja ima *tri komponente: aktivni glagol* koji na vidljiv ili čujni način opisuje novo znanje ili vještinu, *uvjete* pod kojima se demonstrira novo znanje ili vještina i *minimalni kriterij prolaznosti*, i u takvu obliku oni se iskazuju na mikrorazini, u nastavničkoj pripremi. U tabličnim prikazima ishoda učenja za pojedine nastavne jedinice (u jednom školskom satu – 45 minuta ili u blok satu – 90 minuta) navedeno je da bi za pojedini nastavni sat trebalo oblikovati 5 do 7 ishoda. Nastavnici ne trebaju to shvatiti doslovno, već kao pomičnu granicu unutar koje se kreću. Naime, broj ishoda učenja ovisi o njihovoj složenosti. Što je ishod zahtjevniji, to je više vremena učeniku potrebno. Prema tome, broj ishoda može biti manji ako su oni složeni, a isto tako veći ako su ishodi jednostavni, odnosno koncentrirani u standardu 1.

Valja razlikovati dvije vrste kurikulumu **zatvoreni i otvoreni kurikulum**. U *zatvorenom kurikulumu* definirani su svi elementi nastavnog procesa (ciljevi, ishodi učenja, sadržaji, nastavna sredstva, oblici rada, metode učenja i poučavanja itd.), te oni ne daju nastavniku mnogo slobode u radu. U *otvorenom kurikulumu* određuje se opća struktura nastavnog procesa, a nastavnik taj proces produbljuje prema svom nahodaženju.¹ Kurikulumi za srednje strukovne škole su *otvoreni kurikulumi* primjereni visoko obrazovnim nastavnicima koji su sposobni iskazati svoju kreativnost i stručnost u svakodnevnom radu i koji su spremni na cjeloživotno obrazovanje.

Nact kurikulumu u novom konceptualnom okviru, te prvu i drugu jedinicu ishoda učenja u cjelini (Prvo i drugo povijesno razdoblje: *od lovca i skupljača plodova do stanovnika grada te uspon i pad staroga svijeta*) izradila je **Marijana Marinović**, viša savjetnica u Agenciji za odgoj i obrazovanje. Treću jedinicu ishoda učenja (Treće povijesno razdoblje: *srednjovjekovne civilizacije*) izradio je **Miroslav Šašić**, profesor povijesti, nastavnik savjetnik i autor udžbenika za srednje strukovne škole. Četvrtu jedinicu ishoda učenja (Četvrto povijesno razdoblje: *temelji modernog svijeta*) izradili su sveučilišni profesor **Željko Holjevac** i **Miroslav Šašić**. Petu jedinicu ishoda učenja (Peto povijesno razdoblje: *doba građanskih revolucija*) u cijelosti je izradio **Željko Holjevac**. Šestu jedinicu ishoda učenja (Šesto povijesno razdoblje: *dvadeseto stoljeće*) izradili

¹ Ivo Rendić Miočević, Učenik istražitelj prošlosti, Novi smjerovi u nastavi povijesti, str. 53, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

su **Mladen Stojić**, profesor povijesti i nastavnik mentor u srednjoj strukovnoj školi, i **Marijana Marinović**.

Napomena:

Jedinica ishoda učenja nov je pojam što ga uvodi HKO, a povezan je s određivanjem obujma i veličine kvalifikacije, te se odnosi na skup ishoda učenja koji su povezani s određenim vještinama potrebnim za postizanje određene kvalifikacije. Kada govorimo o općeobrazovnim predmetima kao što je npr. povijest, radi se o područjima u kojima se razvijaju određene vještine prema prethodno usvojenoj podjeli. Šest povijesnih razdoblja dakle su ekvivalent jedinicama ishoda učenja.

1. Prva jedinica ishoda učenja: od lovca i skupljača do stanovnika grada (od pojave čovjeka do 1200. godine prije Krista)

Nastajanje najstarije ljudske kulture, njezino širenje i razvijanje zbivalo se u ledeno doba. Radi boljeg razumijevanja kulture i načina života ljudi ledenog doba treba poznavati ta zbivanja. Golemi ledenjaci pokrivali su trećinu cjelokupne kopnene površine Zemlje. Goleme ledene mase vezivale su znatan dio vode na površini Zemlje. Na taj su način bile slobodne kopnene veze koje su danas pod vodom, što je bilo od velikog značenja za rasprostiranje čovječanstva ledenog doba. Tijek pojedinih epoha ledenog doba nije bio ravnomjeran, već je unutar njih bilo kolebanja, koja su dovodila do neprekidnog pomicanja granice leda. U tijesnoj vezi s klimatskim promjenama na Zemlji dolazilo je u pojedinim predjelima na Zemlji i do promjena biljnog i životinjskog svijeta. Čovjek ranog ledenog doba najradije je birao južne predjele za život jer su oni bili bliži ekvatoru, ali krajem ledenog doba on je već bio naselio cijelu Afriku, južnu i zapadnu Europu, prednju Aziju, Indiju, istočnu Aziju, Kinu i Indoneziju (Java). Na temelju materijalnih nalaza možemo zaključiti o načinu života ljudi ledenog doba. Svakodnevne potrebe za hranom čovjek je zadovoljavao skupljanjem bobica, plodova i biljaka, a i lovom (lovci divljači), te ribolovom. Čovjek živi u pećini, jednostavnoj sjenici, kolibama i zemunicama.

Prije otprilike 10 000 godina ledeno se doba bližilo svome kraju. Ledenjaci se povlače i kopno se oslobađa. Morska se razina podigla i preplavila široka, prije prohodna obalna područja. U tisućljećima koja su slijedila ostali su u mnogim predjelima Zemlje i dalje stari oblici dobivanja hrane i načina života. Ipak na jednom malenom području, na Bliskom Istoku, klijalo je nešto novo što je unutar vrlo kratkog vremenskog razdoblja usmjerilo razvoj čovječanstva na potpuno nov put. Bio je to prijelaz na ratarstvo i stočarstvo, tzv. neolitska revolucija. Ratari su zauzimali zemljište uz tokove velikih rijeka, a stočari pašnjake u stepama i brdima. Od tog trenutka naglo je napredovao put čovječanstva na tehničkom, duhovnom i kulturnom području. Trebalo je više od pola milijuna godina dok je čovjek mogao izvesti taj revolucionarni korak, ali je od tada do sljedećeg koraka, do stvaranja prvih visokih kultura i do pronalaska pisma, trebalo svega četiri tisuće godina. Samo je još daljnjih pet tisuća godina trebalo do stvaranja naše suvremene civilizacije. Unutar nepunih 10 000 godina čovjek je uspio tako izmijeniti lice Zemlje da danas kultivirano tlo zauzima prostrana područja, dok se prirodna područja sve više smanjuju. U potrazi za kameonom čovjek je već u VI. tisućljeću prije Krista u jugozapadnoj Aziji pronašao bakar, ali o pravom razvoju obrade metala može se govoriti tek početkom IV. tisućljeća prije Krista. Tada započinje metalno doba. Njegov je početak regionalno vrlo različit. Zbog svoje mekoće bakrena su se oruđa lako lomila, pa je čovjek bio prisiljen tragati za novim metalom. Miješanjem bakra s kositrom dobivena je čvršća legura – bronca, koja je potisnula bakar te se najčešće rabila za izradu oruđa, oružja, posuđa i ostalih predmeta. Do oko 1200. godine prije Krista svladan je proces dobivanja i obrade željeza, pa se njegova uporaba počela naglo širiti, te je uvelike promijenila način života i ratovanja u mnogim dijelovima svijeta. Međutim, nisu se svi dijelovi Zemlje ravnomjerno mijenjali. U mnogim dijelovima svijeta ljudi nisu znali proizvoditi ni upotrebljavati željezo. Stanovnici Indonezije, Polinezije, sjeveroistočne Azije i Amerike, iako bogate željeznom rudačom, do velikih geografskih otkrića nisu znali kako se željezo dobiva i prerađuje. Još i danas imamo ljudi na Zemlji koji žive poput lovaca i skupljača plodova u ledeno doba, a u njihovoj neposrednoj blizini postoje tehnički visokorazvijene kulture.

Budući da će se u ovom povijesnom razdoblju prvi put govoriti o civilizacijama kao kontrastu života paleolitskog i neolitskog čovjeka i njihovoj kulturi te da će se pojmovi kultura i civilizacija neprestano koristiti i u povijesnim razdobljima koja slijede, te pojmove treba jasno definirati. Najprikladniji i ujedno najuočljiviji kriterij za pojam civilizacije jest poznavanje pisma i urbanizirano društvo tzv. urbana revolucija. Pisanje nije samo nov instrument za prenošenje ljudskih iskustava i prikupljanje znanja, nego je ono i pokazatelj nove socijalno-ekonomske strukture – grada. Grad je zajednica ljudi sastavljena od svećenika, profesionalnih upravljača, činovnika, obrtnika i trgovaca, te poljodjelaca i ribara koji žive u neposrednoj blizini grada. Ljudi se u gradu podvrgavaju disciplini i specijaliziraju u poslu, a pojedinci se služe različitim povoljnim prilikama koje im pruža život u gradu da se obrazuju i bave umjetnošću. Znanost je u rano doba

civilizacije bila tek u poveljama – čovjeka još nisu zanimala duhovne spekulacije i teorije, ali on je shvaćao umjetnost življenja i vješto i inteligentno je iskorištavao prilike za dobar život koji mu je pružala priroda.

Valja imati na umu da civilizacija ne podrazumijeva povijest samo jednog naroda, već zajednički napor koji su ulagali različiti narodi u stvaranje i promjene u svijetu, jer nijedan narod nije nikada živio sam za sebe. Rat, trgovina ili seobe različitih naroda oduvijek su stapali različite elemente njihovih kultura u nešto novo i vrijedno. Dakle, civilizacije su „skupine kulturnih obilježja, pa ih povjesničar vidi kao orkestar posebnih povijesti jezika, književnosti, znanosti, umjetnosti, prava, ustanova, osjećaja, tehnika, običaja, praznovjerja, vjerovanja i religija“. Civilizacije i kulture međusobno dolaze u doticaj, odbijaju se ili prihvaćaju. Upravo su te mijene, doticaji i razlike važni i mi ih tako opisujemo.

Tijek proučavanja

1. Počinjemo od zajedničke povijesti svijeta u najstarijem prapovijesnom razdoblju u kojemu se postupno naseljavaju pojedini kontinenti i na kojima se širi nomadski i sjedilački način života.
2. Zatim proučavamo oblike kultura i organizacije gospodarskog i društvenog života, tehnička rješenja do kojih se došlo u paleolitik i neolitik, čime su položeni temelji za stvaranje prvih civilizacija.
3. Slijedi pojava gradova i prvih civilizacija koje oblikuju složenu sliku svijeta, nasuprot gotovo nepromjenjivom stanju u prapovijesnom razdoblju. Učenici trebaju upoznati prirodu ranih civilizacija kao poseban način organizacije društva i povijesni fenomen podložan promjeni i propadanju.
4. U ovom razdoblju javlja se većina temeljnih otkrića, izuma, institucija i tehnologija; stoga ih učenici trebaju upoznati, jer će sve kasnije civilizacije i kulture biti izgrađene na tim postignućima.
5. U tom razdoblju upoznajemo se s korijenima najranijih susreta i razmjene između pojedinih društava. Naime, rane civilizacije nisu bile same sebi dovoljne, već su se razvijale djelomično i kao rezultat dinamičkih interakcija i razmjene ideja i proizvoda.
6. Prapovijesno doba i pojava ranih civilizacija važni su jer se tako upoznajemo s temeljnim pitanjima svih povijesnih razdoblja, a to su:
 - a) utjecaj okoliša na život ljudi i mogućnosti i ograničenja ljudskog utjecaja na okoliš;
 - b) zašto pojedina društva prihvaćaju, modificiraju ili odbacuju inovacije;
 - c) raznolikost društvenih i kulturnih putova kojima različita društva mogu poći;
 - d) kao i različite brzine društvenih i kulturalnih promjena u pojedinim dijelovima svijeta tijekom vremena.

Sintezom navedenih pitanja kroz šest povijesnih razdoblja odgovaramo i na pitanje otkuda tolike razlike u razvoju ljudskih društava danas u svijetu.

1.1. Prva programska razina složenosti (minimalna)²

(Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70; druga godina 1/35 = inačica B; dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; trogodišnja strukovna srednja škola: jedna godina učenja 2/70).

² U tablicama koje slijede ova prva programska razina označena je brojem 2. Treba reći zašto brojem 2. Hrvatski kvalifikacijski okvir predviđa zanimanja za koja se učenici školuju samo dvije godine. Programska razina kurikuluma pojedinih predmeta za ta zanimanja označena je brojem 1. U nastavnom planu za dvogodišnja zanimanja nema predmeta povijest, pa prema tome nema ni razine 1. Hrvatski kvalifikacijski okvir također predviđa i jedno zanimanje (medicinska sestra) za koje se učenici školuju pet godina. Nastavni plan predviđa u tom zanimanju dvije godine učenja povijesti i programska razina za ovo zanimanje u predmetu povijest označena je brojem 3, odnosno kao srednja programska razina.

Nastavne cjeline (moduli)**1. Najranije čovječanstvo i prve kulture na prostoru današnje Hrvatske**

- a) Život paleolitskog lovca i skupljača – krapinski pračovjek
- b) Neolitska revolucija – nagli napredak čovječanstva

2. Metalno doba

- a) Vučedolska kultura – sjedilački život i metalurgija
- b) Metalno doba i nastanak prvih poznatih naroda
- c) Prostor današnje Hrvatske u prapovijesno doba – kulturne grupe na Jadranu i nalazišta

Ishodi učenja**1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini**

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Od lovca i skupljača do stanovnika grada
Razina	2
Obujam	0,5 - 1
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban objasniti biološke i kulturne procese na prostoru Hrvatske i šire koji su doveli do stvaranja najranijih ljudskih zajednica, prvih oblika kulture i organizacije društvenog života.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opisati život lovca i skupljača plodova starijeg kamenog doba. 2. Raspraviti promjene koje je izazvao prijelaz na ratarstvo i stočarstvo. 3. Objasniti kulturne grupe u prapovijesno doba i njihove karakteristike. 4. Identificirati podrijetlo, prostor i obilježja najstarijih stanovnika u metalno doba. 5. Usporediti svakodnevni život ljudi na određenoj lokaciji u različitom vremenu.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola i trogodišnja strukovna srednja škola - dvije godine učenja 1/35 i 1/35; te 2/70 i 1/35 i jedna godina učenja 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Od lovca i skupljača do stanovnika grada
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban objasniti biološke i kulturne procese na prostoru Hrvatske i šire koji su doveli do stvaranja najranijih ljudskih zajednica, prvih oblika kulture i organizacije društvenog života.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opisati pojavu prvih praljudi i način života lovačko-skupljačke zajednice na prostoru današnje Hrvatske u širem kulturnom kontekstu. 2. Objasniti kako su lovačko-skupljačke zajednice na različitim prostorima današnje Hrvatske, regije i Europe kreativno reagirale na svoje prirodno okruženje. 3. Objasniti pojam „neolitska revolucija“ i pojavu seoskih i gradskih naselja. 4. Raspraviti promjene u tehnologiji, društvenoj organizaciji i kulturni život u zemljoradničkim zajednicama na primjeru kulturne grupe u jadranskoj zoni. 5. Identificirati migracijske pokrete u jadranskom, panonskom i balkanskom prostoru u sklopu „velike indoeuropske seobe“ potkraj 1. i početkom 2. tisućljeća pr. Kr. 6. Usporediti svakodnevni život ljudi na području koje su naseljavali Liburni s područjem vučedolske kulture.

	<p>7. <i>Usporediti</i> razvoj kultura metalnog doba na području današnje Hrvatske i njezina šireg okruženja s kulturama na Starom istoku.</p> <p>8. <i>Raspraviti</i> dvije teorije o podrijetlu prapovijesnih kultura na prostoru Hrvatske i u njezinu širem okruženju: teoriju o stranom podrijetlu i teoriju o autohtonom podrijetlu.</p>
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola i trogodišnja strukovna srednja škola – dvije godine učenja 1/35 i 1/35; te 2/70 i 1/35 i jedna godina učenja 2/70.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)³

Naziv	Od lovca i skupljača do stanovnika grada
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban interpretirati život paleolitskog lovca i skupljača na primjeru života krapinskog pračovjeka.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Ucrtati</i> na slijepi zemljovid paleolitska nalazišta praljudi u svijetu i na području današnje Hrvatske koristeći se predloženim tekstom. 2. <i>Odrediti</i> odlike neandertalca uz pomoć slike i teksta iz knjige <i>Život neandertalca</i> Ivora Karavanića. 3. <i>Opisati</i> način prehrane i pribavljanja hrane neandertalca koristeći se geografskim kartama s prikazom vegetacije Europe tijekom ledenog doba. 4. <i>Objasniti</i> kamene, koštane i drvene ruktovrine neandertalca uz pomoć slika. 5. <i>Objasniti</i> način na koji su lovci i skupljači vjerojatno komunicirali, pamtili prošle događaje i osobe i izražavali svoju duhovnost, nakon čitanja povijesnih prikaza. 6. <i>Napisati</i> uz pomoć priloženih opisa kratak esej čiji je naslov: <i>Kako nam arheolozi, geolozi, biologzi i antropolozi pomažu shvatiti pojavu i život neandertalca?</i>
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola i trogodišnja strukovna srednja škola – dvije godine učenja 1/35 i 1/35; te 2/70 i 1/35 i jedna godina učenja 2/70.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za prvu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Praljudi, neandertalci, Homo sapiens, kameno, koštano i metalno oruđe i oružje, kameno doba, metalno doba, neolitska revolucija, rad i podjela rada (zemljoradnici, stočari, obrtnici i trgovci), migracije, horda, rod, etnička zajednica, narod, selo i grad, privatno vlasništvo, teritorijalna zajednica, država, animizam, i totemizam, religija, kultura i civilizacija.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje** pojedinih razdoblja unutar široko definirane povijesne ere poput kamenog doba, neolitika, metalnog doba, ranih civilizacija i prvih država.
- b) **Najvažniji prapovijesni lokaliteti:** Neandertal, Hušnjakovo brdo, Vučedol, Nin, Hvar i Danilo.
- c) **Najpoznatije etničke skupine u prapovijesno doba:** Iliri, Liburni i Histri.

³ U jediničnoj pripremi ogledaju se nastavnikova kreativnost i kompetencija. Nastavnik ima punu slobodu rasporediti pet vještina unutar zadanih tema, odabrati oblike i metode rada te nastavne materijale. Nastavnik treba dovesti učenika u situaciju da pet vještina može koristiti u samostalnom radu kod kuće ili iskazati vještinu u pismenom zadatku.

- d) **Najznačajniji događaji u životu ljudi u prapovijesno doba:** ovladavanje vatrom i razvoj artikuliranog govora, počeci stvaranja kulture, ratarstvo, stočarstvo, otkriće metala, trajna naselja (selo i grad).
- e) **Najznačajniji izumi u prapovijesno doba:** prva oruđa kao što su kamene sjekire, luk i strijelica, lončarsko kolo i izrada keramike, motika i drveni plug, pletenje i tkanje, izgradnja kuća od ilovače i kamena.
- f) **Religija – osnovni pojmovi:** kult lubanje, kult medvjeda, kanibalizam, kult mrtvih, totemizam i animizam.

1.2. Druga programska razina složenosti (srednja)

(Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja 70 sati u svakoj godini – prva godina 2/70; druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70).

Nastavne cjeline (moduli)

1. *Kultura i način života prvih ljudi ledenog doba*

- Pojava i razvoj prvih ljudi
- Materijalna kultura i način života
- Religijska vjerovanja i prvi tragovi umjetnosti

2. *Neolitska i urbana revolucija*

- Nagli napredak čovječanstva u doba neolitika
- Kulturne grupe i nastanak prvih naroda
- Od stanovnika sela do stanovnika grada

3. *Pojava pisma i nastanak prvih država i civilizacija*

- Stari istok
- Pismo – izum od neprocjenjive važnosti
- Graditeljstvo, umjetnost i znanost ranih civilizacija

4. *Današnji hrvatski prostor u prapovijesno doba*

- Život paleolitskog lovca – krapinski pračovjek
- Vučedolska kultura – sjedilački život i metalurgija
- Iliri i njihova kultura

Ishodi učenja

1. *Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini*

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Od lovca i skupljača do stanovnika grada
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti biološke i kulturne procese u svijetu, Europi i na prostoru današnje Hrvatske, koji su doveli do stvaranja najranijih ljudskih zajednica, prvih oblika kulture i organizacije društvenog života.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Opisati</i> svakodnevni život paleolitskog lovca i skupljača plodova. 2. <i>Preispitati</i> neolitsku revoluciju, podjelu rada, prve izume i tehnologiju. 3. <i>Objasniti</i> kulturne grupe na prostoru današnje Hrvatske u prapovijesno doba i njihove karakteristike. 4. <i>Identificirati</i> vremenski slijed, prostor i karakteristike ranih civilizacija i prvih gradova.

	<p>5. <i>Razmotriti</i> graditeljska, umjetnička i znanstvena dostignuća ranih civilizacija.</p> <p>6. <i>Usporediti</i> prva pisma i njihov utjecaj na politički, društveni i kulturni život ljudi.</p> <p>7. <i>Razlikovati</i> povijesne procese na današnjem hrvatskom prostoru s onima u Euroaziji do kraja 2. tisućljeća prije Krista.</p>
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola – dvije godine učenja: prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70).

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Od lovca i skupljača do stanovnika grada
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti biološke i kulturne procese u svijetu, Europi i na prostoru današnje Hrvatske, koji su doveli do stvaranja najranijih ljudskih zajednica, prvih oblika kulture i organizacije društvenog života.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Interpretirati</i> podatke o vremenu, područjima i uvjetima pojave prvih ljudskih zajednica (svijet – Europa – Hrvatska). 2. <i>Opisati</i> način izrade i vrste kamenog oruđa i oružja, glavno zanimanje, nastambe i društvenu skupinu najstarijih lovačko-skupljačkih zajednica. 3. <i>Objasniti</i> način na koji su lovci i skupljači vjerojatno izražavali svoja religijska vjerovanja i svoje osjećaje putem umjetničkih prikaza. 4. <i>Identificirati</i> procese koji su doveli do pojave zemljoradničkih i stočarskih društava u pojedinim dijelovima svijeta (svijet – Europa – Hrvatska). 5. <i>Opisati</i> otkrića i izume, izradu kamenog i metalnog oruđa i oružja, prva seoska i gradska naselja, te podjelu rada i života u njima (svijet – Europa – Hrvatska). 6. <i>Objasniti</i> kulturne grupe na prostoru današnje Hrvatske u prapovijesno doba i njihove karakteristike. 7. <i>Analizirati</i> kako su se širila agrarna društva i kako su i kada nastajali prvi gradovi i države na Starom istoku. 8. <i>Objasniti</i> znanstvena dostignuća ranih civilizacija, prva pisma i njihov utjecaj na politički, društveni i kulturni život ljudi. 9. <i>Identificirati</i> temeljna graditeljska i umjetnička dostignuća ranih civilizacija. 10. <i>Usporediti</i> život ljudi na današnjem hrvatskom prostoru i oko njega na primjeru Vučedolske kulture s istodobnim procesima u Euroaziji. 11. <i>Opisati</i> proces nastanka najstarijih etničkih skupina koje svrstavamo u ilirsku zajednicu na prostoru današnje Hrvatske i u njezinom okruženju.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola – dvije godine učenja: prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70).

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Od lovca i skupljača do stanovnika grada
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj nastavne jedinice	Učenik će objasniti pojavu, lokacije i način života paleolitskog lovca i skupljača plodova te njihovu materijalnu kulturu.

Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Identificirati</i> čimbenike koji su određene geografske lokacije načinili prikladnim za naseljavanje lovaca i skupljača plodova služeći se povijesnim i geografskim zemljovidima, slikama i podacima u udžbeniku. 2. <i>Raščlaniti</i> na koji način znanstvenici, arheolozi, geolozi, paleontolozi i antropolozi koji rade u zajedničkom timu i istražuju razvoj praljudi na tlu Hrvatske, pomažu razumjeti najstariju povijest čovječanstva pomažući se priloženim slikama i tekstom. 3. <i>Objasniti</i> tehnike izrade oruđa i oružja i prve nastambe koristeći slikovni materijal. 4. <i>Prikazati</i> jedan dan u životu žene ili muškarca u lovačko-skupljačkoj zajednici služeći se slikovnim i tekstualnim materijalom u udžbeniku. 5. <i>Zaključiti</i> o mogućem društvenom i kulturalnom značenju slikarija iz špilja Altamira i Lascaux u eseju pod naslovom: <i>Možemo li na temelju slikovnih izvora zaključiti o postojanju vjerskih uvjerenja kod prvih ljudi?</i> 6. <i>Objasniti</i> uz pomoć postavljenih tvrdnji zašto su prvi praljudi bili nomadi i skupljači plodova, kako su međusobno komunicirali i jesu li imali pamćenje o prošlim događajima. 7. <i>Opisati</i> staništa, ruktovrine, način života te duhovnost i simboliku Krapinskog pračovjeka koristeći se slikama i dijelovima teksta iz knjige <i>Život Neandertalca</i> Ivora Karavanića.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola – dvije godine učenja: prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70).

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za drugu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Praljudi, neandertalci, Homo sapiens, kameno, koštano i metalno oruđe i oružje, kameno doba, metalno doba, rad i podjela rada (zemljoradnici, stočari, obrtnici i trgovci), horda, rod, etnička zajednica, narod, neolitska revolucija, plodni polumjesec, selo i grad, privatno vlasništvo, teritorijalna zajednica, društveni slojevi, socijalna nejednakost, kultura, migracije, Semiti i Indoeuroljani, država, religija, animizam i totemizam, civilizacija, Stari istok, irigacijski sustav, teokratska država, despotska monarhija, kaste, plemstvo, svećenstvo, kultura gradova, zigurati, skulpture, piramide, sfinge i hramovi.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje** pojedinih razdoblja unutar široko definirane povijesne ere poput kamenog doba, neolitika, metalnog doba, ranih civilizacija i prvih država.
- b) **Najvažniji prapovijesni lokatiteti:** Altamira i Lascaux, Neandertal, Stonehenge, Hušnjakovo brdo, Vinča, Vučedol, Hvar, Danilo i Butmir.
- c) **Najpoznatije etničke skupine u prapovijesno doba:** Iliri, Panonci, Tračani i Kelti.
- d) **Najznačajniji događaji u životu ljudi u prapovijesno doba:** ovladavanje vatrom i razvoj artikuliranog govora, počeci stvaranja kulture, otkriće metala.
- e) **Najznačajniji izumi u prapovijesno doba:** prva oruđa kao što su kamene sjekire, luk i strijela, lončarsko kolo i izrada keramike, motika i drveni plug, pletenje i tkanje, izgradnja kuća od ilovače i kamena.
- f) **Najznačajnije države i narodi na Starom istoku:** sumeranski gradovi-države, Harappa i Mohenjo Daro, Kineska Država, Akadsko Carstvo, Babilonsko Carstvo, Egipatska Država, Hetitsko Carstvo; Sumerani, Akadani, Babilonci, Egipćani, Hetiti, Dravidi, Indijci i Kinezi.
- g) **Najznačajnija dostignuća naroda Starog istoka:** izgradnja irigacijskog sistema i natapanje, kotač, usavršeni plug s kotačima, transportna i bojna kola, kolske ceste, splavi, čamci i brodovi, poštanska služba, strukovni cehovi i njihove radionice, klesarstvo, proizvodnja stakla, karavanski putovi, metalni novac, uvođenje državnih pristojbi (carine, cestarine, lučke i

kanalske pristojbe), veletrgovina i sajmišta. Dostignuća na području organizacije društva: državni aparat i administracija, zakoni (Hamurabijev zakonik).

- h) **Prva pisma:** slikovno pismo, pojmovno pismo, slogovno i alfabetsko glasovno pismo.
- i) **Religija – osnovni pojmovi:** politeizam, monoteizam, mitovi, mitologija i svećenstvo.

1.3. Spособnost povijesnog mišljenja (standard 2 za prvu i drugu programsku razinu složenosti)

Standard 2 uključuje razvijanje pet vještina, a svaka od njih ima indikatore (pokazatelje) postignuća, i to:

1. Vještina kronološkog mišljenja

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Izračunati* vrijeme u milijunima, tisućljećima, stoljećima, desetljećima od čvrstih točaka u sistemu kalendara: pr. Krista (pr. Kr.) i poslije Krista (AD) i usporediti s čvrstim točkama drugih sustava kalendara poput rimskog (753. g. pr. Kr.), muslimanskog (622. g.) ili nekog drugog.
2. *Izraditi* višeslojne usporedbene tablice na temelju raspoloživih podataka.
3. *Odrediti* vremenski slijed povijesnih događaja u široko definiranim povijesnim erama, iz nacionalne povijesti, povijesti Europe i svijeta.
4. *Interpretirati* podatke predočene u vremenskim lentama tako da se odredi kada su se prijelomni događaji zbivali i što se u isto vrijeme događalo na drugim mjestima.
5. *Objasniti* povijesni kontinuitet i promjenu na primjerima povijesnog razvoja i trajanja određenog povijesnog procesa u široko definiranom povijesnom razdoblju.
6. *Usporediti* alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Identificirati* glavno pitanje povijesne priče koja se odnosi na svrhu, perspektivu ili stajalište iz kojega je izvedena.
2. *Prikazati* povijesne perspektive u literarnim i povijesnim pričama uzevši u obzir živote pojedinaca, usvojene vrednote i poglede unutar povijesnog konteksta (u vremenu i prostoru u kojem su živjeli, a ne iz današnje perspektive).
3. *Čitati i interpretirati* podatke na povijesnim i geografskim zemljovidima uključujući specifične karakteristike prostora i vremena koje su utjecale na tijek događaja ondje gdje i kada su se dogodili.
4. *Čitati i interpretirati* zemljopisne simbole, zemljopisna mjerila i indikatore smjerova kako bi se određeni povijesni događaji interpretirali na temelju geografskih svojstava i ambijenta u kojim su se dogodili.
5. *Čitati i interpretirati* vizualne i brojčane podatke predstavljene u statističkim tablicama, histogramima, dijagramima i lentama vremena.
6. *Čitati i interpretirati* vizualne podatke predstavljene na povijesnim fotografijama, slikama i crtežima.

3. Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Utvrđiti* primarne i sekundarne izvore koje je koristio autor i formulirati analitička pitanja s kojima se ispituje vjerodostojnost podataka i utvrđuju svrha i stajališta s kojih je priča napisana u dokumentima i povijesnim pričama.
2. *Analizirati* povijesne priče kako bi se utvrdile činjenice koje je autor pružio i *vrednovati* vjerodostojnost generalizacije ili interpretacije koju je autor predočio na temelju dokaza koje je skupio.

3. *Analizirati ili konstruirati* uzročno-posljedičnu analizu uzevši u obzir dva ili više faktora koji su pridonijeli povijesnom događaju.
4. *Prepoznati* povijesne zaključke koji su podložni promjeni na temelju novootkrivenih izvora i novih interpretacija.
5. *Ocijeniti* važnost pojedinca u povijesti i njegovih individualnih izbora i akcija.
6. *Kritički vrednovati* predočene dokaze koji se temelje na primarnim i sekundarnim izvorima i uočiti opasnost uspostavljanja analogije, ne uzimajući u obzir različite uvjete određenog vremena i prostora.

4. Vještina povijesnog istraživanja

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Utvrđiti* ključna pitanja o određenim povijesnim dokumentima:
 - a) tko ih je načinio, kada, kako i zašto;
 - b) što nam dokument govori o osobama koje su ga sastavile;
 - c) što trebamo još pronaći kako bismo mogli „ispričali priču“ o dokumentu, ljudima i događajima koji su s njima povezani.
2. *Pronaći* određene povijesne podatke koristeći se različitim primarnim i sekundarnim izvorima (materijalni ostaci, slike, fotografije, filmovi, dokumenti, časopisi i knjige).
3. *Načiniti* izvještaj o povijesnom kontekstu na temelju podataka iz povijesnih izvora (materijalnih, pisanih i slikovnih).
4. *Ispitati* povijesne zaključke kako bismo utvrdili čiji glasovi nedostaju u priči i objasniti razloge njihova izostajanja.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Ispitati* probleme s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i to analizom njihovih vrednota, interesa, perspektiva i stajališta, zatim *analizirati* učinke njihovih izbora i odluka kao i moguće opcije u tom vremenu i na tom mjestu. Npr. kako su pojedinci i društva poboljšavala svoj život unapređivanjem oruđa, prilagođavanjem okolišu i prilagođavanjem okoliša svojim potrebama.
2. *Identificirati* vrijednosti i religijska uvjerenja osoba u različitim kulturama i civilizacijama, te procijeniti utjecaj prirode, gospodarstva i načina života, te dugoročne i kratkoročne posljedice njihovih vjerovanja.
3. *Razlikovati* odgovarajuće povijesne analogije od neodgovarajućih analogija i to kritičkom prosudbom paralela između današnje situacije i one u prošlosti.
4. *Utvrđiti* doprinos pojedinih naroda razvoju drugih kultura i civilizacija, zatim analizirati putove i granice širenja i međusobnog utjecaja pojedinih dostignuća, te njihove posljedice na život čovjeka.

1.4. Primjeri provjere i vrednovanja (za minimalnu i srednju programsku razinu složenosti)

Učenik će biti sposoban:

1. *Prikazati* (crtežom ili kratkim pisanim uratkom) svakodnevni život paleolitskog lovca i skupljača plodova. [Vještina razumijevanja povijesne priče]
2. *Navesti* (uzevši u obzor uzročno-posljedične veze) promjene koje je izazvao prijelaz na ratarstvo i stočarstvo. [Vještina analize povijesnih događaja i procesa, te njihova interpretacija]
3. *Vrednovati* neolitsku revoluciju, podjelu rada, prve izume i tehnologiju komentirajući sljedeća pitanja:
 - a) Što znanstvenici razumijevaju pod izrazom „neolitska revolucija“?
 - b) Da li riječ revolucija odgovara činjenicama?
 - c) Što riječ neolitska znači u kontekstu vremena rane zemljoradničke djelatnosti? [Vještina analize povijesnih događaja i procesa, te njihova interpretacija]

4. *Kreirati* (na slijepom zemljovidu ili lenti vremena) prikaz kulturnih grupa na prostoru današnje Hrvatske u prapovijesno doba te njihove temeljne karakteristike (koristeći vizualne simbole). [*Vještina kronološkog mišljenja*]
5. *Imenovati* (koristeći se povijesnim i geografskim zemljovidom) najznačajnije kulturne grupe u prapovijesno doba i njihove karakteristike. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
6. Načiniti pregled podrijetla, prostora i obilježja najstarijih stanovnika u metalno doba. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
7. *Načiniti* tablicu vremenskog slijeda, prostora i karakteristika ranih civilizacija i prvih gradova. [*Vještina kronološkog mišljenja*]
8. *Izraditi* kartu graditeljskih, umjetničkih i znanstvenih dostignuća ranih civilizacija. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]
9. *Konstruirati* usporedbenu tablicu prvih pisama i njihova utjecaja na politički, društveni i kulturni život ljudi. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]
10. *Izdvojiti* povijesne procese na današnjem hrvatskom prostoru od onih u Euroaziji do kraja 2. tisućljeća prije Krista. [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija*]
11. *Izraditi* prikaz svakodnevnog života ljudi na određenoj lokaciji u različitom vremenu. [*Vještina povijesnog istraživanja*]

Napomena:

Prva jedinica ishoda učenja nema treću maksimalnu programsku razinu. Dakle, nijedan kurikulum povijesti za srednje strukovne škole nema prvu jedinicu ishoda učenja na maksimalnoj razini, već se ona nalazi isključivo u kurikulumima za gimnaziju.

1.5. Literatura

- Braudel, Fernand, *Civilizacije kroz povijest*, Globus, Zagreb, 1990.
- Cravetto, Enrico (urednik), *Povijest – knjiga I (Prapovijest i prve civilizacije)*, Europapress holding, Zagreb, 2007.
- Dimitrijević, Stojan i suradnici, *Prapovijest*, Naprijed, Zagreb, 1998.
- Dimitrijević, Stojan, *Vučedolska kultura*, Slavonica, Vinkovci, 1994.
- Durman, Aleksandar (urednik), *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 2006.
- Durman, Aleksandar, *Vučedol – 3. tisućljeće pr. Kr.*, Katalog izložbe, Zagreb, 2008.
- Facchini, Fiorenzo, *Stazama evolucije čovječanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
- Grupa autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, knjige I–II, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.
- Grupa autora, *Povijest svijeta*, Naprijed, Zagreb, 1990.
- Grupa autora, *Ilustrirana povijest svijeta*, knjige I–III, (*Pretpovijest, Mezopotamija i biblijske zemlje, Stari egipat i antička Grčka*), Liber Novus, Zagreb, 2010.
- Heršak, Emil, *Drevne seobe: Prapovijest i stari vijek*, Školska knjiga, 2005.
- Kale, Eduard, *Uvod u znanost o kulturi*, Pan liber, Osijek – Zagreb – Split, 2003.
- Karavanić, Ivor, *Život neandertalca*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Stipčević, Aleksandar, *Iliri – povijest, život, kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Suić, Mate, *Antički grad na Jadranu*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
- Uranić, Igor, *Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost starih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.

2. Druga jedinica ishoda učenja: uspon i pad staroga svijeta (od 1200. godine prije Krista do 300. godine)

Ovo povijesno razdoblje opisuje kulturni, znanstveni, društveni, gospodarski i politički razvoj čovječanstva u ključnom razdoblju povijesti nakon što su se oblikovale prve civilizacije staroga svijeta. Tu se govori o prožimanju ideja, vrijednosti i tehničkih postupaka, te načinu proizvodnje dobara potrebnih za život i organizacije društava u pojedinim civilizacijskim krugovima diljem svijeta. Veći dio tih tekovina baštinili smo i nalaze se u uporabi i danas. Na taj način uspostavlja se osjećaj povezanosti, kontinuiteta i empatije prema razvoju cjelokupnog čovječanstva.

Do oko 1200 g. pr. Krista urbane civilizacije koje su pokrivale uglavnom istočnu hemisferu proširile su se i na susjedna područja izvan dolina velikih rijeka. Nova središta urbanog života i političke moći javljaju se i na područjima mediteranskog bazena. Svjetska populacija je rasla, međuregionalne trgovačke veze su se širile, a trgovišta i gradovi pojavljivali su se svagdje gdje su prije bila zemljoradnička naselja ili nomadska boravišta. Tehnologija izrade željeza imala je sve veći utjecaj na gospodarstvo i društvo. Veze između različitih društava, Europe, Azije i Afrike se pojačavaju. Nekoliko civilizacija razvilo je institucije, misaone sustave i kulturalne stilove koji će utjecati na susjedne narode i održati se stoljećima. Multietnička carstva postaju veća nego ikad prije, a državna birokracija sve efikasnija u organiziranju i oporezivanju stanovnika u interesu države. Izgradnja carstava u tom razdoblju pojačala je ekonomsku i kulturalnu povezanost pojedinih regija. Pri kraju tog razdoblja, Rimsko Carstvo i Carstvo Han u Kini, obuhvatili su ogroman dio hemisfere, a karavane i brodovi prevozili su robu od jednog kraja Euroazije do drugog.

U ovom razdoblju pojavile su se velike religije i svjetonazori: judaizam, hinduizam, budizam, konfucijanizam, taoizam i kršćanstvo. Ovi sustavi vjerovanja bili su sposobni stabilizirati i oboгатiti ljudske odnose u većem dijelu svijeta. Svaka od tih religija objedinjavala je narode različitih političkih i etničkih identiteta i nudila plodne putove kulturalne razmjene između pojedinih regija Afrike, Europe i Azije. Istodobno u mediteranskom bazenu postavljeni su temelji drugačijeg čovjekova mišljenja: procvala je grčka misao i grčka znanost, razvilo se rimsko pravo, pa je tako stvorena osnova budućeg europskog nasljeđa (stapanje židovske predaje, klasične grčke filozofije i kršćanske vizije čovjeka). To je ujedno i razdoblje u kojemu se po prvi put u povijesti osjetila podvojenost između Azije i Europe.

U ovom povijesnom razdoblju Grci i Rimljani šire svoju utjecaj, kulturu i vlast i na istočnu obalu Jadrana na kojoj starosjedioci Iliri razvijaju osobitu materijalnu kulturu, vjerovanja, simboliku i umjetnost, a koja će u simbiozi s rimskim tradicijama i utjecajima imati kasnije snažan udio u etnogenezi, kao i formiranju duhovne i materijalne kulture Hrvata. Naime, ilirska kultura, kao ni sami Iliri nisu nestali s povijesne pozornice ni dolaskom Rimljana ni dolaskom Slavena. Oni su nastavili živjeti u nama, stanovnicima koji danas živimo na tlu što su ga oni u prapovijesno i povijesno doba nastanjivali. Grci i Rimljani stvaraju urbane centre uzduž čitavog Mediterana, uključujući i istočnu obalu Jadrana – od Tršćanskog zaljeva do Boke Kotorske i Krfa, gdje se razvija bogata gradska kultura i tradicija. Ti su gradovi na istočnoj obali Jadrana velikim dijelom izrastali iz autohtonih ilirskih naselja, ali su se osnivali i novi gradovi. Ovi su gradovi u središtu povijesnog interesa i nastavnikova tumačenja.

Na razvoj pojedinih kultura i civilizacija mogu utjecati mnoga zbivanja i procesi. Nekoј društvenoj zajednici pružila se mogućnost da stane na čelo napretka; nekoј drugoj zajednici dogodilo se da njezin razvoj bude prigušen nepovoljnim čimbenicima i događajima. Ti čimbenici, događaji i procesi često proširuju, sužavaju ili temeljito mijenjaju zone iz kojih zrači kultura, a zahvaćaju i kulturnu razmjenu među zonama. Npr. spomenimo karakteristike i promjene prirodnog okoliša i klime što utječe na promjenu proizvodnje i gospodarstva, rasprostiranje različitih pošasti koje uništavaju stanovništvo, osvajački ratovi i kolonijalni pothvati pojedinih naroda, promjenljivost državnih i društvenih sustava kao i širenje novih religijskih i moralnih shvaćanja. Na jednom se mjestu načinio korak naprijed, da bi se na drugom uzmaknulo korak natrag. Nekom se narodu može dogoditi da ga tijekom događaja uspava toliko da to stanje za njega postane kobno, ali mu isto tako može dati novu snagu da krene naprijed.

Dakle, nastavnik koji poučava povijest starih kultura i civilizacija treba imati na umu raznolikost njihovih kulturnih perspektiva i odraza. Duhovna atmosfera i gospodarstvo daju povijesnim i kulturalnim činjenicama određeno obilježje i značenje. Prema tome, stvarna povijest može se tumačiti samo uvažavajući raznolika stajališta u skladu s specifičnostima brojnih civilizacija.

Cjelokupan razvoj opisanog povijesnog razdoblja proučavamo kroz razvoj pojedinačnih regija i društava, kako su dolje prezentirani u navedenim modulima 1–4.

Tijek proučavanja

1. Civilizacije tog razdoblja stvorile su različite institucije⁴ i utvrdile raznolike vrijednosti i načine života koji su izdržali mnoga stoljeća i koji utječu na živote ljudi sve do danas.
2. Šest vodećih religija i etičkih sistema (judaizam, hinduizam, budizam, konfucijanizam, taoizam i kršćanstvo) koji su se pojavili u tom razdoblju duboko su povezani sa životom čovjeka, s književnošću, umjetnošću, moralom, odnosno s čovjekovim nazorom na svijet i život, te ostaju u temeljima današnjih svjetonazora.
3. Afrika, Europa i Azija kretale su se zajedno u smjeru stvaranja jedinstvenog svijeta ljudske razmjene kao rezultat trgovine, migracija, izgradnje carstava, misionarske aktivnosti i širenja tehnologija i ideja. Ove interakcije imaju duboke posljedice za većinu civilizacija i svih kasnijih razdoblja u svjetskoj povijesti.
4. To je bilo stvaralačko razdoblje za mnoge temeljne institucije i ideje u povijesti svijeta kao što je jedinstvena religija, monoteizam, administrativno upravljana država, grad-država, kao i odnos između tehnologije i društvenih promjena.
5. Ovo povijesno razdoblje predstavlja bogatu prigodu da učenici uvježbavaju multiperspektivnost kroz usporedbu carstava, religija, društvenih sistema, umjetničkih stilova i drugih vidova ljudske djelatnosti i promišljanja u prošlosti, te tako oštire svoje razumijevanje i vrijednosnu ocjenu različitih ljudskih iskustava sve do danas.
6. Materijalna i duhovna kultura Ilira, te antički gradovi na istočnoj obali Jadrana s njihovom bogatom tradicijom imale su kasnije značajan udio u formiranju duhovne i materijalne kulture Hrvata i drugih slavenskih naroda, te su dio kulturne baštine kojom se Hrvatska ponosi i koja je dio njezine kulturne svijesti i nacionalne povijesti.
7. Proučavanje Ilira i antičkih gradova na Jadranu osniva se na dvije vrste izvora: na pisanim tekstovima grčkih i rimskih pisaca i na arheološkim nalazima. Velika uloga koju su imali Iliri u sklopu Rimskog Carstva i činjenica da je njihovim imenom nazvana vrlo značajna rimska provincija, razlogom su da se ime Ilir pojavljuje i kasnije u hrvatskoj srednjovjekovnoj i novovjekovnoj povijesti, pa taj etnos zaslužuje proučavanje.

2.1. Prva programska razina složenosti (minimalna)⁵

(Trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70).

Nastavne cjeline (moduli)

1. Iliri

- a) Život i običaji Ilira
- b) Ilirska talasokracija

⁴ U društvenim i humanističkim znanostima institucija je naziv za uži skup međusobno povezanih i relativno trajnih društvenih odnosa koji su regulirani ustaljenim društvenim pravilima (običajnim, moralnim, pravnim). Npr. u starom Egiptu: društvena hijerarhija na čijem je vrhu faraon, slijede činovnici, vojska, svećenstvo, aristokracija, pisari, obrtnici i trgovci, a na dnu su robovi.

⁵ Na minimalnoj razini (trogodišnja strukovna srednja škola) pet vještina se poučavaju na temama iz lokalne, nacionalne i regionalne povijesti koje se stavljaju u europski kontekst i svjetsku perspektivu. Stoga moduli druge jedinice ishoda učenja na minimalnoj razini pod nazivom *Uspon i pad staroga svijeta* obuhvaćaju gore spomenute teme.

2. Prostor Hrvatske u antičko doba

- a) Grčke kolonije na istočnoj obali Jadrana
- b) Rimljani na tlu današnje Hrvatske
- c) Širenje kršćanstva u rimsko doba
- d) Život ljudi i rimska kultura na prostoru naše zemlje

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban objasniti migracije, pojavu i izgradnju različitih država, religija, kultura, znanosti i trgovine na prostoru današnje Hrvatske i šire od kraja 2. tisućljeća prije Krista do 300. godine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Opisati</i> život i običaje ilirskih kulturnih grupa neposredno prije rimskih osvajanja. 2. <i>Identificirati</i> tijek i karakter ilirske talasokracije. 3. <i>Razmotriti</i> osnivanje grčkih kolonija na istočnoj obali Jadrana i njihove materijalne ostatke. 4. <i>Odrediti</i> prostor i karakter rimskih provincija i gradova na prostoru današnje Hrvatske. 5. <i>Analizirati</i> širenje kršćanstva na prostoru današnje Hrvatske u rimsko doba.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja strukovna srednja škola – dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; trogodišnja srednja strukovna škola: jedna godina učenja – 2/70).

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	2
Obujam	0,5 - 1
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban objasniti migracije, pojavu i izgradnju različitih država, religija, kultura, znanosti i trgovine na prostoru današnje Hrvatske i šire od kraja 2. tisućljeća prije Krista do 300. godine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> ime Ilir prema legendi i prema tumačenju znanstvenika te povezanost imena s njihovim podrijetlom. 2. <i>Komentirati</i> podrijetlo Ilira prema različitim teorijama. 3. <i>Identificirati</i> prostor pojedinih ilirskih plemena i njihovih susjeda uključujući i najznačajnije arheološke lokalitete. 4. <i>Razlučiti</i> kretanja stanovništva u euroazijskom bazenu i uzroke ratova između Grka i Ilira na istočnoj obali Jadrana. 5. <i>Razmotriti</i> najznačajniji događaj u povijesti Jadrana – osnivanje grčkih kolonija (vrijeme, prostor, događaji). 6. <i>Analizirati</i> posljedice grčke kolonizacije za razvitak ilirske materijalne i duhovne kulture, te razvoj gospodarstva i društva. 7. <i>Objasniti</i> veliki susret Rimljana i Ilira te rimsku kolonizaciju i urbanizaciju. <i>Identificirati</i> prostor rimskih provincija i gradova na prostoru današnje Hrvatske, te vrijeme njihova nastanka i trajanja.

	8. <i>Opisati</i> širenje kršćanstva u Dalmaciji i Panoniji u prvim stoljećima nove ere i ulogu vojnika u tom procesu. 9. <i>Analizirati</i> put kršćana od progona do državne religije.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja strukovna srednja škola - dvije godine učenja - prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; trogodišnja srednja strukovna škola: jedna godina učenja - 2/70).

3. *Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu*

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	2
Obujam	1,5
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban interpretirati pojavu, karakter i posljedice ilirske talasokracije na istočnoj obali Jadrana.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Identificirati</i> povijesne izvore koji govore o Ilirskoj talasokraciji uz pomoć priloženog teksta iz knjige <i>Iliri</i>. 2. <i>Objasniti</i> značenje pomorskog puta kojim je od neolitika dalje prolazio istočnom obalom Jadrana te njegovu ulogu u ratovima između Grka i Ilira, služeći se povijesnim zemljovidom. 3. <i>Ilustrirati</i> dostignuća u brodogradnji drevnih Liburna, služeći se tekstom, skicama i slikama. 4. <i>Objasniti</i> pojavu i karakter ilirskog gusarstva na istočnoj obali Jadrana, nakon čitanja povijesnog prikaza. 5. <i>Procijeniti</i> međusobni gospodarski i kulturni utjecaj između Grka i Ilira u vrijeme ilirske talasokracije, služeći se materijalima u radnoj mapi.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja strukovna srednja škola - dvije godine učenja - prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; trogodišnja srednja strukovna škola: jedna godina učenja - 2/70).

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za prvu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. *Temeljni pojmovi*

Etnogeneza, talasokracija, kolonizacija, helenska kultura, helenistička kultura, rimska kultura, država, provincija, romanizacija

2. *Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe*

V. stoljeće pr. Kr. – ilirska država (Ardijejci), prve grčke kolonije na istočnoj obali Jadrana; IV. stoljeće pr. Kr. – Kelti su se doselili na prostor današnje Hrvatske, Issa i Pharos postaju samostalni gradovi-države; III. stoljeće pr. Kr. – daljnja grčka kononizacija; Tragurion i Epetion, Teuta i rat s Rimljanima; II. stoljeće pr. Kr. – Rimljani osvajaju područje Histra i Liburna; 148. pr. Kr. – Rimljani osvajaju Makedoniju; 146. pr. Kr. – Rimljani osvajaju Grčku; I. stoljeće – dalmatsko-panonski ustanak, osnivanje rimskih provincija Ilirika, Panonije i Dalmacije i pojava kršćanstva.

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1200. godine pr. Krista do oko 300. godine.
- b) **Najvažniji arheološki lokaliteti:** Lumbarda, Naron, Issa, Pharos, Tragurion i Epetion, Pola, Salona, Jadera, Epidaurum, Siscia, Mursa, Cibale i Sirmium.
- c) **Najpoznatije etničke skupine i narodi:** Histri, Liburni, Japodi, Dalmati, Ardijejci, Panoni, Kelti, Dardanci, Dačani, Makedonci, Grci i Rimljani.

- d) **Najznačajniji događaji u životu ljudi:** nastanak grčkih i rimskih gradova na prostoru današnje Hrvatske, organizacija vojske i države, razmjena radnih iskustava i alata iz različitih područja djelatnosti (zemljoradnja, stočarstvo, vinogradarstvo, metalurgija, brodogradnja, graditeljstvo, klesarstvo), društveno raslojavanje, širenje grčke i rimske kulture na prostoru današnje Hrvatske.
- e) **Najznačajniji izumi:** gradnja cesta, vodovod, novac i robno-novčano gospodarstvo, rudnici, umjetnički obrti, brodovi – liburnska lađa.
- f) **Religija – osnovni pojmovi:** podjela religije na politeizam, henoteizam, monoteizam, mit i mitologija, kršćanstvo i Crkva.

2.2. Druga programska razina složenosti (srednja)

Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Prijelomna vremena – inovacije i velika seoba

- a) Nove tehnologije, trgovina i migracije na Sredozemlju i u jugozapadnoj Aziji
- b) Uspon i pad starih i novih država
- c) Pojava judaizma i Židovska država

2. Pojava i razvoj egejske civilizacije

- a) Vladavina aristokracije i demokracija u grčkim polisima
- b) Grčka i Stari istok između Aleksandra i Rimljana
- c) Najpoznatije religije staroga svijeta
- d) Helenska i helenistička kultura

3. Doba velikih carstava

- a) Ujedinjenje Mediterana pod Rimskim Carstvom
- b) Religija, rimska kultura i pravo kao kulturno naslijeđe
- c) Indija i Kina

4. Susreti i prožimanja istočnog Jadrana i Sredozemlja

- a) Od autohtonog ilirskog sela do autohtonog grada
- b) Grčki i rimski gradovi na istočnoj obali Jadrana
- c) Način života i arhitektura rimskog grada na istočnoj obali Jadrana

Inačica B:

1. Iliri⁶

- a) Život i običaji Ilira
- b) Ilirska talasokracija

2. Prostor Hrvatske u antičko doba⁷

- a) Grčke kolonije na istočnoj obali Jadrana
- b) Rimljani na tlu današnje Hrvatske
- c) Širenje kršćanstva u rimsko doba
- d) Život ljudi i rimska kultura na prostoru naše zemlje

⁶ Modul 1 razrađen u minimalnoj, prvoj programskoj razini, ali je ušao i u kurikulum za nautičare jer se radi o pomorskom zanimanju.

⁷ Modul 2 kao dodatak razrađuju nastavnici sami s tim da ishodi učenja razvijaju određenu vještinu vezanu uz sadržaje pomorstva na prostoru Jadrana.

3. Pojava pisma i nastanak prvih država i civilizacija⁸

- a) Stari istok – države, narodi i dostignuća
- b) Pismo, graditeljstvo, umjetnost i znanost ranih civilizacija

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti migracije, pojavu i izgradnju različitih država, religija, kultura, znanosti i trgovine u svijetu, Europi i na prostoru današnje Hrvatske od kraja 2. tisućljeća prije Krista do 300. godine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> obilježja i utjecaj nomadskih naroda na razvoj država do kraja 1. tisućljeća prije Krista. 2. <i>Izdvojiti</i> inovacije i promjene u gradovima i državama. 3. <i>Raspraviti</i> o velikim religijama i svjetonazorima koji su obilježili stari svijet. 4. <i>Ispitati</i> najznačajnija postignuća helenske i helenističke kulture. 5. <i>Objasniti</i> proces objedinjavanja sredozemnog bazena pod rimskim vlašću. 6. <i>Analizirati</i> pojavu kršćanstva i rimsko pravo kao osnove budućeg europskog nasljeđa. 7. <i>Usporediti</i> širenje grčkog i rimskog utjecaja na prostor današnje Hrvatske.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti migracije, pojavu i izgradnju različitih država, religija, kultura, znanosti i trgovine u svijetu, Europi i na prostoru današnje Hrvatske od kraja 2. tisućljeća prije Krista do 300. godine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Razlikovati</i> dvije najvažnije i najbrojnije skupine naroda, njihovo podrijetlo i jezik, koje su, uz Sumerane, Dravide i Kineze, imale najveći utjecaj u povijesti staroga svijeta. 2. <i>Objasniti</i> utjecaj nomadskih naroda na razvoj država u jugoistočnoj Aziji i Sredozemlju do početka kršćanske ere. 3. <i>Načinuti</i> kartu trgovačkih putova (kopnenih i vodenih) i razmjene proizvoda i kulturnih dobara između pojedinih naroda u različitim fazama razvoja starog svijeta. 4. <i>Analizirati</i> društveno i državno uređenje te oblik vladavine u najznačajnijim državama starog svijeta u različitim razdobljima. 5. <i>Ocijeniti</i> važnost pojedinih pisma koja su koristili narodi staroga svijeta. 6. <i>Ocijeniti</i> važnost pojedinih pisma koja su koristili narodi staroga svijeta.

⁸ Modul 3 kao dodatak razrađuju nastavnici sami s tim da ishodi učenja razvijaju određenu vještinu povezanu sa sadržajima pomorstva na Sredozemlju, Indijskom i Tihom oceanu.

	<ol style="list-style-type: none"> 7. <i>Raspraviti</i> bitne karakteristike šest velikih religija staroga svijeta (hinduizam, budizam, konfucijanizam, zoroastrizam, judaizam i kršćanstvo). 8. <i>Ispitati</i> najveća graditeljska i kiparska dostignuća helenske i helenističke kulture staroga svijeta. 9. <i>Usporediti</i> društvo, organizaciju države i gospodarstvo Indije i Kine. 10. <i>Prikazati</i> proces objedinjavanja sredozemnog bazena pod rimskom vlašću. 11. <i>Usporediti</i> organizaciju i način života grčkog i rimskog građanina. 12. <i>Načiniti</i> prikaz (slikovni i/ili tekstualni) širenja Grka i Rimljana na prostor današnje Hrvatske. 13. <i>Opisati</i> svakodnevni život i izgled grčkog i rimskog grada na prostoru Hrvatske. 14. <i>Ocijeniti</i> važnost i karakter širenja grčke i rimske kulture na prostoru današnje Hrvatske. 15. <i>Analizirati</i> pojavu kršćanstva i rimsko pravo te njihovu važnost kao budućeg europskog nasljeđa.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	3
Nastavna jedinica	Helenska (grčka) i helenistička kultura
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban utvrditi sličnosti i razlike u likovnoj umjetnosti (graditeljstvu, kiparstvu i slikarstvu), te razvoj pisma, školstva, filozofije, književnosti i znanosti između helenske i helenističke kulture.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> tvrdnju da su najveće građevine i kiparska djela helenske i helenističke kulture sagrađene u čast bogova i vladara, koristeći se slikovnim materijalom. 2. <i>Interpretirati</i> zlatno doba helenske kulture u svim njezinim oblicima – umjetnosti, znanosti, književnosti i filozofiji, koristeći se slikovnim i tekstualnim materijalima. 3. <i>Načiniti</i> grafički prikaz pojedinih razdoblja i stilova helenske i helenističke likovne umjetnosti na temelju tekstualnog opisa. 4. <i>Imenovati</i> najznačajnije književnike i filozofe te njihova djela, koristeći se udžbenikom. 5. <i>Prikazati</i> pregledno kako su grčki i helenistički filozofi objašnjavali svijet, koristeći se priloženim tekstovima.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za srednju programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Državno uređenje: teokratska monarhija, aristokratska monarhija, despotska monarhija, kaste, plemstvo, oligarhija, aristokracija, demos, akropola, agora, kolonizacija, polis, republika (aristokratska i demokratska), narodna skupština, ostracizam, građanski rat, helenska kultura, helenistička kultura, rimska kultura, rimsko građansko pravo, provincija, romanizacija, etnogeneza i talasokracija.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

Ramzes II, Saul, David, Salomon, Asurbanipal, Kir Stariji, Darije I, Kir II, Periklo, Filip II, Aleksandar Makedonski, Gaj Julije Cezar, Oktavijan August, Dioklecijan, Konstantin, Teodozije, seoba „pomorskih naroda“; oko 1200. pr. Kr. – propast Hetitskog Carstva; V. stoljeće pr. Kr. – ilirska država (Ardijejci), prve grčke kolonije na istočnoj obali Jadrana; IV. stoljeće pr. Kr. – Kelti se doselili na prostor današnje Hrvatske, Issa i Pharos postaju samostalni gradovi-države; III. stoljeće pr. Kr. – daljnja grčka kononizacija, Tragurion i Epetion; 229. pr. Kr. – Teuta i rat s Rimljanima; II. stoljeće pr. Kr. – Rimljani osvajaju područje Histra i Liburna; 148. godina pr. Kr. – Rimljani osvajaju Makedoniju; 146. pr. Kr. – Rimljani osvajaju Grčku; I. stoljeće – dalmatsko-panonski ustanak, osnivanje rimskih provincija Ilirika, Panonije i Dalmacije te pojava kršćanstva.

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1200. godine pr. Krista do oko 300. godine.
- b) **Najvažniji arheološki lokaliteti:** Tir, Sidon, Biblos, Niniva, Hatuša, Babilon, Jeruzalem, Perzepolis, Aleksandrija u Egiptu, Pergam, Antijohija, Konstantinopolis, Atena, Rim; Lumbarda, Naron, Issa, Pharos, Tragurion i Epetion, Pola, Salona, Jadera, Epidaurum, Siscia, Mursa, Cibale i Sirmium.
- c) **Najpoznatije etničke skupine i narodi:** Indoeuropljani i Semiti; Egipćani, Babilonci, Asirci, Hetiti, Perzijanci, Feničani, Hebreji, Grci, Makedonci, Etrušćani, Rimljani; Indijci i Kinezi; Histri, Liburni, Japodi, Dalmati, Ardijejci, Panoni, Kelti, Dardanci, Dačani, Makedonci, Grci i Rimljani.
- d) **Najznačajniji događaji u životu ljudi:** Hamurabijev zakonik i rimsko pravo, fonetsko pismo, gradovi-države, velika carstva, državna uprava i porezi, državna religija, kultura gradova (graditeljstvo, kiparstvo, slikarstvo, škole, književnost, kazalište, filozofija, glazba, astronomija, matematika i geometrija).
- e) **Prostor Hrvatske:** nastanak grčkih i rimskih gradova na prostoru današnje Hrvatske, razmjena radnih iskustava i alata iz različitih područja djelatnosti (zemljoradnja, stočarstvo, vinogradarstvo, metalurgija, brodogradnja, graditeljstvo, klesarstvo), društveno raslojavanje, širenje grčke i rimske kulture na prostoru današnje Hrvatske.
- f) **Najznačajniji tehnološki izumi:** irigacijski sustavi, brodovi, bojna kola, željezno oružje, obrtničke radionice koje proizvode za veliko tržište, gradnja cesta, vodovod, metalni novac i robno-novčano gospodarstvo, rudnici, umjetnički obrti, brodovi – liburnska lađa.
- g) **Religija – osnovni pojmovi:** podjela religije na politeizam, henoteizam, monoteizam, mit i mitologija, kršćanstvo i Crkva.

2.3. Treća programska razina složenosti (maksimalna)

Četverogodišnja strukovna srednja škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70 sati.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Prijelomna vremena – inovacije i velike seobe

- a) Euroazijski stepski narodi i njihove seobe
- b) Širenje prerade kovina i konjanništvo
- c) Seobe neindoeuropskih naroda: Aramejci i Etrušćani

2. Europa – kasno brončano i željezno doba

- a) Megalitski kulturni krug
- b) Kulture kasnog brončanog doba
- c) Željezno doba – nove tehnologije i način života

3. Bliski istok – od prodora pomorskih naroda do Perzijanaca

- a) Uspon i pad starih i novih država: Egipat, Asirija i Novobabilonska Država
- b) Mikenska kultura na vrhuncu moći
- c) Fenički gradovi-države i Židovska Država

4. Indija i Kina u I. tisućljeću pr. Krista

- a) Vedska Indija od 1000. do 600. g. pr. Krista
- b) Kina – rano feudalno doba
- c) Duhovni preokret u tri „središta zračenja“

5. Pojava i razvoj grčke civilizacije

- a) Grčka aristokracija i razvoj polisa – Sparta
- b) Atena – od aristokratskog do demokratskog polisa
- c) Perzijsko Carstvo i grčko-perzijski ratovi
- d) Peloponeski rat i uspon Makedonije
- e) Helenska kultura i religija

6. Grčka i Stari istok između Aleksandra i Rimljana

- a) Aleksandar Veliki ruši Perzijsko Carstvo
- b) Borba za Aleksandrovo nasljedstvo i helenističke države
- c) Helenistička kultura

7. Doba velikih carstava

- a) Rimska republika
- b) Ujedinjenje Mediterana pod Rimskim Carstvom
- c) Duhovne promjene u starome svijetu
- d) Rimska kultura i pravo kao kulturno nasljeđe
- e) Stvaranje velikih carstava u Indiji i Kini

8. Susreti i prožimanja istočnog Jadrana i Sredozemlja

- a) Od autohtonog ilirskog sela do autohtonog grada
- b) Grčki i rimski gradovi na istočnoj obali Jadrana
- c) Način života i arhitektura rimskog grada na istočnoj obali Jadrana

Ishodi učenja**1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini**

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti migracije, pojavu i izgradnju različitih država, religija, kultura, znanosti i trgovine i migracija u svijetu, Europi i na prostoru današnje Hrvatske od kraja 2. tisućljeća prije Krista do 300. godine..
Ishodi učenja (5-10)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> obilježja i utjecaj nomadskih naroda na razvoj država do kraja 1. tisućljeća prije Krista. 2. <i>Identificirati</i> inovacije i promjene u gradovima i državama do sredine 1. tisućljeća prije Krista. 3. <i>Raspraviti</i> o velikim religijama i svjetonazorima koji su se pojavili do sredine 1. tisućljeća prije Krista. 4. <i>Analizirati</i> pojavu, razvoj i pad grčke civilizacije. 5. <i>Ocijeniti</i> dostignuća i ograničenja demokratskih institucija u helenističkim polisima. 6. <i>Ispitati</i> postignuća helenske i helenističke kulture. 7. <i>Raščlaniti</i> proces objedinjavanja sredozemnog bazena pod rimskim vlašću. 8. <i>Opisati</i> stare i nove religije u Rimskom Carstvu. 9. <i>Razmotriti</i> elemente kulture, umjetnosti i prava u Rimskom Carstvu.

	10. <i>Usporediti</i> razvoj i karakteristike ilirskih, grčkih i rimskih gradova na prostoru današnje Hrvatske.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70 sati.

1. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban objasniti pad Perzijskog Carstva i grčkih polisa uslijed osvajačkih pohoda Aleksandra Makedonskog, kako mu je to uspjelo, zašto se odjednom, nakon njegove smrti, ta velika država raspala na niz helenističkih država te opisati helenističku kulturu.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> zašto povjesničari ocjenjuju Filipa II. kao odličnog stratega i državnika. 2. <i>Opisati</i> tijek osvajanja Aleksandra Makedonskog i koje je zemlje osvojio. 3. <i>Analizirati</i> tvrdnju da je Aleksandar proširio grčku (helensku) kulturu na područje Egipta i dijela Azije. 4. <i>Ispitati</i> uzroke raspada Aleksandrova carstva na niz kraljevina i polisa. 5. <i>Ocijeniti</i> dostignuća helenističke kulture (graditeljstvo, kiparstvo, filozofija, medicina, matematika, astronomija, geometrija, kazalište i glazba).
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70 sati.

2. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Uspon i pad staroga svijeta
Razina	4
Nastavna jedinica	Helenističke države i kultura
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban objasniti zašto se nakon Aleksandrove smrti ta velika država odjednom raspala na niz helenističkih država te opisati helenističku kulturu.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Analizirati</i> mogućnost da Aleksandar za 14 godina stvori jaku središnju vlast i integriira brojne narode na velikom prostranstvu svoje države, služeći se povijesnim zemljovidom. 2. <i>Nabrojati</i> države na koje se raspalo Aleksandrovo carstvo i područja koja su one zauzimale služeći se povijesnim zemljovidom. 3. <i>Objasniti</i> miješanje Rimljana u odnose među helenističkim državama i njihovo postupno osvajanje, služeći se povijesnim tekstom i zemljovidom. 4. <i>Navesti</i> razliku između grčkih građevina iz doba Perikla i helenističkih građevina, služeći se slikovnim materijalom. 5. <i>Objasniti</i> temeljnu razliku između grčkog i helenističkog kiparstva služeći se slikovnim materijalom. 6. <i>Načiniti</i> tablicu najznačajnijih dostignuća u filozofiji, astronomiji, matematici i geometriji u helenističko doba, koristeći se tekstualnim materijalom.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70 sati.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za treću programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Državno uređenje, megalitska kultura, menhir, dolmen, tumul, teokratska monarhija, aristokratska monarhija, despotska monarhija, kaste, plemstvo, oligarhija, aristokracija, demos, akropola, agora, kolonizacija, polis, republika (aristokratska i demokratska), narodna skupština, ostracizam, građanski rat, patriciji, plebejci, senat, pučki tribun, konzul, diktator, trijumf, imperator, provincija, romanizacija, kolonat, helenska kultura, helenistička kultura, rimska kultura, rimsko građansko pravo, etnogeneza i talasokracija.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

Ramzes II, Saul, David, Salomon, Asurbanipal Kir Stariji, Darije I, Kir II, Solon, Klisten, Pizistrat, Periklo, Darije II, Kserkso, Filip II, Aleksandar Makedonski, grčko-perzijski ratovi, Peloponeski rat, pad grčkih država pod makedonsku vlast; braća Grakho, Spartak, Gaj Marije, Gnej Pompej, Marko Kras, Gaj Julije Cezar, Marko Antonije, Lepid, Oktavijan August, Tiberije, Neron, Trajan, Dioklecijan, Konstantin, Teodozije; seoba „pomorskih naroda“ i propast Hetitskog Carstva oko 1200. god. pr. Kr.

V. stoljeće pr. Kr. – ilirska država (Ardijejci); prve grčke kolonije na istočnoj obali Jadrana; IV. stoljeće pr. Kr. – Kelti se doselili na prostor današnje Hrvatske; Issa i Pharos postaju samostalni gradovi-države; III. stoljeće pr. Kr. – daljnja grčka kononizacija: Tragurion i Epetion; 229. pr. Kr. – Teuta i rat s Rimljanima; II. stoljeće pr. Kr. – Rimljani osvajaju područje Histra i Liburna; 148. pr. Kr. – Rimljani osvajaju Makedoniju; 146. pr. Kr. Rimljani osvajaju Grčku; I. stoljeće – dalmatsko-panonski ustanak, osnivanje rimskih provincija Ilirika, Panonije i Dalmacije i pojava kršćanstva.

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1200. godine pr. Krista do oko 300. godine.
- b) **Najvažniji arheološki lokaliteti:** Stonehenge, Hallstatt, La Tène, Vinča, Bribir, Nin, Kompolje, Prozor, Singidunum; Tir, Sidon, Biblos, Niniva, Hatuša, Babilon, Jeruzalem, Perzopolis, Aleksandrija u Egiptu, Pergam, Antijohija, Konstantinopolis, Atena, Rim; Lumbarda, Narna, Issa, Pharos, Tragurion i Epetion, Pola, Salona, Jadera, Epidaurum, Siscia, Mursa, Cibale i Sirmium.
- c) **Najpoznatije etničke skupine i narodi:** Indoeuropljani, Semiti, Aramejci i Etrušćani; Egipćani, Babilonci, Asirci, Hetiti, Perzijanci, Feničani, Hebreji, Grci, Makedonci, Etrušćani, Italici (Latini, Umbri i Samničani), Kartažani; Indijci i Kinezi; Histri, Liburni, Japodi, Dalmati, Ardijejci, Panoni, Kelti, Dardanci, Dačani, Tračani, Makedonci, Grci i Rimljani.
- d) **Najznačajniji događaji u životu ljudi:** Hamurabijev zakonik i rimsko pravo, fonetsko pismo, gradovi-države, velika carstva, državna uprava i porezi, državna religija, fenički alfabet, grčki alfabet, latinica, kultura gradova (graditeljstvo, kiparstvo, slikarstvo, mozaik, škole, književnost, kazalište, filozofija, glazba, astronomija, matematika i geometrija) i kolonizacija.
- e) **Prostor Hrvatske:** nastanak grčkih i rimskih gradova na prostoru današnje Hrvatske, razmjena radnih iskustava i alata iz različitih područja djelatnosti (zemljoradnja, stočarstvo, vinogradarstvo, metalurgija, brodogradnja, graditeljstvo, klesarstvo), društveno raslojavanje te širenje grčke i rimske kulture na prostoru današnje Hrvatske.
- f) **Najznačajniji tehnološki izumi:** irigacijski sustavi, brodovi, bojna kola, željezno oružje, obrtničke radionice koje proizvode za veliko tržište, gradnja cesta, lukovi, svodovi, kupole, vodovod, terme, amfiteatar, metalni novac i robno-novčano gospodarstvo, rudnici, umjetnički obrti, brodovi – liburnska lađa.
- g) **Religija – osnovni pojmovi:** podjela religije na politeizam, henoteizam, monoteizam, mit i mitologija, brahmanizam, budizam, džainizam, zoroastrizam, judaizam, konfucijevo vjersko učenje (kult predaka), taoizam, kršćanstvo, progona kršćana, kršćanske općine i kršćanska crkva.

2.4. Sposobnost povijesnog mišljenja (standard 2 za sve tri programske razine složenosti)

Standard ili kriterij 2 uključuje razvijanje pet vještina, a svaka od njih ima indikatore (pokazatelje) postignuća, i to:

1. Vještina kronološkog mišljenja

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Izračunati* vrijeme u milijunima, tisućljećima, stoljećima, desetljećima od čvrstih točaka u sistemu kalendara: pr. Krista (pr. Kr.) i poslije Krista (AD) i usporediti s čvrstim točkama drugih sustava kalendara poput rimskog (753. g. pr. Kr.), muslimanskog (622. g.) ili nekog drugog.
2. *Izraditi* višeslojne usporedbene tablice na temelju raspoloživih podataka.
3. *Odrediti* vremenski slijed povijesnih događaja u široko definiranim povijesnim erama, iz nacionalne povijesti, povijesti Europe i svijeta.
4. *Interpretirati* podatke predočene u vremenskim lentama tako da se odredi kada su se prijelomni događaji zbivali i što se u isto vrijeme događalo na drugim mjestima.
5. *Objasniti* povijesni kontinuitet i promjenu na primjerima povijesnog razvoja i trajanja određenog povijesnog procesa u široko definiranom povijesnom razdoblju.
6. *Usporediti* alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Identificirati* glavno pitanje povijesne priče koja se odnosi na svrhu, perspektivu ili stajalište iz kojega je izvedena.
2. *Prikazati* povijesne perspektive u literarnim i povijesnim pričama uzevši u obzir živote pojedinaца, njihove vrednote i poglede unutar povijesnog konteksta (u vremenu i prostoru u kojem su živjeli, a ne iz današnje perspektive).
3. *Interpretirati* pročitane podatke na povijesnim i geografskim zemljovidima uključujući specifične karakteristike prostora i vremena koje su utjecale na tijek događaja ondje gdje i kada su se dogodili.
4. *Interpretirati* uočene zemljopisne simbole, zemljopisna mjerila i indikatore smjerova kako bi se određeni povijesni događaji interpretirali na temelju geografskih svojstva i ambijenta u kojim su se dogodili.
5. *Interpretirati* uočene vizualne i bročane podatke predstavljene u statističkim tablicama, histogramima, dijagramima i lentama vremena.
6. *Interpretirati* uočene vizualne podatke predstavljene na povijesnim fotografijama, slikama i crtežima.

3. Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Utvrđiti* primarne i sekundarne izvore koje je koristio autor i formulirati analitička pitanja s kojima se ispituje vjerodostojnost podataka i utvrđuju svrha i stajališta s kojih je priča napisana u dokumentima i povijesnim pričama.
2. *Analizirati* povijesne priče kako bi se utvrdile činjenice koje je autor pružio i *vrednovati* vjerodostojnost generalizacije ili interpretacije koju je autor predočio na temelju dokaza koje je skupio.
3. *Analizirati i konstruirati* uzročno-posljedičnu analizu uzevši u obzir dva ili više faktora koji su pridonijeli povijesnom događaju.
4. *Prepoznati* povijesne zaključke koji su podložni promjeni na temelju novootkrivenih izvora i novih interpretacija.
5. *Ocijeniti* važnost pojedinca u povijesti i njegovih individualnih izbora i akcija.

6. *Kritički vrednovati* predočene dokaze koji se temelje na primarnim i sekundarnim izvorima i uočiti opasnost uspostavljanja analogije, ne uzimajući u obzir različite uvjete određenog vremena i prostora.

4. Vještina povijesnog istraživanja

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Utvrđiti* ključna pitanja o određenim povijesnim dokumentima:
 - a) tko ih je načinio, kada, kako i zašto;
 - b) što nam dokument govori o osobama koje su ga sastavile;
 - c) što trebamo još pronaći kako bi mogli „ispričali priču“ o dokumentu, ljudima i događajima koji su s njim povezani.
 - d) događajima koji su s njim povezani.
2. *Pronaći* određene povijesne podatke koristeći se različitim primarnim i sekundarnim izvorima (materijalni ostaci, slike, fotografije, filmovi, dokumenti, časopisi i knjige).
3. *Načiniti* izvještaj o povijesnom kontekstu na temelju podataka iz povijesnih izvora (materijalnih, pisanih i slikovnih).
4. *Ispitati* povijesne zaključke kako bismo utvrdili čiji glasovi nedostaju u priči i objasniti razloge njihova izostajanja.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka

U srednjim strukovnim školama učenici trebaju biti sposobni:

1. *Ispitati* probleme s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i to analizom njihovih vrijednosti, interesa, perspektiva i stajališta, zatim *analizirati* učinke njihovih izbora i odluka kao i moguće opcije u tom vremenu i na tom mjestu. Npr. kako su pojedinci i društva poboljšavali svoj život unapređivanjem oruđa, prilagođavanjem okolišu i prilagođavanjem okoliša njihovim potrebama.
2. *Identificirati* vrijednosti i religijska uvjerenja osoba u različitim kulturama i civilizacijama, te procijeniti utjecaj prirode, gospodarstva i načina života te dugoročne i kratkoročne posljedice njihovih vjerovanja.
3. *Razlikovati* odgovarajuće povijesne analogije od neodgovarajućih analogija i to kritičkom prosudbom paralela između današnje situacije i one u prošlosti.
4. *Utvrđiti* doprinos pojedinih naroda razvoju drugih kultura i civilizacija, zatim analizirati putove i granice širenja i međusobnog utjecaja pojedinih dostignuća te njihove posljedice na život čovjeka.

2.5. Primjeri provjere i vrednovanja za sve tri programske razine složenosti

Učenik će biti sposoban:

1. *Prikazati* (crtežom ili pismenim uratkom) život i običaje jedne ilirske kulturne grupe neposredno prije rimskih osvajanja. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
2. *Načiniti* tekstualni prikaz tijeka i karaktera ilirske talasokracije prema dobivenom predlošku. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
3. *Izraditi* prikaz rasporeda i vremena nastanka grčkih kolonija na istočnoj obali Jadrana na slijepom zemljovidu. [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženje u prostoru*]
4. *Kreirati* kartu rimskih provincija i gradova na prostoru današnje Hrvatske. [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženje u prostoru*]
5. *Ucrtati* na povijesnom zemljovidu pravce i središta širenja kršćanstva na prostoru današnje Hrvatske u rimsko doba. [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženje u prostoru*]
6. *Ustanoviti* zajedničke odrednice i razlike triju velikih religija i svjetonazora koji su obilježili stari svijet služeći se priloženim tekstom. [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa*]
7. *Razlučiti* elemente kršćanstva i rimskoga prava kao osnove budućeg europskog nasljeđa služeći se priloženim tekstom. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]

8. *Utvrđiti* dostignuća i učinke demokratskih institucija u atenskom polisu služeći se priloženim grafičkim prikazom. [Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka]
9. *Načiniti* usporedbenu tablicu postignuća helenske i helenističke kulture služeći se udžbenikom. [Vještina analize povijesnih događaja i procesa]
10. *Izraditi* kartu s opisom političkih sistema u državama staroga svijeta i objasniti njihov razvoj na temelju vlastitog istraživanja. [Vještina povijesnog istraživanja]
11. *Istražiti* Hamurabijev zakonik i razloge njegova donošenja. [Vještina povijesnog istraživanja]
12. *Utvrđiti* sličnosti feničkog, grčkog alfabeta i latinice odgovarajući na sljedeća tri pitanja: a) Kako objašnjavaš sličnosti; b) Kojim dokazima podupireš svoju tvrdnju?; c) Zašto je ljudima bilo lakše naučiti alfabetni sistem pisanja umjesto klinastog pisma ili egipatskih hijeroglifa? [Vještina analize povijesnih događaja i procesa]
13. *Analizirati* Isusov govor na gori i načiniti sažetak njegovih etičkih poruka. [Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka]
14. *Istražiti* kako se indijski vladar Ašoka odnosio prema budizmu i to usporedi s učincima potpore kršćanstvu rimskih careva u kasnom carstvu, te odgovori na pitanje: Da li bi se te religije širile tako brzo bez državne potpore? [Vještina povijesnog istraživanja]

2.6. Literatura

- Bojanovski, Ivo, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Akademija znanosti i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1988.
- Braudel, Fernand, *Civilizacije kroz povijest*, Globus, Zagreb, 1990.
- Cambi, Nenad, urednik, *Antička Salona*, Književni krug, Split, 1991.
- Cravetto, Enrico (urednik), *Povijest – knjige II–IV (Egipat i Antička grčka, Helenizam i Rimaska Republika, Rimsko Carstvo)*, Europa press holding, Zagreb, 2007.
- Crisp, Petar, *Otkrivamo antičku Grčku*, Profil, Zagreb, 2004.
- Diamond, Jared, *Sva naša oružja, zarazne bolesti, čelik i puške*, Algoritam, Zagreb, 2007.
- Du Ry J. Carel, *Narodi drevnog Istoka – Umjetnost u slici*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1980.
- Grupa autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, knjige III–VI, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.
- Grupa autora, *Ilustrirana povijest svijeta*, knjige III–V (*Stari Egipat i antička Grčka, Rimsko Carstvo, Civilizacije Azije*), Liber Novus, Zagreb, 2010.
- Grupa autora, *Povijest svijeta*, Naprijed, 1990.
- Hafner, German, *Atena i Rim – Umjetnost u slici*, Otokar Keršovani, Rijeka 1970.
- Kale, Eduard, *Uvod u znanost o kulturi*, Pan liber, Osijek – Zagreb – Split, 2003.
- Kojić, Branko, Barbalić, Radojica, *Ilustrirana povijest jadranskog pomorstva*, Stvarnost, Zagreb, 1975.
- Musić, August, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, Ex libris, Zagreb, 2002.
- Pintarević, Danica, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, JAZU, Osijek, 1978.
- Stipčević Aleksandar, *Iliri – povijest, život, kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Suić, Mate, *Antički grad na Jadranu*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
- Višić, Marko, *Zakonici drevne Mezopotamije*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.
- Višić, Marko, *Egipatska knjiga mrtvih*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.
- Zamarovsky, Vojtech, *Junaci antičkih mitova, leksikon grčke i rimske mitologije*, ArTresor, Zagreb, 2004.

3. Treća jedinica ishoda učenja: srednjovjekovne civilizacije (od 300. do 1350. godine)

U razdoblju od 4. do 7. stoljeća gotovo cijelo područje Euroazije i Sjeverne Afrike proživjelo je nekoliko velikih poremećaja – euroazijski stepski narodi u iznenadnom su prodoru ušli u povijesni život razvijenih europskih kultura. Trajno se naselili na područja Zapadnog Rimskog Carstva i tijekom narednih stoljeća ušli u novo razdoblje snažnije razmjene, miješanja i kulturalne kreativnosti. Tijekom vremena odbacili su poganska vjerovanja i primili kršćanstvo, oblikovali novu svijest, formirali nova kulturna žarišta i nova središta političke moći. U Europi se tako postavljaju temelji nove civilizacije.

Od sedmog stoljeća na povijesnu pozornicu stupaju Arapi koji nadahnuti novom, Muhamedovom vjerom, postaju najveća sila ovoga razdoblja. Od Indije do južne Francuske proteže se vlast kalifa, a islam kao nova svjetska religija i nova civilizacijska tradicija širi se na golemo područje od Indije, preko Sjeverne Afrike do južne Francuske. Golemo Arapsko carstvo dinastije Abasida postaje od 8. do 10. stoljeća glavni posrednik u razmjeni dobara, ideja i tehnologije preko cijele hemisfere. Na azijskom kontinentu u ovom razdoblju širile su se i učvršćivale, uz islam, još dvije velike religije – hinduizam i budizam. Gdje god su se spomenute religije pojavljivale donosile su sa sobom različite kulturalne tradicije, estetske ideje i načine organiziranja ljudskog djelovanja. Svaka od njih okupljala je ljude svih klasa i različitih jezika u zajedničko obožavanje i moralno jedinstvo.

Unatoč različitim religijskim i kulturalnim tradicijama Europa, Sjeverna Afrika i Azija razvile su od 1000. do 1300. godine jedinstveno područje međusobne komunikacije koje se protezalo od Mediterana do kineskih mora. Narodi su postali povezaniji negoli ikada prije u povijesti. Kina je u to doba proživljavala eksploziju tehničkih inovacija, komercijalizaciju i urbanizaciju, javljajući se kao najjača ekonomika svijeta. Izvozila je svilu i porculan u druge zemlje, a uvozila velike količine začina iz Indije i jugoistočne Azije što je utjecalo na proizvodnju i trgovinu u cijeloj hemisferi. Trgovci su putovali kopnom i morem. Karavani su prelazili unutrašnje azijske stepe i pustinju Saharu. Jedrenjaci su prelazili velika morska prostranstva istočne hemisfere kojom se prostirao cijeli lanac mora – Kinesko more, Indijski ocean, Perzijski zaljev, Crveno more, Crno more, Mediteran i Baltik, a koji su oblikovali zajedničku povezanu mrežu pomorske trgovine. Najspektakularniji događaj ovog kasnog razdoblja svakako je nastajanje mongolskih država u prostoru između Žutog mora i Volge. Mongoli su pod vlašću Džingis-kana u 13. stoljeću stvorili jedno od najvećih kopnenih carstava koje je svijet ikad vidio. Djelujući od Poljske do Koreje, od Sibira do Indonezije mongolski gospodari rata utjecali su na različite načine na živote gotovo svih stanovnika Europe i Azije. Za razliku od Europe, mongolski osvajački val teško je pogodio islamski Istok: poharana je Srednja Azija sa svojom bujnom kulturom: Bagdad kao duhovno središte kalifata bio je gotovo potpuno uništen, a bila su uništena i druga glasovita znanstvena središta Srednje Azije. Uslijed tih pustošenja istok islamskoga svijeta gubi u toku 13. stoljeća svoj vodeći položaj.

U zapadnoj i srednjoj Europi u 13. stoljeću su se formirala moćna carstva kao nova središta kršćanske civilizacije, u kojoj se razvijala poljoprivredna proizvodnja, rastao broj stanovnika, napredovala trgovina i jačala njihova vojna moć. Kako su se pojačavali trgovina i transport, tako su se povećavali susreti i kulturna razmjena između triju kontinenata donoseći lokalnim društvima nove mogućnosti, ali i opasnosti. Naime, objedinjavanje Euroazije imalo je i jednu zastrašujuću posljedicu u 14. stoljeću – kugu. Ona je zahvatila ne samo Europu već i islamski svijet, a vjerojatno i Kinu.

Struktura hrvatskog srednjovjekovlja izuzetno je složena, a njezino prikazivanje u obliku sinteze u ovom povijesnom razdoblju od gotovo tisuću godina vrlo je zahtjevno. Vladari i feudalni dinasti, bitke i ratovi, te politički lomovi učenicima su već poznati iz prvog ciklusa učenja (tri godine učenja nacionalne povijesti u osnovnoj školi). U drugom ciklusu učenja u srednjoj školi, stoga će se izložiti i objasniti učenicima temeljni procesi rasta i zastoja, širenja i stezanja, dakle odredit će se prostor i oslikati društvo u hrvatskom srednjovjekovlju, tumačiti svijet njegovih ideja, te

odrediti oblici intelektualnog i umjetničkog stvaralaštva. Naime, nakon 800. godine počinju se ocrtavati prvi obrisi dugog procesa oblikovanja hrvatskog društvenog prostora koji se proteže sve do kraja 11. stoljeća. Geopolitičke, etničke i društvene pretpostavke hrvatske povijesti od 11. stoljeća mogu se poduprijeti mnoštvom povijesnih vrela, za razliku od stoljeća prije 800. Od druge polovice 11. stoljeća hrvatski prostor zahvaćaju prvi valovi onih procesa što su jedno stoljeće ranije počeli preobražavati europski prostor. Društvo se počelo naglo preobražavati i prelaziti u razdoblje društvenog sazrijevanja i rasta na svim društvenim područjima i na čitavom prostoru njezine povijesti. Na njezinom jadranskom prostoru šire se komunalna društva, a i Slavonija stvara mrežu gradskih naselja. Na kontinentalnom prostoru pojavljuju se prve plemićke obitelji, povećava se broj stanovništva, stvaraju se nova zemljišna vlastelinstva i širi se mreža seoskih naselja. U brdskom središtu, između Slavonije i jadranske obale, razvija se specifično društvo srednjovjekovne Bosne. Zrelost društvenih struktura vrhunac je dostiglo u 14. stoljeću.

Tijek proučavanja

1. U ovih gotovo deset stoljeća budizam, kršćanstvo, hinduizam i islam raširili su se daleko izvan zemalja svog podrijetla. Ove religije učvrstale su se u područjima gdje i danas oblikuju vjeru milijuna ljudi.
2. U ovom razdoblju oblikovanje carstava i kraljevstava u svijetu dramatično se promijenilo. Zašto su velika carstva propala, a druga se naglo razvila da zauzmu njihovo mjesto trajno je pitanje ne samo ovog razdoblja već i prijašnjih i kasnijih.
3. U ranim stoljećima ovog razdoblja kršćanska Europa bila je marginalna u odnosu na gusta središta Euroazije i Sjeverne Afrike, gusto naseljena i sa snažno razvijenom proizvodnjom i gradskim životom. Učenici bi morali razumjeti ovu perspektivu, ali istodobno istražiti i one promjene koje će omogućiti uzlet novih civilizacija u Europi poslije 1000. godine.
4. Civilizacije koje su cvjetale u ovom razdoblju – kineska, japanska, indijska, islamska, europska, zapadnoafrička i druge – stvorile su nasljeđe kulturnih i društvenih postignuća od trajne važnosti sve do danas. Da bi učenici razumjeli kako kulturalne tradicije utječu na društvene promjene i međunarodne odnose, valja napose proučavati povijesni kontekst u kojima su se pojedine tradicije oblikovale.
5. Suvremeni svijet sa svom svojom jedinstvenom složenosti nije nastao iznenada u proteklih pet stotina godina nego ima svoje korijenje razvoja u razdoblju od oko 1000. do 1500. godine, a korijeni se odnose na razvijanje međunarodne trgovine na velikim udaljenostima, kao i na oblikovanje ekonomskih i društvenih institucijama u svezi s tim.
6. Da bi učenici razumjeli povijest Europe i hrvatsko srednjovjekovlje, treba proučavati različite institucije ideje i stilove koji su se oblikovali u zapadnom kršćanstvu te njihovu ekspanziju i inovacije.
7. Hrvatsko srednjovjekovlje treba proučavati u jasnoj društvenoj dinamici i povezanošću s europskim povijesnim procesima, od razdoblja početnog oblikovanja i društvene osnovice srednjovjekovlja do razdoblja njegova sazrijevanja i rasta.

3.1. Prva programska razina složenosti (minimalna)

Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

Nastavne cjeline (moduli)

Inačica B i jedna godina učenja

1. Raznorodnosti i spajanja

- a) Preobrazba Europe u srednjem vijeku
- b) Dolazak Hrvata na Jadran i narodnosno stvaranje
- c) Stoljeća sazrijevanja – organizacija države i društva

2. Utjecaji, komunikacije, središta

- Jadranski i kontinentalni prostor – različita društvena i gospodarska područja
- Crkva i procvat kulture
- „Rubna područja“ hrvatskog srednjovjekovlja
- Svakodnevni život – prostor grada na istočnoj obali Jadrana

Inačica C

1. Raznorodnosti i spajanja

- Preobrazba Europe u srednjem vijeku
- Dolazak Hrvata na Jadran i narodnosno stvaranje
- Stoljeća sazrijevanja – organizacija države i društva

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Srednjovjekovne civilizacije
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti temeljne procese srednjovjekovlja na prostoru Hrvatske, te kako su te različite države, različite kulturne tradicije i povijesna iskustva utjecala na društvene promjene i odnose u Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> Opisati društvene i kulturne promjene u razdoblju srednjega vijeka u Europi i svijetu. Usporediti temeljne procese rasta i zastoja u hrvatskom ranom srednjovjekovlju s procesima u širem okruženju. Izdvojiti promjene u organizaciji države, društva i širenju kršćanstva od 11. do 14. stoljeća. Razlikovati kulturna postignuća Hrvata i kulturna postignuća ostalih europskih naroda u srednjem vijeku. Objasniti svakodnevni život ljudi u gradu i na selu u razdoblju srednjega vijeka u Hrvatskoj.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja - prva godina 2/70 i druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja - prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Srednjovjekovne civilizacije
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti temeljne procese srednjovjekovlja na prostoru Hrvatske, te kako su te različite države, različite kulturne tradicije i povijesna iskustva utjecala na društvene promjene i odnose u Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> Opisati preobrazbu društva i kulture te formiranje novih društvenih slojeva u široko definiranom povijesnom razdoblju. Objasniti proces rađanja i stvaranja prostora i društva hrvatske srednjovjekovne povijesti, a čija je osnovna značajka raznorodnost.

	<ol style="list-style-type: none"> 3. <i>Opisati</i> političke i kulturne utjecaje Franačke, Bizanta i Venecije nastvaranje srednjovjekovne hrvatske države. 4. <i>Razlučiti</i> procese raznorodnosti i spajanja koji obilježavaju hrvatsko srednjovjekovlje prateći politički opseg hrvatske države i hrvatski etnokulturni prostor. 5. <i>Opisati</i> rascjepkanost i uporabu različitih naziva za pojedine hrvatske zemlje te dugotrajan proces kroatizacije gradova na istočnoj obali Jadrana. 6. <i>Objasniti</i> promjene u državno pravnom položaju hrvatskih zemalja od početka 12. stoljeća do Zadarskog mira 1358. godine. 7. <i>Odrediti</i> društvene značajke „rubnih područja“ u razdoblju srednjega vijeka i njihov odnos prema jezgri tj. prema hrvatskom političkom prostoru što ga čine granice kraljevstva. 8. <i>Usporediti</i> društvene zajednice (gradsku i seosku zajednicu) i način života ljudi u njima. 9. <i>Obrazložiti</i> pojavu i korištenje tri pisma na hrvatskom području te ulogu kršćanske crkve u razvoju srednjovjekovne kulture.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Srednjovjekovne civilizacije
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban opisati raznolikost i bogatstvo hrvatske kulture u srednjovjekovnom razdoblju.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Ucrtati</i> na slijepom zemljovidu velika europska srednjovjekovna središta iz koji su se širili kulturni utjecaji prema Hrvatskoj služeći se predloženim tekstom. 2. <i>Objasniti</i> u čemu je značenje rimske i bizantske kulture za razvoj srednjovjekovne kulturne baštine na prostoru današnje Hrvatske i njezinim „rubnim područjima“ služeći se tekstom i slikama. 3. <i>Razlikovati</i> građevine i kiparska djela koja pripadaju romaničkom i gotičkom stilu na temelju predloženih ilustracija. 4. <i>Ucrtati</i> na povijesnom zemljovidu centre predromaničkog, romaničkog i gotičkog graditeljstva, kiparstva i slikarstva služeći se priloženim tekstom. 5. <i>Objasniti</i> tvrdnju da je srednjovjekovna kultura u hrvatskim zemljama imala kršćansko obilježje služeći se slikovnim materijalom. 6. <i>Prikupiti</i> podatke o pismima kojima su pisane srednjovjekovne knjige i kakav je bio sadržaj tih knjiga koristeći internet i tekst udžbenika. 7. <i>Raspraviti</i> doprinos „rubnih područja“ srednjovjekovnoj kulturi služeći se priloženim tekstom.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja: dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za minimalnu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Apsolutizam, ban, bazilika, benediktinci, bula, bratovštine, ceh, Crkva bosanska, crkveni redovi, dinastija, diplomacija, dominikanci, državni staleži, dužd, feud, feudalizacija, feudalna anarhija, franjevci, herceg, hereza, karolinška renesansa, kmetovi, koloni, kolonije trgovaca, leno, misionar, monah, monarhija, musliman, papa, plemićke župe, patriciji, patrijarh, personalna unija, predromanika, pučani, relikvije, republika, sklavinije, stalež, statuti, sveučilišta, templari, tropoljni sustav zemljoradnje, trubaduri, urbari, vazal, vazalni odnosi, viteški redovi, vlastela, Zlatna bula, županije.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 300. do oko 1350. godine
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** Rim, Ancona, Akvileja, Venecija, Firenca, Genova, Cluny, Canossa, Worms, Jeruzalem, Konstantinopol (Carigrad), Pazin, Nin, Zadar, Knin, Šibenik, Biograd, Trogir, Split, Dubrovnik, Sisak i Zagreb.
- c) **Narodi i države:** Rimljani, Grci, Germani, Vandali, Ostrogoti, Vizigoti, Slaveni, Romani, Ugri-Mađari, Franci, Hrvati, Slovenci, Srbi, Crnogorci, Arapi i Mongoli.
- d) **Najznačajniji događaji:** 395. – podjela Rimskog Carstva; 476. – pad Zapadnog Rimskog Carstva; 800. – krunidba Karla Velikog; 812. – mir u Aachenu; 819. – ustanak Ljudevita Posavskog; 843. – Verdunski ugovor i podjela Franačke Države; 852. – Trpimirova darovnica; 879. – Hrvatska postaje nezavisna kneževina; oko 910 do 928. – Tomislav sjedinio Posavsku i Primorsku Hrvatsku; 925. i 928. – Crkveni sabori u Splitu; 962. – Oton I. okrunio se za cara; oko 1100. – Bašćanska ploča; 1054. – raskol kršćanstva; 1060. – Crkveni sabor u Splitu; 1193. – darovnica Bele III krčkom knezu Bartolu; 1094. – osnutak Zagrebačke biskupije; 1097. – pogibija Petra Svačića; 1102. – Koloman prvi Arpadović na hrvatsko-ugarskom prijestolju; 1202. – križari osvajaju Zadar; 1222. – Zlatna bula Andrije II; 1241. – provala Mongola (Tatara); 1273. – Pavao I Šubić, ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne; 1288. – Vinodolski zakonik; 1301. – dolazak Karla Anžuvina na ugarsko-hrvatsko prijestolje; 1358. – Ludovik Anžuvinač sklapa s Venecijom mir u Zadru; 1205–1358. – Dubrovačka Republika pod vrhovništvom Venecije.
- e) **Povijesne osobe:** Višeslav, Trpimir, Domagoj, Branimir, Tomislav, Stjepan Držislav, Petar Krešimir IV, Dmitar Zvonimir, Koloman Arpadović, Bela II. Arpadović, Andrija II. Arpadović, Bela IV. Arpadović, Pavao I. Šubić, Mladen Šubić, Karlo I. Anžuvinač i Ludovik Anžuvinač, Konstantin Veliku, Teodozije, Romul Augustul, Karlo Veliki, bugarski car Simeon, Konstantin Porfirogenet. Papa Grgur VII, Ban Kulin, ban Ninoslav, Stjepan II. Kotromanić, Džingis-kan, Kublaj-kan i Marko Polo.
- f) **Religija – osnovni pojmovi:** Papa, patrijarh, Papinska Država, borba carstva i papinstva, prvi crkveni raskol, reformski program redovnika samostana u Clunyu, Wormski konkordat, benediktinci, dominikanci, franjevci, benediktinci, ivanovci, hereza i heretički pokreti, inkvizicija, bogumili, Crkva bosanska, ikona, ikonoklazam, investitura, koncil, križarski ratovi, crkveni redovi, duhovno-viteški redovi, Njemački Viteški Red, templari, ivanovci, islam, Muhamed, Kuran, hidžra, musliman, suniti i šijiti.

3.2. Druga programska razina složenosti (srednja)

Dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70

Nastavne cjeline (moduli)

1. *Susret i suživot triju svjetova na Sredozemlju*

- Kriza Rimskog Carstva i dezintegracijski procesi
- Bizantsko Carstvo i širenje kršćanstva
- Pojava i uspon islamske civilizacije
- Kulturna i znanstvena razmjena triju svjetova na Sredozemlju

2. *Oporavak Zapada*

- Nova carstva, kraljevstva i komune
- Gospodarski i kulturni oporavak
- Kršćanstvo i društvo
- Prvi svjetski sustav trgovine (1250–1350)

3. *Slavenski svijet u Europi*

- Konsolidacija slavenskih naroda nakon seobe
- Slavenski svijet na razmeđu Istoka i Zapada
- Mongoli i njihov utjecaj na slavenski svijet

4. *Hrvatska između sredozemnog i srednjoeuropskog svijeta*

- Istočna obala Jadrana u vrijeme seoba: etnogeneza i identiteti
- Pokrštavanje, organizacija države i razvoj društva
- Kulturni i gospodarski utjecaji: komune na Jadranu i gradovi u unutrašnjosti
- „Rubna područja“ hrvatskog srednjovjekovlja

Ishodi učenja

1. *Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini*

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Srednjovjekovne civilizacije
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban analizirati pojavu i razvoj civilizacija, novih država i kultura na tri kontinenta te kako su te nove države i različite kulturne tradicije i povijesna iskustva utjecala na društvene promjene i odnose.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> <i>Raščlaniti</i> krizu Rimskog Carstva i dezintegracijske procese od 4. do 10. stoljeća. <i>Objasniti</i> političke, društvene i kulturne promjene u Europi između 500. i 1000. godine. <i>Ustanoviti</i> početak, tijek i posljedice razvoja islamske civilizacije na tri kontinenta. <i>Razmotriti</i> konsolidaciju Bizantskog carstva i širenje kršćanstva na prostor jugoistočne Europe. <i>Istražiti</i> temeljne procese rasta i zastoja u ranom srednjovjekovlju na prostoru Hrvatske. <i>Ispitati</i> promjene u organizaciji države, društva i širenju kršćanstva od 11. do 14. stoljeća. <i>Identificirati</i> jačanje međuregionalne trgovine i kulturne razmjene između triju kontinenata.

	<p>8. <i>Protumačiti</i> pojavu i rast Mongolskog Carstva i njegov utjecaj na europske narode i Hrvatsku.</p> <p>9. <i>Izložiti</i> sazrijevanje i rast društava i kulture u Hrvatskoj i susjednim područjima do 14. stoljeća.</p>
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Srednjovjekovne civilizacije
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban analizirati pojavu i razvoj civilizacija, novih država i kultura na tri kontinenta te kako su te nove države i različite kulturne tradicije i povijesna iskustva utjecala na društvene promjene i odnose.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> <i>Identificirati</i> višestruke uzroke teške gospodarske, društvene i političke krize i dezintegracijske procese u Rimskom Carstvu u 3. i 4. stoljeću. <i>Opisati</i> migracije u Aziji, Europi i Sjevernoj Africi (veliku seobu naroda) u razdoblju od 4. do 10. stoljeća. Protumačiti gospodarski i kulturni oporavak Europe u razdoblju od oko 1000. godine do sredine 14. stoljeća. <i>Identificirati</i> nove društvene odnose, državnu organizaciju i kulturno stvaralaštvo u Europi, Sjevernoj Africi i Bizantskom Carstvu do sredine 14. stoljeća. <i>Istražiti</i> kulturnu i znanstvenu razmjenu između tri kulturna kruga na Sredozemlju do sredine 14. stoljeća. <i>Objasniti</i> ulogu crkve i vjere u srednjovjekovnom društvu i njezin utjecaj na školstvo i razvoj kulture. <i>Analizirati</i> prvi svjetski sustav trgovine između Dalekog istoka, Indije, islamskih država, i Europe. <i>Opisati</i> konsolidaciju slavenskih naroda u Europi nakon velike seobe naroda. <i>Raspraviti</i> položaj slavenskih naroda između Istoka i Zapada. <i>Komentirati</i> uspon Mongolskog carstva i njegove posljedice za euroazijske narode od 1200. do 1350. godine. <i>Objasniti</i> proces rađanja i stvaranja prostora i društva hrvatske srednjovjekovne povijesti, a čija je osnovna značajka raznorodnost. <i>Razlučiti</i> procese raznorodnosti i spajanja koji obilježavaju hrvatsko srednjovjekovlje prateći politički opseg hrvatske države i hrvatski etnokulturni prostor. <i>Opisati</i> rascjepkanost i uporabu različitih naziva za pojedine hrvatske zemlje te dugotrajan proces kroatizacije gradova na istočnoj obali Jadrana. <i>Objasniti</i> promjene u državno pravnom položaju hrvatskih zemalja od početka 12. stoljeća do Zadarskog mira 1358. godine. <i>Odrediti</i> društvene značajke „rubnih područja“ u razdoblju srednjega vijeka i njihov odnos prema jezgri tj. prema hrvatskom političkom prostoru što ga čine granice kraljevstva. <i>Usporediti</i> društvene zajednice (gradsku i seosku zajednicu) i način života ljudi u njima. <i>Obrazložiti</i> pojavu i korištenje tri pisma na hrvatskom području te ulogu kršćanske crkve u razvoju srednjovjekovne kulture.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.

1. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Srednjovjekovne civilizacije
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban raščlaniti krizu Rimskog Carstva.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Identificirati</i> višestruke uzroke krize u Rimskom Carstvu na temelju predloženog teksta. 2. <i>Opisati</i> migracije i vojne pohode nomadskih naroda u Rimsko Carstvo, služeći se povijesnim zemljovidom. 3. <i>Objasniti</i> posljedice gospodarske i političke krize te migracija na preživljavanje istočnog dijela Rimskog Carstva, služeći se predloženim tekstom. 4. <i>Kreirati</i> vremensku lentu s oznakama glavnih bitaka, događaja i političkih promjena koje su se dogodile od 300. do 700. godine služeći se udžbenikom.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.

Temeljna povijesna znanja za drugu, srednju programsku razinu složenosti

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Kolon, kolonat, obrambeni rat, apsolutna vlast, velika seoba naroda, nomadska plemena, ple-menski savez, vandalizam, baština ili alodij, seoske općine ili marke, vazali, vitezovi, feud, feud-dalac, feudalna hijerarhija, kmet, radna renta, naturalna renta, novčana renta, beneficij, cehovi, gilde, Hanza, kodifikacija rimskog prava, kalifat, kalif, vezir, sultan, monarhija, grofovije, marke, kapitulari.

Ban, bazilika, benediktinci, bula, bratovštine, ceh, Crkva bosanska, crkveni redovi, dinastija, di-plomacija, dominikanci, državni staleži, dužd, feud, feudalizacija, feudalna anarhija, franjevci, herceg, hereza, karolinška renesansa, kmetovi, koloni, kolonije trgovaca, leno, misionar, monah, monarhija, musliman, papa, plemićke župe, patriciji, patrijarh, personalna unija, predromanika, pučani, relikvije, republika, sklavinije, stalež, statuti, sveučilišta, templari, tropoljni sustav zem-ljoradnje, trubaduri, urbari, vazal, vazalni odnosi, viteški redovi, vlastela, Zlatna bula, županije.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 300. do oko 1350. godine
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** Rim, Cordoba, Ancona, Akvi-leja, Venecija, Firenca, Genova, Cluny, Canossa, Worms, Jeruzalem, Konstantinopol (Cari-grad), Gant, Brugge, Bruxelles, Bremen, Köln, Lübek, Marseille.
- c) Hrvatska: Pazin, Nin, Zadar, Knin, Šibenik, Biograd, Trogir, Split, Dubrovnik, Sisak i Zagreb.
- d) **Narodi i države:** Rimljani, Germani, Slaveni (Istočni, Zapadni i Južni), Arapi, Huni, Avari, Langobardi, Goti, Normani, Mađari, Rusi, Bugari, Česi, Franci, Hrvati, Kinezi, Mongoli.
- e) **Najznačajniji događaji:** 395. – podjela Rimskog Carstva; 476. – pad Zapadnog Rimskog Car-stva; 711. – Arapi prešli Gibraltar; 732. – Poitiers; 756. – Kordopski Kalifat; 800. – krunidba Karla Velikog; 812. – mir u Aachenu; 843. – Verdunski ugovor i podjela Franačke Države; 955. – Oton I. porazio Mađare kod Augsburga; 962. – Oton I. okrunio se za cara u Rimu; 1066. – bitka kod Hastingsa; 1095. – Clermont; 1054. – prvi raskol u kršćanstvu; 1066. – Englesku osvojio normandijski vojvoda William; 1077. – Canossa; 1215. – Velika povelja sloboda u Engleskoj; 1265. – prvi parlament u Engleskoj; 1154–1259. – stogodišnji rat iz-

među Engleske i Francuske; 1302. – prvi saziv Državnih staleža u Francuskoj; početak 13. stoljeća – Džingis-kan stvara Mongolsko Carstvo; 1237. – Mongoli prodiru u Europu: do 1258. – Mongoli osvajaju Mezopotamiju, Armeniju, Iran, dio Indije i Bagdadski Kalifat; kraj 13. stoljeća – Mongoli osvajaju Kinu.

- f) **Hrvatska:** 818. – ustanak Ljudevita Posavskog; 852. – Trpimirova darovnica; 879. – Hrvatska postaje nezavisna kneževina; oko 910 do 928. – Tomislav sjedinio Posavsku i Primorsku Hrvatsku; 925. i 928. – Crkveni sabori u Splitu; oko 1100. – Bašćanska ploča; 1060. – Crkveni sabor u Splitu; 1193. – darovnica Bele III krčkom knezu Bartolu; 1094. – osnutak Zagrebačke biskupije; 1097. – pogibija Petra Svačića; 1102. – Koloman prvi Arpadović na hrvatsko-ugarskom prijestolju; 1202. – križari osvajaju Zadar; 1222. – Zlatna bula Andrije II; 1241. – provala Mongola (Tatara); Pavao I Šubić postaje ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne; 1288. – Vinodolski zakonik; 1301. – dolazak Karla Anžuvince na ugarsko-hrvatsko prijestolje; 1358. – Ludovik Anžuvinc sklapa s Venecijom mir u Zadru; 1205–1358. – Dubrovačka Republika pod vrhovništvom Venecije.
- g) **Povijesne osobe:** Dioklecijan, Konstantin, Teodozije, Romul Augustul, Atila, Justinijan, Heraklije, Pipin Mali, Karlo Veliki, franački kralj Ludovik, njemački car Oton I, William Osvajač, engleski kralj Ivan, francuski kraljevi: Filip II. August, Luj IX i Filip IV. Lijepi; bugarski car Simeon, Konstantin Porfirogenet. Papa Grgur VII, Ban Kulin, ban Ninoslav, Stjepan II. Kotromanić, Džingis-kan, Kublaj-kan i Marko Polo.
Hrvatski vladari: Višeslav, Trpimir, Domagoj, Branimir, Tomislav, Stjepan Držislav, Petar Krešimir IV, Dmitar Zvonimir, Koloman Arpadović, Bela II. Arpadović, Andrija II. Arpadović, Bela IV. Arpadović, Pavao I. Šubić, Mladen Šubić, Karlo I. Anžuvinc i Ludovik Anžuvinc.
- h) **Religija – osnovni pojmovi:** Papa, patrijarh, Papinska Država, borba carstva i papinstva, prvi crkveni raskol, reformski program redovnika samostana u Clunyu, Wormski konkordat, benediktinci, dominikanci, franjevci, benediktinci, ivanovci, hereza i heretički pokreti, inkvizicija, bogumili, Crkva bosanska, ikona, ikonoklazam, investitura, koncil, križarski ratovi, crkveni redovi, duhovno-viteški redovi, Njemački Viteški Red, templari, ivanovci, islam, Muhamed, Kuran, hidžra, musliman, suniti i šijiti.

3.3. Sposobnost povijesnog mišljenja (standard 2 za prvu i drugu srednju programsku razinu složenosti)

Standard ili kriterij 2 uključuje razvijanje pet vještina, a svaka od njih ima indikatore (pokazatelje) postignuća, i to:

1. Vještina kronološkog mišljenja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Izračunati* vrijeme u milijunima, tisućljećima, stoljećima, desetljećima od čvrstih točaka u sistemu kalendara: pr. Krista (pr. Kr.) i poslije Krista (AD) i usporediti s čvrstim točkama drugih sustava kalendara poput rimskog (753. g. pr. Kr.), muslimanskog (622. g.) ili nekog drugog.
2. *Izraditi* višeslojne usporedbene tablice na temelju raspoloživih podataka.
3. *Odrediti* vremenski slijed povijesnih događaja u široko definiranim povijesnim erama, iz nacionalne povijesti, povijesti Europe i svijeta.
4. *Interpretirati* podatke predočene u vremenskim lentama tako da se odredi kada su se prijelomni događaji zbivali i što se u isto vrijeme događalo na drugim mjestima.
5. *Objasniti* povijesni kontinuitet i promjenu na primjerima povijesnog razvoja i trajanja određenog povijesnog procesa u široko definiranom povijesnom razdoblju.
6. *Usporediti* alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Identificirati* glavno pitanje povijesne priče koja se odnosi na svrhu, perspektivu ili stajalište iz kojega je izvedena.
2. *Prikazati* povijesne perspektive u literarnim i povijesnim pričama uzevši u obzir živote pojedinaca, njihove vrednote i poglede unutar povijesnog konteksta (u vremenu i prostoru u kojem su živjeli, a ne iz današnje perspektive).
3. *Interpretirati* pročitane podatke na povijesnim i geografskim zemljovidima uključujući specifične karakteristike prostora i vremena koje su utjecale na tijek događaja ondje gdje i kada su se dogodili.
4. *Interpretirati* uočene zemljopisne simbole, zemljopisna mjerila i indikatore smjerova kako bi se određeni povijesni događaji interpretirali na temelju geografskih svojstva i ambijenta u kojim su se dogodili.
5. *Interpretirati* uočene vizualne i brojčane podatke predstavljene u statističkim tablicama, histogramima, dijagramima i lentama vremena.
6. *Interpretirati* uočene vizualne podatke predstavljene na povijesnim fotografijama, slikama i crtežima.

3. Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* primarne i sekundarne izvore koje je koristio autor i formulirati analitička pitanja s kojima se ispituje vjerodostojnost podataka i utvrđuju svrha i stajališta s kojih je priča napisana u dokumentima i povijesnim pričama.
2. *Analizirati* povijesne priče kako bi se utvrdile činjenice koje je autor pružio i *vrednovati* vjerodostojnost generalizacije ili interpretacije koju je autor predočio na temelju dokaza koje je skupio.
3. *Analizirati i konstruirati* uzročno-posljedičnu analizu uzevši u obzir dva ili više faktora koji su pridonijeli povijesnom događaju.
4. *Prepoznati* povijesne zaključke koji su podložni promjeni na temelju novootkrivenih izvora i novih interpretacija.
5. *Ocijeniti* važnost pojedinca u povijesti i njegovih individualnih izbora i akcija.
6. *Kritički vrednovati* predočene dokaze koji se temelje na primarnim i sekundarnim izvorima i uočiti opasnost uspostavljanja analogije, ne uzimajući u obzir različite uvjete određenog vremena i prostora.

4. Vještina povijesnog istraživanja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* ključna pitanja o određenim povijesnim dokumentima: tko ih je načinio, kada, kako i zašto; što nam dokument govori o osobama koje su ga sastavile; što trebamo još pronaći kako bi mogli „ispričali priču“ o dokumentu, ljudima i događajima koji su s njim povezani.
2. *Pronaći* određene povijesne podatke koristeći se različitim primarnim i sekundarnim izvorima (materijalni ostaci, slike, fotografije, filmovi, dokumenti, časopisi i knjige).
3. *Načiniti* izvještaj o povijesnom kontekstu na temelju podataka iz povijesnih izvora (materijalnih, pisanih i slikovnih).
4. *Ispitati* povijesne zaključke kako bismo utvrdili čiji glasovi nedostaju u priči i objasniti razloge njihova izostajanja.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Ispitati* probleme s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i to analizom njihovih vrijednosti, interesa, perspektiva i stajališta, zatim *analizirati* učinke njihovih izbora i odluka kao i moguće opcije u tom vremenu i na tom mjestu. Npr. kako su pojedinci i društva poboljša-

vala svoj život unapređivanjem oruđa, prilagođavanjem okolišu i prilagođavanjem okoliša njihovim potrebama.

2. *Identificirati* vrijednosti i religijska uvjerenja osoba u različitim kulturama i civilizacijama, te procijeniti utjecaj prirode, gospodarstva i načina života, te dugoročne i kratkoročne posljedice njihovih vjerovanja.
3. *Razlikovati* odgovarajuće povijesne analogije od neodgovarajućih analogija i to kritičkom prosudbom paralela između današnje situacije i one u prošlosti.
4. *Utvrđiti* doprinos pojedinih naroda razvoju drugih kultura i civilizacija, zatim analizirati putove i granice širenja i međusobnog utjecaja pojedinih dostignuća te njihove posljedice na život čovjeka.

3.4. Primjeri provjere i vrednovanja za minimalnu i srednju programsku razinu složenosti

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Prikazati* (crtežom, na slijepoj karti ili kratkim pismenim uratkom) osnovne događaje iz razdoblja seobe naroda. [*Vještina razumijevanja povijesne priče i snalaženja u prostoru*]
2. *Navesti* ekonomske, društvene i kulturne promjene koje je izazvao prijelaz na feudalizam. [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija*]
3. *Vrednovati* feudalizam kao novi oblik društvenog uređenja komentirajući sljedeća pitanja: a) Što je temelj bogatstva u feudalizmu?; b) Koji su se društveni slojevi formirali u feudalizmu?; c) Kakav je položaj pojedinih društvenih slojeva (ekonomski, kulturni, pravni)? [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija*]
4. *Kreirati* (na slijepom zemljovidu ili lenti vremena) prikaz doseljenja Hrvata [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženja u prostoru*]
5. *Imenovati* (koristeći se povijesnim i geografskim zemljovidom) središta moći u razdoblju preobrazbe Europe u srednjem vijeku. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
6. *Načiniti* pregled smjena dinastija na hrvatskom prijestolju u razdoblju razvijenoga srednjega vijeka. [*Vještina kronološkog mišljenja*]
7. *Načiniti* tablicu vremenskog slijeda, prostora i karakteristika civilizacija na području Sredozemlja u razdoblju srednjega vijeka [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženja u prostoru*]
8. *Izraditi* kartu graditeljskih, umjetničkih i znanstvenih dostignuća Hrvata na vrhuncu srednjovjekovlja [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]
9. *Konstruirati* usporedbenu tablicu hrvatskih i europskih građevina i njihova utjecaja na politički, društveni i kulturni život ljudi. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]
10. *Izdvojiti* glavne procese u gospodarstvu koji su se zbili na Sredozemlju i Jadranu nakon geografskih otkrića [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija*]
11. *Izraditi* prikaz dobara (biljke, životinje, bolesti i sl.) razmijenjenih nakon velikih geografskih otkrića. [*Vještina povijesnog istraživanja*]
12. *Prikazati* (crtežom ili kratkim pismenim uratkom) svakodnevni život u Rimu u vrijeme krize i dezintegracije. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
13. *Navesti* gospodarske, političke i društvene promjene koje su dovele do dezintegracije Rimskog Carstva. [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa i njihova interpretacija*]
14. *Vrednovati* pojavu i uspon islamske civilizacije komentirajući sljedeća pitanja: a) Što je potaklo uspon islamske civilizacije? b) Koje su dodirne točke islama i kršćanstva? c) Koju je ulogu islamska civilizacija imala za daljnji razvitak Europe? [*Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija*]
15. *Kreirati* (na slijepom zemljovidu ili lenti vremena) prikaz pokušaja Bizanta da obnovi Rimsko Carstvo. [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženja u prostoru*]
16. *Imenovati* (koristeći se povijesnim i geografskim zemljovidom) najznačajnija središta kulturnog i gospodarskog razvitka Europe u srednjem vijeku. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]

17. *Načiniti pregled podrijetla, prostora i obilježja slavenskog svijeta u srednjem vijeku.* [Vještina razumijevanja povijesne priče]
18. *Načiniti tablicu vremenskog slijeda, prostora i karakteristika mongolskog osvajanja.* [Vještina kronološkog mišljenja i snalaženja u prostoru]
19. *Izraditi kartu graditeljskih, umjetničkih i znanstvenih dostignuća Hrvata u srednjem vijeku.* [Vještina povijesnog istraživanja]
20. *Obrazložiti politički, gospodarski i kulturni položaj „rubnih područja“ hrvatskog srednjovjekovlja.* [Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija]
21. *Izraditi prikaz promjena u svakodnevnom životu ljudi u ranom i kasnom srednjem vijeku na određenoj lokaciji.* [Vještina povijesnog istraživanja]

Napomena:

Treća jedinica ishoda učenja nema treću maksimalnu programsku razinu. Dakle, nijedan kurikulum povijesti za srednje strukovne srednje škole nema treću jedinicu ishoda učenja na maksimalnoj razini, već se ona nalazi isključivo u kurikulumima za gimnazije.

3.5. Literatura

- Bowker, John, *Religije svijeta*, Znanje, Zagreb, 1998.
- Braudel, Fernand, *Civilizacije kroz povijest*, Globus, Zagreb, 1990.
- Budak, Neven, Raukar, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjega vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Brandt, Miroslav, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
- Cravetto, Enrico (urednik), *Povijest – knjige V–VII (Kasno Rimsko Carstvo, i rani srednji vijek, Rani i razvijeni srednji vijek, Razvijeni srednji vijek)*, Europa press holding, Zagreb, 2007.
- Čoralić, Lovorka, *Venecija kraljica mora s lagunarnih sprudova – povijest Mletačke Republike*, Meridijani, Samobor, 2004.
- Gattin, Nenad, Pejaković, Mladen, *Starohrvatska sakralna arhitektura*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.
- Goldstein, Ivo, Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi liber, Zagreb, 2006.
- Gračanin Hrvoje, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju*, Plejada, Zagreb, 2011.
- Grupa autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, knjige VI–X, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.
- Grupa autora, *Ilustrirana povijest svijeta*, knjige VII–IX, (*Rani srednji vijek, Izvan urope, Kasna srednjovjekovna Europa*), Liber Novus, Zagreb, 2010.
- Grupa autora, *Povijest svijeta*, Naprijed, 1990.
- Horvat, Zorislav, *Građevne strukture srednjovjekovnih utvrđenih gradova*, FF Zagreb, 2009.
- Kale, Eduard, *Uvod u znanost o kulturi*, Pan liber, Osijek – Zagreb – Split, 2003.
- Kontler, László, *Povijest Mađarske, tisuću godina u srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2007.
- Kruhek, Milan, urednik, *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102–1918*, ITG, Zagreb, 2004.
- Le Goff, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Golden marketing, Zagreb 1998.
- Le Goff, Jacques, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
- Lopez, Roberto, *Rađanje Europe*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- Pirenne, Henri, *Karlo Veliki i Muhamed*, Izvori, Zagreb, 2006.
- Raukar, Tomislav *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
- Šanjek, Franjo, urednik, *Fenomen „krstjani“ u srednjovjekovnoj Bosni*, Institut za istoriju i Hrvatski institut za povijest, Sarajevo – Zagreb, 2005.

4. Četvrta jedinica ishoda učenja: temelji modernoga svijeta (od 1350. do 1750. godine)

U ovome razdoblju u svjetskim razmjerima, a osobito što se tiče zapadne hemisfere, položeni su temelji svemu onome po čemu su devetnaesto i dvadeseto stoljeće dobili svoju određenu i nama poznatu fizionomiju. Na temeljima srednjovjekovnih struktura koje su nastale nakon velike seobe naroda, formiraju se u ovom razdoblju nove strukture i političke tvorevine, koje svojim granicama zahvaćaju manje više iste etničke elemente. U ovom razdoblju u Europi nastaju prve moderne nacije i nacionalne države. Ti procesi daju povijesnom zbivanju posve drugačiju dinamiku. Međutim, nisu samo nacionalne monarhije koje su stupile na svjetsku povijesnu pozornicu bile prekretnica. Moć plemstva gotovo u cijeloj Europi, izuzev u istočnoj, bila je u opadanju, dok je utjecaj građanstva jačao kako u gospodarstvu tako i u politici i kulturi – ono je postalo vodeća snaga novog shvaćanja života, odnosno stvaranja modernog svijeta. Dakle, novi društveno-duhovni procesi toga razdoblja (humanizam, renesansa i reformacija) urezali svoje bitne crte u izgled civilizacije kojoj smo mi svjedoci, a po kojima se ona razlikuje od svih drugih dosadašnjih civilizacija.

U ovom povijesnom razdoblju tradicionalno jedinstvo srednjovjekovne crkve se lomi, teologija se odvaja od filozofije, nastaje opreka između znanja i vjere, rađaju se sumnje u doslovno tumačenje Sv. Pisma. Rađa se humanistička filozofija u koju polako prodire znanstvena metoda. Polazu se temelji današnjim prirodnim znanostima. Humanisti ističu čovjekovo dostojanstvo nasuprot dotadašnjoj vjerničkoj poniznosti. Javljaju se teoretičari koji društvena kretanja i političke borbe popraćuju razmišljanjima o suverenosti naroda, ograničavanju apsolutne vlasti vladara te ideji narodnog predstavnništva.

U pojedinih europskih naroda u tom se razdoblju također već formiraju nacionalni jezici i oni postaju snažna poluga u procesu nastajanja političkih, kulturnih i znanstvenih centara u kojima će izbiti sukobi s univerzalnom vlašću rimskih papa i njihovom politikom. Latinski jezik prestaje biti jedino sredstvo priopćavanja duhovnih zbivanja. Izum tiska snažno podupire taj proces. Knjiga i znanje postaje pristupačnije i manje imućnima; kultura i znanost se šire.

U času kad crkvena tumačenja nisu više mogla zadovoljiti ojačalo građanstvo i kad se rađao njezin novi pogled na život i svijet, humanisti su počeli drugim očima gledati spomenike antičke umjetnosti koji su se nalazili posvuda. U njima su otkrivali djela puna slobodne misli i živog zanimanja za čovjeka i svijet koji ga okružuje. Europski umjetnici počeli su se ugledati na antičku umjetnost, usvajajući osobito njezino shvaćanje ljepote i njezin izraz. Pod utjecajem antičke umjetnosti ostvaren je preporod talijanske, a zatim sve ostale europske književnosti i umjetnosti (slikarstvo, kiparstvo, arhitektura i dekorativna umijeća). To je doba renesanse. Sloboda savjesti, skeptični i kritički duh, racionalizam, počeci mehanike, dinamike, proučavanja magnetizma i elektriciteta, optike i akustike, kemije, fiziologije i biologije, liječništva i ljekarništva; sve se to rodilo u ovom razdoblju koje nazivamo „temelji modernog svijeta“.

Prekomorska otkrića u 15. i 16. stoljeću nova su prekretnica u povijesti Europe i svijeta, a pripadaju ovom razdoblju. Razvitak brodogradnje, te nove spoznaje u astronomiji i zemljopisu postaju temelji prekomorskih pothvata Europljana. Djela arapskih znanstvenika bitno obogaćuju nautičku znanost. Otkrića su povezala ne samo Europu s Amerikom, već i položila temelje komunikacijske mreže koja je u konačnici povezala sva područja svijeta. Europljani su počeli pokazivati svoju moć i utjecaj u cijelom svijetu, više negoli bilo koji narod prije toga. U Americi su Europljani uspostavili kolonijalni sustav i granice europskih naselja. U njima su bile na snazi europske tradicije zakona, religije, vlasti i kulture. Europljani su u tom razdoblju osvojili relativno malena područja u Aziji i Africi, ali su njihova pomorska i trgovačka poduzeća duboko utjecala na način proizvodnje i međunarodnu trgovinu u tim područjima. Trgovina ljudima između Afrike i Amerike, a kako bi se osigurala besplatna radna snaga za europsku izveznu zemljoradnju, bio je naročito zastrašujući aspekt širenja globalne ekonomije. Europsko uključivanje u cijeli svijet imalo je za posljedicu i njezinu vlastitu unutrašnju transformaciju – političku, društvenu, ekonomsku i intelektualnu. Unutrašnja transformacija uzrokovala je dramatične političke i društvene zaplete i ratove.

Na hrvatskom prostoru procesi koji su u započeli oko 1100. godine zaključuju se prostornom i društvenom integracijom u 14. stoljeću. Međutim, upravo tada kada je društveni razvoj hrvatskih zemalja dosegao vrhunac, pojavljuju se potkraj toga stoljeća, unutar hrvatskog društva, ali i izvana, prvi znakovi zastoja i krize koji će uvesti hrvatske zemlje u razdoblje razgradnje, ratova i razaranja. Zemlje krune sv. Stjepana i hrvatskog kraljevstva koje su po svom društvenom, političkom i kulturnom razvoju već čvrsto zakoračile na europsko kopno u potpunosti će promijeniti svoje lice. U zemlji se pojavio jak otpor plemstva protiv središnje vlasti, a dinastički sukob oko hrvatskog prostora buktio je više od dvadeset godina. Razjedinjena i oslabljena država postala je lak plijen Turcima koji se tijekom 15. i 16. stoljeća nezaustavljivo šire prema srednjoj Europi. U prvoj trećini 16. stoljeća temeljito se promijenio prostorni izgled i geopolitički položaj hrvatskih zemalja. Ugasila se srednjovjekovna ugarsko-hrvatska država, a ostaci hrvatskog prostora ulaze u sastav Habsburške Monarhije, a novo središte moći postaje Beč. Venecija je zaokružila Dalmaciju u neprekinutu upravno-političku cjelinu u čijem su se sastavu našle otočke i kopnene dalmatinske komune. Kotor, Skadar, Ulcinj i Bar početkom 15. stoljeća postaju sastavni dio Mletačke Albanije. Neovisni Dubrovnik i habsburški posjedi na Jadranu od Raše do Baga onemogućili su Veneciji ujedinjavanje cijelog prostora istočne obale Jadrana. Osmanlijska osvajanja i mletačko zaposjedanje Dalmacije zaustavili su gospodarski, politički i kulturni razvoj Hrvatske i uveli je u „produljeno srednjovjekovlje“. Tek je osmanlijsko slabljenje tijekom 17. stoljeća postavilo zahtjev za ponovnim ujedinjavanjem obale i kontinenta. Ratovi protiv Osmanlija koji su započeli 1683. godine, trajali su s prekidima više od 30 godina. Završili su uspostavljanjem nove granice na rijeci Savi, do njezina ušća u Dunav, a na jugoistoku granica se pomakla preko rijeke Cetine do planine Dinare, a zatim se spuštala preko Imotskog i Vrgorca na donju Neretvu kod Metkovića. Ova granica je ostala gotovo nepromijenjena do propasti Habsburške Monarhije 1918. godine.

Tijek proučavanja

1. Suvremeni svijet svojom složenošću nije nastao iznenada, već ima svoje razvojne korijenje u razdoblju od 1300. do 1750. godine, osobito u sazrijevanju prekomorske trgovine i stvaranju ekonomskih i društvenih institucija vezanih uz nju.
2. Da bi se razumjela povijest suvremene Europe i svijeta, te vlastita nacionalna povijest, traži se razumijevanje različitih institucija, ideja i stilova koji su se oblikovali u Europi u vrijeme razdoblja inovacija i ekspanzije.
3. Sve snage koje su načinile svijet „modernim“ u 19. i 20. stoljeću nastale su upravo u ovom razdoblju. Shvaćanje složenosti svjetske međuovisnosti traži znanje o tome kako je naraslo svjetsko gospodarstvo, kao i o načinima na koje je ono proizvelo ogroman materijalni napredak i velike društvene i političke nejednakosti.
4. Stvaranje europskih kolonijalnih carstava do 17. stoljeća dogodilo se unutar vrlo širokog konteksta događaja: tragično opadanje američke indijanske populacije, širenje španjolskog carstva, trgovina afričkim robovima, prekoatlanska trgovina i migracije stanovnika pojedinih europskih država. Povijest kolonijalizma dobiva smisao samo u odnosu na ovu širu pozadinu.
5. Velika carstva u Europi i Aziji: Osmansko i Perzijsko carstvo, Mogulsko carstvo u Indiji i Carstvo Ming u Kini – sva su ta carstva doživjela kulturni procvat paralelno s pojavom humanizma, renesanse i reformacije u Europi. Njihova su postignuća važan dio našeg suvremenoga svjetskog naslijeđa.
6. Zbivanja na hrvatskom prostoru možemo razumjeti samo unutar širokog konteksta europskih i svjetskih događaja: prodora Turaka na jugoistok Europe, nezaustavljive ekspanzije Venecije na istočnu obalu Jadrana, jačanja Habsburgovaca u srednjoj Europi te sukoba Crkve i države i europskih vjerskih ratova.

4.1. Prva programska razina složenosti (minimalna)

Trogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Vrhunac srednjovjekovlja

- a) Prijelomno četrnaesto stoljeće
- b) Prodor Turaka i propast srednjovjekovne države
- c) Sredozemlje i Jadran nakon geografskih otkrića

2. Prema novome vijeku

- d) Hrvatska između Osmanskog Carstva, Habsburške Monarhije i Mletačke Republike
- e) Širenje reformacije i protureformacija
- f) Znanost, filozofija, umjetnost i književnost
- g) Razvoj kulture do kraja 17. stoljeća

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti društvena i politička zbivanja, sazrijevanje različitih institucija, ideja i stilova na prostoru Hrvatske u vrijeme rađanja modernog svijeta u kontekstu europskih i svjetskih zbivanja.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> kako su napredak tehnologije, znanosti i kulture doveli do promjena u Europi, Hrvatskoj i svijetu. 2. <i>Interpretirati</i> uzroke, tijek, karakter i posljedice geografskih otkrića. 3. <i>Identificirati</i> vjersku, političku i društvenu transformaciju Europe od 15. do kraja 17. stoljeća. 4. <i>Odrediti</i> kako su se promjene u Europi u 16. i 17. stoljeću odrazile na prilike u Hrvatskoj. 5. <i>Opisati</i> politička zbivanja na prostoru Hrvatske u kontekstu 6. ekspanzije Venecije, Habsburgovaca i Osmanlija.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja srednja strukovna škola - dvije godine učenja - prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja - 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti društvena i politička zbivanja, sazrijevanje različitih institucija, ideja i stilova na prostoru Hrvatske u vrijeme rađanja modernog svijeta u kontekstu europskih i svjetskih zbivanja.

Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> kako su razvoj manufakture i trgovine te nastanak i jačanje građanstva doveli do promjena u Europi, a kako su se odrazili na razvoj hrvatskih zemalja. 2. <i>Komentirati</i> kako su znanstvena revolucija i novi pogled na svijet i život (humanizam, renesansa, reformacija, barok) uzrokovali oblikovanje nove svijesti i ekonomski, politički i kulturni preokret u dalmatinskim gradovima. 3. <i>Usporediti</i> kako su se geografska otkrića odrazila na razvoj gradova uz Atlantski ocean, a kako na gradove u Sredozemlju i Jadranu. 4. <i>Razlučiti</i> uzroke gospodarskog nazadovanja Dubrovnika od nazadovanja drugih hrvatskih gradova na jadranskoj obali. 5. <i>Opisati</i> prodor Turaka u južnoslavenske zemlje i njegove posljedice na politički, ekonomski i društveni razvoj hrvatskih zemalja. 6. <i>Analizirati</i> nastanak Vojne krajine – područje formiranja, tko ju je naseljavao i kada, što su Vlački statuti i područje Banske krajine. 7. <i>Interpretirati</i> uzroke slabljenja Osmanskog Carstva i ratove i ustanke u 17. i 18. stoljeću protiv Osmanlija. 8. <i>Analizirati</i> položaj hrvatskih zemalja između Osmanskog Carstva, Habsburške Monarhije i Mletačke Republike. 9. <i>Objasniti</i> različita obilježja kulturnog razvoja hrvatskih zemalja u razdoblju od 16. do 18. stoljeća. 10. <i>Komentirati</i> drugi veliki raskol u kršćanstvu i širenje različitih vjera u hrvatskim zemljama tijekom 16. i 17. stoljeća. 11. <i>Identificirati</i> velike migracije stanovništva koja su izazvala turska osvajanja na Balkanu i njihove posljedice.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	2
Obujam	0,5-1,5
Cilj nastavne jedinice u blok satu	Učenik će biti sposoban opisati kako su dijelovi srednjovjekovne hrvatske države pali pod višestoljetnu tursku vlast i kakve su bile posljedice.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> pojmove Turci i Osmanlije i postanak Osmanskog Carstva te najznačajnije vladare do početka osvajanja Balkana, služeći se tekstom u udžbeniku i pojmovnikom u njemu. 2. <i>Prikazati</i> na slijepom zemljovidu postupnost turske ekspanzije na balkanske zemlje i hrvatski prostor, služeći tekstom i povijesnom kartom u udžbeniku. 3. <i>Komentirati</i> migracije kao posljedicu turskih osvajanja hrvatskih zemalja, služeći se povijesnim izvorom „Opustošena Hrvatska“. 4. <i>Raspraviti</i> kasnosrednjovjekovno hrvatsko društvo i zastoj njegova razvoja pod utjecajem vanjskih sila (ekspanzije Venecije i turskih osvajanja) te njegovo odvajanje od matice na europsko-mediteranskom prostoru, služeći se tekstom i kartom.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za minimalnu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Humanizam, renesansa, barok, manufaktura, kolonija, kolonijalizam, ropstvo, građanstvo, svjetsko tržište, migracije, Turci, Osmanlije, „ostaci ostataka“, Vojna krajina, Vlasi i Vlaški statuti.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1350. do oko 1750. godine
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** Venecija, Beč, Budim, Zagreb, Dubrovnik, Zadar, Split i Šibenik.
- c) **Narodi i države:** Ugarsko-hrvatska država, Habsburška Monarhija, Bizantsko Carstvo, Osmansko Carstvo, Venecija, Dubrovačka Republika i Turci Seldžuci.
- d) **Najznačajniji događaji:** 1352. – prvi prodor Turaka na Balkan (Galipolje); 1371. – bitka na rijeci Marici; 1389. – bitka na Kosovu polju; 1393. – Turci zauzeli Bugarsku, 1394. Tesaliju i 1395. preostali dio Makedonije; 1409. – Ladislav Napuljski prodaje Dalmaciju; 1444. – bitka kod Varne; 1453. – pad Bizantskog Carstva; 1459. – Srbija pala pod tursku vlast; 1463. – Bosna pada pod tursku vlast; 1493. – bitka na Krbavskom polju; 1499. – Zeta pod turskim vrhovništvom; 1517. – Martin Luther i 95 teza u Wittenbergu; 1526. – bitka na Mohačkom polju; 1527. – sabor u Cetinu, građanski rat između Ferdinanda i Zapolje; 1566. – bitka kod Sigeta; 1593. – bitka kod Siska, stvaranje Vojne krajine, Uskočki rat, Kandijski rat; 1667. – potres u Dubrovniku, Zrinsko-frankopanski otpor; 1699. – mir u Srijemskim Karlovcima; 1718. – mir u Požarevcu; 1739. – mir u Beogradu.
- e) **Važnije povijesne osobe:** Ludovik I. Anžuvinač, Karlo Drački, Žigmund Luksemburški Ladislav Napuljski, Vladislav Jagelović, Mehmed II. Osvajač, Matija Korvin, Vladislav II. Jagelović, Ludovik II. Jagelović, Sulejman I. Veličanstveni, Stjepan Tvrtko I, Ferdinand Habsburški, Ivan Zapolja, Nikola Šubić Zrinski, Petar Zrinski, Nikola Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Katarina Zrinska, Eugen Savojski i Karlo IV. Habsburški.
Najpoznatiji predstavnici humanizma i renesanse: Dante Alighieri, Shakespeare, Marko Marulić, Ivan Česmički Leonardo da Vinci, Michelangelo, Nikola Kopernik, Giordano Bruno, Galileo Galilei, Andrija Medulić, Julije Klović.
Poznati moreplovci: Bartolomeo Diaz, Vasco da Gama, Kristof Kolumbo, Amerigo Vespucci, Fernao de Magellan.
- f) **Najznačajniji izumi:** Johannes Gutenberg – tiskarski stroj, karavele, geografske karte, globus, usavršeni satovi i navigacijske sprave (astrolab), artiljerijsko oružje, razvoj znanosti – heliocentrični sustav i dalekozor,
- g) **Religija – osnovni pojmovi:** reformacija – drugi crkveni raskol u kršćanstvu, indulgencije, luteranska ili protestantska crkva, prijevod Biblije na njemački i druge narodne jezike, protereformacija i vjerski ratovi (Tridesetgodinjski rat).

4.2. Druga programska razina složenosti (srednja)

Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

Nastavne cjeline (moduli)

Inačica A

1. Rađanje moderne Europe

- a) Crna smrt i njezine posljedice
- b) Pojava nacionalnih država, gradovi i komune
- c) Temelji humanizma i renesanse

2. Velika geografska otkrića i europska ekspanzija

- a) Razvoj znanosti, tehnologije i gospodarstva
- b) Kolonijalizam i europeizacija svijeta

3. Raspad srednjovjekovnih carstava i pojava nacionalnih monarhija

- a) Izazovi s Istoka – uspon Osmanskog Carstva i kraj Bizanta
- b) Uspon protestantizma i vjerski ratovi u Europi
- c) Nastanak modernih europskih država

4. Hrvatska u „produljenom srednjovjekovlju“

- a) Hrvatska u razdoblju zastoja i ugroženosti
- b) Stvaranje Habsburškog carstva i kriza Osmanskog Carstva – teritorijalne promjene krajem 17. stoljeća
- c) Religijske i kulturne promjene u hrvatskim zemljama

Inačica B**1. Vrhunac srednjovjekovlja**

- a) Prijelomno četrnaesto stoljeće
- b) Prodor Turaka i propast srednjovjekovne države

2. Rađanje moderne Europe

- a) Crna smrt i njezine posljedice
- b) Gradovi i komune – razvoj pomorstva i trgovine
- c) Temelji humanizma i renesanse

3. Velika geografska otkrića i europska ekspanzija

- a) Razvoj znanosti, tehnologije i gospodarstva
- b) Kolonijalizam i europeizacija svijeta

4. Raspad srednjovjekovnih carstava i pojava nacionalnih monarhija

- a) Izazovi s Istoka – Uspon Osmanskog Carstva i kraj Bizanta
- b) Dubrovnik – najznačajnije središte trgovine i pomorstva na Jadranu

5. Hrvatska u „produljenom srednjovjekovlju“

- a) Hrvatska u razdoblju zastoja i ugroženosti
- b) Stvaranje Habsburškog carstva i kriza Osmanskog Carstva – teritorijalne promjene krajem 17. stoljeća
- c) Religijske i kulturne promjene u hrvatskim zemljama

Ishodi učenja**1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini**

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti napredak znanosti, tehnologije i gospodarstva kao i društvena i politička zbivanja te sazrijevanje različitih institucija, ideja i stilova, u Europi, svijetu i Hrvatskoj u vrijeme širenja prekomorske trgovine.
Ishodi učenja	1. <i>Ispitati</i> izvore, značajke i posljedice demografske krize i promjene u 14. i 15. stoljeću u svijetu, Europi i Hrvatskoj.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. <i>Obrazložiti</i> kako su napredak tehnologije, znanosti i kulture te geografska otkrića u 15. i 16. stoljeću doveli do promjena. 3. <i>Ocijeniti</i> karakter gospodarske, političke i kulturne dominacije europskih sila nad narodima u kolonijama. 4. <i>Raspraviti</i> kako je hrvatsko društvo doživjelo vjersku, političku, društvenu i kulturnu transformaciju u 16. i 17. stoljeću. 5. <i>Usporediti</i> značajke i razvoj monarhija u Europi te znanstvenu revoluciju i prosvjetiteljstvo. 6. <i>Opisati</i> zbivanja na prostoru Hrvatske u kontekstu ekspanzije Venecije, Habsburgovaca i Osmanlija. 7. <i>Ustanoviti</i> stupanj gospodarskih, kulturnih i religijskih promjena u Europi i Hrvatskoj do kraja 17. stoljeća
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	3
Obujam	1,5
Ciljevi modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti napredak znanosti, tehnologije i gospodarstva kao i društvena i politička zbivanja te sazrijevanje različitih institucija, ideja i stilova, u Europi, svijetu i Hrvatskoj u vrijeme širenja prekomorske trgovine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> pojavu epidemije „crne smrti“ i njezinu pandemiju u 14. stoljeću te njezine posljedice na demografski, vjerski i društveni život stanovništva Europe. 2. <i>Analizirati</i> pojavu nacionalnih centraliziranih monarhija i ekonomski moćnih gradova država u Europi. 3. <i>Definirati</i> humanizam i renesansu u 14. i 15. stoljeću, područja širenja i najznačajnija dostignuća i predstavnike. 4. <i>Opisati</i> kako je prekooceanska povezanost svih većih regija svijeta od 1450. do 1600. dovela do globalnih transformacija pojedinih društava. 5. <i>Kritički prosuditi</i> susrete između europskih naroda i naroda Afrike, Azije i obje Amerike krajem 15. i tijekom 16. i 17. stoljeća. 6. <i>Identificirati</i> posljedice svjetske razmjene flore, faune i pratećih patogenih pojava (mikroorganizmi i zarazne bolesti). 7. <i>Ocijeniti</i> reformaciju, protureformaciju i vjerske ratove kao njihovu posljedicu. 8. <i>Interpretirati</i> uspon vojne i birokratske moći pojedinih europskih država između 16. i 18. stoljeća. 9. <i>Prikazati</i> kako su se jugoistočna Europa i jugozapadna Azija objedinile u Osmanско Carstvo. 10. <i>Opisati</i> prodor Turaka u hrvatske zemlje i njegove posljedice na politički, ekonomski i društveni razvoj hrvatskih zemalja. 11. <i>Analizirati</i> nastanak Vojne krajine – područje formiranja, tko ju je naseljavao i kada, što su Vlački statuti i područje Banske krajine. 12. <i>Interpretirati</i> uzroke slabljenja Osmanskog carstva i ratove i ustanke u 17. i 18. stoljeću protiv Osmanlija. 13. <i>Analizirati</i> položaj hrvatskih zemalja između Osmanskog Carstva, Habsburške Monarhije i Mletačke Republike. 14. <i>Objasniti</i> različita obilježja kulturnog i vjerskog razvoja hrvatskih zemalja u razdoblju od 16. do 18. stoljeća. 15. <i>Objasniti</i> uspon Dubrovačke Republike kao važnog središta pomorstva i trgovine na Jadranu.

Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.
---	--

3. *Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu*

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	3
Obujam	1,5
Nastavna jedinica	Kolonijalizam i europeizacija svijeta
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban ocijeniti karakter gospodarske, političke i kulturne dominacije europskih sila nad narodima u kolonijama.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Razlučiti</i> novootkrivena područja tijekom 15. i 16. stoljeća služeći se povijesnim zemljovidom i tabelarnim pregledom. 2. <i>Identificirati</i> motive, prirodu i značenje velikih trgovačkih i ratnih ekspedicija pojedinih europskih zemalja u obje Amerike, Aziju i Afriku tijekom 15, 16. i 17. stoljeća služeći se priloženim tekstom. 3. <i>Analizirati</i> glavna društvena, gospodarska, politička i kulturalna svojstva europskih društava koja su poticala istraživanja, osvajanja i podvrgavanje prekomorskih naroda i zemalja koristeći se grafičkim priložima i tekstom. 4. <i>Usporediti</i> što su Europljani donijeli u Ameriku, a što iz nje u Europu služeći se tabelarnim pregledom.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 = inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 = inačica B.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za srednju programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. *Temeljni pojmovi*

„Crna smrt“, komune, građanstvo, građanska revolucija, centralizirana monarhija, nacija, nacionalna država, humanizam, renesansa, barok, manufaktura, kolonija, kolonijalizam, ropstvo, građanstvo, svjetsko tržište, merkantilizam, „revolucija cijena“, migracije, vjerski ratovi, Tridesetgodišnji rat, Turci, Osmanlije, „ostaci ostataka“, Vojna krajina, Vlasi, Vlaški statuti i hrvatska pragmatička sankcija.

2. *Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe*

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1350. do oko 1750. godine.
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** Pariz, Barcelona, Cadiz, Rotterdam, Amsterdam, London, Utrecht, Rim, Venecija, Beč, Budim, Carigrad, Zagreb, Dubrovnik, Zadar, Split i Šibenik.
- c) **Narodi i države:** Portugal, Španjolska, Nizozemska, Engleska, Francuska, Njemačko carstvo, talijanski gradovi-države: Venecija, Genova, Firenza, Milano, Ugarsko-hrvatska Država, Dubrovačka Republika, Habsburška Monarhija, Bizantsko Carstvo, Osmansko Carstvo, Mogulsko Carstvo, Kinesko Carstvo.
- d) **Najznačajniji događaji:** 1352. – prvi prodor Turaka na Balkan (Galipolje); 1371. – bitka na rijeci Marici; 1389. – bitka na Kosovu polju; 1393. – Turci zauzeli Bugarsku, 1394. Tesaliju i 1395. preostali dio Makedonije; 1409. – Ladislav Napuljski prodaje Dalmaciju; 1444. – bitka kod Varne; 1453. – pad Bizantskog Carstva; 1459. – Srbija pala pod tursku vlast; 1463. – Bosna pada pod tursku vlast; 1493. – bitka na Krbavskom polju; 1499. – Zeta pod turskim vrhovništvom; 1517. – Martin Luther i 95 teza u Wittenbergu; 1526. – bitka na Mohačkom polju;

1527. – sabor u Cetinu, građanski rat između Ferdinanda i Zapolje; 1566. – bitka kod Sigeta; 1593. – bitka kod Siska, stvaranje Vojne krajine; 1615–1617. – Uskočki rat; 1645–1649. – Kandijski rat; 1648. – Vestfalski mir; 1667. – potres u Dubrovniku, Zrinsko-frankopanski otpor; 1699. – mir u Srijemskim Karlovcima; 1718. – mir u Požarevcu; 1739. – mir u Beogradu.

- e) **Važnije povijesne osobe:** Ludovik I. Anžuvinač, Karlo Drački, Žigmund Luksemburški Ladislav Napuljski, Vladislav Jagelović, Mehmed II. Osvajač, Matija Korvin, Vladislav II. Jagelović, Ludovik II. Jagelović, Sulejman I. Veličanstveni, Stjepan Tvrtko I, Ferdinand I. Habsburški, Ivan Zapolja, Nikola Šubić Zrinski, Petar Zrinski, Nikola Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Katarina Zrinska, Eugen Savojski i Karlo VI. Habsburški.

Najpoznatiji predstavnici humanizma i renesanse: Dante Alighieri, Shakespeare, Marko Marulić, Ivan Česmički Leonardo da Vinci, Michelangelo, Nikola Kopernik, Giordano Bruno, Galileo Galilei, Andrija Medulić i Julije Klović.

Poznati moreplovci: Bartolomeo Diaz, Vasco da Gama, Kristof Kolumbo, Amerigo Vespucci i Fernao de Magellan.

- f) **Najznačajniji izumi:** Johannes Gutenberg – tiskarski stroj, karavele, geografske karte, globus, usavršeni satovi i navigacijske sprave (astrolab), artiljerijsko oružje, razvoj znanosti – heliocentrični sustav i dalekozor,
- g) **Religija – osnovni pojmovi:** reformacija – drugi crkveni raskol u kršćanstvu, indulgencije, luteranska ili protestantska crkva, kalvinizam, anglikanizam, hugenoti, prijevod Biblije na njemački i druge narodne jezike, katolička protureformacija, Popis zabranjenih knjiga, misionari i vjerski ratovi.

4.3. Treća programska razina složenosti (maksimalna programska razina)

Tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70 sati.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Humanizam i renesansa – rađanje moderne Europe

- Crna smrt i njezine posljedice
- Ekonomski rast gradova na Sredozemlju i sjevernoj Europi
- Kulturni život – obrazovanje i učenje, literatura i korišteni renesanse
- Crkva i vjera
- Renesansa i njezin odraz na kršćansko društvo
- Kasna renesansa i razvoj znanosti

2. Velika geografska otkrića i europska ekspanzija

- Svjetsko gospodarstvo oko 1500. godine
- Preduvjeti, uzroci i tijek velikih geografskih otkrića
- Europeizacija svijeta i kolonijalizam
- Važnost i posljedice velikih geografskih otkrića
- Rast gospodarstva i njegove posljedice na promjene u društvu

3. Raspad srednjovjekovnih carstava i pojava nacionalnih monarhija

- Izazovi s Istoka – Uspon Osmanskog Carstva i kraj Bizantskog Carstva
- Uspon protestantizma i vjerski ratovi u Europi
- Nacionalne monarhije u Europi – od konfesionalnog do dvorskog apsolutizma
- Prosvijećeni apsolutizam
- Nizozemska i engleska građanska revolucija

4. Hrvatska u „produljenom srednjovjekovlju“

- Doba promjena – Anžuvinci
- Hrvatski protudvorski pokret i druge dinastije
- Matijaš Korvin i renesansa

- d) Od Krbave do Mohača
- e) „Ostaci ostataka“ – Hrvati i Habsburgovci
- f) Selidbe iz Hrvatske i Vojna krajina
- g) Reformacija, katolička obnova i barok u Hrvatskoj
- h) Bune i otpori u 16. i 17. stoljeću
- i) Zlatni vijek Dubrovnika
- j) Zrinski i Frankopani u otporu Habsburgovcima
- k) Oslobođenje od Osmanlija – „oživjela Hrvatska“

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti napredak znanosti, tehnologije i gospodarstva kao i društvena i politička zbivanja te sazrijevanje različitih institucija, ideja i stilova, u Europi, svijetu i Hrvatskoj u vrijeme širenja prekomorske trgovine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Analizirati</i> izvore, značajke i posljedice demografske krize i promjene u Europi u 14. i 15. stoljeću. 2. <i>Obrazložiti</i> kako su napredak tehnologije, znanosti i kulture te geografska otkrića u 15. i 16. stoljeću doveli do promjena. 3. <i>Ocijeniti</i> karakter gospodarske, političke i kulturne dominacije pojedinih europskih sila nad narodima u kolonijama. 4. <i>Raspraviti</i> kako su europska društva doživjela vjersku, političku, društvenu i kulturnu transformaciju u 16. i 17. stoljeću. 5. <i>Usporediti</i> značajke i razvoj monarhija u Europi te znanstvenu revoluciju i prosvjetiteljstvo. 6. <i>Opisati</i> zbivanja na prostoru Hrvatske u kontekstu ekspanzije Venecije, Habsburgovaca i Turaka. 7. <i>Identificirati</i> stupanj gospodarskih, kulturnih i religijskih promjena u Europi i Hrvatskoj do kraja 17. stoljeća. 8. <i>Ispitati</i> promjene u azijskim društvima u razdoblju širenja europske gospodarske moći. 9. <i>Utvrđiti</i> rast svjetske ekonomije i načine na koje je ona omogućila materijalni napredak i društvene nejednakosti.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Tri godine učenja - prva godina 2/70, druga godina 2/70. treća godina 2/70 sati.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban analizirati napredak znanosti, tehnologije i gospodarstva te različitih ideja i stilova, u Europi, svijetu i Hrvatskoj u 14. 15. i 16. stoljeću u Europi.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> pojavu epidemije „crne smrti“ i njezinu pandemiju u 14. stoljeću te njezine posljedice na demografski, vjerski i društveni život stanovništva Europe.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. <i>Usporediti</i> gospodarski razvoj te položaj građanstva u odnosu na plemstvo, u gradovima na Sredozemlju i sjevernoj Europi prije početka velikih geografskih otkrića 3. <i>Objasniti</i> zašto je nastalo novo shvaćanje života i svijeta u talijanskim gradovima u 14. stoljeću i zašto je ono dobilo naziv humanizam. 4. <i>Analizirati</i> širi i uži pojam renesansa te njegove najznačajnije predstavnike u umjetnosti i graditeljstvu i njihova djela. 5. <i>Identificirati</i> kako se i zašto humanističko shvaćanje svijeta i renesansa tako brzo širila iz talijanskih gradova u ostale europske kulturne centre. 6. <i>Raspraviti</i> kako se crkva odnosila prema znanstvenicima čija otkrića nisu bila u skladu s njezinim učenjem. 7. <i>Ocijeniti</i> u čemu je važnost humanizma i renesanse za daljnji razvitak čovječanstva. 8. <i>Razlučiti</i> zašto svi pokušaji reforme rimokatoličke crkve u srednjem vijeku (pokret cistercita, klinijska reforma, osnivanje franjevačkog reda, pokušaji pojedinaca poput Wycliffa, Husa i dr.) nisu uspjele. 9. <i>Objasniti</i> zašto je svaki društveni sloj shvatio reformaciju na drugi način i za čim su težili pripadnici svakog sloja posebno. 10. <i>Identificirati</i> koji su gradovi i osobe u Europi bili vođe i žarišta vjerskih pokreta te njihov karakter. 11. <i>Komentirati</i> žestoko suprotstavljanje pape i katoličkog svećenstva reformskim pokretima diljem Europe.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70. treća godina 2/70 sati.

3. *Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu*

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Temelji modernog svijeta
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj nastavne jedinice (blok sat)	Učenik će biti sposoban analizirati širenje protestantizma i drugih reformacijskih pokreta Europom te vjerske ratove kao njegovu posljedicu.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Nabrojiti</i> zemlje koje je zahvatila reformacija i gradove koji su bili žarišta vjerskih pokreta služeći se povijesnim zemljovidom. 2. <i>Opisati</i> pojmove kalvinizam i anglikanizam te organizaciju i vjersko učenje dviju novih crkava, služeći se grafičkim prikazom. 3. <i>Objasniti</i> mjere koje je poduzimala rimokatolička crkva protiv širenja reformacije i razloge žestokog suprotstavljanja reformskim pokretima služeći se priloženim tekstom. 4. <i>Opisati</i> misionarsku djelatnost isusovaca, koristeći priložene slike, zemljovid i tekst. 5. <i>Analizirati</i> vjerske ratove između katolika i protestanata: Bartolomejsku noć, tridesetogodišnji rat i Vestfalski mir, služeći se povijesnim izvorima i njihovim interpretacijama.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70. treća godina 2/70 sati.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za treću, maksimalnu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

„Crna smrt“, komune, građanstvo, građanska revolucija, centralizirana monarhija, nacija, nacionalna država, humanizam, renesansa, barok, manufaktura, kapitalističko gospodarstvo, podjela rada, najamni radnici, kolonija, kolonijalizam, ropstvo, građanstvo, svjetsko tržište, Istočnoindijska kompanija, merkantilizam, „revolucija cijena“, migracije, vjerski ratovi, Tridesetogodišnji rat, Turci, Osmanlije, „ostaci ostataka“, Vojna krajina, Vlasi, Vlaški statuti i hrvatska pragmatička sankcija.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1350. do oko 1750. godine
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** Pariz, Barcelona, Cadiz, Rotterdam, Amsterdam, London, Utrecht, Rim, Venecija, Beč, Budim, Carigrad, Zagreb, Dubrovnik, Zadar, Split i Šibenik.
- c) **Narodi i države:** Portugal, Španjolska, Nizozemska, Engleska, Francuska, Njemačko carstvo, talijanski gradovi-države: Venecija, Genova, Firenza, Milano, Ugarsko-hrvatska država, Dubrovačka Republika, Habsburška Monarhija, Bizantsko Carstvo, Osmansko Carstvo, Mogulsko Carstvo, Kinesko Carstvo.
- d) **Najznačajniji događaji:** 1352. – prvi prodor Turaka na Balkan (Galipolje); 1371. – bitka na rijeci Marici; 1389. – bitka na Kosovu polju; 1393. – Turci zauzeli Bugarsku, 1394. Tesaliju i 1395. preostali dio Makedonije; 1409. – Ladislav Napuljski prodaje Dalmaciju; 1444. – bitka kod Varne; 1453. – pad Bizantskog Carstva; 1459. – Srbija pala pod tursku vlast; 1463. – Bosna pada pod tursku vlast; 1493. – bitka na Krbavskom polju; 1499. – Zeta pod turskim vrhovništvom; 1517. – Martin Luther i 95 teza u Wittenbergu; 1526. – bitka na Mohačkom polju; 1527. – sabor u Cetinu; građanski rat između Ferdinanda i Zapolje; 1566. – bitka kod Sigeta; 1579. – Utrechtska unija; 1598. – Nantski edikt; 1593. – bitka kod Siska, stvaranje Vojne krajine; 1615–1617. – Uskočki rat; 1645–1649. – Kandijski rat; 1648. – Vestfalski mir; 1649. – proglašena republika u Engleskoj; 1660. – obnova monarhije u Engleskoj; 1667. – potres u Dubrovniku, Zrinsko-frankopanski otpor; 1689. – William III. potpisuje „Deklaraciju o pravima“; 1699. – mir u Srijemskim Karlovcima; 1718. – mir u Požarevcu, 1739. – mir u Beogradu.
- e) **Važnije povijesne osobe:** Ludovik I. Anžuvinač, Karlo Drački, Žigmund Luksemburški Ladislav Napuljski, Vladislav Jagelović, Mehmed II. Osvajač, Stjepan Tvrtko I., Matija Korvin, Vladislav II. Jagelović, Ludovik II. Jagelović, Sulejman I. Veličanstveni, Katarina Medici, Henrik IV. francuski kralj, Filip II. španjolski kralj, vojvoda Alba, Henrik VIII. i Elizabeta I. – engleski vladari, Tomas Münzer, Franjo Ksaverski, Primož Trubar, Matija Vlačić Ilirik, Ferdinand I. Habsburški, Ferdinand II. Habsburški, Gustav Adolf, Ivan Zapolja, Nikola Šubić Zrinski, Petar Zrinski, Nikola Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Katarina Zrinska, Eugen Savojski i Karlo VI. Habsburški, Oliver Cromwell, Karlo I. engleski kralj, Richelieu, Luj XIII, Luj XIV, Colber, Petar I. Veliki.

Najpoznatiji predstavnici humanizma i renesanse: Joganes Gutenberg, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio Shakespeare, Marko Marulić, Šiško Menčetić, Hannibal Lucić, Marin Držić, Petar Hektorović, Ivan Česmički Leonardo da Vinci, Michelangelo, Tizian Vecellia, Paolo Veronese, Jacopo Tintoretto, Albrecht Dürer, Petar Paul Rubens, Diego Velázquez, Rembrandt van Rijn, Nikola Kopernik, Giordano Bruno, Joganes Kepler, Andreas Vesalius, Galileo Galilei, Andrija Medulić, Julije Klović, Erazmo Roterdamski, Thomas Moore, Miquel da Cervantes i Lope de Vega.

Poznati moreplovci: Bartolomeo Diaz, Vasco da Gama, Kristof Kolumbo, Amerigo Vespucci i Fernao de Magellan.

- f) **Najznačajniji izumi:** Johannes Gutenberg – tiskarski stroj, karavele, geografske karte, globus, usavršeni satovi i navigacijske sprave (astrolab), artiljerijsko oružje, razvoj znanosti – heliocentrični sustav i dalekozor,
- g) **Religija – osnovni pojmovi:** reformacija – drugi crkveni raskol u kršćanstvu, indulgencije, luteranska ili protestantska crkva, kalvinizam, anglikanizam, hugenoti, prijevod Biblije na njemački i druge narodne jezike, Zakon o supremaciji u Engleskoj, katolička protureformacija, Popis zabranjenih knjiga, misionari, vjerski ratovi – Bartolomejska noć, tridesetogodišnji rat i Vestfalski mir.

4.4. Sposobnost povijensog mišljenja (standard 2 za sve tri razine složenosti)

Standard ili kriterij 2 uključuje razvijanje pet vještina, a svaka od njih ima indikatore (pokazatelje) postignuća, i to:

1. Vještina kronološkog mišljenja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Izračunati* vrijeme u milijunima, tisućljećima, stoljećima, desetljećima od čvrstih točaka u sistemu kalendara: pr. Krista (pr. Kr.) i poslije Krista (AD) i usporediti s čvrstim točkama drugih sustava kalendara poput rimskog (753. g.pr. Kr.), muslimanskog (622. g.) ili nekog drugog.
2. *Izraditi* višeslojne usporedbene tablice na temelju raspoloživih podataka.
3. *Odrediti* vremenski slijed povijesnih događaja u široko definiranim povijesnim erama, iz nacionalne povijesti, povijesti Europe i svijeta.
4. *Interpretirati* podatke predočene u vremenskim lentama tako da se odredi kada su se prijelomni događaji zbivali i što se u isto vrijeme događalo na drugim mjestima.
5. *Objasniti* povijesni kontinuitet i promjenu na primjerima povijesnog razvoja i trajanja određenog povijesnog procesa u široko definiranom povijesnom razdoblju.
6. *Usporediti* alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Identificirati* glavno pitanje povijesne priče koja se odnosi na svrhu, perspektivu ili stajalište iz kojega je izvedena.
2. *Prikazati* povijesne perspektive u literarnim i povijesnim pričama uzevši u obzir živote pojedinaca, njihove vrednote i poglede unutar povijesnog konteksta (u vremenu i prostoru u kojem su živjeli, a ne iz današnje perspektive).
3. *Interpretirati* pročitane podatke na povijesnim i geografskim zemljovidima uključujući specifične karakteristike prostora i vremena koje su utjecale na tijek događaja ondje gdje i kada su se dogodili.
4. *Interpretirati* uočene zemljopisne simbole, zemljopisna mjerila i indikatore smjerova kako bi se određeni povijesni događaji interpretirali na temelju geografskih svojstva i ambijenta u kojim su se dogodili.
5. *Interpretirati* uočene vizualne i brojčane podatke predstavljene u statističkim tablicama, histogramima, dijagramima i lentama vremena.
6. *Interpretirati* uočene vizualne podatke predstavljene na povijesnim fotografijama, slikama i crtežima.

3. Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* primarne i sekundarne izvore koje je koristio autor i formulirati analitička pitanja s kojima se ispituje vjerodostojnost podataka i utvrđuju svrha i stajališta s kojih je priča napisana u dokumentima i povijesnim pričama.

2. *Analizirati* povijesne priče kako bi se utvrdile činjenice koje je autor pružio i *vrednovati* vjerodostojnost generalizacije ili interpretacije koju je autor predočio na temelju dokaza koje je skupio.
3. *Analizirati i konstruirati* uzročno-posljedičnu analizu uzevši u obzir dva ili više faktora koji su pridonijeli povijesnom događaju.
4. *Prepoznati* povijesne zaključke koji su podložni promjeni na temelju novootkrivenih izvora i novih interpretacija.
5. *Ocijeniti* važnost pojedinca u povijesti i njegovih individualnih izbora i akcija.
6. *Kritički vrednovati* predočene dokaze koji se temelje na primarnim i sekundarnim izvorima i uočiti opasnost uspostavljanja analogije, ne uzimajući u obzir različite uvjete određenog vremena i prostora.

4. Vještina povijesnog istraživanja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* ključna pitanja o određenim povijesnim dokumentima: a) tko ih je načinio, kada, kako i zašto; b) što nam dokument govori o osobama koje su ga sastavile; c) što trebamo još pronaći kako bi mogli „ispričali priču“ o dokumentu, ljudima i događajima koji su s njim povezani.
2. *Pronaći* određene povijesne podatke koristeći se različitim primarnim i sekundarnim izvorima (materijalni ostaci, slike, fotografije, filmovi, dokumenti, časopisi i knjige).
3. *Načiniti* izvještaj o povijesnom kontekstu na temelju podataka iz povijesnih izvora (materijalnih, pisanih i slikovnih).
4. *Ispitati* povijesne zaključke kako bismo utvrdili čiji glasovi nedostaju u priči i objasniti razloge njihova izostajanja.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Ispitati* probleme s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i to analizom njihovih vrijednosti, interesa, perspektiva i stajališta, zatim *analizirati* učinke njihovih izbora i odluka kao i moguće opcije u tom vremenu i na tom mjestu. Npr. kako su pojedinci i društva poboljšavala svoj život unapređivanjem oruđa, prilagođavanjem okolišu i prilagođavanjem okoliša njihovim potrebama.
2. *Identificirati* vrijednosti i religijska uvjerenja osoba u različitim kulturama i civilizacijama te procijeniti utjecaj prirode, gospodarstva i načina života, te dugoročne i kratkoročne posljedice njihovih vjerovanja.
3. *Razlikovati* odgovarajuće povijesne analogije od neodgovarajućih analogija i to kritičkom prosudbom paralela između današnje situacije i one u prošlosti.
4. *Utvrđiti* doprinos pojedinih naroda razvoju drugih kultura i civilizacija, zatim analizirati putove i granice širenja i međusobnog utjecaja pojedinih dostignuća te njihove posljedice na život čovjeka.

4.5. Primjeri provjere i vrednovanja (za sve tri programske razine složenosti)

Učenik će biti sposoban:

1. *Kategorizirati* po važnosti značajke i posljedice pandemije „crne smrti“ u svijetu, Europi i Hrvatskoj služeći se tabličnim prikazom. [*Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija*]
2. *Konstruirati* uzročno-posljedični niz velikih promjena u tehnologiji, znanosti i kulturi u 15. i 16. stoljeću služeći se priloženim pojmovnikom. [*Vještina razumijevanja povijesne priče*]
3. *Utvrđiti* karakter gospodarske, političke i kulturne dominacije europskih sila nad narodima u kolonijama koristeći se priloženim povijesnim izvorima. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova*]

4. *Napraviti* tablicu četiri ključne transformacije u Hrvatskoj i Europi u 16. i 17. stoljeću služeći se priloženim tekstom. [Vještina razumijevanja povijesne priče]
5. *Izraditi* usporedbenu tablicu značajki i razvoja monarhija u Europi služeći se tekstom u udžbeniku. [Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova]
6. *Objasniti* gospodarske, kulturne i religijske promjene u Europi i Hrvatskoj do kraja 17. stoljeća služeći se povijesnim izvorima. [Vještina razumijevanja povijesne priče]
7. *Prikazati* svakodnevni život građana u talijanskom gradu u razdoblju humanizma na temelju vlastitog istraživanja. [Vještina povijesnog istraživanja]
8. *Navesti* društvene i gospodarske promjene koje je uzrokovala pojava svjetskog tržišta na primjeru jednog grada na istočnoj obali Jadrana. [Vještina povijesnog istraživanja]
9. *Ocijeniti* posljedice reformacije u hrvatskim zemljama komentirajući sljedeća pitanja: a) Zašto pojedini društveni slojevi u Europi pristaju uz Lutherove ideje? b) Koji su čimbenici bili presudni za širenje protestantizma u Engleskoj? c) Zašto se protestantizam nije izrazito proširio hrvatskim zemljama? [Vještina analize povijesnih događaja i procesa te njihova interpretacija]
10. *Prikazati* na zemljovidu ili lenti vremena smjerove širenja trgovine i proizvode kojima se trgovalo u 16. i 15. stoljeću. [Vještina kronološkog mišljenja i snalaženja u prostoru]
11. *Imenovati* najznačajnija gospodarska, kulturna i znanstvena središta u Europi u 16. stoljeću služeći se povijesnim zemljovidom. [Vještina razumijevanja povijesne priče]
12. *Načiniti* kronološku tablicu velikih geografskih otkrića služeći se povijesnim zemljovidom. [Vještina kronološkog mišljenja]
13. *Izraditi* kartu graditeljskih, umjetničkih i znanstvenih dostignuća renesanse na temelju vlastitog istraživanja. [Vještina povijesnog istraživanja]

4.6. Literatura

- Bogutovac, Antonijela, urednica, *Leksikon Ruđera Boškovića*, Leksikografski zavod Miroslava Krlež, Zagreb, 2011.
- Diamond, Jared, *Sva naša oružja, zarazne bolesti, čelik i puške*, Algoritam, Zagreb, 2007.
- Fernandez-Arnesto, Felipe, *Tragači, globalna povijest istraživanja*, Zagreb, Fraktura, 2010.
- Orthali, Gherardo i suradnici, *Povijest Venecije*, knjige I–II, Antibarbarus, Zagreb, 2007.
- Cravetto, Enrico (urednik), *Povijest – knjige, VIII–X (Humanizam i renesansa, doba otkrića, Počeci novoga doba – 16. stoljeće, Doba apsolutizma 17. stoljeće)*, Europa press holding, Zagreb, 2007.
- Čoralić, Lovorka, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, Dom i svijet, Zagreb, 2003.
- Braudel, Fernand, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*, knjige I–II, Antibarbarus, Zagreb, 1997.
- Gross, Mirjana, urednica, *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 19. stoljeća*, SNL, Zagreb, 1981.
- Grupa autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, knjige X–XIII, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.
- Grupa autora, *Ilustrirana povijest svijeta*, knjige X–XIV, (*Kasna srednjovjekovna Europa, Renesansna Europa, Putovanja i otkrića, Rađanje modernih nacija, Naseljavanje Amerike, Carstva Azije i Afrike*), Liber Novus, Zagreb, 2010.
- Grupa autora, *Povijest svijeta*, Naprijed, 1990.
- Harris Robin, *Povijest Dubrovnika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
- Huizinga, Johan, *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed, Zagreb, 1991.
- Milošević, Miloš, *Pomorski trgovci, ratnici i meceni*, Equilibrium i CID, Beograd – Podgorica, 2003.
- Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791. Preispitivanja*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1999.

Ostrogorski, Georgije, *Povijest Bizanta 324–1453*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.

Prosperov Novak, Slobodan, *Rađanje slavenske renesanse*, Matica hrvatska, Zagreb, 2009.

Ravančić, Gordan, *Crna smrt u Dubrovniku 1348–1349*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010.

5. Peta jedinica ishoda učenja: doba građanskih revolucija (od 1750. do 1914. godine)

Ovo povijesno razdoblje obilježila su tri međusobno povezana događaja: industrijska revolucija, građanske revolucije i uspostava europske dominacije na gotovo cijelom svijetu. Nagli uspon Europe i velike promjene u njezinom gospodarskom, društvenom, kulturnom i znanstvenom razvoju tijekom 19. stoljeća imaju svoje korijene u prosvjetiteljstvu 18. stoljeća i u nizu znanstvenih otkrića koja su uslijedila u tom vremenskom razdoblju. Na političkom planu ovo razdoblje omeđuju dva velika događaja. Na početku razdoblja to je američki rat za neovisnost, koji dovodi do proglašenja samostalnosti 13 engleskih kolonija u sjevernoj Americi, a po njegovu isteku to je Prvi svjetski rat, dotada najveći ratni sukob u povijesti. U tim granicama to je ujedno i vrijeme najvišeg uspona europske civilizacije, uspona čije će se negativne posljedice pokazati već u prvim desetljećima 20. stoljeća.

Znanstvena i industrijska revolucija, što su započele u Zapadnoj Europi sredinom 18. stoljeća dostigle su svoj puni zamah u SAD-a krajem 19. stoljeća, a zahvatile su sva područja ljudskog privredivanja: industrijsku proizvodnju, poljoprivredu i promet, što će sve zajedno imati nesagledive posljedice na cjelokupan razvoj čovječanstva u narednim stoljećima. Korištenje novog izvora energije – pare, koja je neovisno o ljudskim mišićima, vjetru i rijekama pokretala divovske strojeve, kao i dobivanje koksa kao goriva brzo su i drastično mijenjali dotadašnji način proizvodnje i života ljudi. Kao posljedica tog procesa nastaju tvornice i veliki industrijski gradovi, stvara se industrijsko radništvo i njihovi pokreti, razvijaju se moderno građansko društvo, nacije, nove nacionalne države i kolonijalna carstva. Industrijalizacija je bila posljedica stoljetnog razvitka gospodarstva u cijelom svijetu, a taj proces je uključio složene gospodarske i financijske veze među društvima u pojedinim državama Europe i svijeta. Svijet se povezao u jedinstveno tržište. Izum parnog stroja, parobroda i lokomotive, a kasnije telegrafa i telefona, promijenio je svjetsku komunikaciju tog razdoblja. Vrijeme i novac potrebni za prijevoz roba, poruka ili ljudi preko oceana i kontinenta drastično su se smanjili. Industrijalizacija je mobilizirala ogroman broj radnika koji su selili iz sela u gradove, iz jedne države u drugu, te s jednog kontinenta na drugi. Naime, industrijalizacija i urbanizacija nisu se odvijale istodobno u svim europskim zemljama. Veliki dijelovi istočne i srednje Europe, Skandinavije, južne i jugoistočne Europe ostali su izvan tokova znanstvene i industrijske revolucije. Stoga su stanovnici tih zemalja intenzivno migrirali u druge razvijenije države. Osim toga, migracije su uzrokovali ratovi, političke i vjerske borbe, kronično tegoban život i glad zbog siromaštva zemlje i težnja za boljim životom. Europu je tako tijekom 19. stoljeća napustilo više od 55 milijuna ljudi. Europski migranti na drugim kontinentima stvorili su nove granice kolonijalnih naselja i u sjevernoj i u južnoj hemisferi, a Kinezi, Indijci i drugi Azijci selili su u jugoistočnu Aziju i obje Amerike. Međunarodna trgovina je cvjetala i doslovno nije bilo društva na svijetu na koje nije utjecalo svjetsko tržište. Posljedica tog napretka u komunikaciji, migracijama i trgovini bio je porast svjetske populacije koja se povećavala brže nego u ijednom prethodnom razdoblju, prisiljavajući ljude gotovo svugdje da eksperimentiraju s novim načinima organizacije kolektivnog života. Pojavila su se različita socijalistička učenja i radnički pokreti koji su tražili poboljšanje svog ekonomskog i društvenog položaja.

Nove ideologije druga su velika značajka ovog razdoblja. Američka i francuska revolucija ponudile su svijetu snažnu ideju narodnog suvereniteta, neotuđivih prava i nacionalizma. Pretvaranje ovih ideja u političke pokrete imalo je učinak mobilizacije ogromnog broja običnih ljudi u sudjelovanju u javnom životu i u borbu za bolju budućnost za sve ljude. Liberalni, ustavni i nacionalni ideali inspirirali su brojne reformske pokrete za neovisnost i revolucije koji su izbijali u cijelom ovom razdoblju, u različitim dijelovima svijeta. U isto to vrijeme konzervativne političke i društvene snage nastojale su potkopati i ograničiti učinak ovih demokratskih pokreta i revolucija. Demokratizacija društva i nacionalizam pojačali su društvenu moć pojedinih zapadnoeuropskih država koje su zatim povećale svoju dominaciju u svjetskim događajima.

Početkom 19. stoljeća moćne europske države kontrolirale su oko 35% svjetske kopnene površine, da bi do 1914. godine dominirale na 84% svjetskog teritorija. Europska ekspanzija u svijetu

zadobila je tri osnovna oblika: 1. narodi europskog porijekla proširili su kolonijalne posjede i naselja u mnogim dijelovima svijeta istjerujući ili asimilirajući starosjedilačko stanovništvo; 2. europske države i trgovačka poduzeća stvorili su znatnu ekonomsku dominaciju na pojedinim područjima svijeta, naročito u Latinskoj Americi i Kini, a Japan i SAD također su se priključili toj ekonomskoj ekspanziji; 3. u drugoj polovici 19. stoljeća najmoćnije europske države upustile su se u „novi imperijalizam“, tj. u natjecanje u uspostavi ekonomske dominacije u područjima Azije i Afrike koja još nisu bila pod kolonijalnom upravom.

Masovna proizvodnja novog oružja povezana s revolucijom u transportu i komunikaciji omogućila je taj „novi imperijalizam“. Pod rastućim pritiskom europske vojne snage i promjena u svjetskoj ekonomiji vladajuće elite u azijskim i afričkim državama organizirale su reformske pokrete koji su prihvatili i proveli neke od ideja i programa demokratske revolucije. Istodobno, pojedini narodi Afrike, Azije i Latinske Amerike pružaju oružani otpor europskoj hegemoniji. Kako se približavao Prvi svjetski rat, kolonijalna društva su, umjesto konsolidacije i sigurnosti, sve više karakterizirale ubrzane društvene promjene i nove snage otpora.

Teritorij hrvatskih zemalja je do pada Mletačke Republike 1797. godine bio podijeljen između Habsburške Monarhije i Venecije. Hrvatska je nakon povlačenja Osmanlija zadržala poseban državno-pravni položaj prema Ugarskoj, a Ugarskom pragmatičkom sankcijom proglašena je nerazdruživim dijelom šire Ugarske, a s njome i Habsburške Monarhije u cjelini. Reforme austrijskog dvora u drugoj polovici 18. stoljeća služile su modernizaciji zastarjelog staleškog sistema, pa su kao takve značile nesumnjiv napredak, ali je uz to slijedila centralizacija i germanizacija javnog života, što se negativno odrazilo na narode koji su živjeli u rubnim dijelovima monarhije i što je odredilo njihov daljnji gospodarski i društveni razvoj. Naime, gospodarstvo u monarhiji bilo je potpuno podređeno interesima metropole, pa Hrvatska nije raspolagala nikakvim mogućnostima za slobodan gospodarski i društveni razvoj. Ista je situacija u obalnim hrvatskim zemljama pod mletačkom vlašću. Hrvatsko-slavonska vojna krajina zbog militarizacije bila je izolirana od većine gospodarskih tokova u preostalom dijelu monarhije i stanovništvo se, uz poljoprivredu, bavilo uglavnom trgovinom. Nakon Berlinskog kongresa sve su se hrvatske zemlje našle najzad okupljene pod vlašću Habsburgovaca, ali su ratovi koje je Austrija s povremenim prekidima vodila protiv francuskih revolucionara i Napoleona više od dva desetljeća, ostavili za sobom teške posljedice u daljnjem gospodarskom i društvenom razvoju hrvatskih zemalja. Pokušaji da se stvore ekonomski i institucionalni uvjeti za demokratizaciju i modernizaciju društva, koje su se nezaustavljivo širile Europom tijekom 19. stoljeća, uglavnom su propadali. Feudalni društveni odnosi – u kojima je slabo građanstvo s naporom sebi probijalo put, a seljaci sputani kmetskim obvezama – nisu još dopuštali da ovi pokušaji naiđu u hrvatskom društvu na potreban odjek. Ipak, hrvatsko plemstvo unatoč svemu održava i njeguje političku svijest o jedinstvu hrvatskih zemalja, a hrvatska inteligencija, svjetovna i duhovna, pokazuje porast interesa za jezična i kulturna pitanja. Oni će zajedno utjecati na dozrijevanje otpora centralističkim težnjama Austrije i Mađara u drugoj polovici 19. stoljeća, a s kojim počinje proces stvaranja moderne hrvatske nacije.

Tijek proučavanja

1. Učenici će razumjeti kako su francuski enciklopedisti svojim idejama pridonijeli širenju građanskih revolucija i u ime razuma suprotstavili se vlasti apsolutne monarhije i rušili njezin autoritet i tradiciju.
2. Učenici će razumjeti različite „-izme“ (nacionalizam, liberalizam, kapitalizam, imperijalizam, kolonijalizam, socijalizam, komunizam) koji su zaokupljali društva toga vremena istražujući ih unutar povijesnog konteksta. Na početku 20. stoljeća narodi zapadne Europe dominirali su svjetskim poslovima.
3. Proučavajući ovo razdoblje učenici će pokušati odgovoriti na neka od temeljnih pitanja suvremenog svijeta kao što su: Kako je relativno malen broj država u zapadnoj Europi uspio stvoriti takvu hegemoniju nad većim dijelom svijeta? Koje su bile njezine slabosti i zašto se nije održala?
4. Proces konstituiranja moderne hrvatske nacije koji je počeo u tom razdoblju nije nastao sam po sebi, već je potpuno uronjen u kontekst europskih i svjetskih zbivanja i promjena. Kako

bi razumjeli ta zbivanja, učenici moraju stvoriti povijesnu perspektivu i promatrati taj dugotrajni proces u kontinuitetu jer on traje i danas.

5.1. Prva programska razina složenosti (minimalna)

Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70; druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Doba građanskih revolucija

- a) Uspon građanskog društva i građanske revolucije u Europi
- b) Narodni preporodi u Hrvatskoj
- c) Hrvatska između Austrije i Ugarske – teritorijalna integracija i stvaranje moderne nacije

2. Modernizacija Hrvatske

- a) Počeci industrijskog razvoja i iseljavanje iz Austro-Ugarske Monarhije u prekomorske zemlje
- b) Znanost, kultura i umjetnost u Hrvatskoj

Inačica C – dodatak

1. Opća kriza modernog svijeta – problemi industrijalizacije, demokracije i nacionalnosti

- a) Politički odnosi, savezi i sukobi europskih država
- b) Europska kultura između historicizma i novih izražajnih oblika

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Doba građanskih revolucija
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti tri međusobno povezana povijesna procesa na hrvatskom prostoru: formiranje modernih nacija, kapitalističkog gospodarstva i moderne znanosti i kulture u europskom kontekstu.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Identificirati</i> promjene u Europi, svijetu i Hrvatskoj u razdoblju globalne trgovine i europske premoći. 2. <i>Razmotriti</i> proces teritorijalne integracije i formiranja moderne hrvatske nacije u europskom kontekstu. 3. <i>Objasniti</i> jačanje građanstva i pojavu radništva u kontekstu razvoja kapitalističkog gospodarstva. 4. <i>Raspraviti</i> intelektualna kretanja i kulturne promjene u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća. 5. <i>Ustanoviti</i> uzroke, pravce i posljedice preoceanskih migracija do početka 20. stoljeća. 6. <i>Opisati</i> zbivanja u Hrvatskoj i njezinom širem okruženju uoči Prvoga svjetskog rata.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70; druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Doba građanskih revolucija
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti tri međusobno povezana povijesna procesa na hrvatskom prostoru: formiranje modernih nacija, kapitalističkog gospodarstva i moderne znanosti i kulture u europskom kontekstu.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Identificirati</i> promjene u europskim društvima u razdoblju uspona građanstva i građanskih revolucija. 2. <i>Objasniti</i> ekonomsko i društveno zaostajanje hrvatskih zemalja u odnosu na zemlje zapadne Europe krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. 3. <i>Opisati</i> Hrvatski narodni preporod i rubne preporodne pokrete u kontekstu oblikovanja modernih europskih nacija. 4. <i>Razlikovati</i> političke programe i borbe od socijalnih programa u hrvatskim zemljama tijekom 19. stoljeća. 5. <i>Usporediti</i> zahtjeve revolucionara u Austriji, Ugarskoj i hrvatskim zemljama 1848/49. godine. 6. <i>Povezati</i> zahtjeve revolucionara iz 1848. godine sa zbivanjima u Habsburškoj Monarhiji 1867/68. 7. <i>Usporediti</i> gospodarski i društveni razvoj Istre i Dalmacije s razvojem Rijeke, unutrašnje Hrvatske i Slavonije od nagodbe 1868. do početka Prvoga svjetskog rata. 8. <i>Objasniti</i> početke industrijskog razvoja u Hrvatskoj i iseljavanje iz Austro-Ugarske Monarhije u prekomorske zemlje. 9. <i>Analizirati</i> odluke Berlinskog kongresa i položaj Bosne i Hercegovine u Austro-Ugarskoj Monarhiji do početka Prvoga svjetskog rata. 10. <i>Raspraviti</i> znanstvena postignuća, kulturne promjene i umjetničke trendove u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70; druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Doba građanskih revolucija
Razina	2
Obujam	1
Cilj nastavne jedinice (blok sat)	Učenik će biti sposoban objasniti procese koji čine osnovu preporodnih pokreta u hrvatskim zemljama, Austriji i Ugarskoj u prvoj polovici 19. stoljeća.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Razlučiti</i> promjene u Europi u razdoblju uspona građanskog društva i građanskih revolucija uz pomoć slike i teksta. 2. <i>Objasniti</i> politički položaj pojedinih naroda i njihovih zemalja u Habsburškoj Monarhiji nakon Bečkog kongresa, služeći se povijesnim zemljovidom. 3. <i>Razmotriti</i> zahtjeve preporodnog pokreta u hrvatskim zemljama, služeći se povijesnim izvorima: <i>Bansko pismo od 25. travnja 1848;</i> <i>Iz Proglasa Ljudevita Gaja.</i> 4. <i>Usporediti</i> Hrvatski narodni preporod i rubne preporodne pokrete u kontekstu oblikovanja modernih europskih nacija, koristeći se geografskim kartama i povijesnim zemljovidima.

	5. <i>Izdvojiti</i> pet ključnih događaja i postignuća preporodnih pokreta, služeći se kronološkom tablicom.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70; druga godina 1/35 = inačica B; trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja 2/70.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za minimalnu razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Manufaktura, industrijska revolucija, tvornica, nacija, nacionalni pokret, nacionalizam, socijalizam, liberalizam, kapitalizam, kolonijalizam, imperijalizam, historicizam, realizam, romantizam, secesija, aneksija i centralizacija.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1750. do 1914. godine.
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** Beč, Budim, (od 1873. Budimpešta), Prag, Zagreb, Rijeka i Split.
- c) **Narodi i države:** Nijemci, Austrijanci, Talijani, Česi, Slovaci, Mađari, Hrvati, Slovenci, Srbi, Muslimani (Bošnjaci), Turci, Osmansko Carstvo, Austro-Ugarska Monarhija (od 1867), Talijanska Kraljevina, Francuska i Njemačko Carstvo.
- d) **Najvažniji povijesni procesi:** počeci industrijskog razvoja, prosvjetiteljstvo i uspon građanskog društva, građanske revolucije, Hrvatski narodni preporod i rubni preporodni pokreti u Hrvatskoj, teritorijalna integracija i stvaranje moderne hrvatske nacije, iseljavanje u prekomorske zemlje, nova strujanja u znanosti i novi stilovi u umjetnosti (romantizam, historicizam, secesija).
- e) **Najvažniji događaji:** 1789. – Deklaracija o pravima čovjeka i građanina; 1797. – ukinuta Mletačka Republika; 1808. – ukinuta Dubrovačka Republika; 1830. i 1835. – izdana *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* i *Danica* – početak preporodnog pokreta u Hrvatskoj; 1848/49. – revolucije u Europi i Habsburškoj Monarhiji; 1861. – saziv Hrvatskog sabora – začetak hrvatskih političkih stranaka; 1867. – Austro-ugarska nagodba; 1868. – Hrvatsko-ugarska nagodba; 1878. – Berlinski kongres – okupacija Bosne i Hercegovine; 1881. – ukidanje Vojne krajine; 1903. – narodni pokret u Hrvatskoj – kraj Khuenovog banovanja; 1908. – aneksija Bosne i Hercegovine.
- f) **Važnije povijesne osobe:** Napoleon Bonaparte, Franjo Josip I. Habsburški, Ljudevit Gaj, Mihovil Pavlinović, Juraj Dobrila, Josip Jelačić, Ivan Mažuranić, Károly Khuen-Héderváry, Nikola Tesla, August Šenoa, Ivan Zajc, Franjo Rački, Vlaho Bukovac i Antun Gustav Matoš.
- g) **Važniji izumi:** parni stroj, parobrod, lokomotiva, željeznička pruga, telegraf, automobil, telefon, fotografija, proizvodna čelika, dizel motor, automobil, naftna industrija, električna energija, kemijska industrija, ratna industrija, prva novinska agencija i prva svjetska gospodarska izložba.
- h) **Važnija znanstvena i kulturna dostignuća:** *Teorija prirode filozofije* (Ruđer Bošković), *Društveni ugovor* (J.J. Rousseau), *O porijeklu vrsta* i *Porijeklo čovjeka* (C. Darwin), *Disertacija* (J. Drašković), *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* (Lj. Gaj), osnovani Matica ilirska, Narodni muzej, kazalište i Akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

5.2. Druga programska razina (srednja)

Dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Uzroci i posljedice građanskih revolucija krajem 18. i početkom 19. stoljeća

- a) Doba razuma
- b) Američka i francuska revolucija

2. Uzroci i posljedice industrijske i agrarne revolucije 18. i 19. stoljeća

- a) Industrijalizacija i modernizacija
- b) Uspon SAD-a do svjetske sile

3. Promjene u euroazijskim društvima u razdoblju svjetske trgovine i porasta europske moći

- a) Osmansko Carstvo i Rusija u 19. stoljeću
- b) Kina i Japan u 19. stoljeću

4. Primjeri nacionalizma, izgradnje država i društvenih reformi u Europi od 1830. do 1914.

- a) Europa između restauracije i revolucije
- b) Europa u doba nacionalizma i radničkog pokreta

5. „Novi imperijalizam“ moćnih nacionalnih država od 1850. do 1914. i važniji globalni trendovi

- a) Svijet u razdoblju „novog imperijalizma“
- b) Porast stanovništva i prekoceanske migracije
- c) Građanska kultura od romantizma do moderne

6. Teritorijalna integracija hrvatskih zemalja i stvaranje moderne hrvatske nacije

- a) Hrvatski narodni preporod
- b) Hrvatska između Austrije i Ugarske

7. Opća kriza modernog svijeta – problemi industrijalizacije, demokracije i nacionalnosti

- a) Politički odnosi, savezi i sukobi europskih država
- b) Revolucionarni pokreti u svijetu početkom stoljeća
- c) Europska kultura između historicizma i novih izražajnih oblika

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Doba građanskih revolucija
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti tri međusobno povezana povijesna procesa u Europi, svijetu i Hrvatskoj: znanstvenu i industrijsku revoluciju, građanske revolucije i uspostavu europske dominacije u svijetu.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Raščlaniti uzroke i posljedice građanskih revolucija krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. 2. Objasniti uzroke i posljedice industrijske i agrarne revolucije. 3. Istražiti kako su liberalizam i socijalističke ideje utjecale na promjene u europskim državama i Hrvatskoj.

	<ol style="list-style-type: none"> 4. <i>Ocijeniti</i> kako se razvoj znanosti i tehnologije odrazio na intelektualna kretanja i kulturne promjene u 19. stoljeću. 5. <i>Identificirati</i> promjene euroazijskim carstvima u razdoblju globalne trgovine i europske premoći. 6. <i>Ustanoviti</i> uzroke, pravce i posljedice preookeanskih migracija Hrvata i ostalih naroda do početka 20. stoljeća. 7. <i>Protumačiti</i> proces teritorijalne integracije i formiranja hrvatske i ostalih nacija u drugoj polovici 19. stoljeća. 8. <i>Raspraviti</i> o promjenama i sukobima u Europi i svijetu u razdoblju „novog imperijalizma“.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja - prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja - prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Doba građanskih revolucija
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti tri međusobno povezana povijesna procesa u Europi, svijetu i Hrvatskoj: znanstvenu i industrijsku revoluciju, građanske revolucije i uspostavu europske dominacije u svijetu.
Ishodi učenja (5-10)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> kako su ideje Montesquieua, Voltairea i Rousseaua utjecale na politička zbivanja u sjevernoj Americi i Francuskoj u drugoj polovici 18. stoljeća. 2. <i>Raščlaniti</i> uzroke i posljedice građanskih revolucija u engleskim kolonijama u sjevernoj Americi i Francuskoj. 3. <i>Razlučiti</i> uzroke i posljedice industrijske i agrarne revolucije s osvrtom na uspon SAD-a do svjetske sile. 4. <i>Identificirati</i> promjene euroazijskim carstvima u razdoblju globalne trgovine i europske premoći na primjeru Osmanskog Carstva i Rusije. 5. <i>Analizirati</i> slabljenje političke i ekonomske moći Kine i otvaranje i 6. industrijalizaciju Japana u 19. stoljeću. 7. <i>Obrazložiti</i> kako je restauracija monarhija utjecale na zbivanja u pojedinim europskim zemljama 1830. i 1848/49. 8. <i>Povezati</i> pojmove: nacija, nacionalni pokret, nacionalizam, nacionalna država i revolucija u priču o postanku nacionalne države na primjeru jedne europske države. 9. <i>Povezati</i> motive i uzroke „novog imperijalizma“ i karakter otpora kolonijalnih naroda. 10. <i>Ustanoviti</i> uzroke, pravce i posljedice preookeanskih migracija pojedinih europskih naroda do početka 20. stoljeća. 11. <i>Utvrđiti</i> osnovna obilježja građanske kulture koja se razvijala tijekom 19. i početkom 20. stoljeća kroz različite umjetničke stilove. 12. <i>Objasniti</i> političke odnose, saveze i sukobe europskih država početkom 20. stoljeća. 13. <i>Identificirati</i> karakter revolucionarnih pokreta u Europi i svijetu početkom 20. stoljeća. 14. <i>Istražiti</i> kako su se industrijalizacija i nacionalni pokreti u zapadnoeuropskim državama odrazili na zbivanja u Hrvatskoj u razdoblju političkih i društvenih reformi (1830. do 1914. godine). 15. <i>Objasniti</i> sukobe i neslaganja u procesu formiranja hrvatske i ostalih nacija u Austro-Ugarskoj Monarhiji krajem 19. i početkom 20. stoljeća. 16. <i>Raspraviti</i> znanstvena postignuća, kulturne promjene i umjetničke trendove u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća.

Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.
---	---

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Doba građanskih revolucija
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj nastavne jedinice (blok sat)	Učenik će biti sposoban objasniti sličnosti i razlike američkog rata za neovisnost i velike francuske građanske revolucije.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Usporediti</i> razvoj društva i težnje pojedinih slojeva u engleskim kolonijama i Francuskoj uoči revolucije, služeći se grafičkim prikazom i tekstom iz udžbenika. 2. <i>Načiniti</i> skicu tijeka i trajanja dviju revolucija s po tri ključna događaja, služeći se priloženim tekstom. 3. <i>Objasniti</i> temeljne rezultate i promjene u dvjema državama, služeći se priloženom tablicom i povijesnim izvorima.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja – prva godina 2/70 i druga godina 2/70 = inačica A; tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za srednju razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Manufaktura, industrijska revolucija, tvornica, nacija, nacionalni pokret, revolucija, ropstvo, nacionalizam, kapitalizam, socijalizam, komunizam, liberalizam, demokracija, kolonijalizam, politička stranka, politička prava, socijalna prava, aneksija, secesija, centralizacija, historicizam, realizam, romantizam i secesija.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

- a) **Vremensko trajanje:** od oko 1750. do 1914. godine.
- b) **Najvažniji centri znanosti, školstva, kulture i gospodarstva:** London, Boston, Washington, New York, Pariz, Amsterdam, Berlin, Petrograd, Beč, Budim (od 1873. Budimpešta), Prag, Zagreb, Rijeka i Split.
- c) **Narodi i države:** Englezi, Francuzi, Nijemci, Austrijanci, Talijani, Česi, Slovaci, Mađari, Hrvati, Slovenci, Srbi, Muslimani (Bošnjaci), Turci, Kinezi, Indijci, Japanci, Osmansko Carstvo, Austro-Ugarska Monarhija, Talijanska Kraljevina, Francuska i Njemačko Carstvo.
- d) **Najvažniji povijesni procesi:** industrijska, agrarna revolucija, migracije stanovništva, građansko društvo, građanske revolucije, stvaranje političkih stranaka, pojava radničkog pokreta, štrajkovi radnika, jačanje imperijalizma, otpor kolonija, stvaranje političkih saveza među državama; hrvatski narodni preporod, rubni preporodni pokreti u Habsburškoj Monarhiji, teritorijalna integracija, stvaranje moderne hrvatske nacije, nova strujanja u znanosti i novi stilovi u umjetnosti (romantizam, historicizam, secesija).
- e) **Najvažniji događaji:** 1776. – Deklaracija neovisnosti; 1789. – Deklaracija o pravima čovjeka i građanina; 1781. – prvi Ustav SAD-a; 1791. – prvi Ustav Francuske; 1797. – ukinuta Mletačka Republika; 1804. – Napoleon se proglasio carem Francuske – kraj građanske republike; 1808. – ukinuta Dubrovačka Republika; 1815. – Bečki kongres; 1878. – Berlinski kongres; 1830. i 1835. izdana *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* i *Danica*

– početak preporodnog pokreta u Hrvatskoj; 1848/49. – revolucije u Europi i Habsburškoj Monarhiji; 1861. – saziv Hrvatskog sabora – začetak hrvatskih političkih stranaka; 1867. – Austro-ugarska nagodba; 1868. – Hrvatsko-ugarska nagodba; 1873. – revizija Nagodbe; 1881. – ukidanje Vojne krajine; 1903. – narodni pokret u Hrvatskoj – kraj Khuenovog banovanja; 1908. – aneksija Bosne i Hercegovine.

- f) **Važnije povijesne osobe:** George Washington, Thomas Jefferson, Luj XVI, Napoleon Bonaparte, Franjo Josip I. Habsburški, Giuseppe Mazzini, Otto von Bismarck, Ljudevit Gaj, Mihovil Pavlinović, Juraj Dobrila, Josip Jelačić, Ivan Mažuranić, Károly Khuen-Héderváry, August Šenoa, Nikola Tesla, Ivan Zajc, Franjo Rački, Vlaho Bukovac i Antun Gustav Matoš.
- g) **Važniji izumi:** parni stroj, parobrod, lokomotiva, željeznička pruga, telegraf, automobil, telefon, fotografija, proizvodnja čelika, dizel motor, naftna industrija, električna energija, kemijska industrija, ratna industrija, prva novinska agencija i prva svjetska gospodarska izložba.
- h) **Važnija znanstvena i kulturna dostignuća:** *Teorija prirode filozofije* (Ruđer Bošković), *Društveni ugovor* (J.J. Rousseau), *O porijeklu vrsta* i *Porijeklo čovjeka* (C. Darwin), *Disertacija* (J. Drašković), *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* (Lj. Gaj), osnovani Matica ilirska, Narodni muzej, kazalište i Akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

5.3. Sposobnost povijesnoga mišljenja (standard 2 za prvu i drugu programsku razinu složenosti)

Standard 2 uključuje razvijanje pet vještina, a svaka od njih ima indikatore (pokazatelje) postignuća, i to:

1. Vještina kronološkog mišljenja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Izračunati* vrijeme u milijunima, tisućljećima, stoljećima, desetljećima od čvrstih točaka u sistemu kalendara: pr. Krista (pr. Kr.) i poslije Krista (AD) i usporediti s čvrstim točkama drugih sustava kalendara poput rimskog (753. g. pr. Kr.), muslimanskog (622. g.) ili nekog drugog.
2. *Izraditi* višeslojne usporedbene tablice na temelju raspoloživih podataka.
3. *Odrediti* vremenski slijed povijesnih događaja u široko definiranim povijesnim erama, iz nacionalne povijesti, povijesti Europe i svijeta.
4. *Interpretirati* podatke predočene u vremenskim lentama tako da se odredi kada su se prijelomni događaji zbivali i što se u isto vrijeme događalo na drugim mjestima.
5. *Objasniti* povijesni kontinuitet i promjenu na primjerima povijesnog razvoja i trajanja određenog povijesnog procesa u široko definiranom povijesnom razdoblju.
6. *Usporediti* alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Identificirati* glavno pitanje povijesne priče koja se odnosi na svrhu, perspektivu ili stajalište iz kojega je izvedena.
2. *Prikazati* povijesne perspektive u literarnim i povijesnim pričama uzevši u obzir živote pojedinaca, njihove vrednote i poglede unutar povijesnog konteksta (u vremenu i prostoru u kojem su živjeli, a ne iz današnje perspektive).
3. *Interpretirati* pročitane podatke na povijesnim i geografskim zemljovidima, uključujući specifične karakteristike prostora i vremena koje su utjecale na tijek događaja ondje gdje i kada su se dogodili.
4. *Interpretirati* uočene zemljopisne simbole, zemljopisna mjerila i indikatore smjerova kako bi se određeni povijesni događaji interpretirali na temelju geografskih svojstva i ambijenta u kojim su se dogodili.
5. *Interpretirati* uočene vizualne i brojčane podatke predstavljene u statističkim tablicama, histogramima, dijagramima i lentama vremena.

6. *Interpretirati* uočene vizualne podatke predstavljene na povijesnim fotografijama, slikama i crtežima.

3. Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* primarne i sekundarne izvore koje je koristio autor i formulirati analitička pitanja s kojima se ispituje vjerodostojnost podataka i utvrđuju svrha i stajališta s kojih je priča napisana u dokumentima i povijesnim pričama.
2. *Analizirati* povijesne priče kako bi se utvrdile činjenice koje je autor pružio i *vrednovati* vjerodostojnost generalizacije ili interpretacije koju je autor predočio na temelju dokaza koje je skupio.
3. *Analizirati i konstruirati* uzročno-posljedičnu analizu uzevši u obzir dva ili više faktora koji su pridonijeli povijesnom događaju.
4. *Prepoznati* povijesne zaključke koji su podložni promjeni na temelju novootkrivenih izvora i novih interpretacija.
5. *Ocijeniti* važnost pojedinca u povijesti i njegovih individualnih izbora i akcija.
6. *Kritički vrednovati* predočene dokaze koji se temelje na primarnim i sekundarnim izvorima i uočiti opasnost uspostavljanja analogije, ne uzimajući u obzir različite uvjete određenog vremena i prostora.

4. Vještina povijesnog istraživanja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* ključna pitanja o određenim povijesnim dokumentima: a) tko ih je načinio, kada, kako i zašto; b) što nam dokument govori o osobama koje su ga sastavile; c) što trebamo još pronaći kako bi mogli „ispričali priču“ o dokumentu, ljudima i događajima koji su s njim povezani.
2. *Pronaći* određene povijesne podatke koristeći se različitim primarnim i sekundarnim izvorima (materijalni ostaci, slike, fotografije, filmovi, dokumenti, časopisi i knjige).
3. *Načiniti* izvještaj o povijesnom kontekstu na temelju podataka iz povijesnih izvora (materijalnih, pisanih i slikovnih).
4. *Ispitati* povijesne zaključke da bismo utvrdili čiji glasovi nedostaju u priči i objasniti razloge njihova izostajanja.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Ispitati* probleme s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i to analizom njihovih vrijednosti, interesa, perspektiva i stajališta, zatim *analizirati* učinke njihovih izbora i odluka kao i moguće opcije u tom vremenu i na tom mjestu. Npr. kako su pojedinci i društva poboljšavala svoj život unapređivanjem oruđa, prilagođavanjem okolišu i prilagođavanjem okoliša njihovim potrebama.
2. *Identificirati* vrijednosti i religijska uvjerenja osoba u različitim kulturama i civilizacijama, te procijeniti utjecaj prirode, gospodarstva i načina života te dugoročne i kratkoročne posljedice njihovih vjerovanja.
3. *Razlikovati* odgovarajuće povijesne analogije od neodgovarajućih analogija i to kritičkom prosudbom paralela između današnje situacije i one u prošlosti.
4. *Utvrđiti* doprinos pojedinih naroda razvoju drugih kultura i civilizacija, potom analizirati putove i granice širenja i međusobnog utjecaja pojedinih dostignuća te njihove posljedice na život čovjeka.

5.4. Primjeri provjere i vrednovanja (za minimalnu i srednju programsku razinu složenosti)

Učenik će biti sposoban:

1. *Načiniti* ljestvicu uzroka i posljedica građanskih revolucija od kraja 18. do sredine 19. stoljeća koristeći se priloženim popisom. [*Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija*]
2. *Izraditi* tablični prikaz uzroka i posljedica industrijske i agrarne revolucije služeći se priloženim tekstom. [*Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija*]
3. *Utvrđiti* kako se razvoj znanosti i tehnologije odrazio na intelektualna kretanja i kulturne promjene u 19. stoljeću koristeći se priloženim tekstom. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]
4. *Razlučiti* promjene u euroazijskim carstvima u razdoblju globalne trgovine i europske premoći u svijetu pomoću slike i teksta. [*Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija*]
5. *Identificirati* kako su liberalizam i socijalističke ideje utjecale na promjene u europskim državama i Hrvatskoj nakon čitanja povijesnih prikaza i odabranih povijesnih izvora [*Vještina povijesnog istraživanja*]
6. *Kreirati* kartu uzroka, pravaca i posljedica prekontinentalnih migracija Hrvata i ostalih naroda do početka 20. stoljeća na temelju samostalnog istraživanja. [*Vještina povijesnog istraživanja*]
7. *Izložiti* promjene i sukobe u Europi i svijetu u razdoblju „novog imperijalizma“ u kratkom eseju. [*Vještina povijesnog istraživanja*]
8. *Objasniti* proces teritorijalne integracije i formiranja hrvatske i ostalih nacija u drugoj polovici 19. stoljeća stavljanjem najvažnijih činjenica, datuma i osoba u kronološki slijed. [*Vještina kronološkog mišljenja*]
9. *Ocijeniti* utjecaj i doprinos Napoleonovog Građanskog zakonika na budući razvoj zakonodavstva drugih europskih država – služeći se dokumentom. [*Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka*]
10. *Prikazati* širenje preporodnih pokreta u Europi i Habsburškoj Monarhiji koristeći se geografskim kartama i povijesnim zemljovidima. [*Vještina kronološkog mišljenja i snalaženje u prostoru*]
11. *Opisati* proces teritorijalne integracije i formiranja moderne hrvatske nacije između Austrije i Ugarske u drugoj polovici 19. stoljeća – nakon čitanja povijesnih prikaza i odabranih dokumenata. [*Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija*]
12. *Izložiti* početke industrijskog razvoja u Hrvatskoj i iseljavanje iz Austro-Ugarske Monarhije u prekomorske zemlje u kratkom eseju. [*Vještina povijesnog istraživanja*]
13. *Nabrojiti* znanstvena postignuća, kulturne promjene i umjetničke trendove u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća stavljanjem u kronološki slijed. [*Vještina kronološkog mišljenja*]

Napomena:

Peta jedinica ishoda učenja nema treću maksimalnu programsku razinu. Dakle, nijedan kurikulum povijesti za srednje srednje strukovne srednje škole nema treću jedinicu ishoda učenja na maksimalnoj razini, već se ona nalazi isključivo u kurikulumima za gimnazije.

5.5. Literatura

- Antić, Ljubomir, *Hrvati i Amerika*, Stvarnost/Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2003.
- Cincotta, Howard, *Američka povijest – kratki prikaz*, Informativna agencija SAD, Zagreb, 1998.
- Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i jugoistočne Europe 1800–1914*, Alinea, Zagreb, 2005.
- Gross, Mirjana, Szabo Agneza, *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Plava biblioteka – Globus, Zagreb, 1992.
- Grupa autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, knjige XIV–XV, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.

- Grupa autora, *Ilustrirana povijest svijeta*, knjige XV–XX, (*Industrijska revolucija, Prosvjetiteljstvo i revolucija, Europski nacionalizam i romantičarski pokret, Doba carstva, Sjeverna Amerika: ekspanzija, građanski rat i nastanak, Prekretnica 19. i 20. stoljeća i Veliki rat*), Liber Novus, Zagreb, 2010.
- Grupa autora, *Povijest svijeta*, Naprijed, 1990.
- Hobsbawn, Eric, *Doba revolucije*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
- Hobsbawn, Eric, *Doba kapitala*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- Karaman, Igor, *Industrijalizacija građanske Hrvatske*, Naprijed, Zagreb, 1991.
- Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- Soboul, Albert, *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- Stančić, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002.
- Šetić, Nevio, *Istra između tradicionalnog i modernog*, Naša sloga, Pazin, 1995.
- Šidak, Jaroslav i suradnici, *Hrvatski nacionalni preporod – Ilirski pokret*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
- Totman, D. Conrad, *Povijest Japana*, Zagreb, 2003.
- Valentić, Mirko, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1981.
- Vrandečić, Josip, *Dalmatinski autonomistički pokret u 19. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.

6. Šesta jedinica ishoda učenja: dvadeseto stoljeće (od 1914. do 2000. godine)

Razmatrajući velike promjene u dalekoj prošlosti, možemo postići makar djelomičnu suglasnost o tome što je bilo važno za razvoj čovječanstva, a što nije. Međutim, što smo bliže sadašnjosti, to je teže razlikovati velike promjene i prijelomne događaje od manje značajnih. Stoga mi možemo tek naslutiti što će znanstvenici nakon sto ili dvjesto godina misliti da je bilo važno zapamtiti o povijesti 20. stoljeća. Sigurno je, jer već je danas jasno vidljivo, da je 20. stoljeće bilo doba neslućenog razvoja prirodnih znanosti, tehnoloških i tehničkih dostignuća. U ovom stoljeću znanost, otkrića i istraživanja doživjela su neslućeni razvoj – pojavio se nov oblik energije po kojemu će vjerojatno ovo stoljeće ući u povijest kao *atomska doba*. Također, u ovom stoljeću po prvi put se ukazuje mogućnost da čovječanstvo samo sebe uništi. Naime, brz gospodarski uspon pojedinih europskih država tekao je paralelno s pojavom rasističkih ideja, nacionalističke ideologije i zahtjeva pojedinih država i njihovih političkih elita za položajem svjetske velesile, što je dovelo do zaoštavanja nacionalističkih težnji i do izbijanja međunarodnih sukoba koji završavaju u svjetskim ratovima. Destruktivne snage koje su se okupljale u političkom, tehničkom i znanstvenom miljeu pokazale su ljudima zastrašujuću moć oružja koja se iskazala u Prvom i Drugom svjetskom ratu. Danas, s distancom od gotovo stotinu godina „ovaj prvi svjetski sukob koji je trajao od 1914. do 1945. možemo karakterizirati kao *tridesetogodišnji rat* u 20. stoljeću“.⁹ Eksplozivna snaga ideje o nacionalnoj državi, u spletu s moćnim silama autoritarnosti, totalitarizma, neokolonijalizma i krute birokracije uzrokovala je nacionalnu mržnju i etničke sukobe s neopisivim stradanjima stanovništva i golemim materijalnim gubicima. Nakon završetka rata 1945. godine i stradanja izazvanih na etničko-nacionalnoj osnovi u Europi je postojala težnja potiskivanju ili nenaglašavanju etničke pripadnosti te razvijanju općenitijeg identiteta, često omeđenoga državnim granicama. Tako kapitalističke europske države tijekom druge polovice stoljeća razvijaju europski identitet i demokratski poredak, dok se u svim socijalističkim državama istočne i jugoistočne Europe potiskuje nacionalna svijest u ime stvaranja novog društva u kojemu su trebale nestati nacionalne razlike. Međutim, padom Berlinskog zida 1989. godine i slomom komunističke ideologije neočekivano se otvara proces stvaranja novih nacionalnih država na prostoru Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Tako je samo raspad Sovjetskog saveza dao 15 novih nacionalnih država. Taj proces stvaranja novih nacionalnih država teče paralelno s jačanjem i širenjem Europske zajednice (od 1993. godine Europske unije). Pristaše Europske unije (euroentuzijasti) ističu kako integracija potiče države članice da rade zajedno, umjesto jedna protiv druge i pritom promiču mir i blagostanje. Euroskeptici, ljudi koji strahuju od sve veće snage Europske unije, tvrde da mnogim članicama EU-a prijete opasnost od gubitka pojedinačnih nacionalnih identiteta. Također se brinu zbog prelaska ovlasti nacionalnih parlamenata u sjedište EU-a u Bruxellesu, i radije se opredjeljuju za lokalnu kontrolu. Euroskeptici su skloni smatrati čvršću političku integraciju prijatnijom, a ne dobrom prilikom. Euroentuzijasti i skeptici ne slažu se oko prirode EU i dosega njezine moći. Pristaše čvršće unije žele zajedničke propise koji će se primjenjivati u cijeloj EU, čak i ako to znači da će odluke EU imati prvenstvo u odnosu na želje nacionalnih parlamenata. Također žele da EU ima jedinstven stav u vanjskoj politici, čak i zajedničke obrambene snage. Protivnici žele da se moć Unije ograniči uglavnom na poticanje gospodarske suradnje. Dakle, na izmaku dvadesetog stoljeća europska su se društva suočila s činjenicom da su pokušaji nadraščanja nacionalnog upitni i da su nacionalne ideologije i interesi još uvijek vrlo snažni i utječu duboko na svijest ljudi. Na kraju 20. stoljeća, u procesu intenzivne globalizacije, Europa i svijet ulaze u novu fazu gospodarskog, društvenog i kulturnog razvoja, koja mijenja cjelokupan krajolik Europe i svijeta. Unatoč žestokim konfrontacijama, ljudi u cijelom svijetu nastavljaju tražiti mir i razvijati međunarodnu suradnju.

Središnji dio hrvatske moderne povijesti dvadesetog stoljeća bio je kontinuitet borbe za nacionalnu državu u okvirima dviju jugoslavenskih država i otpor velikosrpskoj politici i hegemoniji. Interpretacija dokumenata i analiza povijesnih priča ovdje je najosjetljivija. Stoga događaje koji

⁹ *National Standards*, nav. dj., str. 244.

su nam bliski treba promatrati bez ideologijskih naočala, te racionalno i u skladu s znanstvenim postignućima, objasniti prijelomna zbivanja nacionalne povijesti 20. stoljeća. Interpretacije koje se daju u javnosti, a koje idu na štetu znanstvenog i racionalnog pristupa, preplavile su medije i snažno zaokupljaju učenike. Nastavnici su pred velikim izazovom u pokušaju da slome te „pretkoncepcije“ s kojima učenici stižu u razred i da im objasne povijesnu, kulturnu i vjersku pozadinu različitih ideologija koje se otimaju za njihovu pozornost u društvu koje ih okružuje.

Na početku 21. stoljeća svijet grabi naprijed, a promjene s kojima se svijet suočavao u prethodnim stoljećima sada izgledaju sasvim skromno u usporedbi sa složenošću suvremenih. U gospodarstvu, politici i kulturi ljudska je zajednica u trajnom procesu restrukturiranja. Revolucija u globalnoj komunikaciji otvorila je mogućnost da međusobne dostupnosti. Trgovački putnici, znanstvenici, radna snaga i izbjeglice daleko su pokretljiviji. Znanost i medicina nastavljaju pružati blagodati društvima na zadivljujući način. Mladi ljudi u Pekingu, New Yorku, Moskvi i Berlinu gledaju iste filmove i nose istu marku traperica. Istodobno eksplozija svjetskog stanovništva, rastuće siromaštvo, uništavanje okoliša i epidemije poništavaju najplemenitije napore pojedinih državnika i građanskih akcija, kao i maštovite i plemenite napore znanstvenika. Kako pušu vjetrovi promjene, ljudi više nego ikad traže utočište u zajedničkim vezama i identitetu. Zajedništvo i međusobna upućenost dovodi i do straha od onih drugih. Ipak, institucije i zajedničke vrijednosti donekle ih štite neizvjesnosti pred novim. Usred nesreća i opasnosti suvremenog svijeta ljudi traže ne samo veze u zajednici već i moralnu sigurnost. Velike religije stoga nastavljaju rasti i mijenjati se. Duhovna pitanja i etički problemi postaju glavni dio kulturalne povijesti suvremenog doba.

Tijek proučavanja

1. Postojeće sile koje pokreću svijet teško je razumjeti ako ih ne stavimo u vezu s događajima u prošlom stoljeću, pa čak i s događajima prethodnih stoljeća. Stoga povijesne događaje i procese npr. svjetskih ratova, gospodarske krize, Hladnoga rata, raspada velikih država u Europi, eksplozije stanovništva i drugih dramatičnih događaja ovog razdoblja treba staviti u vezu s događajima u 19. stoljeću koji su nezamjenljivi za otkrivanje uzroka i posljedica događaja kojima promišljamo.
2. Dvadeseto stoljeće obilježile su tri suparničke ideologije; liberalna demokracija, komunizam i fašizam koje su smatrale da im je sudbinski namijenjeno preoblikovati društvo, europski kontinent i svijet u Novi poredak za čovječanstvo. Ove suprotstavljene ideologije treba analitički i kritički promatrati jer se one otimaju za prihvaćanje među pojedincima i narodima sve do danas.
3. Nakon Drugoga svjetskog rata i rana koje je europski kontinent zadobio, došlo je do opadanja imperijalizma, militarizma i nacionalizma. Ljudi su u velikom dijelu Europe i svijeta počeli ponovno otkrivati tihe vrline demokracije: prostor koji je ona otvorila za privatnost, individualni razvoj čovjeka i obitelj. Upravo ovim vrlinama treba u nastavi povijesti posvetiti posebnu pozornost.
4. Proučavajući komunizam kao ideologiju i njegovu realizaciju u različitim zemljama: u SSSR-u, Titovoj Jugoslaviji, Kini, Koreji, Sjevernom Vjetnamu, Kambodži i Kubi, osobitu pažnju treba posvetiti njihovoj usporedbi i traženju zajedničkih posebnih svojstava te razlikovanju ideologije od realizacije.
5. U 19. stoljeću hrvatska je kultura stvorila dvije ideologije, kroatocentrizam i južnoslavizam. Sudbina hrvatske nacije u 20. stoljeću bila je obilježena borbom ove dvije suprotstavljene ideologije i njihovih simboličkih svjetova. Kolebanja između kroatocentrizma i južnoslavizma spriječila su stvaranje stabilnog nacionalnog identiteta i pomaknula stvaranje samostalne nacionalne države na kraj 20. stoljeća, u doba kada je već tekao proces globalizacije i ujedinjenja Europe. Proučavajući povijest dviju jugoslavenskih država treba voditi računa o ovim povijesnim činjenicama i uzimati ih u obzir prilikom tumačenja događaja i procesa.
6. Učenici koje danas poučavamo bit će u budućnosti odgovorni za ostvarivanje obećanja i rješavanje proturječnosti našeg vremena. Oni neće biti sposobni to učiniti čitajući novinske naslove, gledajući televizijske vijesti i filmove, te prikupljajući mrvice iz prošlosti u povijesnim udžbenicima. Oni se moraju dubinski i navrijeme upoznati s prošlošću i cjelinom

tijeka povijesnih događaja i tako spoznati i razumjeti svijet u kojemu žive, a čiji je dio i Hrvatska.

6.1. Prva programska razina složenosti (minimalna)

Trogodišnja srednja strukovna škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

Nastavne cjeline (moduli)

1. Prvi svjetski rat

- a) Uzroci karakter i globalne posljedice Prvoga svjetskog rata
- b) Hrvatska u vrtlogu ratnih zbivanja

2. Međuratno razdoblje

- a) Pojava i uspon fašizma u Italiji – Rijeka i Istra pod fašističkim režimom
- b) Hrvati u prvoj jugoslavenskoj državi
- c) Europa u znaku nacionalsocijalizma

3. Drugi svjetski rat

- a) Hrvatska u procjepu između nacifašističke i komunističke ideologije – oslobodilački i građanski rat
- b) Završetak rata i stvaranje druge Jugoslavije

4. Hrvatska u drugoj polovici 20. stoljeća

- a) Jugoslavija od diktature do samoupravljanja
- b) Raspad Jugoslavije i agresija Srbije i JNA na ostale jugoslavenske republike
- c) Domovinski rat i stvaranje samostalne hrvatske države

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti znanstveni, tehnološki i kulturni napredak Hrvatske u europskom kontekstu te ratne sukobe i njihove posljedice u 20. stoljeću.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Opisati</i> uzroke, tijek i posljedice Prvoga svjetskog rata u Europi i Hrvatskoj. 2. <i>Objasniti</i> položaj Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji u kontekstu razvoja demokratskih i totalitarnih sustava u Europi. 3. <i>Raščlaniti</i> uzroke, tijek i posljedice Drugoga svjetskog rata u Europi i Hrvatskoj. 4. <i>Identificirati</i> očekivanja Hrvata i proturječnosti u socijalističkoj Jugoslaviji. 5. <i>Razmotriti</i> raspad komunizma u Europi, socijalističke Jugoslavije i stvaranje samostalne hrvatske države. 6. <i>Izložiti</i> znanstveni, tehnološki i kulturni napredak Hrvatske u 20. stoljeću.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

2. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	2
Obujam	0,5-1
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti znanstveni, tehnološki i kulturni napredak Hrvatske u europskom kontekstu te ratne sukobe i njihove posljedice u 20. stoljeću.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Načiniti</i> tablični prikaz dugoročnih uzroka i posljedica Prvoga svjetskog rata. 2. <i>Objasniti</i> ratnu strategiju Njemačke i stvarnu situaciju na bojištima. 3. <i>Izložiti</i> dilemu o budućnosti Austro-Ugarske Monarhije između slavenskih političara u Monarhiji tijekom rata. 4. <i>Interpretirati</i> Londonski ugovor i stanje na istočnoj obali Jadrana nakon kapitulacije Austro-Ugarske Monarhije. 5. <i>Opisati</i> pojavu i karakter fašizma u Italiji i prve fašističke agresije prema hrvatskim zemljama. 6. <i>Raščlaniti</i> politički, društveni i gospodarski položaj pojedinih naroda u prvoj jugoslavenskoj državi. 7. <i>Analizirati</i> ideologiju nacionalsocijalizma, kako su nacisti uspjeli preuzeti vlast u Njemačkoj te kako se dolazak nacista na vlast odrazio na zbivanja u Kraljevini Jugoslaviji. 8. <i>Objasniti</i> ulogu Komunističke partije Jugoslavije u razvijanju antifašističkog pokreta i borbe i slomu Nezavisne Države Hrvatske. 9. <i>Analizirati</i> kako je i zašto nacistički režim pokrenuo „rat protiv Židova“ kao i žrtve koje su pretrpjeli Židovi i pripadnici drugih nacija i grupa u holokaustu, te njegov odraz u Hrvatskoj. 10. <i>Opisati</i> završetak rata u Europi i Hrvatskoj te stvaranje druge jugoslavenske države. 11. <i>Analizirati</i> razvojni put Titove Jugoslavije od uspostave komunističke diktature, sukoba sa Staljinom, uvođenja socijalističkog samoupravljanja do zaoštavanja međunacionalnih odnosa i neuspješnih reformskih pokušaja. 12. <i>Opisati</i> raspad Jugoslavije i agresiju Srbije i JNA na Hrvatsku i ostale republike. 13. <i>Procijeniti</i> ljudske žrtve, izbjeglištvo i materijalne štete u Domovinskom ratu.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	2
Obujam	0,5-1,5
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban objasniti nacionalne ideologije i političke programe o budućnosti Hrvata u Austro-Ugarskoj Monarhiji te uzroke propasti monarhije i stvaranje Kraljevine SHS.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> dvije suprotstavljene nacionalne ideologije koristeći se tekstovima pod naslovom: <i>Pravaška ideologija Ante Starčevića i Eugena Kvaternika i Jugoslavenstvo J. J. Strossmayera</i>. 2. <i>Opisati</i> u četiri rečenice stav sila Antante prema Austro-Ugarskoj Monarhiji služeći se tabelarnim prikazom: <i>Interesi sila Antante u Prvom svjetskom ratu</i>. 3. <i>Usporediti</i> Majsku i Krfsku Deklaraciju služeći se priloženim dokumentima.

	<p>4. <i>Prikazati</i> na slojevitim povijesnim zemljovidima raspad Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje novih država koristeći se udžbenikom i dodatnom literaturom po vlastitim izboru.</p> <p>5. <i>Ocijeniti</i> politički rad Frana Supila tijekom Prvoga svjetskog rata koristeći se odabranom literaturom.</p>
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Trogodišnja strukovna srednja škola: dvije godine učenja – prva godina 1/35 i druga godina 1/35 = inačica C; jedna godina učenja – 2/70.

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za minimalnu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Ideologija, politički program, politička stranka, totalitarizam, fašizam, nacizam, staljinizam, parlamentarna demokracija, južnoslavizam, kroatocentrizam, diktatura, centralizam, unitarizam, holokaust, koncentracijski logor, Hladni rat, samoupravljanje, državno i društveno vlasništvo.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

1914. – Sarajevski atentat i početak Velikog rata; 1915. – Osnivanje Jugoslavenskog odbora i Londonski ugovor; 1916. – Verdunska bitka; 1917. – revolucije u Rusiji, Majska i Krfska deklaracija; 1918. – kraj Prvoga svjetskog rata, proglašenje ujedinjenja i stvaranje Kraljevine SHS; 1922. – fašisti preuzimaju vlast u Italiji; 1928. – ubijen Stjepan Radić; 1929. – uvedena diktatura kralja Aleksandra, početak velike gospodarske krize u svijetu; 1933. – nacisti preuzeli vlast u Njemačkoj; 1934. – ubijen kralj Aleksandar; 1939. – početak Drugoga svjetskog rata; 1941. – slom i podjela kraljevine Jugoslavije, početak antifašističkog otpora u Hrvatskoj; 1943. – bitka na Neretvi; 1945. bačene atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki, kraj Drugoga svjetskog rata, počeo sudski proces ratnim zločincima u Nürbergu, proglašenje FNR Jugoslavije; 1954. – sporazum Jugoslavije i Italije; 1963. – FNRJ mijenja ime u SFRJ; 1965. – počelo uvođenje samoupravljanja (gospodarska i društvena reforma u Jugoslaviji); izmak 1960-ih i početak 1970-ih – demokratski i nacionalni pokret u Hrvatskoj; 1974. – donesen Ustav SFRJ; 1975. – Osinski sporazum između SFRJ i Italije; 1980. – umro J. B. Tito; 1981. – pobuna Albanaca na Kosovu – početak sloma Jugoslavije; 1986. – pojavio se u javnosti *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti*; 1987. – Slobodan Milošević dolazi na čelo SK Srbije – početak njegove bitke za realizaciju velikosrpskog programa (mitingaški pokreti); prosinac 1989. – kongres SKH – legalizacija višestranačkog života u Hrvatskoj i osnivanje prvih političkih stranaka; proljeće 1990. – prvi višestranački izbori u Hrvatskoj; 30. svibnja 1990. – prva sjednica novoizabranog Hrvatskog sabora, za predsjednika Hrvatske izabran Franjo Tuđman; kolovoz 1990. – pobuna srpskog stanovništva u Hrvatskoj (kninsko područje); prosinac 1990. – proglašenje *Srpske autonomne oblasti Krajine* – priprema srpskih vojnih snaga za osvajanje Hrvatske; 22. prosinca 1990. – novi Ustav Republike Hrvatske; svibanj 1991. – referendum u Hrvatskoj – 94% glasača za neovisnost i suverenost Hrvatske; 25. lipnja 1991. – Hrvatska proglašena neovisnom i suverenom državom; lipanj 1991. – JNA napada Sloveniju; od proljeća 1991. – srpski pobunjenici i četnički teroristi iz Srbije uz pomoć JNA šire područje pobune u Hrvatskoj na Liku, Kordun, Baniju i istočnu Slavoniju; ljeto 1991. – razbuktao se rat u Hrvatskoj; od kolovoza do studenoga 1991. (87 dana) – opsada Vukovara; 15. siječnja 1992. – neovisnu i suverenu Hrvatsku priznale su članice Europske unija; proljeće 1992. – Srbi su započeli rat u Bosni i Hercegovini; od ožujka do lipnja 1992. – na ratom zahvaćena područja u Hrvatskoj stigle su zaštitne snage Ujedinjenih naroda tzv. „plave kacige“; proljeće 1993. – u Bosni i Hercegovini su se sukobili Bošnjaci-Muslimani i Hrvati; svibanj 1995. – vojna akcija *Bljesak* – zapadna Slavonija pod kontrolom hrvatskih vojnih snaga; srpanj 1995. – genocid u Srebrenici pod zapovjedništvom Ratka Mladića; kolovoz 1995. – vojna akcija *Oluja* – hrvatske vojne snage ušle su u Knin, Srbi napuštaju Hrvatsku i odlaze u srpske dijelove Bosne i Hercegovine te u Srbiju – kraj rata u Hrvatskoj; 15. siječnja 1998. – prestao mandat snagama UN-a u Podunavlju – cijeli teritorij Republike Hrvatske integran.

6.2. Druga programska razina složenosti (srednja programska razina)

Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 – inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 – inačica B.

Nastavne cjeline (moduli)

Inačica A i inačica B

1. Prvi svjetski rat

- Pitanje krivnje za rat i politički učinak rata u pojedinim državama
- Uzroci i posljedice ruske revolucije 1917. godine
- Hrvatska u vrtlogu ratnih zbivanja
- Ljudske žrtve i globalne posljedice Prvoga svjetskog rata

2. Tri oblika političke scene u svijetu od 1919. do 1939. godine

- Komunistički sovjetski sustav, fašizam i građanska parlamentarna demokracija
- Hrvatska u prvoj jugoslavenskoj državi

3. Drugi svjetski rat

- Uzroci i karakter Drugoga svjetskog rata
- Pokreti otpora i ljudske žrtve u Drugom svjetskom ratu
- Hrvatska u procjepu između nacifašističke i komunističke ideologije – oslobodilački i građanski rat
- Ljudske žrtve i globalne posljedice Drugoga svjetskog rata

4. Novi međunarodni odnosi i dekolonizacija u drugoj polovici 20. stoljeća

- Hladni rat i internacionalne krize
- Dekolonizacija, Kina i Japan u drugoj polovici 20. stoljeća.
- Raspad komunističkih sustava u Europi i stvaranje Europske unije

5. Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji i stvaranje samostalne hrvatske države

- Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji
- Kriza konfederacije i samoupravljanja
- Domovinski rat i stvaranje samostalne hrvatske države

Ishodi učenja

1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti znanstveni, tehnološki i kulturni napredak čovječanstva kao i ratne sukobe u 20. stoljeću u svijetu, Europi i Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> Raščlaniti ekonomska, politička i ideološka suparništva između velikih sila kao uzroke svjetskih ratova. Objasniti tijek i posljedice Prvoga svjetskog rata u svijetu, Europi i Hrvatskoj. Opisati pokušaje uspostave demokracije i uvođenje totalitarnih sustava nakon Prvoga svjetskog rata u svijetu i Europi. Obrazložiti pojavu i karakter nacionalsocijalizma u Njemačkoj. Ispitati višestruke uzroke, tijek i globalne posljedice Drugoga svjetskog rata u svijetu, Europi i Hrvatskoj. Izložiti položaj i probleme Hrvatske u prvoj i drugoj jugoslavenskoj državi.

	7. <i>Protumačiti</i> raspad komunizma u Europi, socijalističke Jugoslavije i stvaranje samostalne hrvatske države. 8. <i>Identificirati</i> očekivanja i proturječnosti u svijetu u drugoj polovici 20. stoljeća.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 – inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 – inačica B.

2. a. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)¹⁰

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	3
Obujam	1,5
Ciljevi modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti znanstveni, tehnološki i kulturni napredak čovječanstva kao i ratne sukobe u prvoj polovici 20. stoljeća u svijetu, Europi i Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> <i>Analizirati</i> važnost ekonomskog i političkog suparništva, etničkih i ideoloških sukoba, militarizma i imperijalizama kao temeljnih uzroka Velikog rata. <i>Komentirati</i> strmoglavi ulazak zaraćenih država u Veliki rat i čimbenike koji su pretvorili pozicijski i iscrpljujući rat. <i>Ocijeniti</i> kako su znanost, tehnologija i materijalni napredak utjecali na tijek i ishod Velikog rata. <i>Objasniti</i> dilemu hrvatskih i drugih slavenskih političara o sudbini Austro-Ugarske Monarhije tijekom i neposredno nakon Velikog rata. <i>Usporediti</i> karakteristike triju političkih i ideoloških sustava u Europi između dva svjetska rata. <i>Raščlaniti</i> hrvatsko pitanje u prvoj jugoslavenskoj državi od donošenja prvog ustava do stvaranja Banovine Hrvatske. <i>Komentirati</i> monarhističku diktaturu u Jugoslaviji i približavanje pojedinih političkih snaga fašizmu i nacionalsocijalizmu. <i>Objasniti</i> fašističku i nacionalsocijalističku ideologiju u Italiji i Njemačkoj kao i japanske imperijalističke težnje na Dalekom istoku. <i>Analizirati</i> posljedice propusta Velike Britanije, Francuske i SAD-a i drugih demokratskih država da spriječe fašističke agresije i rat. <i>Usporediti</i> Prvi i Drugi svjetski rat – utjecaj znanosti i tehnologije, industrijske proizvodnje i promidžbe na strategiju, taktiku i veličinu razaranja i ljudskih žrtava. <i>Komentirati</i> kako je i zašto nacistički režim pripremio „rat protiv Židova“ i opisati njihova stradanja i stradanja drugih grupa u nacističkom holokaustu. <i>Preispitati</i> utjecaj dviju ideologija, nacifašističke i komunističke, na zbivanja u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 – inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 – inačica B.

¹⁰ Zbog složenosti zbivanja i povijesnih procesa u 20. stoljeću autori su za šestu jedinicu ishoda učenja na srednjoj razini priredili više od predviđenih ishoda u dvije tablice (posebno za prvu i posebno za drugu polovicu stoljeća) kako bi što više pomogli nastavnicima.

2. b. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)¹¹

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	3
Obujam	1,5
Ciljevi modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti znanstveni, tehnološki i kulturni napredak čovječanstva kao i ratne sukobe u drugoj polovici 20. stoljeća u svijetu, Europi i Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> političku i ideološku podjelu među savezničkim pobjedničkim silama nakon Drugoga svjetskog rata i „Hladni rat“. 2. <i>Analizirati</i> proces dekolonizacije u svijetu, vjerske sukobe i njihove posljedice u Indiji te stvaranje Narodne Republike Kine. 3. <i>Raščlaniti</i> međunarodne krize i ratove (Koreja, Vijetnam, Afrika i zemlje Trećeg svijeta). 4. <i>Opisati</i> slom komunizma u Sovjetskom savezu i istočnoeuropskim satelitskim državama te njegove uzroke i posljedice. 5. <i>Obrazložiti</i> stvaranje Europske unije i probleme s kojima se danas ona suočava. 6. <i>Objasniti</i> položaj Hrvatske u Jugoslaviji u razdoblju uspostavljanja revolucionarne diktature i blokovske podjele do 1953. godine. 7. <i>Komentirati</i> traženje novog puta u Jugoslaviji iz državnog centralizma u decentralizaciju i samoupravni socijalizam i društveno vlasništvo kao izlaz iz nastale ekonomske i društveno-političke krize. 8. <i>Opisati</i> izgrađivanje konfederacije i hrvatski nacionalni pokret od 1967. do 1971. godine. 9. <i>Analizirati</i> krizu konfederacije i proces raspadanja Jugoslavije nakon Titove smrti od 1980. do 1990. godine. 10. <i>Obrazložiti</i> velikosrpski pokret i agresiju Srbije i JNA na ostale jugoslavenske republike. 11. <i>Opisati</i> početak, tijek i posljedice Domovinskog rata.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 – inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 – inačica B.

3. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj nastavne jedinice	Učenik će biti sposoban opisati stradanje Židova i drugih naroda i grupa u Europi i Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> pojam holokaust, postojanje koncentracijskih logora i ulogu političkih elita u oblikovanju i provođenju „rata protiv Židova“, služeći se odabranim povijesnim tekstovima i slikama iz knjige <i>Velika ilustrirana povijest svijeta</i>. 2. <i>Izraditi</i> povijesni zemljovid s prikazom razmještaja nacističkih logora, služeći se podacima s interneta. 3. <i>Analizirati</i> etničku strukturu stanovništva Jugoslavije prije i nakon Drugoga svjetskog rata, služeći se tablicom iz knjige <i>Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat</i>.

¹¹ Zbog složenosti zbivanja i povijesnih procesa u 20. stoljeću autori su za šestu jedinicu ishoda učenja na srednjoj razini priredili više od predviđenih ishoda u dvije tablice (posebno za prvu i posebno za drugu polovicu stoljeća) kako bi što više pomogli nastavnicima.

Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Dvije godine učenja – prva godina 2/70, druga godina učenja 2/70 – inačica A; dvije godine učenja – prva godina učenja 2/70; druga godina učenja 1/35 – inačica B.
---	--

Temeljna povijesna znanja (standard 1 za srednju programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Ideologija, politički program, politička stranka, totalitarizam, fašizam, nacizam, staljinizam, parlamentarna demokracija, južnoslavizam, kroatocentrizam, diktatura, centralizam, unitarizam, holokaust, koncentracijski logor, Hladni rat, samoupravljanje, državno i društveno vlasništvo.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

1914. – Sarajevski atentat i početak Velikog rata, bitka na Marni; 1915. – Osnivanje Jugoslaven-skog odbora i Londonski ugovor, bitka za Ypres – uporaba bojnih otrova; 1916. – bitka na Sommei – uporaba prvih tenkova (1 120 000 poginulih); 1917. – revolucije u Rusiji, Majska i Krfska deklaracija; 11. XI. 1918. – kraj Prvoga svjetskog rata; 1. XII. 1918. – proglašenje ujedinjenja i stvaranje Kraljevine SHS; 1919. – mirovna konferencija u Versaillesu; 1920. – Rapallski ugovor; 1922. – fašisti preuzimaju vlast u Italiji; 1928. – ubijen Stjepan Radić; 1929. – uvedena diktatura kralja Aleksandra i početak velike gospodarske krize u svijetu; 1933. – nacisti preuzeli vlast u Njemačkoj; 1934. – ubijen kralj Aleksandar; 1939. – napad na Poljsku i početak Drugoga svjetskog rata; 1940. – sovjetski udar na baltičke zemlje i Finsku; njemačko osvajanje Danske i Norveške, napad na Veliku Britaniju, Belgiju, Nizozemsku, Luksemburg i Francusku; 1941. – slom i podjela kraljevine Jugoslavije – proglašenje NDH, početak antifašističkog otpora u Hrvatskoj, napad Njemačke na Sovjetski Savez, napad na Pearl Harbour i početak rata na Pacifiku; 1942. – otvoreno sjevernoafričko bojište; 1943. – kraj njemačke opsade Staljingrada, bitka na Neretvi, kapitulacija Italije; 1944. – iskrcavanje savezničkih snaga u Francuskoj, prodor Crvene Armije prema njemačkoj granici; 8. V. 1945. – kraj Drugoga svjetskog rata u Europi; 6. i 9. VIII. 1945. – bačene atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki; 2. rujna 1945. – Japan potpisuje kapitulaciju – kraj rata na Pacifiku; studeni 1945. – počeo sudski proces ratnim zločincima u Nürnbergu, proglašenje FNR Jugoslavije; 1948. do 1955. – sukob Jugoslavije sa Staljinom i Informbiroom; 1954. – sporazum Jugoslavije i Italije; 1955. – osnovan Pokret nesvrstanih zemalja – „Treći svijet“; 1963. – FNRJ mijenja ime u SFRJ; 1965. – počelo uvođenje samoupravljanja (gospodarska i društvena reforma u Jugoslaviji); 1967. – Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika; izmak 1960-ih i početak 1970-ih – demokratski i nacionalni pokret u Hrvatskoj; 1974. – donesen Ustav SFRJ; 1975. – Osimski sporazum između SFRJ i Italije; 1980. – umro J. B. Tito; 1981. – pobuna Albanaca na Kosovu – početak sloma Jugoslavije; 1986. – pojavio se u javnosti *Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti*; 1987. – Slobodan Milošević dolazi na čelo SK Srbije – početak njegove bitke za realizaciju velikosrpskog programa (mitingaški pokreti); prosinac 1989. – kongres SKH – legalizacija višestranačkog života u Hrvatskoj i osnivanje prvih političkih stranaka; proljeće 1990. – prvi višestranački izbori u Hrvatskoj; 30. svibnja 1990. – prva sjednica novoizabranog Hrvatskog sabora, za predsjednika Hrvatske izabran Franjo Tuđman; kolovoz 1990. – pobuna srpskog stanovništva u Hrvatskoj (kninsko područje); prosinac 1990. – proglašenje *Srpske autonomne oblasti Krajina* – priprema za vojno osvajanje Hrvatske od strane srpskih vojnih snaga; 22. prosinca 1990. – novi Ustav Republike Hrvatske; svibanj 1991. – referendum u Hrvatskoj – 94% glasača za neovisnost i suverenost Hrvatske; 25. lipnja 1991. – Hrvatska proglašena neovisnom i suverenom državom; lipanj 1991. – JNA napada Sloveniju; od proljeća 1991. – srpski pobunjenici i četnički teroristi iz Srbije uz pomoć JNA šire područje pobune u Hrvatskoj na Liku, Kordun, Baniju i istočnu Slavoniju; ljeto 1991. – razbuktao se rat u Hrvatskoj; od kolovoza do studenoga 1991. (87 dana) – opsada Vukovara; 15. siječnja 1992. – neovisnu i suverenu Hrvatsku priznale su članice Europske unije; proljeće 1992. – Srbi su započeli rat u Bosni i Hercegovini; od ožujka do lipnja 1992. – na ratom zahvaćena područja u Hrvatskoj stigle su zaštitne snage Ujedinjenih naroda tzv. „plave kacige“; proljeće 1993. – u Bosni i Hercegovini su se sukobili Bošnjaci-Musli-

mani i Hrvati; svibanj 1995. – vojna akcija *Bljesak* – zapadna Slavonija pod kontrolom hrvatskih vojnih snaga; srpanj 1995. – genocid u Srebrenici pod zapovjedništvom Ratka Mladića; kolovoz 1995. – vojna akcija *Oluja* – hrvatske vojne snage ušle su u Knin, Srbi napuštaju Hrvatsku i odlaze u srpske dijelove Bosne i Hercegovine te u Srbiju – kraj rata u Hrvatskoj; – 15. siječnja 1998. prestao mandat snagama UN-a u Podunavlju – cijeli teritorij Republike Hrvatske integriran.

Najznačajniji izumi: film, masovna proizvodnja automobila, bežični prijenos signala preko Atlantika, gramofon, tranzistor, ratna tehnika (podmornica, nosač zrakoplova, avion, torpedo, bojni otrov, tenk, dalekometna artiljerija, atomska bomba), atomska centrala, televizija, elektroničko računalo, internet i mobilna telefonija.

6.3. Treća programska razina složenosti (maksimalna)

Tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70 i treća godina 2/70 sati).

Nastavne cjeline (moduli)

1. Prvi svjetski rat

- a) Tijek i politički učinak rata u pojedinim državama
- b) Uzroci i posljedice ruske revolucije 1917. godine
- c) Hrvatska u vrtlogu ratnih zbivanja
- d) Ljudske žrtve i globalne posljedice Prvog svjetskog rata

2. Tri oblika političke scene u svijetu od 1919. do 1939. godine

- a) Komunistički sovjetski sustav
- b) Fašizam i militarizam
- c) Građanske parlamentarne demokracije

3. Hrvatska u prvoj jugoslavenskoj državi

- a) Hrvati u Kraljevini SHS
- b) Borba protiv monarhističke diktature i stvaranje Banovine Hrvatske

4. Drugi svjetski rat

- a) Uzroci i karakter Drugoga svjetskog rata
- b) Pokreti otpora i ljudske žrtve u Drugom svjetskom ratu
- c) Globalne posljedice Drugoga svjetskog rata

5. Hrvatska u Drugom svjetskom ratu

- a) Hrvatska u procjepu između nacifašističke i komunističke ideologije –
- b) oslobodilački i građanski rat
- c) Završetak rata i stvaranje druge Jugoslavije

6. Novi međunarodni odnosi i dekolonizacija u drugoj polovici 20. stoljeća

- a) a) Rascjep Europe u poratno doba i internacionalne krize
- b) b) Dekolonizacija i nastajanje Trećeg svijeta
- c) c) Kina i Japan u drugoj polovici 20. stoljeća
- d) d) Raspad komunističkih sustava u Europi i stvaranje Europske unije

7. Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji

- a) Jugoslavija u razdoblju uspostavljanja revolucionarne diktature
- b) Kriza društvenog poretka i sukob s informbiroom
- c) Jugoslavija između diktature i samoupravljanja
- d) Hrvatski nacionalni pokret
- e) Proces raspadanja Jugoslavije nakon Titove smrti

8. Stvaranje samostalne hrvatske države

- a) Agresija Srbije i JNA na ostale jugoslavenske republike
- b) Domovinski rat
- c) Stvaranje samostalne hrvatske države

Ishodi učenja**1. Ciljevi i ishodi učenja na općoj razini**

(objavljeno u službenom dokumentu)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban razumjeti znanstveni, tehnološki i kulturni napredak čovječanstva kao i ratne sukobe u 20. stoljeću u svijetu, Europi i Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Analizirati</i> globalna i ekonomska kretanja, politička i ideološka suparništva na vrhuncu zapadnoeuropske dominacije u svijetu. 2. <i>Objasniti</i> višestruke uzroke, tijek i posljedice Prvog svjetskog rata u svijetu i Europi. 3. <i>Ocijeniti</i> pokušaje uspostave demokracije i pojavu totalitarnih sustava u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. 4. <i>Obrazložiti</i> uzroke i posljedice velike gospodarske krize i pojavu nacionalsocijalizma u Njemačkoj. 5. <i>Ispitati</i> višestruke uzroke, tijek i globalne posljedice Drugoga svjetskog rata u svijetu i Europi. 6. <i>Raščlaniti</i> kako su se formirali novi odnosi i savezi između pojedinih država poslije Drugoga svjetskog rata. 7. <i>Usporediti</i> položaj Hrvatske u Prvom i Drugom svjetskom ratu. 8. <i>Valorizirati</i> položaj i probleme Hrvatske u prvoj i drugoj jugoslavenskoj državi. 9. <i>Protumačiti</i> raspad Jugoslavije i stvaranje samostalne hrvatske države. 10. <i>Identificirati</i> očekivanja i proturječnosti u svijetu u drugoj polovici 20. stoljeća.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja srednja strukovna škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70, treća godina 2/70 sati.

2. a. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)¹²

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban analizirati zbivanja u Sovjetskom Savezu od 1917. do 1941. godine.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> uzroke ruskih revolucija 1917. godine i kako se revolucionarna vlada mijenjala od umjerene do radikalne. 2. <i>Objasniti</i> Lenjinovu političku ideologiju te kako su boljševici prilagodili i primijenili marksističke ideje u postojećim gospodarskim društvenim uvjetima u Rusiji. 3. <i>Ocijeniti</i> učinke Nove ekonomske politike na sovjetsko društvo, gospodarstvo i vladu.

¹² U tablici koja slijedi navedeni su dopunski ishodi učenja za maksimalnu razinu složenosti koji se dodaju na sve ishode na srednjoj razini učenja (tablice 6.2.a. i 6.2.b.)

	4. <i>Opisati</i> Staljinov uspon na vlast u Sovjetskom Savezu i kako su kolektivizacija i prvi petogodišnji plan razorili i transformirali sovjetsko društvo u dvadesetim i tridesetim godinama.
--	---

2. b. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban analizirati krizu demokracije u Europi i svijetu između dva svjetska rata.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> <i>Opisati</i> sukobe i težnje pojedinih država na konferenciji u Versaillesu, postignute dogovore i njihove dugoročne posljedice. <i>Objasniti</i> kako je propast tri velika carstva (Njemačkog, Habsburškog i Osman-skog Carstva) kao i stvaranje novih država utjecalo na međunarodne odnose u Europi i na Bliskom i Srednjem istoku. <i>Ocijeniti</i> stvaranje Lige naroda i njezinu aktivnost na postizanju trajnog mira u Europi i svijetu. <i>Analizirati</i> kako su pojedine vlade reagirale na veliku gospodarsku krizu i političke izazove koji su se pojavili kao njezina posljedica.

2. c. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	4
Obujam	2,5
Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban analizirati uzroke, tijek i posljedice Drugoga svjetskog rata u Europi, svijetu i Hrvatskoj.
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> <i>Analizirati</i> iznenađujuće uspjehe Njemačke i Japana na početku rata. <i>Raščlaniti</i> motive i posljedice sovjetskog sporazuma o nenapadanju s Njemačkom i Japanom. <i>Objasniti</i> grupiranje političkih snaga u Hrvatskoj i njihove ratne strategije od 1941. do 1944. godine. <i>Opisati</i> zbivanja na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine odlučujuće 1943. godine (slamanje snaga obnove Kraljevine Jugoslavije, neuspjeh HSS-a i početak agonije NDH). <i>Obrazložiti</i> završetak oslobodilačkog i građanskog rata 1945. godine <i>Ocijeniti</i> interese pojedinih političkih elita i grupa (KPJ, tvorci NDH, četnički pokret, nacionalne manje – Nijemci, Mađari, Talijani) tijekom rata.

2. d. Ciljevi i ishodi učenja na srednjoj razini

(izrađuje ih nastavnik u tematskim pripremama)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	4
Obujam	2,5

Cilj modula jedinice ishoda učenja	Učenik će biti sposoban opisati međunarodne odnose i proces dekolonizacije u drugoj polovici 20. stoljeća
Ishodi učenja	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Analizirati</i> utjecaj Drugoga svjetskog rata na poslijeratnu situaciju u onolijama u Africi i Aziji. 2. <i>Objasniti</i> kako je međunarodna politika utjecala na stvaranje Izraela i kako je došlo do trajnog sukoba između Izraela, Palestinaca i susjednih zemalja. 3. <i>Analizirati</i> zašto su pojedine afričke i azijske zemlje postigle neovisnost kroz dogovore i ustavne reforme, a druge zemlje kroz oružanu revoluciju. 4. <i>Opisati</i> gospodarski i društveni uspon Japana po završetku sedmogodišnje okupacije.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja srednja strukovna škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70. treća godina 2/70 sati.

4. Mogući ishodi učenja u pripremi za nastavnu jedinicu

(izrađuje ih nastavnik)

Naziv	Dvadeseto stoljeće
Razina	3
Obujam	1,5
Cilj nastavne jedinice (blok sat)	Učenik će biti sposoban opisati stradanje Židova i drugih naroda i grupa u Europi i Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata.
Ishodi učenja (5-7)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Objasniti</i> pojam holokaust, postojanje koncentracijskih logora i ulogu političkih elita u oblikovanju i provođenju „rata protiv Židova“ služeći se odabranim povijesnim izvorima – slikovnim, pismenim te video materijalima. 2. <i>Povezati</i> stradanja Židova i drugih naroda i grupa s nacističkom ideologijom, služeći se odabranim pisanim povijesnim izvorima. 3. <i>Napisati</i> esej o stradanju jedne osobe u vrijeme nacističke okupacije koristeći se Dnevnikom Ane Frank i odgovarajući na pitanje: Kako se sudbina Ane Frank razlikovala od sudbine drugih Židova okupiranim zemljama i Hrvatskoj. 4. <i>Raspraviti</i> četiri vrste krivnje (kriminalnu, političku, moralnu i metafizičku), služeći se knjigom Bernharda Schlinka <i>Žena kojoj sam čitao</i> i tekstom Karla Jaspersa <i>Pitanje krivnje</i>. 5. <i>Izraditi</i> povijesni zemljovid s prikazom razmještaja nacističkih logora, služeći se podacima u knjizi.
Uvjeti u kojima se stječu kompetencije	Četverogodišnja srednja strukovna škola: tri godine učenja – prva godina 2/70, druga godina 2/70. treća godina 2/70 sati.

6.4. Temeljna povijesna znanja (standard 1 za treću, maksimalnu programsku razinu složenosti)

1. Poznavanje najvažnijih činjenica, datuma i povijesnih osoba
2. Poznavanje temeljnih povijesnih pojmova i procesa.

1. Temeljni pojmovi

Ideologija, politički program, politička stranka, totalitarizam, fašizam, nacizam, staljinizam, parlamentarna demokracija, južnoslavizam, kroatocentrizam, diktatura, centralizam, unitarizam, holokaust, koncentracijski logor, Hladni rat, samoupravljanje, državno i društveno vlasništvo.

2. Najvažnije činjenice, datumi i povijesne osobe

1914. – Sarajevski atentat i početak Velikog rata, bitka na Marni; 1915. – Osnivanje Jugoslavenkog odbora i Londonski ugovor, Italija objavljuje rat Austro-Ugarskoj Monarhiji, bitka za Ypres – uporaba bojnih otrova; 1916. – bitka na Sommei – uporaba prvih tenkova (1 120 000 poginulih);

1916/17. – bitka za Verdun; 1917. – revolucije u Rusiji, Majska i Krfska deklaracija, SAD objavljuju rat Njemačkoj; 11. XI. 1918. – kraj Prvoga svjetskog rata; 1. XII. 1918. – proglašenje ujedinjenja i stvaranje Kraljevine SHS; 1919. – mirovna konferencija u Versaillesu; 1920. – Rapallski ugovor; 1922. – fašisti preuzimaju vlast u Italiji; 1928. – ubijen Stjepan Radić; 1929. – uvedena diktatura kralja Aleksandra, početak velike gospodarske krize u svijetu; 1933. – nacisti preuzeli vlast u Njemačkoj; 1934. – ubijen kralj Aleksandar; 1939. – sporazum Cvetković–Maček i stvaranje Banovine Hrvatske, napad na Poljsku i početak Drugoga svjetskog rata; 1940. – sovjetski udar na baltičke zemlje i Finsku, njemačko osvajanje Danske i Norveške, napad na Veliku Britaniju, Belgiju, Nizozemsku, Luksemburg i Francusku; 1941. – slom i podjela kraljevine Jugoslavije – proglašenje NDH, početak antifašističkog otpora u Hrvatskoj, napad Njemačke na Sovjetski Savez, napad na Pearl Harbour i početak rata na Pacifiku; 1942. – otvoreno sjevernoafričko bojište; 1943. – kraj njemačke opsade Staljingrada, bitka na Neretvi, kapitulacija Italije i smrt B. Mussolinija, Teheranska konferencija; 1944. – iskrcavanje savezničkih snaga u Francuskoj, prodor Crvene Armije prema njemačkoj granici; 8. V. 1945. – kraj Drugoga svjetskog rata u Europi; 6. i 9. VIII. 1945. – bačene atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki; 2. rujna 1945. – Japan potpisuje kapitulaciju – kraj rata na Pacifiku; studeni 1945. – počeo sudski proces ratnim zločincima u Nürnbergu, proglašenje FNR Jugoslavije; 1948. do 1955. – sukob Jugoslavije sa Staljinom i Informbiroom; 1954. – sporazum Jugoslavije i Italije; 1955. – osnovan Pokret nesvrstanih zemalja – „Treći svijet“; 1963. – FNRJ mijenja ime u SFRJ; 1965. – počelo uvođenje samoupravljanja (gospodarska i društvena reforma u Jugoslaviji); 1967. – Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika; izmak 1960-ih i početak 1970-ih – demokratski i nacionalni pokret u Hrvatskoj; 1974. – donesen Ustav SFRJ; 1975. – Osimski sporazum između SFRJ i Italije; 1980. – umro J. B. Tito; 1981. – pobuna Albanaca na Kosovu – početak sloma Jugoslavije; 1986. – pojavio se u javnosti *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti*; 1987. – Slobodan Milošević dolazi na čelo SK Srbije – početak njegove bitke za realizaciju velikosrpskog programa (mitingaški pokreti); prosinac 1989. – kongres SKH – legalizacija višestranačkog života u Hrvatskoj i osnivanje prvih političkih stranaka; proljeće 1990. – prvi višestranački izbori u Hrvatskoj; 30. svibnja 1990. – prva sjednica novoizabranog Hrvatskog sabora, za predsjednika Hrvatske izabran Franjo Tuđman; kolovoz 1990. – pobuna srpskog stanovništva u Hrvatskoj (kninsko područje); prosinac 1990. – proglašenje *Srpske autonomne oblasti Krajine* – priprema srpskih vojnih snaga za osvajanje Hrvatske; 22. prosinca 1990. – novi Ustav Republike Hrvatske; svibanj 1991. – referendum u Hrvatskoj – 94% glasača za neovisnost i suverenost Hrvatske; 25. lipnja 1991. – Hrvatska proglašena neovisnom i suverenom državom; lipanj 1991. – JNA napada Sloveniju; od proljeća 1991. – srpski pobunjenici i četnički teroristi iz Srbije uz pomoć JNA šire područje pobune u Hrvatskoj na Liku, Kordun, Baniju i istočnu Slavoniju; ljeto 1991. – razbuktao se rat u Hrvatskoj; od kolovoza do studenoga 1991. (87 dana) – opsada Vukovara; 15. siječnja 1992. – neovisnu i suverenu Hrvatsku priznale su članice Europske unije; proljeće 1992. – Srbi su započeli rat u Bosni i Hercegovini; od ožujka do lipnja 1992. – na ratom zahvaćena područja u Hrvatskoj stigle su zaštitne snage Ujedinjenih naroda tzv. „plave kacige“; proljeće 1993. – u Bosni i Hercegovini su se sukobili Bošnjaci-Muslimani i Hrvati; svibanj 1995. – vojna akcija *Bljesak* – zapadna Slavonija pod kontrolom hrvatskih vojnih snaga; srpanj 1995. – genocid u Srebrenici pod zapovjedništvom Ratka Mladića; kolovoz 1995. – vojna akcija *Oluja* – hrvatske vojne snage ušle su u Knin, Srbi napuštaju Hrvatsku i odlaze u srpske dijelove Bosne i Hercegovine i u Srbiju – kraj rata u Hrvatskoj; 15. siječnja 1998. – prestao mandat snagama UN-a u Podunavlju – cijeli teritorij Republike Hrvatske integriran.

3. Najznačajniji izumi:

film, masovna proizvodnja automobila, bežični prijenos signala preko Atlantika, radioprijamnik, gramofon, tranzistori, laseri, sateliti, zrakoplov, genetički inženjering, penicilin, ratna tehnika (podmornice, nosači zrakoplova, torpeda, bojni otrovi, tenkovi, dalekometna artiljerija, atomska bomba), atomska centrala, televizija, elektronička računala, internet i mobiteli.

Sposobnost povijesnog mišljenja (za sve tri razine složenosti)

Standard ili kriterij 2 uključuje razvijanje pet vještina, a svaka od njih ima indikatore (pokazatelje) postignuća, i to:

1. Vještina kronološkog mišljenja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Izračunati* vrijeme u milijunima, tisućljećima, stoljećima, desetljećima od čvrstih točaka u sistemu kalendara: pr. Krista (pr. Kr.) i poslije Krista (AD) i usporediti s čvrstim točkama drugih sustava kalendara poput rimskog (753. g. pr. Kr.), muslimanskog (622. g.) ili nekog drugog.
2. *Izraditi* višeslojne usporedbene tablice na temelju raspoloživih podataka.
3. *Odrediti* vremenski slijed povijesnih događaja u široko definiranim povijesnim erama, iz nacionalne povijesti, povijesti Europe i svijeta.
4. *Interpretirati* podatke predložene u vremenskim lentama tako da se odredi kada su se prijelomni događaji zbivali i što se u isto vrijeme događalo na drugim mjestima.
5. *Objasniti* povijesni kontinuitet i promjenu na primjerima povijesnog razvoja i trajanja određenog povijesnog procesa u široko definiranom povijesnom razdoblju.
6. *Usporediti* alternativne modele periodizacije utvrđujući organizacijska načela na kojima se temelje.

2. Vještina razumijevanja povijesne priče

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Identificirati* glavno pitanje povijesne priče koja se odnosi na svrhu, perspektivu ili stajalište iz kojega je izvedena.
2. *Prikazati* povijesne perspektive u literarnim i povijesnim pričama uzevši u obzir živote pojedinaca, njihove vrednote i poglede unutar povijesnog konteksta (u vremenu i prostoru u kojem su živjeli, a ne iz današnje perspektive).
3. *Interpretirati* pročitane podatke na povijesnim i geografskim zemljovidima uključujući specifične karakteristike prostora i vremena koje su utjecale na tijek događaja ondje gdje i kada su se dogodili.
4. *Interpretirati* uočene zemljopisne simbole, zemljopisna mjerila i indikatore smjerova kako bi se određeni povijesni događaji interpretirali na temelju geografskih svojstva i ambijenta u kojim su se dogodili.
5. *Interpretirati* uočene vizualne i brođane podatke predstavljene u statističkim tablicama, histogramima, dijagramima i lentama vremena.
6. *Interpretirati* uočene vizualne podatke predstavljene na povijesnim fotografijama, slikama i crtežima.

3. Vještina analize povijesnih događaja i njihova interpretacija

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* primarne i sekundarne izvore koje je koristio autor i formulirati analitička pitanja s kojima se ispituje vjerodostojnost podataka i utvrđuju svrha i stajališta s kojih je priča napisana u dokumentima i povijesnim pričama.
2. *Analizirati* povijesne priče kako bi se utvrdile činjenice koje je autor pružio i *vrednovati* vjerodostojnost generalizacije ili interpretacije koju je autor predočio na temelju dokaza koje je skupio.
3. *Analizirati i konstruirati* uzročno-posljedičnu analizu uzevši u obzir dva ili više faktora koji su pridonijeli povijesnom događaju.
4. *Prepoznati* povijesne zaključke koji su podložni promjeni na temelju novootkrivenih izvora i novih interpretacija.
5. *Ocijeniti* važnost pojedinca u povijesti i njegovih individualnih izbora i akcija.

6. *Kritički vrednovati* predočene dokaze koji se temelje na primarnim i sekundarnim izvorima i uočiti opasnost uspostavljanja analogije, ne uzimajući u obzir različite uvjete određenog vremena i prostora.

4. Vještina povijesnog istraživanja

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Utvrđiti* ključna pitanja o određenim povijesnim dokumentima: a) tko ih je načinio, kada, kako i zašto; b) što nam dokument govori o osobama koje su ga sastavile; c) što trebamo još pronaći kako bi mogli „ispričali priču“ o dokumentu, ljudima i događajima koji su s njim povezani.
2. *Pronaći* određene povijesne podatke koristeći se različitim primarnim i sekundarnim izvorima (materijalni ostaci, slike, fotografije, filmovi, dokumenti, časopisi i knjige).
3. *Načiniti* izvještaj o povijesnom kontekstu na temelju podataka iz povijesnih izvora (materijalnih, pisanih i slikovnih).
4. *Ispitati* povijesne zaključke kako bismo utvrdili čiji glasovi nedostaju u priči i objasniti razloge njihova izostajanja.

5. Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i donošenje odluka

U srednjim strukovnim školama učenici će biti sposobni:

1. *Ispitati* probleme s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i to analizom njihovih vrijednosti, interesa, perspektiva i stajališta, zatim *analizirati* učinke njihovih izbora i odluka kao i moguće opcije u tom vremenu i na tom mjestu. Npr. kako su pojedinci i društva poboljšavala svoj život unapređivanjem oruđa, prilagođavanjem okolišu i prilagođavanjem okoliša njihovim potrebama.
2. *Identificirati* vrijednosti i religijska uvjerenja osoba u različitim kulturama i civilizacijama, te procijeniti utjecaj prirode, gospodarstva i načina života te dugoročne i kratkoročne posljedice njihovih vjerovanja.
3. *Razlikovati* odgovarajuće povijesne analogije od neodgovarajućih analogija i to kritičkom prosudbom paralela između današnje situacije i one u prošlosti.
4. *Utvrđiti* doprinos pojedinih naroda razvoju drugih kultura i civilizacija, zatim analizirati putove i granice širenja i međusobnog utjecaja pojedinih dostignuća te njihove posljedice na život čovjeka.

6.5. Primjeri provjere i vrednovanja (za sve tri programske razine složenosti)

Učenik će biti sposoban:

1. *Dopuniti* tablicu koja prikazuje imperijalističke saveze uoči Prvoga svjetskog rata, članice pojedinih saveza te interese koji su ih povezivali koristeći se popisom pojmova i imena. [Vještina razumijevanja povijesne priče]
2. *Objasniti* pojmove munjeviti i pozicijski rat koristeći se povijesnim izvorom pod naslovom Schliffenov ratni plan. [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]
3. *Odgovoriti* na pitanja služeći se priloženim povijesnim izvorom pod naslovom *Londonski ugovor*: Zašto je Italija ušla u rat tek 1915. godine? Što je za to tražila kao naknadu? [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]
4. *Pronaći* sličnosti i razlike između dviju ruskih revolucija 1917. godine služeći se priloženim tekstom. [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]
5. *Objasniti* kako je tehnološki razvoj i napredak znanosti doprinio brutalnosti rata koristeći se fotografijama i slikama. [Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova]
6. *Ocijeniti* odluke Majske i Krfske deklaracije služeći se priloženim dokumentima. [Vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanje stavova]
7. *Izdvojiti* po šest ključnih događaja u Prvom svjetskom ratu koristeći se usporedbenom tablicom. [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]

8. *Odgovoriti* na pitanja služeći se priloženim tekstom pod naslovom *Rad Jugoslavenskog odbora*: Navedite tri glavna zadatka Jugoslavenskog odbora. Kakav je oblik društvenog uređenja predlagao Frano Supilo, a kakav Nikola Pašić? Navedite za koje južnoslavenske zemlje F. Supilo predlaže da uz središnji parlament imaju i svoje autonomne sabore. [Vještina razumijevanja povijesne priče]
9. *Navesti* od koje je tri državne cjeline osnovana Kraljevina SHS te jedan unutarnji i jedan vanjskopolitički razlog koji su prisilili političare južnoslavenskih naroda da se što brže ujedine u zajedničku državu služeći se povijesnim zemljovidom. [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]
10. *Odgovoriti* na pitanja služeći se povijesnim zemljovidom i grafičkim prikazom: Koje su dvije države nakon Prvoga svjetskog rata imale najviše kolonija i gdje? Koje su dvije velike države izgubile kolonijalne posjede nakon rata i tko ih je podijelio između sebe? [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]
11. *Identificirati* elemente nacističke ideologije i upotrebu terora protiv navodnih neprijatelja države koristeći se povijesnim tekstom iz knjige *Mein Kampf* i platformom Nacističke stranke. [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]
12. *Nacrtati* zemljovid koji pokazuje smjerove i veličine preseljavanja stanovništva kao posljedice Drugoga svjetskog rata na temelju samostalnog istraživanja. [Vještina povijesnog istraživanja]
13. *Izraditi* vremensku lentu važnih događaja u borbi između Izraelaca i Palestinaca počevši od 1948. godine do danas koristeći se knjigom Borisa Havela *Arapsko-izraelski sukob*. [Vještina analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija]

6.6. Literatura

- Barić, Nikica, *Ustaše na Jadranu*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012.
- Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
- Boban, Ljubo, *Hrvatske granice od 1918. do 1991. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- Cipek, Tihomir, Vrandečić, Josip, *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji – zbornik radova*, Alineja, Zagreb, 2007.
- Dizdar, Zdravko, Kujundžić, Milivoj, *Doprinos Hrvatske pobjedi antifašističke koalicije*, Sabor Republike Hrvatske, Zagreb, 1996.
- Fromm, Erich, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- Goldstein, Ivo, *Holokaust u Zagrebu*, Novi liber, Zagreb, 2001.
- Grahek Ravančić, Martina, *Bleiburg i križni put 1945*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009.
- Graovac, Igor, Cvetković Dragan, *Ljudski gubitci Hrvatske od 1941. do 1945: pitanja, primjeri, rezultati*, Udruga Dijalog i Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 2005.
- Grupa autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, knjige XV–XVIII, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.
- Grupa autora, *Ilustrirana povijest svijeta*, knjige XX–XXIV, (*Prekretnica 19. i 20. stoljeća i Veliki rat, Od Versaillesa do kraja Drugoga svjetskog rata, Od 1945. do Hladnog rata, Od završetka komunizma do 21. stoljeća, Suvremenje teme*), Liber Novus, Zagreb, 2010.
- Grupa autora, *Povijest svijeta*, Naprijed, 1990.
- Krizman, Bogdan, *Hrvatska u Prvome svjetskom ratu, Hrvatsko-srpski odnosi*, Globus, Zagreb, 1989.
- Malešević, Siniša, *Sociologija rata i nasilja*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2011.
- Matković, Hrvoje, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1995.
- Matković, Hrvoje, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Golden marketing, Zagreb, 2006.
- Mazower, Mark, *Mračni kontinent, europsko dvadeseto stoljeće*, Prometej, Zagreb, 2004.
- Mazower, Mark, *Balkan – kratka povijest*, Srednja Europa, Zagreb, 2007.

Obad, Stjepo i suradnici, *Južne granice Dalmacije od 15. stoljeća do danas*, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 1999.

Radelić Zdenko i suradnici, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslavijiod zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

Ridley, Jasper, *Tito – biografija*, Prometej, Zagreb, 2000.

Županov, Josip, *Poslije potopa*, Globus, Zagreb, 1995.

7. Obrasci

Tablica 10. Tematski plan i program

Nastavne teme u modulu	Ciljevi i ishodi učenja	Oblici rada, nastavne metode i načini učenja	Nastavna sredstva i pomagala	Korelacije	Napomene
1. 2. 3. 4. 5.	<p>Cilj nastavne teme</p> <p>Napomena: cilj je iskazan ishodima učenja u predmetnom kurikulumu koji je dio strukovnog kurikuluma)</p> <p>Ishodi učenja za pojedine teme unutar modula (navesti 3 do 5 ishoda učenja za pojedinu temu).</p> <p>Napomena: tri ili više ishoda u tematskoj pripremi se kasnije konkretiziraju u nastavnoj pripremi do najviše 7 ishoda učenja.</p>				

Ime i prezime učitelja/nastavnika:

Škola:

Razredni odjel:

Školska godina:

Dan izvedbe i broj nastavnih sati (jedan školski sat, blok sat ili rad izvan učionice):

Priprema za nastavnu jedinicu:

(naslov nastavne jedinice)

Iz modula/nastavne cjeline:

Tip sata:

I. Ciljevi i ishodi učenja u nastavnoj jedinici (znanja, vještine i stavovi)

Cilj nastavne jedinice

(Iskazan je uopćenom i sažetom formulacijom u širim okvirima i opisuje kakvu će korist imati učenik od učenja i poučavanja i često se ne može neposredno mjeriti jer je on tako široko definiran da iz njega izvire i drugi konkretni i potpuno mjerljivi ishodi učenja. Taj odgojno-obrazovni cilj je već naveden u tematskom planu iz kojeg proizlazi priprema za nastavni sat.)

Ovaj široko definirani cilj jest osnova za najviše sedam ishoda koliko se može realizirati na jednom nastavnom satu u trajanju od 45 minuta.

Ishodi učenja:

Učenik će biti sposoban:

Ishod 1.

Ishod 2.

Ishod 3.

Ishod 4.

Ishod 5.

Ishod 6.

Ishod 7.

Ishode učenja treba oblikovati tako da budu jasni, jednoznačni i da ih je moguće mjeriti. Ishodi učenja se još nazivaju *očekivana postignuća*, a u prijašnjoj metodici to su bili *zadaci nastave*.) Svaki ishod učenja mora imati sve tri komponente (aktivni glagol, uvjeti ispitivanja i minimalni kriterij).

Svrha ishoda učenja je da oni pouzdano vode nastavnika i učenika prema zadanom cilju. Pomažu učeniku da se usredotoči i uspostavi prioritete.

II. Didaktičko-metodički podaci o nastavnoj jedinici

Etape nastavne jedinice (trajanje u minutama):	Navodi se artikulacija sata i njegova vremenska struktura u najosnovnijim crtama: etape nastavnog sata i trajanje svake etape u minutama.
Oblici rada:	Navesti oblike rada. To su frontalni rad, te različiti oblici samostalnog rada učenika – u skupinama, u paru, individualni rad.)
Metode učenja i poučavanja:	Metode učenja – načini na koje učenici uče. Metode poučavanja – načini na koje nastavnici poučavaju.
Mediji (nastavna sredstva i pomagala):	Nabrojiti nastavna sredstva i pomagala koja će se koristiti tijekom nastavnog sata.
Popis priloga:	Nabrojiti sve priloge koji se koriste na satu: nastavni listići, dodatni izvori, ilustrativni materijali i slično. Svi se prilozi prilažu uz pripremu te čuvaju u posebnoj mapi.

III. Korelacija

Veze s drugim nastavnim predmetima.

IV. Literatura

a) Za učenike (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja):

Navesti literaturu koja je predviđena za učenike. Najčešće je riječ o udžbenicima, radnim bilježnicama, povijesnim zemljovidima i sl., no mogu biti i drugi materijali koje je pripremio nastavnik/ca.

b) Za nastavnika (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

Navesti temeljnu literaturu koju je nastavnik/ca koristio prilikom pripremanja za sat. Popis treba obuhvatiti kako stručno-znanstvenu literaturu, tako i metodičku, pedagošku i psihološku literaturu.

V. Pregled i struktura kategorija znanja i vještina

Napomena:

Ovdje se navode osnovne kategorije znanja koje će se kognitivno procesirati (standard 1 i standard 2), te redoslijed i struktura njihove realizacije. Iz opisa treba biti jasno vidljivo kako će se razvijati standardi odnosno pojedine kategorije. U tu svrhu služi taksonomska tablica.

Činjenično znanje: standard 1.

Konceptualno znanje: standard 2.

Proceduralno znanje: standard 2.

Metakognitivno znanje: standard 1. i 2.

VI. Razrada nastavne jedinice

ETAPE NASTAVNOG SATA I NJEGOVA VREMENSKA STRUKTURA	ŠTO RADI NASTAVNIK	ŠTO RADI UČENIK	OBLICI RADA	METODE POUČAVANJA	NASTAVNA SREDSTVA I POMOĆNA GALA
<p>UVODNI DIO</p> <p>Trajanje u minutama.</p>	<p>Što radi nastavnik u ovom dijelu sata:</p> <p>Nastavnik priopćava učenicima koji ishode učenja se od njih očekuju na kraju učenja.</p> <p>Slijedi dogovor o radu (upoznavanje s odabranim materijalima, metodama i oblicima rada – što će i kako učiti) i koje vještine će se uvježbavati.</p> <p>Učenici su na taj način motivirani za rad jer točno znaju koje će vještine i znanja demonstrirati na kraju učenja, a prilikom provjere.</p>	<p>Napisati:</p> <p>Što će raditi učenici – planirane učeničke aktivnosti tijekom nastavnog sata npr. učenici će izraditi lenu vremena, analizirati povijesni izvor – pismeni i slikovni – i njegovu interpretaciju te napisati kratak esej o tome i grafički prikaz pretvoriti u tekst.</p> <p>Iz planiranih aktivnosti je vidljivo da će učenici razvijati tri vještine – vještinu kronološkog mišljenja, vještinu razumijevanja povijesne priče i vještinu analize povijesnih događaja i njihovih interpretacija.</p>	<p>Oblici rada:</p> <p>frontalni rad</p> <p>grupni rad</p> <p>rad u paru</p> <p>individualni rad</p>	<p>1. Verbalne metode</p> <p>a) nastavničko izlaganje</p> <p>b) dijaloška metoda</p> <p>c) učeničko izlaganje</p> <p>2. Dokumentacijske metode</p> <p>a) rad s udžbenikom</p> <p>b) rad s pomoćnom literaturom</p> <p>c) grafički i pismeni radovi</p> <p>d) rad s posebno pripremljenim materijalima</p> <p>e) rad s programiranim materijalima</p> <p>3. Demonstracijske metode</p> <p>a) demonstracija predmeta (npr. arheološki artefakti i sl.)</p> <p>b) demonstracija procesa (npr. kako se izrađivala glinena posuda bez lončarskog kola i sl.)</p> <p>4. Operativne metode</p> <p>a) manualni radovi</p> <p>b) grafički i pismeni radovi (eseji i sl.)</p>	<p>Izorna stvarnost: učenje u izvornom okolišu (arheološka nalazišta, građevine, spomenici, urbane cjeline) ili korištenje izvornih predmeta.</p> <p>Vizualna: slike, crteži, dija pozitivivi, CD, DVD i sl.</p> <p>Auditivna: CD, DVD, MP3 i sl.</p> <p>Audio-vizualna: TV emisije, igrani i dokumentarni filmovi, CD, DVD, itd.</p> <p>Tekstualna: udžbenici, programirani materijali, nastavni listići i sl.</p> <p>Informacijska i komunikacijska tehnologija: računala i internet.</p> <p>Pomagala: ploča, kreda, projekcijsko platno, dija projektor, grafoskop, računalo, videorekorder, LCD projektor, računalo.</p> <p>VAŽNO: Oblike rada, nastavne metode, načine učenja te nastavna sredstva i pomagala treba navesti za svaku etapu i podetapu nastavnog sata zasebno, onako kako se izmjenjuju.</p>

<p>SREDIŠNJI DIO Naslov, pojedine etape i njihovo trajanje u minutama.</p>	<p>Što radi nastavnik u ovom dijelu sata: Nastavnik organizira učenje i brine se da svi učenici aktivno sudjeluju u radu, pomaže im kad imaju teškoće i kontrolira predviđeno vrijeme. Ako treba, dodatno pojašnjava materijale i usmjerava učenike prema ishodu.</p>	<p>Napisati što rade učenici i na koji način uče – ostvaruju planirane aktivnosti po pojedinim etapama, npr. učenik izrađuje lentu vremena koristeći se tekstom u udžbeniku (navesti na-slov teksta) itd. – u ovom slučaju način učenja je čitanje teksta i njegova vizualizacija. Načini učenja: slušanje, čitanje, pisanje, pripovijedanje, preispitivanje tvrdnji, računanje, crtanje, vizualizacija, vođenje rasprave, dijaloga i sl., organiziranje debate, istraživanje.</p>		
<p>ZAVRŠNI DIO Trajanje u minutama.</p>	<p>Što radi nastavnik u ovom dijelu sata: Traži od učenika da donesu odgovarajuće zaključke u skladu s zadanim ishodima učenja. Provjerava ishode učenja. Dijeli zadatke za rad kod kuće kojima se utvrđuju vještine.</p>	<p>Napisati primjere zadataka za provjeru i ocjenjivanje koje učenici rješavaju na satu ili kod kuće.</p>		

Taksonomska tablica¹³

	Šest kategorija kognitivnog procesa					
Dimenzija znanja i njezine kategorije	1. Zapamti	2. Objasni	3. Primijeni	4. Analiziraj	5. Vrednuj	6. Stvaraj
A. Činjenično znanje						
B. Konceptualno znanje						
C. Proceduralno znanje						
D. Metakognitivno znanje						

¹³ Ovu taksonomsku tablicu valja ispuniti prilikom izrade tematskog plana i programa te priprema za pojedine nastavne jedinice, a također usporediti s rezultatima realizacije nakon ostvarenja svakog modula (nastavne teme) kako biste dobili uvid što ste planirali, a što ste postigli te kako se krećete prema cilju. Tablica je temelj za samoprocjenu i procjenu kvalitete rada nastavnika pa je dakle mogu koristiti stručne službe u školi i izvan nje.

Literatura

1. Airasian, W. Peter, Miranda, Helena (2002). *The Role of Assessment in the Revised Taxonomy*, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University.
2. Anderson, W. Lorin, Krathwohl R. David i suradnici (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing, A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*, New York, Longman.
3. Anderson, W. Lorin (2002). *Curricular Alignment: A Re-Examination*, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University.
4. Bernal, Martin (1987). *Black Athena, The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, Vol. I–III, NJ, New Brunswick, Rutgers University Press.
5. Bertoša, Miroslav (2002). *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb, Antibarbarus.
6. Bloom, Benjamin i suradnici (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook 1: Cognitive domain*, New York, David McKay Co.
7. 7. Bognar, Ladislav, Matijević, Milan (2002). *Didaktika*, Zagreb, Školska knjiga.
8. Brkljačić, Maja; Prlenda, Sandra, urednice (2006). *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga.
9. Braudel, Fernand (1990). *Civilizacije kroz povijest*, Zagreb, Globus.
10. Braudel, Fernand (1992). *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, I–III, Zagreb, August Cesarec.
11. Carrard, Philippe (1995). *Poetics of the New History, French Historical Discourse from Braudel to Chartier*, Baltimor–London, The Johns Hopkins University Press.
12. Dave R. H. (1970). *Developing and writing Behavioral Objectives*, AZ, Tucson, Educational Innovators Press.
13. Delaney, Carol (2004). *Investigating culture: An Experiential Introduction to Anthropology*, MA, Malden, Blackwell Publishing.
14. Dragun, Maja (2003). *Mitologija, obred i koncepcije vremena kod ratara i nomada*, Društvena istraživanja – časopis za opća društvena istraživanja (12) br. 5, Zagreb, Institut Ivo Pilar.
15. Dragun, Maja (2012). *New Age, povijesni korijeni i postmoderna tumačenja*, Zagreb, Naklada Juričić.
16. Duncan, D. Ewing (1998). *Calendar: Humanity's Epic Struggle to Determine a True and Accurate Year*, New York, Avon.
17. Dželalija, Mile, urednik (2009). *Hrvatski kvalifikacijski okvir, Uvod u kvalifikacije*, Zagreb, Vlada Republike Hrvatske i MZOS.
18. Ferguson, Chris (2002). *Using the Revised Taxonomy to Plan and Deliver Team-Taught, Integrated, Thematic Units*, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University.
19. Fernandez-Arnesto, Felipe (2010). *Millennium: a history of the last thousand years*, New York, Scribner (U hrvatskom prijevodu *Tragači, globalna povijest istraživanja*, Zagreb, Fraktura).
20. Fogel, W. Robert, Elton, G.R. (2002). *Kojim putem do prošlosti? Dva pogleda na povijest*, Zagreb, Ibis grafika.
21. Grupa autora (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, Zagreb, MZOS.
22. Grupa autora (2011). *Priručnik za planiranje i razvoj kvalifikacija*, sv. I–IV, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Zagreb, MZOS.

23. Grupa autora (1994). *National Standards for History for Grades K2–4: Expanding Children's World in Time and Space*, LA, National Center for History in the Schools University of California.
24. Grupa autora (1994). *National Standards for World History – Exploring Paths to the Present*, Grades 5 – 12, LA, Expanded Edition, National Center for History in the Schools University of California.
25. Grupa autora (1994). *National Standards for United States History: Exploring the American Experience*, Grades 5–12, LA, National Center for History in the Schools University of California.
26. Grupa autora (2003). *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
27. Grupa autora (2009). *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb, Disput.
28. Harrow, Anita (1972). *A Taxonomy of the Psychomotor Domain. A Guide for Developing Behavioral Objectives*, New York, McKay Publishing.
29. Hobson M. John (2009). *Istočno podrijetlo Zapadne civilizacije*, Zagreb, MISL.
30. Jansen, Harry (2010). *Triptiek van de tijd, Geschiedenis in drievoud*, Nijmegen, Vantilt.
31. Jansen, Harry (2012). *The Little Dog of the Fondaco dei Tedeschi: On Nations, Globalization and Periodization in the History Curriculum*, World History Connected, sv. 9, br. 3, Chicago, University of Illinois.
32. Jenkins, Keith (2008). *Promišljanje historije*, Zagreb, Srednja Europa.
33. Krathwohl, R. David, Bloom, B.S. i Masia, B.B. (1964), *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook 2: Affective Domain*, New York, David McKay Co.
34. Krathwohl R. David (1969). *The Taxonomy of Educational Objectives – Its Use in Curriculum Building, Defining Educational Objectives*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
35. Krathwohl, R. David (2002). *A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview*, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University.
36. Kyriacou, Chris (1995). *Temeljna nastavna umijeća*, Zagreb, Educa.
37. Mager, F. Robert (1962). *Preparing instructional objectives*, Belmont, California, Fearon Publishers.
38. Marsh, J. Colin (1994). *Kurikulum: temeljni pojmovi*, Zagreb, Educa.
39. Mayer, E. Richard (2002). *Rote Versus Meaningful Learning*, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University.
40. Marinović, Marijana (2006). *Interkulturalni pristup nastavi povijesti*, Zbornik Prvog hrvatskog simpozija o nastavi povijesti, Zagreb, FF Zagreb i Zavod za školstvo Republike Hrvatske.
41. Marinović Marijana (2008). *Povijesne osobe i poučavanje vrednota*, Zbornik Trećeg hrvatskog simpozija o nastavi povijesti, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje.
42. Miljković, Dubravka, Cundrić, Mijo, Strugar, Vladimir (2010). *Didaktika i kurikulum*, Zagreb, IEP–D2.
43. Pasarić, Božidar (2003). *Vrednovanje obrazovne djelatnosti I–II*, Rijeka, Vlastito izdanje.
44. Pastuović, Nikola (1999). *Edukologija*, Zagreb, Izdavačka kuća Znamen.
45. Pastuović, Nikola (2012). *Obrazovanje i razvoj*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja.
46. Perotti, Antonio (1995). *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Zagreb, Educa.
47. Pintrich, R. Paul (2002). *The Role of Metacognitive Knowledge in Learning, Teaching and Assessing*, Theory into Practice, sv. 41, br. 4, Columbus, Ohio State University.

48. Previšić, Vlatko, urednik (2007). *Kurikulum, Teorije, metodologija, sadržaj, struktura*, Zagreb, Školska knjiga.
49. Raths, James (2002). *Improving instruction, Theory into Practice*, sv.41, br. 4, Columbus, Ohio State University.
50. Rendić Miočević, Ivo (1989). *Didaktičke inovacije u nastavi povijesti – transfer povijesnog znanja u školi*, Zagreb, Školska knjiga.
51. Rendić Miočević, Ivo (2001). *Učenik – istražitelj prošlosti, novi smjerovi u nastavi povijesti*, Zagreb, Školska knjiga.
52. Simpson, Elizabeth (1966). *The Classification of Educational Objectives: Psychomotor Domain*, MD. Baltimore, Illinois Journal of Home Economics, sv.10, br. 4, Illinois Journal of Home Economics Association,
53. Simpson, Elizabeth (1972). *The Classification of Educational Objectives in the Psychomotor Domain: The Psychomotor Domain*, Washington, DC, Gryphon House.
54. Singer, N. Robert (1972). *The Psychomotor Domain, Movement Behaviors*, Philadelphia, Lea & Febiger.
55. Stradling, Robert (2003). *Nastava europske povijesti 20. stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa.
56. Stradling, Robert (2005). *Multiperspektivnost u nastavi povijesti*, Zagreb, Srednja Europa.
57. Todorov, Tzvetan (2009). *Strah od barbara. S onu stranu sukoba civilizacija*, Zagreb, Educa.
58. Tudor, Ruth (2005). *Poučavanje ženske povijesti 20. stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa.
59. Vizek Vidović, Vlasta (2005). *Cjeloživotno obrazovanje učitelja i nastavnika: višestruke perspektive*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb.
60. Vizek Vidović, Vlasta i suradnici (2003). *Psihologija obrazovanja*, Zagreb, IEP – Vern.
61. Wolf, R. Erich (1997). *Europe and the People Without History*, Los Angeles, UCLA.

Bilješka o autoru

Mr. sc. Marijana Marinović rođena je 1963. godine u Rijeci. Diplomirala je 1988. godine povijest i arheologiju na Filozofskom fakultetu u Zadru. Na istom fakultetu obranila je 2007. godine znanstveni rad pod naslovom *Pomorsko školstvo u Bakru od 1849. godine do danas* i stekla akademski stupanj magistre znanosti iz područja humanističkih znanosti, znanstveno polje povijest. Prije toga radila je kao nastavnica povijesti u Medicinskoj školi i u Prvoj hrvatskoj sušačkoj gimnaziji u Rijeci. Od 1996. godine bila je školska nadzornica u Ministarstvu prosvjete i športa RH, a od 2003. godine radi kao viša savjetnica za nastavu povijesti u Zavodu za školstvo Republike Hrvatske, danas Agencija za odgoj i obrazovanje. Organizatorica je i aktivna sudionica niza simpozija i seminara za nastavnike povijesti u Republici Hrvatskoj. Uredila je tri zbornika hrvatskih simpozija o nastavi povijesti (*Zavičajna povijest u interkulturalnom kontekstu*, *Povijesno naslijeđe i nacionalni identiteti*, *Nacionalni pokret u Hrvatskoj u 19. stoljeću*) i objavila niz stručnih i znanstvenih članka u zbornicima i časopisima. Jedna je od dugogodišnjih suradnica stručno-znanstvenog časopisa *Povijest u nastavi* u kojemu također objavljuje i svoje radove. Godine 2010. uredila je i poseban broj ovog časopisa posvećen industrijskoj baštini i njezinoj valorizaciji i očuvanju kroz nastavu povijesti.

Priručnik i Dodatak velik su inovacijski doprinos našoj metodici nastave povijesti. Autorica je logično povezala ciljeve i ishode učenja, a u svom inovacijskom pokušaju razrade obrazovnih standarda ili kategorija znanja oslonila se na američke Nacionalne standarde za povijest objavljene 1994. godine, a predložena je i nova suvremena periodizacija u šest povijesnih razdoblja. Posebna je vrijednost Priručnika što je on povezoao nastavu povijesti s revidiranom Bloomovom taksonomijom koja je detaljno obrađena i objašnjena.

prof. dr. sc. Ivo Rendić Miočević

Metodički priručnik je vrlo koristan i svrsishodan u namjeri unapređenja i obogaćivanja nastavnog procesa novim didaktičkim sustavima i inovativnim metodičkim pristupom prilagođenog zahtjevima novog predmetnog kurikuluma otvorenog tipa i primjeren je kreativnosti visokoobrazovanih nastavnika.

Vesna Slaviček, prof.

Metodički priručnik uz teorijski dio, sadrži i praktične savjete, upute, sugestije i prijedloge za rješavanje osnovnih pitanja organizacije, izvođenja i evaluacije nastave povijesti. On je vrlo korisno nastavno sredstvo koje učiteljima omogućuje bolje razumijevanje složenih promjena koje su zahvatile hrvatski obrazovni sustav. Preporučila bih ga kao pomoćno nastavno sredstvo ne samo nastavnicima srednjih škola, već i učiteljima osnovnih škola.

mr. sc. Helena Miljević Pavić